

iulie
decembrie
numărul

II 2024
(XVIII)

Martyria

Revistă de teologie și spiritualitate ortodoxă

CUMPĂTAREA,
CALEA CEA BUNĂ,
PĂZITOAREA MINTII
ȘI A TRUPULUI
DE ÎNTINĂCIUNEA
PĂCATULUI
ÎPS VARȘANUFIE,
ARHIEPISCOPUL
RÂMNICULUI

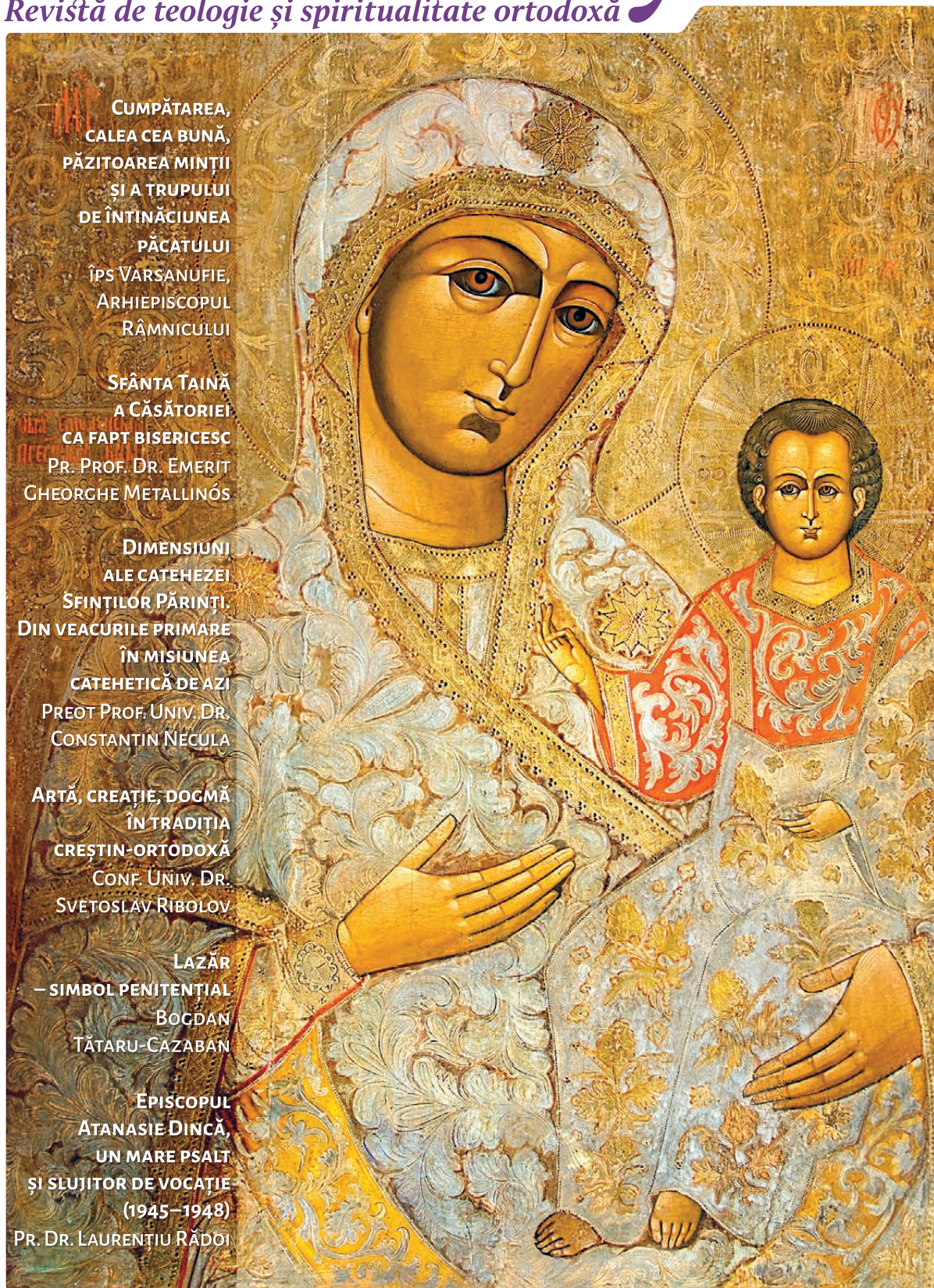
SFÂNTA TAINĂ
A CĂSĂTORIEI
CA FAPT BISERICESC
PR. PROF. DR. EMERIT
GHEORGHE METALLINÓS

DIMENSIUNI
ALE CATEHEZEI
SFÎNȚILOR PĂRINȚI.
DIN VEACURILE PRIMARE
ÎN MISIUNEA
CATEHETICĂ DE AZI
PREOT PROF. UNIV. DR.
CONSTANTIN NECULA

ARTĂ, CREAȚIE, DOGMĂ
ÎN TRADIȚIA
CREȘTIN-ORTODOXĂ
CONF. UNIV. DR.
SVETOSLAV RIBOLOV

LAZĂR
— SIMBOL PENITENȚIAL
BOGDAN
TĂTARU-CAZABAN

EPISCOPUL
ATANASIE DINCĂ,
UN MARE PSALT
ȘI SLUJITOR DE VOCAȚIE
(1945–1948)
PR. DR. LAURENȚIU RĂDOI

*Martyria. Revistă de teologie
și spiritualitate ortodoxă*
editată de Arhiepiscopia Râmnicului

Redacția str. Arhiepiscopiei nr. 1
240178 Râmnicu-Vâlcea
telefon 0722 691 506
e-mail editurapraxis@gmail.com

Colegiul Director

ÎPS Dr. Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului
– Președinte fondator,
Pr. Constantin Olariu, Consilier Cultural
al Arhiepiscopiei Râmnicului

Colegiul de redacție (în ordine alfabetică)

Acad. Prof. Univ. Dr. Ilie Bădescu, Academia Română
Prof. Irakli Brachuli, Department of Ethics
and the Philosophy of Religion, „Ivane Javakhishvili”
Tbilisi State University, Georgia
Dr. Bogdan Tătaru-Cazaban, Cercetător la
Institutul de istorie a religiilor, Academia Română
V. Rev. Archim. Maximos Constas, Professor of Patristics and
Orthodox Theology, Director Pappas Patristic Institute, Holy
Cross Greek Orthodox School of Theology, Brookline, MA, SUA
Dan Ciachir, scriitor – București
Prof. Univ. Dr. Habil. Ion Marian Croitoru, Facultatea de
Teologie Ortodoxă, Universitatea Valahia din Târgoviște
Prof. Univ. Dr. Nae Georgescu, București
Lector Univ. Dr. Octavian Gordon, Universitatea București
Prof. Univ. Dr. Marina Kolovopulu, Facultatea de Teologie,
Universitatea Națională și Kapodistriană din Atena
Prof. univ. dr. Giorgi Kvesitadze, Președintele Academiei
Naționale de Științe a Georgiei
Fr. Bassam A. Nassif, Ph.D., D.Min., Associate Professor
of Pastoral Theology, *Saint John of Damascus* Institute
of Theology, University of Balamand, Lebanon
Prof. Univ. Dr. Mihaela Palade, Universitatea din București
Prof. Univ. Dr. Ioan-Aurel Pop, Președintele Academiei Române
Conf. Univ. Dr. Svetoslav Ribolov, Facultatea de
Teologie Ortodoxă, Universitatea din Sofia, Bulgaria
Prof. Univ. Dr. Ioan Scurtu, membru AOSR – București
Conf. Univ. Dr. Nicolae Xionis, Facultatea de Teologie,
Universitatea Națională și Kapodistriană din Atena
Prof. Anastasia Zakariadze, Anthim the Iberians Scientific
Center for Studying Philosophy and Theology,
„Ivane Javakhishvili” Tbilisi State University, Georgia
An IX, Nr. 2 (XVIII) iulie – decembrie 2024

Redactori

Pr. Constantin Olariu
Drd. Dragoș Cătălin Jumugă
Pr. Drd. Andrei-Lucian Ionescu

Concept grafic, tehnoredactare

Atelierul de grafică

Litera

Calluna, Alegreya Sans

Revista poate fi consultată
în format electronic, în limba română
și în limba engleză, pe site-ul
www.revistamartyria.ro.

Sumar

STUDIA THEOLOGICA

Cumpătarea, calea cea bună, păzitoarea minții 5
și a trupului de întinăciunea păcatului
ÎPS Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului

Sfânta Taină a Căsătoriei ca fapt bisericesc 15
Pr. Prof. Dr. Emerit Gheorghe Metallinós

Dimensiuni ale catehezei Sfinților Părinți. 24
Din veacurile primare
în misiunea catehetică de azi
Preot Prof. Univ. Dr. Constantin Valer Necula

Artă, creație, dogmă în tradiția creștin-ortodoxă 28
Conf. Univ. Dr. Svetoslav Ribolov

Aspectul religios al științei 46
și raționalitatea credinței
Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan Stancu

Sfântul Vasile cel Mare: trezvia 61
și roadele ei în viața Bisericii
Agapie Corbu

Lazăr – simbol penitențial 72
Bogdan Tătaru-Cazaban

Sfântul Ierarh Ioan Gură de Aur și Diaconița 82
Olimpiada, chipul prieteniei adevărate
Maria Anastasiu

STUDIA HUMANITATIS

Iarăși despre ateismul din *Mortua est!* 95
Prof. univ. dr. Nicolae Georgescu

Legăturile spațiului românesc 101
cu Ortodoxia de limbă greacă,
reflectate în câteva manuscrise cernicane,
realizate de cărturarul Naum Râmniceanu (II)
Dr. Oana-Mădălina Popescu

Episcopul Atanasie Dincă, un mare psalt 115
și slujitor de vocație (1945–1948)
Pr. dr. Laurențiu Rădoi

«Biserica Coveștilor» 130
și fascinantul Joc al Ursului
– un monument istoric horezean
vechi de două secole
Prof. dr. Florin Epure

VERBA PATRUM

Cuvânt la vameșul și fariseul 135
Sfântul Ioan Gură de Aur

ARS CHRISTIANA

„Quo Vadis”: un festival pentru schimbarea 141
la față a României. Cuvânt despre ediția I
a Festivalului Internațional de Film „Quo Vadis”
(Iași, 7–10 noiembrie 2024) [Partea I]
Elena Dulgheru

THEATRUM

Constantin 147
de Alexandru Popa

VIA PEREGRINA

Via Dolorosa – singurătatea Ierusalimului 201
Stavrofora Theodora Videscu

† VARSANUFIE
Arhiepiscopul Râmnicului

Cumpătarea, calea cea bună, păzitoarea minții și a trupului de întinăciunea păcatului

Cumpătarea este una dintre virtuțile creștine care îl fac pe om plăcut lui Dumnezeu prin stăpânire de sine, discernământ sau dreaptă socoteală, prin înfrânare și puterea de dominare a patimilor și a deosebirii gândurilor, fiind definită de ideea de măsură, de sănătate a minții și a cugetului, spre a primi „gândul lui Hristos” (*Filipeni* II, 5; I *Corinteni* XVI, 2) și a împlini voia Lui.

Cumpătarea poate fi privită și ca arta de a trăi echilibrat, cu măsură în privința mâncării și a băuturii, în îmbrăcăminte și în toată purtarea, evitând lipsurile și excesele, deopotrivă cu îndreptarea vieții către împlinirea ei în cel mai autentic sens, izvorând blândețea, smerenia, buna cuviință în vorbe și în purtare, sănătate sufletească și trupească. Ea devine un mijloc necesar și eficient în dobândirea sfințeniei, în unirea cu Dumnezeu, prin har, pentru ca să „se arate în veacurile viitoare covârșitoarea bogăție a harului Său” (*Efesenii* II, 7), a iubirii Sale de oameni. În definitiv, fiecare virtute este o formă de manifestare a iubirii. Sfântul Vasile cel Mare spune că Dumnezeu este Acela „pe Care Îl doresc toți cei care trăiesc virtuos”¹, iar Sfântul Grigorie Taumaturgul considera că atât scopul, cât și condiția dobândirii virtuții, sunt legătura cu Dumnezeul cel adevărat².

Virtutea cumpătării exista în firea omului în mod virtual de la creație, însă numai în ascultarea de Dumnezeu putea deveni act și, de aceea, a fost asociată stăpânirii de sine, înfrânării și postirii, folosirii poștei³ în scopul său bun, desăvârșit, ca mod de dobândire a unei vieți virtuoză, care îl putea duce la asemănarea cu Dumnezeu. Ajungerea la acest scop nu se putea

1 SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Despre Sfântul Duh către Amfilohie de Iconiu*, cap. IX, PG32, 108.

2 SFÂNTUL GRIGORIE TAUMATURGUL, *Cuvânt panegiric adresat lui Origen*, XIII, PG10, 1085AC.

3 SFÂNTUL DIONISIE AREOPAGITUL, *Opere complete și Scoțiile Sfântului Maxim Mărturisitorul*, II, 4, trad. pr. Dumitru Stăniloae, Editura Paideia, București, 1996, p. 18: „Trebuie să înțelegem prin poftă simțirea nestăpânită, încordată și de neîntors și de nimic oprită pentru Dumnezeu, a iubirii neschimbate și neamestecate față de frumusețea dumnezeiască și pornirea totală spre ceea ce e cu adevărat vrednic de dorit... Este cu puțință să închipuim forme ce nu sunt contrare cetelor cerești, chiar pornind de la părțile cele mai de jos ale materiei, dat fiind că și ea își are existența de la Cel cu adevărat bun și în toate ale ei înfățișează niște trăsături frumoase ale ființelor înțelegătoare”. Într-o scolie asupra acestui fragment, Sfântul Maxim Mărturisitorul spune: „Pofta este iubirea nerezăcută față de Dumnezeu, pe care o numește străină de materie” (p. 44).

face decât prin discernământ. Însă, prin căderea în păcat, omul s-a îndepărtat de scopul creării sale și a cunoscut scindarea pe care a adus-o căderea între conștiința binelui și săvârșirea lui. Deși „primește iubirea de la Dumnezeu, el se alege pe sine, nu pe Dumnezeu. Viața dată de Dumnezeu pentru comuniunea cu El a fost luată de om pentru sine”⁴ și, în locul îndumnezeirii sale, a sfârșit în chinul luptei pentru supraviețuire, dobândind pofta, concupiscenta, nesațiul, care l-au condus către experimentarea a tot felul de plăceri, cu consecințe dezastruoase, nu de puține ori. Adam, întorcându-se de la Dumnezeu și, în consecință, fiind lipsit prin voia sa de harul dumnezeiesc, s-a găsit lipsit de toate bunurile pe care le avea în starea paradisiacă⁵ și, în consecință, a introdus în lume, în toți urmașii lui, seria „relelor contrare” acestor bunuri⁶. Nemaicunoscând scopul vieții sale, s-a îngrijit tot mai mult de cunoașterea prin simțuri a lucrurilor exterioare, deschizând calea traiului necumpătat. Astfel, prin cădere, binele și răul pentru om „s-au limitat la ceea ce este bine și rău pentru trup, adică la lumea sensibilă și nu a mai socotit că binele stă în planul spiritual și nu a mai socotit nici răul ca lipsă a bunurilor spirituale”⁷.

Pentru înțelegerea lăuntrică a lucrurilor și pentru a-l ajuta pe om să-și păstreze mintea la Dumnezeu, să-și înfrâneze partea doritoare, ale cărei păcate sunt iubirea de arginți, îmbuibarea pântecelui și toate poftele trupesti, a dat Dumnezeu legea Sa și porunci privitoare la unele opreliști în legătură cu hrana și relațiile sociale, încât, în felul acesta, omul să experimenteze exercițiul controlului asupra dorințelor și poftelor și, astfel, să întărească discernământul asupra binelui și răului, să dobândească stăpânirea de sine, căci: „asemenea unei cetăți cu o spărtură și fără zid, așa este omul căruia îi lipsește stăpânirea de sine” (*Pildele lui Solomon XXV, 28*). De aceea, este oferit îndemnul: „în toate lucrurile tale fii cumpătat și nici o neputință nu te va întâmpina!” (*Cartea înțelepciunii lui Isus, fiul lui Sirah XXXI, 26*).

Nu doar îndemn spre viață virtuoasă, cumpătată, a dat Dumnezeu, pentru că, fiind Cel Care are virtutea din fire⁸, a devenit om și, astfel, El

Prin căderea în păcat, omul s-a îndepărtat de scopul creării sale și a cunoscut scindarea pe care a adus-o căderea între conștiința binelui și săvârșirea lui. În locul îndumnezeirii sale, a sfârșit în chinul luptei pentru supraviețuire, dobândind pofta, concupiscenta, nesațiul, care l-au condus către experimentarea a tot felul de plăceri. ❀

4 Alexandre SCHMEMANN, *Euharistia taina împărăției*, Editura Anastasia, București, pp. 211-212.

5 SF. GRIGORIE DE NYSSA, *Marele cuvânt catehetic*, V, 11. SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la Facere*, XVI, 4. SF. IOAN DAMASCHIN, *Dogmatica*, II, 30. SF. GRIGORIE PALAMA, *150 de capete despre cunoștința naturală, despre cunoașterea lui Dumnezeu, despre viața morală și despre făptuire*, 46, 48, 66.

6 SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Marele cuvânt catehetic*, VIII, 19.

7 SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, în *Filocalia*, vol. III, p. 16

8 SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Cuvântul III: Împotriva lui Eunomie despre Sfântul Duh*, PG 29, 660.

„lucrează în noi, și ca să voim, și ca să săvârșim” (*Filipeni* II, 13), ca Unul ce este Izvor a toată virtutea și „Se arată de departe astfel și Se face împreună lucrător spre cumpătare și bărbăție”⁹. Mântuitorul Hristos „ne ajută să creștem în virtuți prin puterea Lui, prin rațiunea Lui, care întărește rațiunea noastră formatoare de virtuți, și prin cuvântul Lui”¹⁰.

Astfel, în Noul Testament, virtutea este „ogindă și umbră a adevărului”¹¹ și „se manifestă prin efortul moral al stăpânirii de sine, alungând, prin mintea luminată de credință și întărită de har, poftele oarbe ale firii, spre a se statornici ordinea și echilibrul. Este refuzul îmbuibării, a nesațului, a lăcomiei, este stavilă împotriva năvălirii poftelor care incendiază firea, este „abținerea treptată, făcută în scopul potolirii patimilor trupești, a dobândirii evlaviei și a înțelegerii idealurilor celor mai înalte. Oricine se luptă pentru dobândirea virtuților are nevoie de cumpătare”¹², care este „răstignirea poftelor” (*Galateni* V, 24)¹³.

Ea este calea de mijloc, calea cea bună, păzitoarea minții și a trupului de întinăciunea păcatului. Întinăciunea „apare ca tot ceea ce izolează sau tulbură, blochează și deviază forțele vieții, îl împiedică pe om să înțeleagă că are nevoie să fie mântuit”¹⁴ și, de aceea, rolul cumpătării rămâne cel al

unei continue stări de veghe pentru păstrarea curăției sufletești și trupești: „luați aminte de voi înșivă!” (*Luca* XXI, 34).

În acest sens, spune Sfântul Apostol Petru: „să vă feriți de poftele cele trupești, care se războiesc împotriva sufletului” (*I Petru* II, 11) și recomandă creștinilor să fie „chibzuiți și să privegheze în rugăciune” (*I Petru* IV, 7). Cumpătarea este susținătoare a rugăciunii și alungă toată ceata de gânduri și de înțelesuri care o împrejmuesc, fiind legată și de „smerita cugetare, ca o rugăciune neîntreruptă, împreună cu lacrimi și cu durere. Căci aceasta, chemând pururea pe Dumnezeu într-ajutor, nu lasă pe om să se încreadă nebunește în puterea și înțelepciunea proprie, nici să se ridice peste alții, lucruri care sunt boli înfricoșate ale patimii mândriei”¹⁵. Prin dreaptă socoteală, discerne asupra lucrurilor cu adevărat folositoare vieții, „care să-i facă arătată spo-

Rolul cumpătării rămâne cel al unei continue stări de veghe pentru păstrarea curăției sufletești și trupești. ❧

⁹ CALIST PATRIARHUL, *Filocalia* VIII, pp. 233-237.

¹⁰ SFÂNTUL DUMITRU STĂNILOAE, nota 541 la Cuviosul Nichita Stithatul, *Cele 300 de capete despre făptuire*, în *Filocalia* VI, Editura Humanitas, București, 2009, p. 287.

¹¹ SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilia XXII: Către tineri*, PG31, 565D.

¹² SFÂNTUL IERARH NECTARIE TAUMATURGUL, *Sfântul Nectarie Taumaturgul*, Editura Egumenița, pp. 58-60.

¹³ Sorin COSMA, *Cumpătarea în etica filosofică antică și morală creștină. O încercare de sofrologie creștină*, Editura Helicon, 1999, p. 140.

¹⁴ Olivier CLEMENT, *Trei rugăciuni...*, p. 58.

¹⁵ *Filocalia* vol. II, p. 121; ARHIMANDRITUL SOFRONIE, *Rugăciunea — experiența vieții veșnice*, Editura DEISIS, Sibiu, 1998, pp. 135-136.

rirea și întărirea în cele dumnezeiești¹⁶, creșterea în virtute, care a fost dată omului în chip firesc de Dumnezeu, spre a deveni lucrător al virtuții.

Dobândirea acesteia ține de modul în care omul se folosește de darurile lui Dumnezeu, care sunt bune și „nimic nu este de lepădat dacă se ia cu mulțumire” (I Timotei IV, 4). Hrana, ca și toate cele necesare vieții, reprezintă nesfârșite moduri prin care ne încredințăm de purtarea de grijă a lui Dumnezeu față de creația Sa, însă, atunci când se abuzează de acestea, ne pierdem stăpânirea de sine și suntem înrobiți, vedem cum patima devine irațională. Dorința este pătimasă pentru că tinde către plăcerea sensibilă, în loc să tindă către bunurile duhovnicești, fapt pentru care Sfântul Ioan Casian spune că nu este vorba atât de abținerea de la lucrurile înșeși, cât de reținerea, în ceea ce le privește, a mișcării pasionale care ne duce către plăcerea sensibilă¹⁷.

Astfel, cumpătarea apare ca manifestare a stăpânirii de sine, pe care regele Solomon o așeza ca însoțitoare a înțelepciunii¹⁸. Totodată, cumpătarea devine puterea sufletească a bunăcuviinței, fiind legată de credință, nădejde, dragoste, înțelepciune, dreptate, pentru că „virtuțile își țin cumpăna între ele și toate se adună într-una și se împlinesc într-o întocmire și într-un singur chip al virtuții. Căci sunt virtuți propriu-zise și virtuți mai mari ca virtuțile, care cuprind și susțin pe cele mai multe sau chiar pe toate, cum sunt dragostea dumnezeiască, smerenia și răbdarea dumnezeiască¹⁹. De aceea, Sfântul Vasile cel Mare o considera «principiul vieții duhovnicești²⁰», iar Sfântul Ierarh Nectarie o numea „temelia tuturor virtuților și prima care pregătește sufletele spre lucrarea virtuților²¹, contribuind la împlinirea autentică a acestora.

Principiul cumpătării este acela de a nu avea drept scop plăcerea atunci când ne folosim de lucruri²², fapt pentru care Sfântul Efrem Sirul, vorbind despre biruirea anevoioasă a poftelor, adresează îndemnul: „câștigă-ți asprime din început spre toată pofta, ca să nu fii biruit și să nu te obișnuiești a fi biruit!”²³. Astfel, începutul cumpătării este determinat

Totodată, cumpătarea devine puterea sufletească a bunăcuviinței, fiind legată de credință, nădejde, dragoste, înțelepciune, dreptate, pentru că „virtuțile își țin cumpăna între ele și toate se adună într-una și se împlinesc într-o întocmire și într-un singur chip al virtuții.” ✠

¹⁶ Filocalia vol. V, p. 310.

¹⁷ SFÂNTUL IOAN CASIAN, *Convorbiri duhovnicești*, V, 19.

¹⁸ „cei fără minte disprețuiesc înțelepciunea și stăpânirea de sine” (Pilde I, 7).

¹⁹ Filocalia vol. VII, p. 123.

²⁰ SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Regulile mari*, 17.

²¹ SFÂNTUL IERARH NECTARIE TAUMATURGUL, *Sfântul Nectarie Taumaturgul*, Editura Egumenița, p. 58.

²² SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Despre feciorie*, XXI, 2.

²³ SFÂNTUL EFREM SIRUL, *Cuvinte și învățături*, Editura Bunavestire, Bacău, 1997, p. 245.

de orientarea fiecărei fapte, acțiuni, către scopul potrivit firii sale, către Dumnezeu, pentru a ne putea împărtăși de bunurile duhovnicești. „Cumpătarea nu este virtuoasă decât în măsura în care este inspirată de Dumnezeu”²⁴, spune Clement Alexandrinul, și, în același timp, este „dedicare față de Domnul”²⁵, pentru că scopul său nu este altul decât alipirea omului față de Dumnezeu. Pentru a-și împlini scopul, este necesară o supunere a dorinței, a poftei față de rațiune²⁶, de a o reglementa²⁷, prin „stăpânire de sine”, care trebuie să fie independentă și liberă²⁸. Sfântul Grigorie de Nisa, în *Omilia a noua la Cântarea Cântărilor*, arată că „virtutea se află între lipsă și prisosință”²⁹. „Folosindu-ne cu dreaptă judecată de înțelesurile lucrurilor, dobândim cumpătare, iubire și cunoștință, învață Sfântul Maxim Mărturisitorul. Iar folosindu-ne fără judecată, cădem în necumpătare, ură și neștiință”³⁰. Astfel, cel cumpătat, socotind cu înțelepciune propriile puteri și fără exagerare în nicio privință, se împodobește cu toate bunurile decenței și ale modestiei, în lupta de stăpânire a dorințelor, a impulsurilor și a mișcărilor pătimașe ale trupului³¹, a „oricărei pofte împotriva firii”³² și a oricărui mod de subjugare a firii.

Înaintând în viața duhovnicească, cumpătarea capătă treptat forma covârșitoare a binelui, ca stare firească a împlinirii poruncilor, a voii lui Dumnezeu. Aceasta, desigur, nu se întâmplă instantaneu, ci are nevoie de timp, de efort duhovnicesc, de rugăciune, după cuvântul Avvei Zosima: „orice virtute și de osteneală are nevoie, și de timp, și de voința noastră, dar, mai înainte de toate, are nevoie de împreună-lucrarea lui Dumnezeu. Căci, dacă nu lucrează împreună Dumnezeu cu voința noastră, se zădărnicește toată osteneala”³³.

Înțelegem, așadar, că virtutea cumpătării poate crește „printr-o deprindere îndelungată cu înfrânarea de plăceri și printr-o îndeletnicire cu cele dumnezeiești”³⁴, dar și o împreună lucrare a noastră cu Dumnezeu, în care „Îl vedem pe Hristos tot mai clar. Virtuțile și rațiunea noastră devin tot mai transparente pentru Hristos sau Hristos e tot mai vădit prezent

²⁴ CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromate*, III, 6.

²⁵ SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistole*, 366.

²⁶ CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromate*, III, 7.

²⁷ SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Capete despre dragoste*, IV, 15.

²⁸ SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE, *Cuvânt împotriva elinilor*, XXXII. SF. GRIGORIE DE NYSSA, *Dialogul despre suflet și înviere*. Nemesius de Emessa, *Despre natura omului*, III, XXII. SF. IOAN DAMASCHIN, *Dogmatica*, II, 12.

²⁹ Migne, PG 44, col 972 A.

³⁰ SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Capete despre dragoste*, 1.

³¹ SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Regulile mari*, 17. *Epistole*, 366.

³² HERMA, *Păstorul*, Vedenia III, 16 (8), 5.

³³ *Patericul Mare*, I. *Despre înaintarea în desăvârșire*, 151, j, trad. pr. Constantin Coman, Editura Bizantină, București, 2016, p. 191.

³⁴ SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Capete despre dragoste*, III, 71-72.

în ele”³⁵. Cumpătarea nu este împlinită doar pentru cultivarea propriei persoane, ci dintr-o permanentă căutare a împlinirii voii lui Dumnezeu, încât devine „calea împărătească” prin care sprijină ferirea de înșelare, după cuvântul Sfintei Scripturi: „vom trece pe drumul împărătesc, neabătându-ne nici la dreapta, nici la stânga” (*Numeri* XX, 17), pentru cunoașterea și experiența Lui³⁶.

Și în aceasta trebuie să fie un echilibru duhovnicesc, o stare de cumpătare, pentru că „evlavia este mare câștig atunci când ea se îndestulează cu ce are” (*I Timotei* VI, 6). Dacă omul exclude lucrarea lui Dumnezeu și își închipuie că biruie patimile prin propriile puteri, dă astfel naștere închipuirii de sine, în spatele căreia stă ascunsă lipsa smereniei. De aceea, este necesar un efort al biruirii părerii de sine și al dobândirii smereniei, pentru că „din smerenie izvorăște umilința și înfrânarea care reprezintă cumpătarea simțurilor”³⁷.

Desăvârșirea este un efort al acelor care luptă cu propia voie, pentru dobândirea unei vieți care este mai presus de lucrurile care se văd, o viață a comuniunii cu Dumnezeu. Omul cumpătat este un om nou, un om duhovnicesc cuprins, aprins și cârmuit de darul și harul Duhului Sfânt, iar în viața lui se arată acum „dragostea, bucuria, pacea, îndelunga-răbdare, bunătatea, facerea de bine, credința, blândețea, înfrânarea poftelor” (*Galateni* V, 22).

Experiența prezenței lui Dumnezeu, a lucrărilor Lui, oferă perspectiva duhovnicească a felului în care trebuie întrebuințate „puterile cuprinzătoare ale minții, punându-le pe toate în drumul mântuirii și însoțindu-le cu înțelegerea și dreptatea, cu destoinicia care „și-a întocmit căruță cu foc care-l duce la cer”³⁸.

Astfel, cel cumpătat și curat, cel liber de toată patima este „martorul credincios și nemincinos al culmii cinstei și slavei dumnezeiești, dăruite ca răsplată oamenilor de către Dumnezeu”³⁹.

Dacă omul exclude lucrarea lui Dumnezeu și își închipuie că biruie patimile prin propriile puteri, dă astfel naștere închipuirii de sine, în spatele căreia stă ascunsă lipsa smereniei. ❧

35 Sfântul Dumitru Stăniloae, nota 541 la CUVIOSUL NICHITA STITHATUL, *Cele 300 de capete despre făptuire*, în *Filocalia* VI, Editura Humanitas, București, 2009, p. 287.

36 Sfântul Maxim Mărturisitorul: „Cel ce luptă după lege pentru adevăr, prin armele de-a dreapta și de-a stânga, înprospătează puterea de răbdare a turmelor din Sefila, adică mișcările sufletului dedicate trupului, care se exercită în purtarea încercărilor fără voie, adăpându-le cu temeiuri de rezistență din deprinderile felurite ale virtuții și ale cunoștinței, ca din niște fântâni săpate; iar pe cele din câmpie, adică mișcările sufletului care prosperă în cele de-a dreapta sau în lărgimea virtuților, le adapă cu rațiuni de smerenie și de cumpătare, ca să nu cadă nici în cele de-a stânga și să nu fie scoase nici din cele de-a dreapta”, în *Filocalia* 3, pp. 168-176.

37 Părintele Iustin POPOVICI, *Credința Ortodoxă și viața în Hristos*, traducere de prof. Paul Bălan, Editura Bunavestire, Galați, 2003, p. 59.

38 CUVIOSUL NICHITA STITHATUL, *Cele 300 de capete despre făptuire, despre fire și despre cunoștință*, p. 190.

39 SFÂNTUL NECTARIE DIN EGHINA, *Cunoaște-te pe tine însuși. Despre virtute*, trad. Laura și Gabriel Mândrilă, Editura Sophia, Metafrază, București, 2012, pp. 396-397.

Păcatele necumpătării

Păcatele, ca boli sufletești, se dezvoltă, căpătând diverse forme, care, în cazul necumpătării sunt legate, între altele, de lăcomia de mâncare, lăcomia de avere ori desfrânare, fapt pentru care Sfânta Scriptură recomandă înțelepciunea practică a cumpătării în multiple forme ale vieții: „Nu te lăsa în voia patimilor tale, ca să nu fii târât de ele ca de un taur furios” (*Cartea înțelepciunii lui Isus, fiul lui Sirah VI, 2*) și „Nu te veseli cu multă desfătare, nici te lega cu îngreunarea ei” (*Cartea înțelepciunii lui Isus, fiul lui Sirah XVIII, 32*).

Nu sunt condamnate materia, bunurile, hrana, pentru că Cel Care l-a creat pe om din țărâna pământului și l-a înzestrat cu suflare de viață (*Facerea II, 7*) l-a făcut pe acesta dependent atât de hrana materială, cât și de cea spirituală, cum arată Sfântul Nicolae Velimirovici: „Cine dă trup, Acela dă și suflet, și Cine dă văzduh, Acela dă și pâine. Copiii Tăi, Dăruitorule Milostive, așteaptă de la Tine toate cele de trebuință!”⁴⁰.

Cauza alunecării firii umane către păcat și patimi a fost pofta satisfăcută prin neascultarea poruncii lui Dumnezeu, aceasta, deși în Grădina Raiului, unde „erau toate bune foarte” (*Facerea I, 31*), existau cele necesare vieții. „Omul a crezut că, bizuindu-se pe mâncare, va putea să primească ceea ce nu poate primi decât direct de la Dumnezeu. Mâncarea i-a oferit omului perspectiva de a se emancipa, de a fi liber de Dumnezeu, dar tot mâncarea l-a transformat în rob al nutriției. Astfel, omul a devenit dependent de alimente și sclavul lumii materiale, ceea ce înseamnă, implicit, și sclav al morții, deoarece hrana, care-i dăruiește viață fiziologică, nu poate să-i dea acea libertate față de lume și față de moarte pe care nu i-o poate da decât Dumnezeu. Astfel, hrana, simbolul și obârșia vieții, a devenit simbolul morții, căci, dacă omul nu mănâncă, moare”⁴¹.

Mai mult, după Izgonirea din Rai, omul a constatat că deși hrana este firească, atunci când ea devine o preocupare excesivă pentru satisfacerea poftelor „nesățioase a pântecelui”⁴² se transformă într-un exces, abuz asupra trupului, care poate fi îndreptat cu anevoie, pentru că lăcomia slăbește puterea rațională a minții omului. În acest sens, Sfântul Apostol Pavel spune că dumnezeul acestor oameni este pântecul lor (*Filipeni III, 19*).

Cu privire la hrană, Sfânta Scriptură ne învață că este necesar să cerem „pâinea cea spre o ființă” (*Matei VI, 11*), însă regăsim numeroase referiri la hrană: „iată, vă dau toată iarba ce face sămânță de pe toată fața pământului și tot pomul ce are rod cu sămânță în el. Acestea vor fi hrana voastră!” (*Facerea I, 29*), precum și sfaturi privitoare la păzirea de excesul de

⁴⁰ SFÂNTUL NICOLAE VELIMIROVICI, *Tâlcuiri la Tatăl nostru*, p. 18.

⁴¹ Pr. Alexander SCHMEMANN, *Tatăl nostru*, p. 56.

⁴² SFÂNTUL IOAN CASIAN, *Scrieri alese, Așezămintele mănăstirești*, cap. V, nr. 3, în col. PSB, vol. 57, traducere de Vasile Cojocaru, David Popescu, EIBMBOR, București, 1990, p. 165.

mâncare și băutură: „nu fi printre cei ce se îmbată de vin și printre cei ce își desfrânează trupul” (*Pildele lui Solomon* XXIII, 20); „celui care mănâncă multă miere nu-i merge bine” (*Pildele lui Solomon* XXV, 25); „vai de cel ce adapă pe prietenul său din cupa lui până îl îmbată” (*Avacum* II, 15); „cel ce iubește veselie va duce lipsă; cel căruia îi place vinul și miresmele nu se îmbogățește” (*Pildele lui Solomon* XXI, 17); „iar cel ce păcătuiește împotriva Mea își păgubește viața lui” (*Pildele lui Solomon* VIII, 27); „luați seama la voi înșivă, să nu se îngreueze inimile voastre de mâncare și de băutură” (*Luca* XXI, 34); „bucatele sunt pentru pântece și pântecele pentru bucate și Dumnezeu va nimici și pe unul și pe celelalte. Trupul însă nu e pentru desfrânare, ci pentru Domnul, și Domnul este pentru trup” (*I Corinteni* VI, 13), pentru că trupul este „templu al Duhului Sfânt” (*I Corinteni* VI, 19), iar „viața este mai mult decât hrana și trupul mai mult decât îmbrăcămintea” (*Luca* XII, 22-23).

În pustie, Dumnezeu a hrănit poporul ales vreme de 40 de ani cu mană, pentru folosirea căreia a îndemnat la cumpătare, încât „nici celui ce adunase mult n-a prisosit, nici celui ce adunase puțin n-a lipsit, ci fiecare, cât era de ajuns la cei ce erau cu sine” (*Ieșire* XVI, 18).

Cei care nu L-au ascultat pe Dumnezeu și au adunat mană peste trebuința unei zile, pentru a-și asigura și hrana pentru a doua zi, au văzut că peste noapte mana care era în plus se strica, făcea viermi și apoi se topea sub soare.

Ca hrană pentru trup, dar coborâtă din cer, mana a primit un sens spiritual încă din Legea Veche, însă o hrană cu totul nouă și spirituală va dăruia Dumnezeu și celor ce vor birui păca-

tul și vor moșteni Împărăția Sa, precum făgăduiește: „Biruatorului îi voi da din mana cea ascunsă” (*Apocalipsă* II, 17). Despre această hrană a Împărăției cerești a vorbit Domnul Iisus Hristos, Cel Care a flămânzit (*Matei* IV, 2; 21, 18) și a însetat (*Ioan* IV, 7; 19, 28) pentru noi, zicând: „Nu numai cu pâine va trăi omul, ci cu tot cuvântul care iese din gura lui Dumnezeu” (*Matei* IV, 4). Fiul lui Dumnezeu ne-a eliberat din robia morții și ne-a dăruit o hrană nouă, cerească, pentru primirea căreia omul trebuie să arate cumpătare în toate, ferindu-se între altele și de lăcomia pântecelui, care este în legătură cu celelalte patimi⁴³. În acest sens, Sfântul Ioan Casian zice: „cantitatea mâncării tocește ascuțimea minții și, îngreunând și duhul odată cu trupul, ațâță focul primejdios al patimilor. Un pântec îmbuibat cu tot felul de alimente naște semințele desfrâului și mintea înăbușită de greutatea mâncăruri-

Fiul lui Dumnezeu ne-a eliberat din robia morții și ne-a dăruit o hrană nouă, cerească, pentru primirea căreia omul trebuie să arate cumpătare în toate, ferindu-se între altele și de lăcomia pântecelui, care este în legătură cu celelalte patimi. ✠

⁴³ Ieroschimonahul Gabriel BUNGE, *Gastrimargia sau nebunia pântecelui – știința și învățătura Părinților pustiei despre mâncat și postit, plecând de la scrierile Avvei Evagrie Ponticul*, traducere pr. Ioan Moga, Editura Deisis, Sibiu, 2014, p. 78.

lor nu mai poate păstra cârma dreptei chibzuințe. Ce trebuie să cugetăm despre cei care, cu trup sănătos, își îngăduie o hrănire fără de măsură de carne și vin, folosindu-le nu după cât le cere slăbiciunea trupului, ci după cât îi îndeamnă pofta inimii?”⁴⁴

Necumpătarea este astfel sinonimă cu îmbuibarea, beția și cele care țin de înrobirea pânteceleui, ceea ce reprezintă o slăbiciune a omului și cauza revoltei trupului, prin îmbolnăvire. Lăcomia este cea care denaturează sensul hranei și al băuturii, din mijloace necesare vieții în scopul satisfacerii poftelor și patimilor, ajungând până la nesațietate, căci, spune Sfântul Ioan Scărarul: „de multe ori dracul se așază în stomac și nu lasă pe om să se sature, chiar de ar mânca tot Egiptul și ar bea Nilul întreg”⁴⁵.

Remediul lăcomiei pânteceleui este postirea care „nu e decât un mijloc pentru a învinge nemulțumirea generată de pofta nesăturată”⁴⁶.

În legătură cu lăcomia pânteceleui stă și lăcomia de avere, care, potrivit Sfântului Ioan Gură de Aur, „este ca drojdia rea, care strică întreg aluatul. Dacă, săvârșind nedreptate, câștigi fie și puțini bani, întreaga ta avere este murdărită. De aceea, de multe ori, câțiva bănuți câștigați s-au făcut pricină de pierzanie pentru om”⁴⁷. Prin avariție, omul devine posedat de propria posesie și, în loc să se împărtășească cu recunoștință față de darurile primite, devine necumpătat, exploator al propriei persoane, al naturii și al celorlalți, față de care manifestă zgârcenie și o continuă nemulțumire, atrăgând după sine furtul și invidia. În felul acesta, necumpătarea, ca formă de întreținere a lăcomiei, este păgubitoare vieții duhovnicești. Remediul acestei patimi este filantropia.

După cum sugerează numele, desfrânarea este o pierdere a „frâului”, a stăpânirii de sine, o maladie a necumpătării, înfierată în *Decalog*, pentru că, prin „patimi de ocară” (*Romani* I, 24-27), omul se degradează până la cel mai de jos nivel, chiar sub condiția animalică. Desfrânarea este o patimă care întinează trupul și sufletul, fiind echivalentul morții sufletești, este o trădare „a tainei lui Dumnezeu” din om, o apostazie, o tăgăduire a propriei ființe, a creației lui Dumnezeu, transformând trupul, din templu al Duhului Sfânt, într-un idol al plăceriienerate. De aceea, virtutea cumpătării cere stăpânirea poftelor: „să vă feriți de poftele cele trupesti, care se războiesc împotriva sufletului” (*I Petru* II, 11).

În concluzie, prin lucrarea virtuții cumpătării dobândim calea care ne conduce către curățirea minții prin supunerea părții poftitoare și a

⁴⁴ SFÂNTUL IOAN CASIAN, op. cit., cap. 5-6, pp. 166-167.

⁴⁵ SFÂNTUL IOAN SCĂRARUL, *Scara*, XIV, 2;23, în *Filocalia*, vol. 9, București, 1980, pp. 212, 217.

⁴⁶ Ieroschimonahul Gabriel BUNGE, *Gastrimargia sau nebunia pânteceleui – știința și învățătura Părinților pustiei despre mâncat și postit plecând de la scrierile avvei Evagrie Ponticul*, traducere preot Ioan Moga, Editura Deisis, Sibiu, 2014, p. 27.

⁴⁷ SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Problemele vieții*, Editura Egumenița, p. 223.

celel irascibile rațiunii, ca răspuns al omului față de iubirea arătată de Dumnezeu prin frumusețea și bunătatea creației Sale. Folosirea virtuoasă a creației și a darurilor lui Dumnezeu prin lucrarea binelui îl înalță pe om până la înțelegerea adevărată a rațiunilor lucrurilor. Ea face „să strălucească în inimile noastre lumina cea curată a cunoașterii dumnezeirii Sale și să deschidă ochii gândului nostru spre înțelegere”, cum ne încredințăm în rugăciunile de taină din Sfânta Liturghie. Pentru aceasta am primit harul înfierii, prin baia nașterii celei de a doua, ca să luăm arvuna moștenirii celei ce va să fie, începutul bunătăților celor veșnice, puterea cea făcătoare de viață⁴⁸. Fără lucrarea sfințitoare a harului, fără efortul ascetic, omul ajunge să fie stăpânit și condus de pofte iraționale, poftele înșelăciunii, trăind în mirosul cel greu al păcatelor, care devin semne ale respingerii lucrării și iubirii lui Dumnezeu și care îl privează de bucuria Duhului.

De aceea, cunoscând folosul cumpătărilor, omul trebuie să dorească paza minții prin înfrânare și puterea de dominare a patimilor și a deosebirii gândurilor, spre a deveni locaș al sfințeniei. Este o lucrare care necesită un efort susținut, pentru ca întunericul să scadă și lumina harului să se pogoare peste lucrarea minții, însă descoperim în viețile sfinților că omului cumpătat Dumnezeu îi deschide și îi luminează ochii sufletului, spre a dobândi vederea frumuseții dumnezeiești în toate făpturile.

Folosirea virtuoasă a creației și a darurilor lui Dumnezeu, prin lucrarea binelui îl înalță pe om până la înțelegerea adevărată a rațiunilor lucrurilor. Ea face „să strălucească în inimile noastre lumina cea curată”. ❧

⁴⁸ *Liturghier*, Editura IBMO, București, 2012, p. 248.

Pr. Prof. Dr. Emerit
Gheorghe Metallinós
(† 2019)

Sfânta Taină a Căsătoriei ca fapt bisericesc

Traducere revizuită din limba greacă și adnotări de Ion Marian Croitoru.

Viața în Trupul lui Hristos, adică în Biserică¹, este divino-umană. Elementul uman, îmbisericit, pășește către unirea cu I. Dumnezeuiescul, altfel spus, cu Harul divin necreat, pentru realizarea scopului unic al omului pe pământ, care este îndumnezeirea lui. De aceea, omul, în întregime, este afirmat și preluat de către Domnul și Capul Bisericii, adică de către [Mântuitorul] Iisus Hristos, ca suflet și trup. Îndumnezeirea se referă la om ca întreg, ca unitate și totalitate psiho-somatică, după cuvântul Sfinților noștri Părinți: Hristos „întreg m-a asumat pe mine întreg și El întreg S-a unit cu mine întreg, ca să-mi dăruiască mântuire întreg; căci ceea ce este neasumat este nevindecabil”².

Asumarea omului întreg, ca unitate psiho-somatică, dar și drept ființă socială, ca bărbat și femeie, se realizează în Sfânta Taină a Căsătoriei³, care integrează viața socială și interpersonală a cuplului în Trupul lui Hristos, în comuniunea cea în Hristos. Din acest motiv, de la început Căsătoria, ca Taină, era în legătură cu Dumnezeuiasca Liturghie, deci cu adunarea liturgică și binecuvântarea Bisericii. Binecuvântarea episcopului, care afirmă caracterul bisericesc al Căsătoriei, este confirmată deja din epoca post-apostolică. Sfântul Ignatie Teoforul († 107) stabilește că cei ce se căsătoresc trebuie „să se unească cu acordul episcopului, pentru ca să fie căsătoria după Domnul și nu după dorință”⁴. Viața biologică se încadrează în Trupul bisericesc, pentru depășirea legăturii pământești și transformarea ei într-o legătură bisericească, adică într-o comuniune a harului. Legătura fizică este consacrată într-o personalitate supraindividuală, pentru fundamentarea familiei în Hristos.

¹ Col. I, 24. Pentru o primă variantă a acestei traduceri vezi Mehedinți, *istorie, cultură și spiritualitate*, 5-8 iunie 2011. 190 de ani de la Revoluția lui Tudor Vladimirescu din 1821. 2011 - Anul omagial al Sfântului Botez și al Sfintei Cununii în Patriarhia Română, 4, Editura Didahia Severin, Drobeta Turnu Severin, 2011, pp. 43-52 (n. trad.).

² SFÂNTUL GRIGORIE TEOLOGUL, *Epistola 101 către Clidonius*, în *Patrologia Graeca* (în continuare: PG) 37, 181/4; SFÂNTUL IOAN DAMASCHINUL, *Expunere exactă a credinței ortodoxe*, III, în PG 94, 1005 B.

³ Sau a Cununii (n. trad.).

⁴ SFÂNTUL IGNATIE TEOFORUL, *Epistolă către Policarp al Smirnei*, V, 2.

2. Corelația Sfintei Taine a Căsătoriei de către Sfântul Apostol Pavel cu legătura dintre Hristos și Biserică⁵ îi conferă deja acesteia, cu claritate, dimensiuni hristologice și îi întărește caracterul tainic. Conform colegului meu, profesorul Hristea Vulgăris, „caracterul unirii dintre Hristos și Biserică este esențial, iar unirea Lor reală. Căci, corelând [Sfântul Apostol] Pavel unirea dintre bărbat și femeie cu unirea dintre Hristos și Biserică, dorește să sublinieze realitatea acesteia, adică «într-un singur trup (Efes. V, 31)». Prin modul acesta, căsătoria nu devine un simbol al unirii dintre Hristos și Biserică, ci o imitare a ei⁶, adică o prelungire a ei în mădulele [luate] în parte ale Bisericii⁷. Cei uniți în Sfânta Taină a Căsătoriei sunt legați, ca mădulele ale Trupului lui Hristos, adică ale Bisericii, în Trupul bisericesc, inserând în [respectivul Trup] viața lor personală, iar fructul fizic al unirii lor îi adaugă noi mădule Trupului bisericesc. Aceste noi mădule sunt copii. Acest caracter dinamic al Căsătoriei îl conține faptul „într-un singur trup”, în contextul bisericesc. În legătură cu acest fapt, Sfântul Ioan Gură de Aur observă: „dar cum se și unesc într-un singur trup?... Și copilul este o anumită punte [între ei], încât cei trei devin un trup, căci copilul unește din ambele părți, pe unul cu celălalt”, adică pe bărbat cu femeia lui⁸. Ipostasul eclesiologic al unității fizice a soților, care se realizează în Sfânta Taină a Căsătoriei, biruiește moartea, fiindcă depășește împărțirea individualităților biologice. Iar împărțirea cu Trupul și Sângele lui Hristos (Dumnezeiasca Împărțășanie) unifică și îmbisericește viața lor.

Cu aceste premise devine inteligibil că Sfânta Taină a Căsătoriei „este un fapt care privește întreaga Biserică, pentru că numai în Biserică poate omul să se simtă membru al fraternității universale; doar în Biserică poate omul să se deschidă cu iubire către toți oamenii⁹”. După vrednicul de pomenire părinte Alexandru Schmemmann, „împreună cu întreaga viață fizică a omului, Căsătoria trebuia să intre în Biserică, adică să fie evaluată, să fie izbăvită și să fie transformată într-o taină a Împărăției¹⁰”.

3. Această cale de la firesc la suprafiresc, prin îmbisericirea Căsătoriei, se vede din rânduiala Slujbei Sfintei Taine. Logodna se săvârșește în pronaos.

Ipostasul eclesiologic al unității fizice a soților, care se realizează în Sfânta Taină a Căsătoriei, biruiește moartea, fiindcă depășește împărțirea individualităților biologice. ❧

⁵ Vezi Efes. V, 32.

⁶ Adică a respectivei uniri (n. trad.).

⁷ Χρ. Σπ. Βούλγαρη, *Η ένότης της Αποστολικής Εκκλησίας*, Θεσσαλονίκη, 1974, p. 436.

⁸ PG, 62, 388.

⁹ Σταύρου Σ. Φωτίου, *Ο γάμος ως μυστήριο αγάπης κατά την Καινή Διαθήκη*, Αθήνα, 1994, p. 209.

¹⁰ Π. Αλεξ. Σμέμαν, *Γιά νά ζήσει ό κόσμος*, Αθήνα, 19872, p. 130.

Este afirmarea creștină a Căsătoriei fizice și expresia ei creștină. Apoi este condus cuplul în biserică, în adunarea Trupului, care are loc în naos¹¹. Prin această faptă simbolică, Căsătoria „este introdusă” în Biserică și în lumea ce vine, adică în Împărăția lui Dumnezeu. De aceea, la sfârșitul Slujbei Sfintei Taine [a Căsătoriei], preotul, scoțând cununile de pe capetele noilor miri, spune: „primește”, adresarea fiind către [Domnul Iisus] Hristos, „cununile lor întru Împărăția Ta”. Dar și dansul ciclic („Isaia dănțuiește”, „Sfinților Mucenici”, „Slavă Ție, Hristoase Dumnezeule!”) nu înseamnă nimic altceva decât călătoria veșnică ce a început deja în limitele existenței bisericești.

Această perspectivă eshatologică a Sfintei Taine o exprimă ultima rugăciune a Slujbei, care reprezintă și încheierea ei concluzivă: „Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, Treimea cea întru tot sfântă și deofință și începătoare de viață, o Dumnezeire și o împărăție, să vă binecuvinteze pe voi și să vă dea viață îndelungată, naștere de prunci buni”. Această perspectivă o pecetluiește legătura Sfintei Taine a Căsătoriei și cu Dumnezeiasca Euharistie.

4. De la început, celelalte [Sfinte] Taine ale Bisericii au fost indisolubil legate de corifeea Taină bisericească a Dumnezeieștii Liturghii, așa cum au fost și învățătura, predica. Conform scrierilor areopagite, Dumnezeiasca Euharistie înseamnă „desăvârșirea” Sfintelor Taine, iar fără aceasta „fiecare dintre slujbele ierarhice rămâne nedesăvârșită”¹². Începând cu Botezul, toate Sfintele Taine, dar și celelalte slujbe liturgice se săvârșeau (sau se și săvârșesc încă) în cadrul Dumnezeieștii Liturghii sau unite cu aceasta, și chiar inseparabil, cum sunt, de pildă, hirotoniile, sfințirea de biserici, Căsătoria, sfințirea Sfântului Mir, până și Slujba Agheasmei Mici. Sfintele Taine, în interconexiunea lor cu „Dumnezeiasca Euharistie, nu afirmă firea [umană doar] ca pe un ipostas biologic, ci conduc la depășirea și transformarea ei eshatologică”¹³. De precizat că interconexiunea liturgică a celorlalte Sfinte Taine cu Dumnezeiasca Euharistie este menționată până în secolul al XVII-lea.

Dacă centrul vieții bisericești este cultul Bisericii, fiind spațiul și timpul prin excelență al afirmării ei ca Trup al Domnului, din cele de mai sus se înțelege că Dumnezeiasca Liturghie, cu Dumnezeiasca Euharistie cuprinsă în ea, reprezintă nucleul și scopul, începutul și sfârșitul cultului Bisericii. În felul acesta, toate practicile liturgice care au loc în viața bise-

¹¹ Părintele Gheorghe Metallinós de vrednică amintire are în vedere împărțirea clasică a locașului de cult în trei părți, Sfântul Altar, naos și pronaos, adăugându-se, în unele situații, și pridvor. În practica liturgică, atât *Slujba Logodnei*, cât și cea a *Cununiei* sunt săvârșite împreună, în naos (n. trad.).

¹² *Περὶ Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας*, Γ', 1, în PG 3, 424 C.

¹³ *Ἰωάννου Ζηζιούλα, μητρ. Περγάμου, Ἀπὸ τὸ προσωπεῖον εἰς πρόσωπον: Ἡ συμβολὴ τῆς πατερικῆς θεολογίας εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ προσώπου*, Αθήνα, 1976, p. 319.

ricească reprezintă un tot, cât privește sfințirea continuă și universală a Trupului, convergând către Dumnezeiasca Euharistie, adică spre centrul absolut al existenței și al unității bisericești. Așadar, nu există practici liturgice autonome și independente în viața Bisericii, ci toate împreună reprezintă o unitate fermă, al cărei centru îl deține „taina tainelor”¹⁴, adică Dumnezeiasca Euharistie. Fiecare rugăciune-službă publică este percepută ca pregătire pentru participarea la Taina Euharistiei, în care Biserica se înfăptuiește ca „o nouă zidire”, adică o nouă creație, depășește dimensiunile instituției și devine Trup al lui Hristos.

Dumnezeiasca Euharistie reprezintă „faptul suprem” al Bisericii, arătarea ei „ca lumea ce vine”. De aceea, nici nu se poate vreodată să fie percepută Euharistia ca mijloc către altceva. Ea însăși este scop și întregire a realității bisericești și ascensiune a Trupului¹⁵ din istorie în post-istorie¹⁶.

Nu există practici liturgice autonome și independente în viața Bisericii, ci toate împreună reprezintă o unitate fermă, al cărei centru îl deține „taina tainelor”, adică Dumnezeiasca Euharistie. ❀

5. Așadar, ca și celelalte Sfinte Taine, așa și Sfânta Taină a Căsătoriei „se află de la început în legătură cu Dumnezeiasca Euharistie”¹⁷. Lipsa unei slujbe speciale pentru Sfânta Taină a Căsătoriei în primele secole este ușor de explicat, dacă se va avea în vedere faptul că „împlinirea Căsătoriei de către creștini era participarea lor comună la Dumnezeiasca Euharistie”¹⁸. Consacrarea Slujbei Sfintei Taine a Căsătoriei, prin împăratul Leon al VI-lea cel Înțelept (886–912), nu înseamnă și consacrarea binecuvântării Bisericii pentru această Sfântă Taină tocmai în secolul al IX-lea. După colegul profesor Vlasie Fidas, istoric, „integrarea binecuvântării Căsătoriei în cadrul Dumnezeieștii Euharistii a limitat dezvoltarea elementelor particulare ale unei slujbe speciale a Tainei Căsătoriei, care [slujbă] era acoperită atât de rugăciunile speciale pentru sfințirea relațiilor de căsătorie, cât și de întreaga slujbă a Dumnezeieștii Liturghii”. Desigur, completează același, „primele forme simple de binecuvântare și sfințire a legăturilor de căsătorie au fost dezvoltate cu valorificarea elementelor respective din *Vechiul și Noul Testament*, dar fără să devină autonome de cadrul euharistic și să fi evoluat într-o slujbă separată a [Tainei] Căsătoriei”¹⁹.

¹⁴ „... taină a tainelor... și slujbă a tuturor slujbelor împreună” (SIMEON AL TESALONICULUI, în PG 155, 253).

¹⁵ Se poate înțelege atât trupul omului, în sens restrâns, cât și Trupul bisericesc, în sensul larg de Trup al Domnului Iisus Hristos, Mântuitorul lumii și Fiul lui Dumnezeu (n. trad.).

¹⁶ Vezi *Rugăciunea Anaforalei: Aducându-ne aminte, așadar, ... de cea de a doua și slăvită iarăși venire*.

¹⁷ Βλ. Ι. Φειδά, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, Α', Αθήναι, 1992, p. 270.

¹⁸ Π. Αλεξ. Σμέμαν, *op. cit.*, p. 130.

¹⁹ Βλ. Ι. Φειδά, *op. cit.*, p. 271.

Interesantă este în această conexiune și următoarea poziție a mitropolitului de Pergam, Ioan Ziziúlas: „ar fi o greșeală să fie considerată Căsătoria ca o simplă certificare și binecuvântare a unui fapt biologic. Unită cu Euharistia, [Căsătoria] reprezintă o reamintire [pentru] noii miri [a faptului că], deși au binecuvântarea să creeze o familie proprie, totuși, împletirea ultimă și esențială a legăturilor care reprezintă ipostasul lor nu este familia, ci Biserica, așa cum se exprimă în adunarea euharistică. Această depășire eshatologică a ipostasului biologic este indicată și de încoronarea noilor miri, dar se pierde cu adevărat și existențial în momentul în care slujba Căsătoriei se va rupe de Euharistie”²⁰.

În Dumnezeiasca Liturghie, Sfânta Taină a Căsătoriei „își află sensul real și misiunea esențială, care sunt trăirea de către soți a iubirii lui Hristos și prefacerea legăturii lor în semn al Împărăției lui Dumnezeu. În adunarea euharistică, de față fiind Născătoarea de Dumnezeu și toți Sfinții, cu binecuvântarea lui Dumnezeu Celui în Treime, credincioșii acceptă ca o nouă pereche să participe la mila și darul lui Dumnezeu și să transforme legătura lor într-o taină a Împărăției”²¹. Cu siguranță, nu trebuie să se uite că este posibil ca toate acestea să se petreacă în acest fel și să se împlinească atunci când există o integrare deplină a noilor miri în Trupul bisericesc și în viața cea în Hristos, așa cum aceasta a fost conturată de către Sfinții Apostoli și se continuă prin Sfinții Părinți. Dar este minim sau deloc posibilă această viață în convențională și întru totul nebisericască percepere și trăire a Căsătoriei, așa cum se constată în parohiile noastre laicizate, astăzi, când diferențierea față de lume se limitează doar la literă și nu la duh, iar Căsătoria a dobândit în mod clar un caracter lumesc.

Până și structura Slujbei Sfintei Taine a Căsătoriei, chiar și așa cum se săvârșește de regulă, în zilele noastre, în afara Dumnezeieștii Liturghii, adevărește legătura acestei Sfinte Taine cu Dumnezeiasca Euharistie. Acest fapt îl amintesc ecfonisul „Binecuvântată este Împărăția...”, ectenia mare, care are și cereri speciale, pericopele din Sfânta Scriptură, ectenia întreită, cererile de trebuință, „Și ne învrednicește pe noi...” cu „Tatăl nostru”, rugăciunea plecării capetelor, paharul comun și chinonicul („Paharul mântuirii...”). În manuscrise este trecută, la locul obișnuit, și cântarea imnului întreit „Sfinte Dumnezeule, Sfinte tare, Sfinte fără de moarte...”. Vrednicul de pomenire, distinsul muzicolog grec Simon Karás, tratând subiectul într-un studiu special și având ca bază manuscrise, a semnalat cu de-amănuntul analogiile și asemănările dintre Slujba Sfintei Taine a Căsătoriei și Slujbele altor Sfinte Taine și practici liturgice, care

²⁰ Ἰωάννου Ζηζιούλα, μητρ. Περγάμου, *op. cit.*, p. 319, nota 52.

²¹ Σταύρου Σ. Φωτίου, *op. cit.*, p. 206.

sunt săvârșite în conexiune cu Dumnezeiasca Liturghie²².

Se cuvine chiar să se menționeze că, pe baza tradiției consemnate în manuscrise, din secolul al XI-lea și până în secolul al XVII-lea, Slujba Sfintei Taine a Căsătoriei a fost pusă în strânsă legătură cu Dumnezeiasca Liturghie a Darurilor mai înainte sfințite, practică ce avea, după cum se constată, o mare răspândire. Însă, rezonabilă este întrebarea: cărui motiv i se datora această practică? Drept răspuns la această întrebare, liturghiologul de vrednică amintire Ioan Fundúlis invocă mai multe motive: „probabil necesitatea de a fi separată Căsătoria de marile adunări bisericești ale întregii comunități parohiale, mai ales în zilele duminicilor și ale sărbătorilor sau ale hramurilor; probabil săvârșirea ei la ore diferite de cele obișnuite ale Liturghiei; probabil și multe împreună din aceste motive, sau eventual și altele, au contribuit la căutarea și găsirea acestei soluții practice”²³. Și, în mod corect, el concluzionează că și din această soluție se vede „insistența în legătura dintre Liturghie și Căsătorie”²⁴.

6. Trebuie, prin urmare, să se sublinieze faptul că timp de multe secole, până la mijlocul perioadei Turcocrăției²⁵, referindu-mă la realitatea grecească, s-a reușit de către Sfinții noștri Părinți să mențină atât Botezul, cât și Căsătoria puse în legătură cu Dumnezeiasca Euharistie, dar „au fost suficiente cele două ultime secole întunecate ale robiei, ca să

facă să dispară” această legătură²⁶. Așadar, prin dominarea unui duh scolastic, împreună cu standardizarea care izvorăște din transformarea în datină a credinței, Sfintele Taine au fost desprinse, în ultimele secole, de Dumnezeiasca Liturghie sau au fost desfăcute de legătura cu ea și, implicit, cu Dumnezeiasca Euharistie, ajungând să fie slujbe particulare, pentru sfințirea individuală și reglementarea convențională a obligațiilor religioase. De pildă, Sfânta Taină a Pocăinței, dintr-o faptă de împăcare cu Trupul bisericesc se înțelege, astăzi, ca o reglare formal-juridică a legăturii noastre cu Dumnezeirea mâniată și o reconciliere cu ea, în limitele unei tranzacții. De altfel, epitimiile au ajuns ca, din mijloace de vindecare, să fie asemenea unor pedepse papale, pentru răscumpărarea păcatelor sau ispășirea lor în fața lui Dumnezeu. Același lucru este valabil și pentru Sfânta Taină a Maslului, care a ajuns o practică substitutivă a Sfintei Taine a Spovedaniei, ca pregătire pentru participarea la Dumnezeiasca Împărtășanie.

În acest context și Sfânta Taină a Căsătoriei a fost înstrăinată de posibilitatea transfigurării Căsătoriei fizice în limitele Bisericii și este percepută numai ca o simplă binecuvântare și o validare creștină a Căsătoriei, pentru conviețuirea trupestă legală a soților. Din acest motiv a și fost înlocuit Potirul Euharistiei cu o cupă, care simbolizează viața lor comună, dar în limitele firescului netransfigurat. Însă, au devenit, în felul acesta, confuze legătura Sfintelor Taine cu viața întregului Trup bisericesc și trăsătura lor bisericească, iar sensul comunității și al comuniunii a cedat, precum și cel al adunării, care realizează zidirea și creșterea Bisericii în Hristos. Toate elementele lumești care au pătruns în săvârșirea Sfintei

22 Σίμωνος Ι. Καρά, *Η βυζαντινή ακολουθία τοῦ Γάμου*, Ἀθήναι, 1988, p. 20.

23 Ἰωάννου Φουντούλη, *Απαντήσεις εἰς λειτουργικὰς ἀπορίας*, Γ', Ἀθήνα, 19912, p. 199.

24 *Ibidem*.

25 Perioada de dominație a Imperiului Otoman asupra grecilor, de la 1453, anul în care Constantinopolul a căzut sub ocupația otomanilor, până în 1821, anul revoluției grecești și începutul eliberării Greciei de sub jugul otoman (n. trad.).

26 Ἰωάννου Φουντούλη, *op. cit.*, p. 200.

Taine a Căsătoriei sunt și variate după locuri, contribuind la laicizarea Sfintei Taine a Căsătoriei, care laicizare merge paralel cu pierderea caracterului ei bisericesc.

De menționat că se observă, totuși, în Grecia, cel puțin în ultimele decenii, o creștere a celor ce doresc săvârșirea Sfintei Taine a Botezului și a Căsătoriei în cadrul Dumnezeieștii Liturghii. Se cuvine ca acest fapt să fie primit cu optimism, fie chiar și dacă nu lipsesc motive sentimentale și pietiste, care împing către acest lucru. Cu toate acestea, chiar dacă în anumite cazuri nu este vorba decât de sentimentalisme romantice, întoarcerea la Tradiție, fie și de suprafață, reprezintă un pas pozitiv pentru reînvierea [modului autentic de trăire și exprimare a credinței în Hristos]. După cum desfacerea legăturii dintre Căsătorie și Dumnezeiasca Euharistie, precum și a celei dintre Botez și Dumnezeiasca Euharistie, poate să fie considerată o soluție ușoară pentru cazurile de rupere definitivă de viața Bisericii, reconectarea acestor Sfinte Taine cu Biserica, de către cei ce au o cunoaștere a conținutului lor teologic și bisericesc și sunt doritori de săvârșirea lor tradițională, reprezintă o adevărată binecuvântare, astfel că se cuvine să fie primită cu laudă această refacere a legăturii și de către noi, clericii.

Însă, caracterul bisericesc al Sfintei Taine a Căsătoriei este clătinat, chiar și în mod iremediabil, în situații în care sunt negate înțelegerea Căsătoriei în cadrul Bisericii, precum și esența ei. Asemenea cazuri sunt:

a) Desfrânarea: ca versiune dezastruoasă a funcției genitale și a dinamismului ei, desfrânarea reprezintă o îndepărtare a omului de comuniunea cu Dumnezeu și cu Harul Său, care nu poate să fie lucrător și să funcționeze izbăvitor în om. Așadar, este vorba despre o moarte a omului în mod duhovnicesc. De aceea, în Tradiția noastră se consideră desfrânarea orice păcat. După Sfântul Grigorie Teologul, „nu doar păcatul cât privește trupul se numește desfrânare și adulter, ci și orice tu ai păcătuit și, mai ales, încălcarea legii față de Dumnezeire”²⁷. Cel ce se dedă desfrânării trupesti se supune instinctelor biologice impersonale și egocentricei plăceri trupesti, devenită autonomă, constând într-o dezvoltare hipertrofică a instinctului de reproducere, care instinct, în loc să fie folosit teocentric de către om pentru mântuirea lui, este lăsat să-l domine pe om și să-l călăuzească. Din acest motiv, având în vedere degenerarea instinctelor, filosofi stoici spuneau că „cea mai mare virtute este să te învingi pe tine însuși”. Desfrânarea, în fiecare formă a ei posibilă, cu subestimarea și folosirea semenului de dragul unei plăceri și satisfaceri egocentrice, reprezintă o cădere tragică de la comuniunea pe care Biserica o întrupează și o realizează.

27 SFÂNTUL GRIGORIE TEOLOGUL, *Cuvântul* 37, 19, în PG 36, 304.

Unde predomină scopul pentru transformarea trupului în templu al Sfântului Duh, acolo este respinsă dispoziția pentru desfrâu...

Singurul mijloc preventiv și terapeutic împotriva căderii în desfrânare este asceza și viața duhovnicească. „Al ascezei și al cunoașterii empirice este faptul de a fi curat”, după Sfântul Icumenie, episcop de Trikki²⁸. Unde predomină scopul pentru transformarea trupului în templu al Sfântului Duh, acolo este respinsă dispoziția pentru desfrâu, care poate să pătrundă și în legătura Căsătoriei, în cazul în care soții între ei, din moment ce ei nu gustă viața duhovnicească, se percep unul pe celălalt ca pe „un vas al plăcerii trupești”. Însă, conform aceluiași Sfânt Icumenie, cel ce este dominat, în cazul acesta, de duhul desfrâului, „păcătuiește în toate. Căci greșeala lui se întinde la toată plinătatea Bisericii”, plinătate de care „se rupe”, până când se va pocăi, așa cum s-a petrecut cu persoana săvârșitoare de incest, menționată în *Epistola I către Corinteni*²⁹.

b) Adulterul: după cum desfrânarea, așa și adulterul sau infidelitatea conjugală, ca trădare a Căsătoriei și nerespectare a ei, reprezintă o îndepărtare de Dumnezeu și o respingere a Harului Său. Conform Sfântului Grigorie de Nyssa, în timp ce „cavalerul de onoare al miresei”³⁰ în Căsătoria după Hristos este Dumnezeu, „cavalerul de onoare al miresei, ca ademenitor al adulterului”, este diavolul³¹. Caracterul social-bisericesc al adulterului constă în faptul că persoanele care-l săvârșesc, adică adulterii, prin fapta lor, distrug nu doar

propria Căsătorie, destrămând-o, de fapt, ci și o altă Căsătorie, din momentul în care „ceea ce a fost făcut de către Dumnezeu să fie unul”, adică cei doi miri prin Sfânta Taină a Căsătoriei deveniți un trup, „se împarte în două”³². Adulterul este o nedreptate față de celălalt, dar și față de noi înșine. De aceea, persoana care săvârșește adulterul nu pierde doar Harul lui Dumnezeu, ci și cade din Biserică, întrerupând legătura lui cu ea și hrănirea lui cu sevele ei vitale. Din cauza acestei realități, adulterul, după cum și desfrâul, sunt încadrate în păcatele de moarte. Și aceasta fiindcă aduc moartea duhovnicească a creștinului, pe care doar pocăința poate să o învingă, ca înviere duhovnicească a celui căzut. Acest fapt îl face cunoscut cuvântul lui Hristos către femeia păcătoasă: „de-acum să nu mai păcătuiești”³³, căci, după Eftimie Zigaben, El a înțeles-o și ea s-a pocăit din adâncul inimii³⁴. După cum, la fiecare păcat, așa și în cazul adulterului, pocăința este medicamentul contra bolii, pentru ca să poată cel ce a păcătuit să fie reîncadrat în trupul bisericesc.

c) Există încă și o altă problemă importantă, care contribuie la zdruncinarea și, de fapt, la negarea caracterului bisericesc al Căsătoriei. Este cea referitoare la așa-zisele Căsătorii mixte, care falsifică identitatea Căsătoriei ortodoxe și bisericești. Dar acest subiect cere o tratare specială, atât datorită dimensiunilor pe care le are, cât și a importanței lui³⁵.

7. Prin Sfânta Taină a Căsătoriei, în diferitele ei înfăptuiri, se realizează de către soți

²⁸ Vezi PG 119, 85.

²⁹ Vezi I Cor. V, 1; PG 118, 721.

³⁰ Adică cel care o conduce pe mireasă la mire (n. trad.).

³¹ Vezi PG 46, 496.

³² Διαταγαὶ Ἀποστόλων 6, 28, în PG 1, 984.

³³ Ioan VIII, 11.

³⁴ Vezi PG 129, 1281.

³⁵ Vezi Αρχμ. Γρηγορίου Δ. Παπαθωμά, «Ἀνοικτός Ἐκκλησιαστικός Κοινοτισμός: Ἀνόμιοι-Μεικτοὶ Γάμοι καὶ Μεταστροφή ἐνθλίκων», în Κανονικά ἄμωρφα (Δοκίμια Κανονικῆς Οἰκονομίας), Ἀθήνα, 2006, pp. 231-249 (n. trad.).

trăirea iubirii după Hristos, ca o forță de coeziune atât a Trupului bisericesc, cât și a legăturii interpersonale a soților, așa cum această legătură se dezvoltă în mica biserică, adică în familie. În felul acesta, revenim la legătura și interconectarea Sfintei Taine a Căsătoriei cu Euharistia și Dumnezeiasca Liturghie. Sfânta Taină a Căsătoriei întrupează un mod de viață, adică modul de viață euharistic al comuniunii în Hristos. Prin lupta lor duhovnicească continuă și unirea lor cu Trupul și Sângele Domnului, soții depășesc în Biserică orice conflict și mișcare către sciziune, care provine din egocentrism. În Biserică, egoismul și toate patimile conexe sunt crucificate și mor, pentru ca să trăiască iubirea cea în Hristos, temelia familiei. Menționarea Sfinților Martiri la Slujba Sfintei Taine a Căsătoriei se raportează la esența Căsătoriei, ca martiriu pentru Hristos și stăpânirea Lui în viața noastră, precum și la mărturia zilnică a prezenței harului lui Hristos, în consecință, a elementului necreat, în inimile și în toată ființa noastră. În acest context, se depășește fiecare individualitate și egocentrism, prin deschiderea față de ceilalți și ieșirea spre ei, dat fiind că

În Biserică, egoismul și toate patimile conexe sunt crucificate și mor, pentru ca să trăiască iubirea cea în Hristos, temelia familiei. ❀

iubirea reală este comunicativă, fapt al firii îmbisericite.

Schimbarea aceasta, care se face prin răspunsul energic al omului la iubirea lui Dumnezeu, presupune căutarea ei, adică a iubirii, în Sfânta Taină a Căsătoriei. Așadar, participarea la Căsătorie este prealabil condiționată și,

de aceea, se cuvine să fie lăudate încercările unor episcopi și preoți de a-i catehiza, din punctul de vedere al învățăturilor Bisericii, pe viitorii miri³⁶. Cred că și în Biserica Ortodoxă a României se petrece acest lucru, așa cum s-a răspândit deja în multe dintre Mitropoliile din Grecia. Nu este doar cuvântul catehetic al acestor întâlniri, ci și cultivarea unei legături duhovnicești cu catehetul, episcop sau preot paroh, care conduce pașii noilor miri spre adunarea bisericească, Dumnezeiasca Euharistie și „dăruirea vieții noastre întregi lui Hristos Dumnezeu”, după cuvântul cultului nostru.

³⁶ Adică de a-i introduce pe cei doi miri, cărora li se pot adăuga și nașii lor, în tainele Bisericii, astfel încât ei să se deprindă nu doar cu învățăturile Bisericii referitoare la *Sfânta Taină a Căsătoriei* sau a *Cununiei*, ci și cu modul autentic de trăire a ei (n. trad.).

Preot Prof. Univ. Dr.
Constantin
Valer Necula
Facultatea de Teologie
„Andrei Șaguna”,
Sibiu

Dimensiuni ale catehezei Sfinților Părinți. Din veacurile primare în misiunea catehetică de azi

Dintre provocările pe care viața duhovnicească le aduce în viața unui preot, una merită împărtășită cu precădere: cunoașterea Textelor Părinților Bisericii. Întrebarea este atât de simplă și, deseori, patrologii o exprimă cu simplitate. Privind spre viața Sfântului Iustin Martirul și Filozoful, la opera sa, unul dintre acești specialiști scrie: „dintre toți filozofii creștini din secolul al II-lea, Iustin este cel mai important. Tot el este cel care ne atinge în profunzimea ființei noastre. Acest laic, acest intelectual amorsează dialogul cu evreii și păgânii. Viața sa a fost o lungă căutare a adevărului. Din opera sa, compusă cu duritate și fără artă, rezultă o mărturie al cărei preț a crescut între timp. Creștinismul, pentru el, nu este o doctrină, ci o Persoană: Cuvântul întrupat și răstignit. În acest om, care a trăit cu optsprezece secole în urmă, noi percepem ecoul căutărilor noastre, al obiecțiilor noastre, al certitudinilor noastre. În el descoperim un suflet deschis, o putere de acceptare, o voință de dialog, care dezarmează și încântă. Dacă astăzi multe din operele sale sunt pierdute, cele rămase ne redau jurnalul intim al acestui creștin și suficiente date ca să ne dezvăluie viața sa de la naștere și perioada de formare, până la martiriul său”¹. La fel par a fi lecturile sufletești cu fiecare dintre Părinții care constituie învățătorii duhovnicești ai începuturilor, dar și construcția de forță a teologiei de astăzi. Biserica este mereu în dinamica unei căutări și construcții a adevărului care trece dincolo de cultura socială. Pentru cei care se întreabă de ce Părinții erau ascultați, iar nouă ne este greu să emitem azi pe lungimea lor de undă duhovnicească, trebuie să admitem că exista o structură a comunicării în epoca patristică din care nu prea mai reușim să ne hrănim identitatea catehetică.

Ceea ce trebuie să admitem este că trupele Romei au supus teritorii și cetăți, dar în nucleul intelectual al vremii. Când se construiește gândirea misionar-pastorală a Bisericii, este limpede că Orientul frânge mândria romană. Ce anume aduc Părinții Bisericii în plus față de poezia și filozo-

¹ Adalbert HAMMAN, *Părinții Bisericii*, Ed. Sapientia, Iași, 2005, p. 29.

fia vremii, care erau dimensiunile rostirii lor catehetice prin care mișcau spre Evanghelie pe sofisticații cetățeni ai sofisticatului Imperiu Roman? Avem de a face cu un creștinism primar „contagios” intelectual, în vreme ce acum trăim o contagiare de frică, un soi de paralizie duhovnicească, în rostire și ascultare deopotrivă. Și nu, nu este o remarcă critică. Ci, mai curând, o constatare care are nevoie de analiză pentru a se putea constitui în impuls cultural și sufletesc deopotrivă. Când Biserica se desprinde de comunitatea de la templu și primește din belșug darul Duhului Sfânt, nu se așază în opoziție nici cu Templu și nici cu gândirea filozofiei grecești ori latine, ci, pur și simplu, identifică limitele acelora. Și propune alternativa. O gândire emancipată în lucrarea Duhului Sfânt și în gândirea practică a trăirii vieții în Hristos.

Trebuie subliniat de la început că, dincolo de dezvoltarea Evangheliilor ori a epistolelor Apostolilor, avem o serie de texte care converg în direcția explicării conținuturilor de credință, evoluează asemenea unei plasmă catehetice din care aveau să se dezvolte construcții ale mecanismului mărturisirii de credință. Avem de a face cu texte care conțin dialoguri ale Celui Înviat (dialoguri gnostice, epistola apostolilor), lucrări care povestesc Nașterea Mântuitorului (*Protoevanghelia lui Iacov* ori *Evanghelia după Toma*) ori o serie de Fapte Apocrife (ale Apostolilor)². Toate aceste texte, neacceptate de Biserică, dar în uzul unor persoane care căutau să afle adevărul despre viața veșnică, descoperă lectorului de azi empatia literară la metaforă și cultura unei trăiri sincere a căutării. Acestor texte se vor alătura în timp multe altele, apocrife ori marcate de gnoză ruptă de Hristos. Unele vor primi răspunsuri pe măsură, altele se vor șterge din memoria dificilei perioade a creștinismului primar. Dar toate vor constitui un tezaur de gândire, o gândire care va educa în perspectiva interculturalității coerent legate de Hristos, opusă oarecum prezentei noastre perspective, atomizată în modele ale irealismului: modelul psihanalitic-relațional, dialogic-personalist, critic-antropologic, inovativ-transcultural și, abia, în sfârșit, creștin, tradus interconfesional³. Poate că, din acest motiv, studierea modelului catehetic al Părinților Bisericii merită revăzut ca o soluție alternativă la pierderea de orizont a distincției dintre vorbire comunitară, comunicare ori retorică socială și propovăduire întru Evanghelie.

Exigențele convertirii oglindite în *Actele Martirice*⁴ se vor evidenția și în construcția internă a catehumenatului. Sfântul Iustin (câtre anul 150 d.

² Explicații asupra apariției lor se pot urmări în Claudio MORESCHINI, Enrico NORELLI, *Istoria Literaturii creștine vechi grecești și latine. I. De la Apostolul Pavel la Constantin cel Mare*, Ed. Polirom, 2001, pp. 163-180.

³ Filippo TORIELLO, *Educare în perspectiva interculturală*, Edizioni Scientifiche Italiane, 2001, pp. 53-84.

⁴ A se vedea Pr. Constantin NECULA, *Exigențele convertirii oglindite în Actele Martirice - izvor primar. În Ale Tale dintru ale Tale. Liturghie - Pastorație - Mărturisire. Prinos de cinstire adus IPS Dr. Laurențiu Streza la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Ed. Andreiana, Sibiu, 2007, pp. 677-720.

Hr.), amintit deja de noi, descria în *Apologia I. 61-62*, pe scurt, linia prin care cei care credeau în cele propovăduite de către el și care promiteau că vor trăi după maximalismul propovăduit de oamenii Evangheliei aveau să fie învățați să se roage și să-l ceară, postind, lui Dumnezeu iertarea de păcatele comise dar, scrie Părintele, „cu ei ne rugăm și postim și noi”. Arătând nu doar empatie pastorală, ci încredere că există o trăire-împreună (pe care o vom numi comuniune și o vom transpune constant în Liturghie) a cunoașterii lui Dumnezeu, care nu poate exista fără cunoașterea voii Lui prin propovăduire. Ceva mai târziu, către 215 d. Hr., Sfântul Hippolit va vorbi despre catehumenat mult mai tehnic. O perioadă trienală de pregătire, organizată deja în jurul unor preoți ori laici instruiți, cei aflați în pregătire aveau ajutor în nașii lor. Modelul, răspândit în Palestina și Siria, exprimă aceeași cordialitate în educație: simțul unei cunoașteri în comuniune, fără afirmări inutile de știință și cu o mare atenție la detalii. Așa apar către 180 d. Hr. în Egipt, mai ales la Alexandria, școli catehetice unde efortul cel mai amplu era legat de evidențierea principalelor elemente ale „kerigmei apostolice”⁵. Nu evitau să folosească limbajul filozofiei grecești, dar acordau acestuia noi și noi conținuturi. Ce reținem, sunt două aspecte fundamentale: comuniune și realism. Măsuri ale credinței manifestate prin conținuturi de cateheze și construcții omiletice.

Nu putem intra în amănunte asupra căii catehumenale din Biserica Primară, dar cred că merită să amintim că, în fiecare din etapele pe care avea să le parcurgă un nou convertit, prezentarea în fața comunității, admiterea în

grupul de catehumeni și efortul susținut de învățare, conclueau într-o rânduială liturgică, aceea a Botezului, prin care omul cel nou în Hristos rupea legătura cu trecutul păgân (*Tradiția Apostolică*, 16), Botezul și „punerea mâinilor”, semnul Mirungerii, așezând pe catehumen în integralitatea vieții în Hristos (*Tradiția Apostolică* 18-19). În acest context, se dezvoltă nu doar catehezele mistagogice, care astăzi aproape că ne lipsesc cu desăvârșire în practica parohială, ci și catehezele biblice, care se deschid apoi către catehezele dogmatice și liturgice, altele decât pur mistagogice⁶. Unui cercetător contemporan nouă, Francesco Trisoglio, titularul catedrei de Istorie Bizantină și Istoria civilizației clasice a Facultății de Litere a Universității din Torino, îi aparține o importantă identificare de model catehetic comparat. El propune cheile lecturii patristice a realității catehetice, astfel:

1. *Cateheza ascetică*, Sfântul Ioan Scărarul și *Scara sa*, în care insistă pe a vedea și a auzi, cateheza analitică, prin care se construiește dialogul anamnetic.

2. *Cateheza în societatea multiethnică*, Sfântul Cesar d'Arles, în care se insistă pe esențializare și sinteză intelectuală, pe amabilitate mai mult decât pe zel pastoral absurd, pe concretețea misiunii mai mult decât pe interes.

3. *Cateheza iconologiei mistagogice* și istorice deopotrivă, având ca model pe Sfântul Ioan Damaschin, distincția acestuia venind din spiritualitate și valoarea icoanei ca epifanie. Vorbim despre cateheza ca educare a rațiunii emoției.

4. *Cateheza lucidă* a lui Teodor de Mopsuestia, o cateheză înveșmântată în luciditate în mijlocul unei furtuni de sensuri, o construcție

5 Amănunte în Lector Dr. Constantin PREDA, *Propovăduirea Apostolică. Structuri retorice în Faptele Apostolilor*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005, 331 pg.

6 Antonio BOLLIN, Francesco GASPARINI, *La catechesi nella vita della Chiesa. Note di Storia*, Edizioni Paoline, 1989, pp. 38-43.

didactică a mesajului ca gândire pastorală în care sufletul și mântuirea ocupă primul⁷.

5. *Cateheza care vindecă de bolile elenismului*, Teodoret de Cyr, cateheza metaforă, analogică și plină de imagini care propune o teologie robustă și cu un profund caracter apologetic raportat la cultura vremii.

6. *Cateheza oficială*, propovăduită de Sfântul Chiril al Ierusalimului, o cateheză transparentă dialogic și plină de învățătură, o mărturisire de credință construită cu relevanță în raport cu teologia simbolică.

7. *Cateheza baptismală*, realizată de Sfântul Ioan Gură de Aur, un excelent aliaj formativ de omilie baptismală, cateheză către catehumeni, cateheză pentru neofiți. Se reține un limbaj catehetic în „ritm liturgic”, ceea ce noi vom numi a fi „integrarea liturgică” a propovăduirii (Pr. Ilie Moldovan).

8. *Cateheza liturgică* a Sfântului Isidor de Sevilia⁸, cunoscută *De ecclesiasticis officiis*, care propune o altă tramă de comunicare a adevărului revelat prin prisma limbajului liturgic⁹.

Cele opt direcții identificate pot constitui, fără îndoială, opt teme de cercetare atentă a dimensiunilor prin care cateheza Bisericii primare poate ajuta, fundamental, renașterii catehetice moderne. Nu discutăm despre un nou parcurs neo-catehumenal asemenea celui construit de Biserica Romano-Catolică¹⁰, în cultura sa imediată, și nici despre o „primăvară harismatic-penticostală”, ci despre urgentarea reconstrucției interne a modului prin care comunicăm adevărul de credință. Nu este vorba doar de metode și tehnici, cum adesea credem, ci de duhul cunoașterii mărturisirii de credință din interior, din plinătatea mărturisirii de credință pe care cateheza Părinților Bisericii o prezervă cu simplitate și smerenie. Nu este important cât din noi se recunoaște în efortul Părinților Bisericii de a propune credința comunității, peștrițe ca și acum, umane a vremii, cât de faptul că avem a ne întreba cât din ceea ce facem noi ar avea recunoaștere în taina sfințeniei lor, cât din propovăduirea noastră ar motiva pentru Împărăția Cerurilor oamenii vremii de atunci și de acum, pentru că, în mod cert, temele și tonul propovăduirii catehetice primare încă mai mișcă sufletul omului contemporan nouă.

⁷ Aici amintim și lucrarea Sfântului Irineu de Lyon, *Epideixis, Demonstrarea Propovăduirii Apostolice*, cu o excelență aducere la zi în cheie pastorală în Giuseppe BETORI, *La Parola nel tempo della missione. Biblia, cultura, comunicazione*, Ed. San Paolo, 2007, pp. 29-58.

⁸ Același Francesco Trisoglio a scris și o *Introduzione a Isidoro di Siviglia*, Ed. Morcelliana, 2009, 126 pg. El este și editorul volumului *Isidoro di Siviglia, Le sentenze*, Morcelliana, 2008, 285 pg.

⁹ A se vedea pe larg în Francesco TRISOGLIO, *Le Catechesi dei Padri della Chiesa. Uno scrigno di tesori da riscoprire*, Effata Editrice, 2017, 174 pg.

¹⁰ Ezechiele PASOTTI (a cura di), *Il Cammino Neocatecumenale secondo Paolo VI e Giovanni Paolo II*, Ed. San Paolo, 1993, 198 pg.

Conf. Univ. Dr.
Svetoslav Ribolov*
Universitatea
„Sfântul Kliment
Ohridski” Sofia

*Autorul este conferențiar titular
al catedrei de Patrologie în cadrul
secției de „Teologie Sistematică”
a Universității „Sf. Kliment
Ohridski” din Sofia.

Artă, creație, dogmă în tradiția creștin-ortodoxă

Într-un mod cu totul deosebit, Biserica Ortodoxă este plină de mijloace de expresie artistice, fie literare, vizuale sau muzicale, care înalță sufletele credincioșilor spre Dumnezeu, le susțin rugăciunea profundă și le umplu inimile de bucurie prin vestea cea bună a lui Hristos. Aceste mijloace de expresie sunt încărcate de propriul sens dogmatic profund. Cu alte cuvinte, artele exprimă credința Bisericii.

Conținutul dogmatic al acestor forme de artă este strâns legat de ceea ce în cadrul Bisericii este numit Sfânta Tradiție, adică existența Bisericii în timpul istoric, ceea ce are loc în spațiul și timpul Bisericii ca eveniment al unirii omului cu Dumnezeu¹.

Această unire, această legătură dintre om și Dumnezeu, este denumită, de obicei, în tradiția Bisericii, „taină” sau „taine”, evenimente ale întâlnirii dintre Dumnezeu și om, care se împlinesc în contexte speciale ce nu suportă explicații raționale.

Acestea sunt evenimente ale *Revelației*, descoperirea lui Dumnezeu înaintea oamenilor prin felurite mijloace și căi, la momente diferite².

Din această perspectivă, Sfânta Scriptură reprezintă axul central al Tradiției și, în acest sens, este o sursă de inspirație pentru arta bisericească. Totuși, mijloacele prin care sunt înțelese, discutate și zugrăvite aceste întâlniri tainice între Dumnezeu și om în tradiția creștinismului ortodox constituie obiectul artei creștine. Ea reprezintă cea mai înaltă expresie a experienței duhovnicești a sfinților, un mijloc prin care aceasta poate fi transmisă credincioșilor, întemeindu-se îndeosebi pe intuiția lor rafinată și pe credința profundă, nu neapărat pe capacitățile lor raționale.

În primele veacuri ale istoriei Bisericii pot fi observate imagini remarcabile în catacombe, pe mormintele martirilor și în alte locuri, modele iconografice incipiente, care pavează drumul spre rafinată iconografie a

¹ vezi Ribolov, Sv. „Свещеното Предание – битието на Църквата в историческото време“. *Богословска мисъл*, 1–4 (2008), pp. 174–204.

² vezi Тенекеджиев, Л. „Броят на тайнствата в Църквата“. – în: idem, *Догмат и терминология в православната християнска традиция. Supplementum към сп. Богословска мисъл*, год. XIX, София: УИ, 2014, pp. 101–111.

perioadei ce a urmat disputelor iconoclaste³. În cercetarea contemporană, opiniile unor savanți din secolele al XIX-lea și al XX-lea, care susțineau că Biserica primelor veacuri a respins cu hotărâre arta, în special arta plastică, par să fi fost abandonate⁴. Din contră, în istoria Bisericii este evident că, încă din cele mai vechi timpuri, arta creștină a reprezentat un mijloc deosebit de expresiv pentru cateheză, formare duhovnicească și slăvirea lui Dumnezeu.

Cu toate acestea, nu se poate nega faptul că în Antichitate o serie de reprezentanți ai episcopatului manifestau, destul de frecvent, o atitudine de precauție și rezerve față de mijloacele artei, în special arta plastică, în cult și în viața creștinilor în general. Un fenomen similar poate fi observat și în cazul *muzicii bisericești*. Deși avem informații conform cărora în perioada Vechiului Testament evreii foloseau instrumente muzicale (termenul „Psaltire” provine din denumirea unui instrument muzical), în Biserică, încă din cele mai vechi timpuri, acestea au fost respinse din rațiuni teologice⁵. Clement Alexandrinul spune că „prin urmare, folosim un singur instrument, doar cuvântul cu pace, cu care lăudăm pe Dumnezeu, și nu mai folosim psaltirea, vechea trâmbiță, timpan și fluier”⁶.

Același lucru este menționat cu mai mult de un secol mai târziu de către Sfântul Atanasie cel Mare, Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Ioan Gură de Aur și Vasile al Seleuciei. Conform acestora, din considerente teologice, în Biserică nu este potrivit să se folosească instrumente muzicale⁷. De asemenea, canonul 75 al Sinodului Trulan (691–692) prevede următoarele: „voim ca cei ce se află în biserică spre a cânta să nu se folosească de strigăte netocmite (fără de rânduială, vaiete) și să silească firea spre răcnire, nici să adauge ceva în afară de cele ce sunt rânduite de Biserică, care nu-i sunt nici potrivite, nici cuviincioase, ci cu multă luare-aminte și smerenie să aducă cântări lui Dumnezeu Cel Care veghează asupra celor ascunse, căci *Sfântul Cuvânt a învățat pe fiii lui Israel să fie cucernici* (Leviticul XV, 31)”⁸.

Aici nu se specifică în mod explicit dacă muzica din Biserică trebuie să fie monodică sau polifonică. Totuși, acest canon interzice cât se poate de

3 vezi Успенски, Л. *Богословие на иконата*. Прев. Вл. Генов, София: Омофор, 2001, pp. 51–63.

4 vezi referințe bibliografice detaliate și discuție pe această temă la: Успенски, Л. *Богословие на иконата*, cc. 39–50; Θεοδ. Στ. Νικολάου, *Ἡ σημασία τῆς εἰκόνας στο μυστήριο τῆς οἰκονομίας. Πατερικὲς μαρτυρίες*. Μετάφρ. Κων. Νικολακοπούλου, Θεσσαλονίκη: Πουρνάρα, 1992, pp. 15–19.

5 vezi Риболов, Св. „Източното църковно пение – наследство от светите отци”, *FThS* 2 (2016), pp. 7–14. Este necesar să menționăm faptul că aceasta este situația în așa-numita tradiție bizantină, în timp ce în tradițiile creștine (latină, coptă, etiopiană) se folosesc instrumente, deși într-un diapazon restrâns.

6 CLÉMENT D’ALEXANDRIE, *Le Pédagogue*, 2.4.41 ed. Cl. Mondésert, H. Irénée Maroy Matray (SC 108, p. 90).

7 ATHANASIUS ALEXANDRINUS, In Ps. 45–47 (PG 27, 213C–221D); BASILIUS CAESARIENSIS, In Ps. 29.2 (PG 29, 308C–309B); JOANNES CHRYSOSTOMUS, Adv. Judaeos (PG 48, 853); BASILIUS SELEUCIENSIS, *Oratio* 39.4 (PG 85, 437B).

8 Vezi Παλλῆς Γ.Α. – Μ. Ποτλῆς, *Σύνταγμα τῶν Θεῶν καὶ Ἱερῶν Κανόνων*, τ. Β', Ἀθῆναι 1852, 478 și scoliile: pp. 479–480.

clar folosirea armoniilor din repertoriul muzicii lumești în Biserică: „să nu se folosească de strigăte netocmite (fără de rânduială, vaie) și să silească firea spre răcnire, nici să adauge ceva în afară de cele ce sunt rânduie de Biserică”. Interpretările canoanelor care sunt folosite astăzi nu ne ajută prea mult în lămurirea acestor cuvinte, probabil pentru că, pentru omul medieval, textul era extrem de clar. Sfântul Vasile cel Mare, în scrisoarea 207, explică modul în care cântau contemporanii săi în biserică: „aici, împărțiți în două cete, credincioșii cântă pe rând psalmi, dând astfel mai multă tărie în meditație cuvintelor Scripturii și concentrându-și, în același timp, atenția spre o mai statornică îndrumare a gândurilor și a simțămintelor. Apoi se schimbă: se încredințează unuia grija de a începe cântarea și ceilalți îi răspundem”⁹.

Cercetătorii care studiază formele muzicale din perioada târzie a Antichității și a creștinismului timpuriu consideră că verbul „a acompania” (în greacă, se folosesc trei verbe în astfel de cazuri – ὑπηχῶ, συνεπηχῶ, συνηχῶ) nu înseamnă „a cânta pe un alt glas”, ci înseamnă „a ține isonul”, adică a acompania cu o voce joasă și constantă sub linia melodică principală¹⁰. Sfântul Vasile cel Mare este și mai explicit în cuvintele care urmează în interpretarea sa la *Psalmul întâi*: „astfel, psalmodierea oferă cel mai mare dintre daruri: iubirea. Pentru că a conceput *cântarea împreună* (συνωδία) ca o oarecare legătură menită să sprijine unitatea poporului credincios, unindu-l (συναρμόζουσα) într-o armonie (συμφωνία) într-un singur loc”¹¹.

Sfântul Ioan Gură de Aur, originar din Antiohia, afirmă că „psaltul cântă singur, deși ceilalți îl acompaniază, iar glasul se înalță ca și cum ar răsună dintr-un singur glas” (ὁ ψάλλον ψάλλει μόνος κἂν πάντες ὑπηχῶσιν, ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος ἡ φωνὴ φέρεται)¹². Această mărturie grăitoare exclude în întregime ideea cântării polifonice. Este dificil să interpretăm expresia „ca dintr-un singur glas” (ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος) în sensul polifoniei, unde vocile sunt distribuite pe diferite trepte armonice.

Dacă citim cuvintele Sfântului Vasile cel Mare în această lumină, devine foarte clar că, atunci când acesta vorbește despre „armonie” și „simfonie,” nu se are în vedere polifonie ci, dimpotrivă, cântarea la unison, expresie acustică a acordului, unității și comuniunii, a reunirii adunării

Cântarea la unison este expresie acustică a acordului, unității și comuniunii... a reunirii adunării teandrice într-o singură comunitate euharistică, întâlnirea dumnezeiescului cu omenescul, a creatului cu necreatul. Importanța cântării la unison constă în semnificația sa de expresie exterioară a comunității-comuniunii. ❧

⁹ Ep. 207.3 (Saint Basile, Lettres, t. II, ed. Yves Courtonne, Paris: Les Belles Lettres, 1961, p. 186).

¹⁰ Vezi Σταμούλης, Χρ. *Φύση και Ἀγάπη και ἄλλα μελετήματα*, Θεσσαλονίκη: Παλίμψηστον, 1999, p. 173.

¹¹ BASILIUS CAESARIENSIS, *In Psalmos I.2* (PG 29, 212D).

¹² JOANNES CHRYSOSTOMUS, *In Epistolam I ad Cor. Homil. 37* (PG 61, 315).

teandrice într-o singură comunitate euharistică, întâlnirea dumnezeiescului cu omenescul, a creatului cu necreatul. Importanța cântării la unison constă în semnificația sa de expresie exterioară a comunității-comuniunii. Aceasta, la rândul său, are un caracter clar euharistic, adică eshatologic. Această concentrare în cântarea bisericească își găsește un corespondent în artă.

Dacă revenim la imaginile sfinte, vom observa că Sinodul local de la Elvira, Spania, în jurul anului 304, prin canonul 36, a hotărât că în biserici nu trebuie puse imagini ale celor care se cinstesc și în fața cărora creștinii se închină¹³. Într-un mod similar, cuvintele Sfântului Clement Alexandrinul sfătuiesc creștinii să nu se lase răpiți peste măsură de artă, pe motiv că aceasta „înșală, amăgește” și îi determină să venereze însăși operele de artă. Cu toate acestea, alexandrinul nu respinge arta în sine, cu obiecția că aceasta nu trebuie să amăgească omul, prezentându-se drept adevăr¹⁴. Într-un alt loc, explică faptul că, totuși, creștinilor le este îngăduită folosirea imaginilor care, la nivel simbolic, pot menține o anumită legătură cu realitatea evanghelică, de exemplu, imaginea unui pescar pe malul mării ar putea aminti de un apostol sau de membrii recent botezați ai Bisericii¹⁵.

Despre imagini ale persoanelor sfinte, inclusiv ale Mântuitorului Hristos, mărturisește și Sfântul Irineu de Lyon, însă în contextul diverselor comunități eretice. Acesta menționează că adepții gnosticului Carpocrate aveau o icoană a lui Hristos¹⁶, iar simoniacii păstrau o icoană a lui Simon Magul.¹⁷ Informații similare găsim și la cunosătorul Antichității creștine, Eusebiu de Cezareea. Într-o scrisoare adresată împărătesei Constantia, acesta își exprimă rezervele față de imaginile din Biserică, temându-se în mod special de pericolul idolatriei. Din text reiese lipsa unei concepții clare cu privire la relația dintre imagine și prototip, ceea ce duce la o respingere totală a oricărei încercări de a-L reprezenta pe Mântuitorul Hristos¹⁸. În această privință, autori creștini timpurii sunt consecvenți în atitudinea lor față de imaginile religioase (despre muzică avem foarte puține mărturii din această perioadă, cu excepția celor menționate anterior¹⁹), urmând

¹³ Placuit picturas in ecclesia esse non debere, nequod colitur et adoratur on parietibus depingatur. – Vezi Josep Vilella, „Placuit picturas in Ecclesia esse non debere: La Prohibición del c. 36 Pseudoilberitano”, *Veleia*, 34 (2017), 147–162.

¹⁴ CLÉMENT D’ALEXANDRIE, *Le Protreptique* 4.57.5-6, ed. Cl. Mondésert (SC 2, 121–122). Cf. *Le Pédagogue*, 3.11.53.4-5, ed. Cl. Mondésert, Ch. Matray (SC 158, p. 114).

¹⁵ CLÉMENT D’ALEXANDRIE, *Le Pédagogue*, 3.11.59.2 (SC 158, p. 124).

¹⁶ IRENÉE DE LYON, *Contre les hérésies*, 1.25.6, ed. Ad. Rousseau, L. Doutreleau (SC 264, p. 342).

¹⁷ IRENÉE DE LYON, *Contre les hérésies*, 1.23.4 (SC 264, p. 320).

¹⁸ EUSEBIUS, *Epistola ad Constantiam augustam* (PG 21, 1545A–1549A).

¹⁹ Vezi Игнатов, Л. *Динамика в осмислянето на църковното пение в периода IV-VI в. – аксиология и праксиология*, Варна: Варненска и Великопреславска света митрополия, 2021, p. 41 și urm.

în mod evident dispozițiile Vechiului Testament pe această temă, menite să-i protejeze pe iudei de idolatrie în contextul lumii păgâne²⁰.

Refuzul acestui tip de exprimare a credinței în primele secole poate fi explicat prin anumite ambiguități legate de conceptul de imagine, de modul în care aceasta se raportează la realitate și de semnificațiile pe care le transmite și le cuprinde. Fără formularea unei teorii clare despre imagine și simbol, Biserica nu putea aborda această temă fără anumite rezerve, având în vedere polemica acerbă din gândirea creștină timpurie împotriva idolatriei păgâne și lupta dramatică pentru emanciparea față de societatea păgână, plătită cu prețul numeroaselor acte de martiraj. De altfel, o atitudine similară față de imaginile sacre poate fi identificată și la stoicul Zenon, care a respins templele și reprezentările zeilor păgâni, considerându-le nedemne de măreția divinității, fapt remarcat și reluat de Clement Alexandrinul²¹. Nu este întâmplător faptul că tradiția privitoare la chipul nefăcut de mână omenească al lui Hristos pe mahramă vine din Edessa, un mic principat care a adoptat creștinismul ca religie de stat încă din timpul domniei lui Abgar al IX-lea (170–214 d.Hr.). În acest context, se pare că polemica împotriva păgânismului nu a fost atât de intensă, deoarece fusese deja depășită într-un interval de aproximativ un secol. Povestea binecunoscută, consemnată în *imnografia Bisericii*, relatează cum toparhul Abgar, dorind să fie vindecat de boala sa, l-a trimis pe slujitorul său, Anania, să-l invite pe Mântuitorul Hristos să vină la curtea sa ori, cel puțin, să îi facă un portret. Însă, din cauza mulțimii care îl înconjura pe Domnul Iisus Hristos, Anania nu a reușit să-l picteze chipul. Atunci, Mântuitorul Hristos a cerut apă, și-a spălat fața și, după ce s-a șters cu o mahramă curată, i-a dat-o lui Anania. Pe mahramă rămăsese imprimat chipul Său, o imagine nefăcută de mână omenească²².

Mai bine de un secol mai târziu, Sfântul Vasile cel Mare nu dezvolta o teologie completă a icoanelor, dar ne oferă câteva reflecții cu privire la valoarea artei ca atare.²³ Părintele capadocian, în spiritul caracteristic al teologiei sale practice, consideră că rolul artei creștine este, înainte de toate, educativ, iar scopul său final este să fie de folos omului²⁴. În aceeași direcție pot fi interpretate cuvintele Sfântului Ioan Gură de Aur, care afirmă că arta este bună numai dacă este de folos.²⁵ Potrivit Sfântului Vasile

²⁰ *Ieșirea* XX, 4 urm.; cap. XXIII; *Leviticul* XXVI, 1; *Deuteronomul* IV, 16 urm.; V, 8 urm.; XXVII, 15.

²¹ CLÉMENT D'ALEXANDRIE, *Les Stromates* V.11.76, ed. A. van der Noek (SC 278, p. 150).

²² Vezi *Μηναίον τοῦ Αὐγουστου περιέχον τὴν ἀνήκουσαν αὐτῷ ἀκολουθίαν μετὰ τῆς προσθήκης τοῦ τυπικοῦ*, Ἀθῆναι: Ἀποστολικὴ Διακονία, pp. 168–170.

²³ *Epistola* 360 din corpul său este dedicată într-o oarecare măsură acestei teme, dar adevărul este că ea aparține probabil unui alt autor. (Vezi CPC, t. II, p. 162).

²⁴ Vezi *Epist.* 2.3 (SAINTE BASILE, *Lettres*, t. I, ed. Yves Courtonne, Paris: Les Belles Lettres, 1957, p. 9).

²⁵ JOANNES CHRYSOSTOMUS, *Commentarius in S. Matthaeum Evangelistam*, 52.3 (PG 58, 522).

cel Mare, sensul artei în contextul Bisericii, la fel ca orice lucrare umană din această lume, conduce către scopul suprem stabilit de Ziditorul lumii: „asemănarea cu Dumnezeu” (ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ὁμοίωσις), „devenirea dumnezeu [prin har]” (τὸν Θεὸν γενέσθαι) și „desăvârșirea celor care urcă [spre Dumnezeu]” (τῶν προκοπτόντων τελείωσις)²⁶. Sfântul Grigorie Teologul

Potrivit Sfântului Vasile cel Mare, sensul artei în contextul Bisericii, la fel ca orice lucrare umană din această lume, conduce către scopul suprem stabilit de Ziditorul lumii: „asemănarea cu Dumnezeu”. Artele sunt daruri oferite oamenilor drept capacități fundamentale, iar oamenii sunt datori să le dezvolte pe parcursul vieții lor. ✠

merge chiar mai departe, afirmând că valoarea artei în ceea ce privește reprezentările se află în relație directă cu faptul dacă aceasta conduce către Dumnezeu sau nu. Dacă nu conduce, atunci această artă are valoarea unei înșelătorii magice și nimic mai mult²⁷. Sfântul Părinte capadocian afirmă, de asemenea, că artele sunt un dar de la Dumnezeu²⁸.

Sfântul Vasile cel Mare observă că omul artist (ὁ καλλιτέχνης) recunoaște frumusețea în detalii și este capabil să le aranjeze în unitatea operei de artă. Prin această abilitate, artistul

imită pe Ziditorul universului. Toate artele omenești ar trebui considerate ca provenind de la Marea Stăpân al universului, fie că este vorba despre agricultură sau medicină, ele își au întotdeauna originea în principiul dumnezeiesc. Artele sunt daruri oferite oamenilor drept capacități fundamentale, iar oamenii sunt datori să le dezvolte pe parcursul vieții lor²⁹. Totuși, potrivit Sfântului Vasile, nu poate exista o analogie completă între artă și creație. Creația la Dumnezeu are loc asemenea unei idei care apare în mintea omului (εἰς νοῦν βάλλειν/ἐννοεῖν) și se realizează din nimic (ἐξ οὐκ ὄντων/ἐκ μὴ ὄντων), adică fără a implica existența unei materii preexistente³⁰. O concepție similară este expusă de Sfântul Chiril al Alexandriei în lucrarea *Dialoguri despre Sfânta Treime*. Potrivit acestuia, creația înfăptuită de Dumnezeu este din nimic și are un caracter absolut, în timp ce arta (τέχνη) reprezintă o schimbare de stare a unui lucru într-un altul și este adesea rezultatul învățăturii, adică dezvoltarea și sporirea capacităților omului, fiind astfel ceva dinamic și nu constant sau dat dintru început³¹.

²⁶ BASILIUS CAESARIENSIS, *Liber de Spiritu Sancto*, 9 (PG 32, 199BC).

²⁷ GREGORIUS NAZIANZENSIS, *Oratio IV. Contra Julianum I*, 97 (35, 629BC); *Poemata moralia*, 10 (37, 917A–920A); *Poemata historica*, Ad alios 7 (PG 37, 1563A–1564A).

²⁸ GREGORIUS NAZIANZENSIS, *Oratio XXVIII*.25 (PG 36, 60C).

²⁹ BASILIUS CAESARIENSIS, *Homiliae IX in Hexaemeron*, 4.1 (PG 29, 80B); *Regulae fusius tractatae. Interrogatio*, LV (PG 31, 1044BC).

³⁰ BASILIUS CAESARIENSIS, *De Spiritu Sancto*, 3 (PG 32, 76CD). cf. Майендорф, Йоан, *Византийско богословие. Исторически насоки и догматически теми*. София: Галико, 1995, pp. 167–168.

³¹ CYRILLUS ALEXANDRINUS, *Thesaurus de sancta et consubstantiali trinitate*, 15 (PG 75, 256AB).

Creatorul universului, însă, nu judecă creația Sa și frumusețea acesteia după măsura omenească a „plăcerii ochilor” (τέρψιν ὀφθαλμῶν), ci, potrivit criteriului Său, se exprimă în două aspecte foarte importante ale creației. Primul este acela că frumusețea operei Sale constă în faptul că este înfăptuită cu sensul cel mai adânc, având o structură interioară care deține principii și cauze fundamentale ale existenței sale. Cel de-al doilea aspect arată că arta se dovedește utilă scopului pentru care a fost creată³². Lumea, care este creație dumnezeiască armonioasă, este cercetată de toți, iar astfel se descoperă înțelepciunea Ziditorului³³. Crearea artei este numită de Sfântul Vasile cel Mare „image naturală” (εἰκὼν φυσικὴ) și „image de imitație” (μιμητικὴ εἰκὼν). Sfântul subliniază că aceasta trebuie să fie cât mai aproape de chipul original³⁴. Actul în sine de a imita realitatea desăvârșită a creației este uimitor. Sfântul Vasile admiră talentul artistului de a surprinde în opera sa frumusețea omului, însă, totuși, el meditează și la situația inversă, când artistul nu reușește să redea fidel frumusețea modelului original, reflectând asimetric diverse trăsături ale acestuia și nereușind să reproducă armonia „întregului” în forma sa completă³⁵.

Sfinții Părinți Îl numesc pe Dumnezeu fie ca Treime, fie ca Fiul și Cuvântul din Tatăl în Duhul Sfânt, folosind epiteze care, în limba greacă, sunt în mod obișnuit asociate artiștilor și creatorilor din sfera artei. Sfântul Clement Alexandrinul Îl numește „artizan”

(τεχνίτης)³⁶, iar Sfântul Chiril al Alexandriei preferă expresia „Arhitectul desăvârșit al tuturor lucrurilor, Dumnezeu, Care a împodobit totul” (ὁ πάντων ἀριστοτέχνης Θεὸς τόδε τὸ πᾶν διεκόσμησεν)³⁷. Sfântul Grigorie Teologul spune despre Cuvântul că este „ca un artist care a ținut preînțelept creația.” (ὡς καλλιτέχνης καὶ πλέκειν σοφῶς κτίσιν)³⁸. Sfântul Grigorie Palama reia utilizarea termenului „meșteșugar/creator” (δημιουργός)³⁹, întrucât, în vremea sa, aceasta nu mai era încărcată de reminiscențe ale platonismului. Toate aceste nume date lui Dumnezeu au scopul de a sublinia faptul că El este purtătorul creației, proniei, a ordinii lumii și a omului, întrucât este Dumnezeul Care există cu adevărat și Cel Ce este (ὁ ὢν – *Îesirea* III, 14).

Este interesant de remarcat faptul că Părinții Bisericii au evidențiat și situația opusă în care coruperea pricinuită de păcat este asociată cu o formă de „artă rea/lipsită de măiestrie”. Dumnezeu este, pe de o parte, primul artist, Creatorul a toate cele ce sunt, iar, pe de altă parte, iubitor de oameni, deoarece, din milostivire, se implică creativ în istorie, dându-i un început și susținând creația cu puterea Sa harică neîncetată. În contrast cu aceasta, vrăjmașul provoacă, produce „artă demonică” (κακοτεχνία διαβολική), pentru a împiedica mântuirea omului.⁴⁰ Acest aspect pare să fie indicat și de Sfântul Ignatie Teoforul, care, în epistola sa către Sfântul Policarp al Smirnei, îl avertizează pe destinatar că lucrările nimicii, adică păcatul, își au originea în înrâurirea

³² BASILIUS CAESARIENSIS, *Homiliae IX in Hexaemeron*, 3.10 (PG 29, 76C-77A).

³³ BASILIUS CAESARIENSIS, *Homiliae IX in Hexaemeron*, 1.7 (PG 29, 17B).

³⁴ BASILIUS CAESARIENSIS, *Homilia XXIV: Contra Sabellianos, et Arium et Anomaeos*, 4 (PG 31, 608A); *Adversus Eunomium*, 1.18 (PG 29, 552C); *срв. De Spiritu Sancto*, 18 (PG 32, 119BC).

³⁵ BASILIUS CAESARIENSIS, *De Invidia*, 5 (PG 31, 381AB). Cf. *Ad adolescentes*, 8 (PG 31, 585C).

³⁶ CLÉMENT D'ALEXANDRIE, *Les Stromates* IV.18.116 (SC 463, p. 248).

³⁷ CYRILLE D'ALEXANDRIE, *Lettres festales* (I-IV), 1, et 6 (SC 372, pp. 168, 350, 368.).

³⁸ GREGORIUS NAZIANZENUS, *Poemata moralia*, 10 (PG 37, 688A).

³⁹ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, *Πρὸς Γαβριᾶν*, 14 (Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, *Συγγράμματα*, ἐκδ. Γ. Μαντζαρίδης, Ν. Ματσούκας, Β. Ψευτογκᾶς, τ. Β', p. 341).

⁴⁰ NILUS, *Epistolarium liber* III, ep. 33 (PG 79, 396A).

pe care diavolul o are asupra celor zidiți după chipul și asemănarea lui Dumnezeu⁴¹.

Sfântul Grigorie Teologul afirmă, de asemenea, că „artistul dobândește o înțelegere mai profundă” prin intermediul imaginilor nemincinoase, sugerând că redarea realistă a trăsăturilor naturale ale prototipului reprezintă, în esență, un act de cinstire a Ziditorului universului⁴². Un aspect similar este evidențiat în panegiricul, cuvântul funerar rostit de Sfântul Grigorie pentru tatăl său, unde vorbește despre împodobirea unei biserici, construită în timpul vieții de părintele său. Într-un alt loc, el menționează că în biserică au fost așezate „imagini ale unor creaturi” (πλάσματα)⁴³, care nu sunt cu nimic mai prejos față de făpturile firești. Cu alte cuvinte, artistul care a creat aceste imagini, prin măiestria sa, s-a apropiat, chiar și puțin, de perfecțiunea a ceea ce a creat Ziditorul universului. Astfel, arta, în contextul Bisericii, capătă un sens soteriologic și eshatologic⁴⁴. Potrivit Sfântului Grigorie, acest principiu nu se aplică și statuilor amplasate în oraș⁴⁵, dar, pe de altă parte, vedem că el nu respinge arta seculară, menționând că sculpturile din bronz, comandate de guvernatorul Nemesius pentru decorarea orașului, reprezintă lucrări remarcabile, pe care le compară cu imaginea pe care el însuși trebuie să o creeze prin cuvântul său de orator⁴⁶. Desigur, acest loc poate fi interpretat și în contextul modestiei sale firești în privința propriei persoane.

În Antiohia conservatoare, la sfârșitul secolului al IV-lea, Sfântul Ioan Gură de Aur dă mărturie despre utilizarea pe scară largă a icoanelor în rândul creștinilor. În omilia de laudă închinată arhiepiscopului orașului, Meletie, Sfântul Ioan spune că mirenii îl iubeau atât de mult încât îi pictau chipul și îi rosteau neconținut numele. După moartea sa, icoanele cu chipul lui, răspândite prin oraș, le-au adus mare alinare⁴⁷. Același autor relatează că, tot în Antiohia, mulți păstrau icoane ale mucenicilor nu doar în biserici, ci chiar și în casele lor⁴⁸.

Dezbaterile hristologice, din secolul al V-lea până în secolul al VII-lea, au influențat în mod semnificativ concepția Bisericii despre artă, îndeosebi în ceea ce privește înțelegerea sfintelor icoane. Formulările hristologice adoptate de Sinoadele Ecumenice din secolele al IV-lea, al V-lea și al VI-lea au determinat o orientare spre o reprezentare mai precisă din punct

⁴¹ Ignatius to Polycarp, 5.1 (*The Apostolic Fathers*, ed. K. Lake, Harvard University Press, 1965, p. 247).

⁴² GREGORIUS NAZIANZENUS, *Poemata moralia*, 33 (PG 37, 932A); *Poemata historica*, de se ipso 17 (PG 37, 1262A).

⁴³ Din text nu reiese clar dacă este vorba despre sculpturi, basoreliefuri sau fresce.

⁴⁴ GREGORIUS NAZIANZENUS, *Oratio XVIII*, 39 (PG 35, 1037A). Cf., Майендорф, Йо. *Op. cit.*, 172–173.

⁴⁵ GREGORIUS NAZIANZENUS, *Oratio XXVIII*, 14 (PG 37, 328B); *Epistola CXLI* (37, 241C).

⁴⁶ GREGORIUS NAZIANZENUS, *Poemata historica*, ad alios, 7 (PG 37, 1551A-1552A).

⁴⁷ JOANNES CHRYSOSTOMUS, *De S. Meletio Antiocheno* (PG 50, 516).

⁴⁸ JOANNES CHRYSOSTOMUS, *De sanctis martyribus*, 3 (PG 50, 712).

de vedere hristologic a imagisticii creștine. Sinodul al VII-lea Ecumenic este considerat de majoritatea istoriografilor Bisericii drept o etapă a disputelor hristologice, întrucât hotărârile sale oferă o soluție teologică legată de reprezentarea icoanei lui Hristos. Însă, înainte de a se ajunge la acest sinod, așa-numitul Sinod Ecumenic Quinisext Trulan, ținut în sala Trullo, din Constantinopol (692), a abordat această temă în trei dintre canoanele sale. Acest sinod, fiind o continuare și o completare a Sinoadelor al V-lea și al VI-lea, se încadrează în problematica hristologică, aspect evidențiat și de canoanele în cauză. Primul este canonul 73, care reglementează cinstirea Sfintei Cruci pe temeuri soteriologice. Deoarece prin ea a venit mântuirea, Sfânta Cruce nu se cade să fie profanată sau nesocotită, nici așezată în locuri nepotrivite⁴⁹. Al doilea este canonul 82, care tratează direct reprezentarea și cinstirea icoanei lui Hristos. Acesta hotărăște:

„În unele chipuri ale cinstitelor icoane, mielul se zugrăvește arătat cu degetul de Înaintemergătorul (Sfântul Ioan Botezătorul), care (miel) s-a înțeles drept chip al harului, înfățișându-ne nouă mai înainte prin lege (prin Legea Vechiului Testament) pe Adevărul Miel, pe Hristos Dumnezeuul nostru. Cinstind, așadar, chipurile și umbrele vechi ca semne (simboluri) și închipuiri (prefigurări) ale adevărului, predanisite Bisericii, noi cinstim în primul rând harul și adevărul, primindu-l pe el (pe ele) ca plinire a Legii. Drept aceea, pentru ca ce este desăvârșit să se înfățișeze ochilor tuturor și prin meșteșugul culorilor, orânduim (hotărâm) că, de acum înainte, Hristos, Dumnezeuul nostru, Mielul Care a ridicat păcatul lumii, să fie înfățișat (reprezentat) și în icoane după chipul Său cel omenesc în locul

vechiului miel, pentru ca, înțelegând prin aceasta măreția lui Dumnezeu Cuvântul, să fim îndrumați și spre aducerea-aminte de petrecerea Lui în trup, de patima Sa și moartea Sa mântuitoare, și de răscumpărarea (izbăvirea) lumii, care s-a făcut prin aceasta”⁵⁰.

Prin această hotărâre sinodală, se poate afirma că Biserica își reorientează arta sacră, mutând accentul de la simboluri și reprezentări abstracte către persoanele reale, care au participat la evenimentele evanghelice și la întreaga istorie mântuitoare a Bisericii pe pământ. Din mărturiile arheologiei bisericești știm că reprezentările simbolice ale lui Hristos au continuat să fie folosite cel puțin până în secolul al VII-lea și chiar ulterior. Totuși, după acest Sinod, accentul s-a mutat în mod clar într-o altă direcție. De altfel, în legătură cu aceste două canoane se află și Canonul 100 al aceluiași sinod, care interzice reprezentările păgâne de caracter vulgar⁵¹. Astfel, se încheie procesul de creștinare a artei, inițiat cu primele reprezentări din catacombele Romei și motivele florale descoperite în biserica de la Dura-Europos⁵².

Cele mai puritane și pline de rezerve prejudecăți față de arta creștină din epoca timpurie a Bisericii sunt reluate în perioada iconoclastului din secolele al VIII-lea și al IX-lea⁵³.

⁵⁰ Παλλής Γ.Α. – Μ. Ποτλής, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων*, τ. Β', p. 492.

⁵¹ Παλλής Γ.Α. – Μ. Ποτλής, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων*, τ. Β', p. 545.

⁵² Vezi arud. Успенски, Л. *Богословие на иконата*. Прев. Вл. Генов, София: Омофор, 2001, pp. 51–63.

⁵³ Iconoclastii resping sfintele icoane, temându-se de idolatrie, însă la baza acestei viziuni se află subestimarea sau chiar o neglijare a rolului elementul material sau tangibil în viața duhovnicească a creștinilor și acceptarea dimensiunii sale duhovnicești ca fiind complet independentă. De aceea, aceștia subliniază legătura rațională și duhovnicească dintre om și Dumnezeu. În viziunea lor, virtuțile și măsura sfinților pot fi evidențiate doar prin cuvinte, fără recurs la expresii vizuale precum culorile sau formele (vezi Τσελεγγήδης, Ι. Δ. *Η Θεολογία της Εικόνας και η ανθρωπολογική σημασία της*. Θεσσαλονίκη: Πουρναρά, 1984, pp. 121–127).

⁴⁹ Παλλής Γ.Α. – Μ. Ποτλής, *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων*, τ. Β', p. 474.

Această revenire specifică are loc în contextul unei polemici tensionate cu islamul și al influenței semnificative a elementului oriental în elita Constantinopolului. O serie de împărați originari din Siria și Armenia au fost crescuți și educați într-un context marcat de dispute intense între creștini și musulmani, unde tema privind folosirea sau interzicerea imaginilor sacre în spațiul bisericesc ocupa un loc central. Mișcarea iconoclastă s-a desfășurat în două mari etape, iar până la restabilirea definitivă a cultului icoanelor în anul 843, a generat o profundă dezbatere teologică privind sfintele icoane. Această dispută a influențat în mod direct întreaga concepție despre artă și raportarea la creația însăși în Biserica Ortodoxă. În acest context, Sfântul Ioan Damaschin se remarcă drept primul care elaborează o teorie a artei, centrată pe semnificația și iconografia imaginilor sfinte.

Un element important al argumentelor Sfântului Ioan Damaschin în apărarea sfintelor icoane, a folosirii lor în cultul liturgic și, în general, a artei creștine, este ideea că materia poate fi un mijloc legitim de mântuire pentru credincioși. Împotriva tendinței iconoclaștilor de a subestima materia în viața religioasă a creștinului, Sfântul Ioan Damaschin recurge la un argument din tradiția veche a Bisericii. El amintește că o astfel de înțelegere a materiei nu este ceva nou, ci poate fi observată și în erezia veche a maniheilor: „nu spune că materia este rea, pentru că nu este necinstită. Căci nimic nu este rău și necinstit din ceea ce a făcut Dumnezeu. Aceasta este o gândire de tip maniheist”⁵⁴.

Nu este întâmplător faptul că lucrarea Sfântului Ioan Damaschin împotriva celor care resping sfintele icoane apare frecvent în manuscrise alături de tratatul său împotriva maniheilor. Este foarte probabil ca ambele opere să fi fost scrise într-o perioadă de timp apropiată, în primii ani de activitate ai autorului, când acesta era profund preocupat de erezia iconoclasmului.

Materia, spune Sfântul Ioan Damaschin, joacă un rol important în mântuirea noastră. La început, Dumnezeu a creat lumea, iar apoi a dat tabernacolul, lucruri care sunt materiale, dar care au fost recunoscute ca fiind bune și sfințite prin activitatea Sa creatoare. Când s-a plinit vremea, Dumnezeu S-a întrupat și, astfel, a sfințit nu doar omul, ci întreaga materie, pentru că a primit nu doar suflet, ci și trup. Dacă comuniunea cu Dumnezeu ar fi fost doar una intelectuală, cu gândul, nu am fi avut în bisericile noastre lumânări, predici, rugăciuni rostite cu voce tare, vin, Sângele Sfânt al lui Hristos și Pâine, Trupul Său, adică toate mijloacele materiale prin care primim har pentru mântuirea noastră⁵⁵. Mântuirea noas-

⁵⁴ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας λόγοι τρεῖς*, 1,16 (κειμ.-μετάφρ.-εἰσαγ.-σχ. Ν. Μαρτσούκα, Θεσσαλονίκη:), 190–192.

⁵⁵ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας λόγοι τρεῖς*, 1, 26, pp. 218–220.

tră, conchide autorul, se înfăptuiește în materie, pentru că și noi suntem materie. „Și Cuvântul S-a făcut trup și S-a sălășluit între noi” (Ioan 1, 14)⁵⁶. Oare Sfânta Cruce nu a fost materie, sau Dealul Golgotei, sau Mormântul Sfânt?, întreabă Sfântul Ioan. „Oare nu este materie lemnul Crucii cel de trei ori lăudat și fericit? Nu este materie muntele cel respectat și sfânt, Locul Căpățânii? Nu este materie piatra dătătoare și purtătoare de viață, mormântul cel sfânt, izvorul Învierii noastre? Nu este materie cerneala și Preasfânta carte a Evangheliilor? Nu este materie masa purtătoare de viață, care ne dă Pâinea Vieții? Nu sunt materie aurul și argintul, din care sunt făcute crucile, discurile și potirele? Dar, înainte de toate acestea, nu sunt materie Trupul și Sângele Domnului nostru? Sau suprimă cinstea și închinarea tuturor acestora, sau admite, potrivit tradiției bisericești, și închinarea icoanelor, care sunt sfințite prin numele lui Dumnezeu și ale prietenilor lui Dumnezeu și umbrite din cauza aceasta cu Harul dumnezeiescului Duh”⁵⁷.

Această concepție, potrivit căreia în obiecte materiale poate pătrunde Harul divin și că prin atingerea acestora Harul poate fi transmis, este fundamentală pentru învățătura creștină și, potrivit unor teologi contemporani, a fost acceptată de ambele părți în disputa privind cinstirea sfintelor icoane, deoarece este direct legată de învățătura Bisericii despre Sfintele Taine și despre creație. Totuși, aceasta nu este o afirmație complet acceptabilă, având în vedere că unul dintre principalii ideologi ai mișcării iconoclaste, împăratul Constantin V Copronimul, în reflecțiile sale, se exprimă într-un mod evident neortodox cu privire la Sfânta Euharistie, spunând că pâinea pe care o primim este o imagine a trupului lui Hristos, care transmite forma trupului Său și devine un simbol⁵⁸. Pe de altă parte, ortodocșii mărturisesc prezența reală a trupului lui Hristos în Sfânta Euharistie, transmisă în mâinile oamenilor și destinată celor vrednici să o primească. În acest sens, Sfântul Ioan Damaschin scrie în mod lipsit de echivoc: „Pâinea și vinul nu sunt o imagine a Trupului și Sângelui lui Hristos (să nu fie!), ci Trupul Însuși al Domnului, îndumnezeit, căci Însuși Domnul spune: „Acesta este trupul Meu”, iar nu o imagine a trupului și nu o imagine a sângelui, ci sânge. Și, înainte de aceasta, (Se adresează) iudeilor: „Dacă nu veți mânca trupul Fiului Omului și nu veți bea sângele Lui, nu veți avea viață în voi. Căci Trupul este adevărată mâncare și Sângele Meu, adevărată băutură”; și, de asemenea: „cel ce Mă mănâncă pe Mine va trăi”⁵⁹.

⁵⁶ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας λόγοι τρεῖς*, 2, 14, p. 276.

⁵⁷ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας λόγοι τρεῖς*, 1, 16, p. 190: Cf. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας λόγοι τρεῖς*, 2, 14, p. 278.

⁵⁸ Alexander, P. *The Patriarch Nicephorus of Constantinople: Ecclesiastical Policy and Image Worship in Byzantine Empire*. Oxford University Press, 1958, p. 5.

⁵⁹ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβὴς Ὁρθοδόξου πίστεως*, Δ', 13 (86), ἔκδ. Ν. Ματσούκα,

Ne închinăm înaintea obiectelor materiale nu pentru natura lor, ci pentru că sunt vase ale lucrării lui Dumnezeu (ἐνέργεια) și mijloace ale mântuirii noastre, adică Dumnezeu, prin bunăvoința Sa (κατ'εὐδοκίαν), realizează în ele această mântuire. Sfântul Ioan Damaschin spune: „acestea și astfel de lucruri le cinstesc și înaintea lor mă închin, și orice sfânt lăcaș al lui Dumnezeu, și tot ce poartă numele lui Dumnezeu, nu din cauza propriei lor naturi, ci pentru că sunt vase ale lucrării dumnezeiești și prin ele, și în

Această concepție, potrivit căreia în obiecte materiale poate pătrunde Harul divin și că prin atingerea acestora Harul poate fi transmis, este fundamentală pentru învățătura creștină.

„Noi, creștinii ortodocși, nu zugrăvim Dumnezeirea nevăzută, Care este începutul tuturor celor ce există. Însă, Îl zugrăvim pe Dumnezeu, Care S-a arătat personal în fața noastră, luând firea noastră, firea umană. Zugrăvim trupul Său, care este văzut. Pe Dumnezeu pe Care nu-L putem ajunge cu simțurile noastre, nu avem niciun chip în care să-L zugrăvim.” ❧

ele, Dumnezeu a binevoit să aducă mântuirea noastră. Căci cinstesc îngerii și oamenii și toată materia ca fiind părtașă la lucrarea dumnezeiască și slujind mântuirii mele și mă închin lor din pricina lucrării lui Dumnezeu⁶⁰.

Sfântul Ioan Damaschin aduce în discuție cel mai puternic argument al său în favoarea dreptului creștinilor de a-L reprezenta pe Hristos, pe Maica Domnului și pe Sfinți. „Noi, creștinii ortodocși, spune el, nu zugrăvim Dumnezeirea nevăzută, Care este începutul tuturor celor ce există, dar este fără început, necreată, nestricăcioasă, fără de moarte, veșnică, nepătrunsă de mintea omenească. Însă, Îl zugrăvim pe Dumnezeu, Care S-a arătat personal în fața noastră, luând firea noastră, firea umană. Zugrăvim trupul Său, care este văzut⁶¹. Pe Dumnezeu pe Care nu-L putem ajunge cu simțurile noastre nu avem niciun

chip în care să-L zugrăvim. „Cum va fi înfățișat în icoană ceea ce este nevăzut? Cum va fi zugrăvit ceea ce este fără de greutate, fără de mărime, ceea ce este nedefinit și fără de formă? Cum va fi colorat Cel fără de corp? Cum I se va da formă Celui fără de formă?”, spune Sfântul Ioan în primul său cuvânt împotriva celor care resping cinstirea icoanelor sfinte și adaugă: „Este limpede că atunci când vezi pe Cel fără de trup, Care S-a făcut om pentru tine, atunci vei lăsa o urmă a formei omenești⁶².

Θεσσαλονίκη: Πουρναρά, 1976, p. 370. Când preotul spune înainte de troparele de la Liturgia Darurilor mai înainte Sfințite: „Sfintele cele mai înainte sfințite, vouă sfinților!”, creștinul ortodox consideră că jertfa tainică adusă la adunarea euharistică este o ofrandă a însuși trupului și sângelui lui Hristos și este o realitate vie, nu un simbol. Aceeași realitate vie o vedem în moaștele sfinților și în sfintele icoane. (vezi *Τερατικόν*. Ἀθήναι: Ἀποστολική Διακονία, 1998, p. 217. Cf. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας λόγοι τρεῖς*, cc. 186, 130. La Liturgia Sfântului Vasile și a Sfântului Ioan Gură de Aur se spune – τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις. Vezi și *Ἐκδόσεις Ἀκριβῆς Ὁρθοδόξου Πίστewς*, Δ', 89, p. 392).

⁶⁰ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας*, 3, 34, p. 356.

⁶¹ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας*, 1, 4, p. 174.

⁶² Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας*, 1, 8, p. 178.

Noi cinstim icoana lui Hristos ca pe Dumnezeu întrupat⁶³. Nu este greșit să-i înfățișăm și pe sfinți, deoarece sfințenia lor se exprimă și în trupurile lor. Omul este alcătuit din două părți: suflet și trup. Dacă natura umană a fost afectată de păcat din cauza încălcării poruncii de către strămoșii noștri, acum, după ce Dumnezeirea S-a unit în mod substanțial și neamestecat cu firea umană, aceasta a fost proslăvită și a devenit nemuritoare. De aceea și pictăm sfinții și ne închinăm la moaștele lor⁶⁴. Ceea ce avem în vedere este mărturia vie a Bisericii, asemănarea lor cu Dumnezeu. Citând cuvintele Sfântului Evanghelist Ioan: „Vom fi asemenea Lui” (*Ioan* III, 2), Sfântul Ioan Damaschin spune: „Așa cum fierul, unit cu focul, nu prin firea sa, ci prin unire, aprindere și participare, devine foc, tot așa și îndumnezeirea, nu după fire, ci prin participare, se face Dumnezeu. Nu vorbesc despre trupul Fiului întrupat, pentru că acesta, prin unirea ipostatică și prin comuniunea cu firea dumnezeiască, a dobândit să fie neschimbat Dumnezeu; el nu este uns cu lucrarea dumnezeiască, asemenea proorocilor, ci cu prezența Celui Care unge. După îndumnezeire și sfinții se fac dumnezei. [Psalmistul spune despre ei]: „Dumnezeu a stat în dumnezeiască adunare și în mijlocul dumnezeilor va judeca” (*Psalmul* LXXXI, 1), atunci când Dumnezeu stă în mijlocul dumnezeilor pentru a deosebi vrednicia lor (așa cum tâlcuiește Teologul Grigorie)⁶⁵.

Sfinții nu sunt dumnezei după fire, ci prin părtășie (*κατὰ μετοχήν*). Viața lor este spre slava lui Dumnezeu, iar ei ne oferă o pildă

de sfințire. A-L înfățișa pe Cuvântul întrupat este, în același timp, o sfințire a privirii și o rememorare a evenimentelor istorice reale care s-au petrecut atunci. Este firesc pentru om să păstreze vie amintirea unor astfel de evenimente, iar aceasta poate avea și un caracter educativ. Pentru credincioșii obișnuiți, o icoană poate uneori să lase o impresie mai puternică decât textul evanghelic citit în timpul slujbei. Motivul este că relaționarea cu o imagine pictată este directă, în timp ce printr-un text scris este indirectă⁶⁶.

Dacă însă cinstim icoana lui Iisus Hristos ca Dumnezeu întrupat, ar trebui să cinstim și icoana Maicii Sale, Preasfânta Născătoare de Dumnezeu, deoarece ea a devenit Maica lui Dumnezeu prin curățenia și sfințenia sa, neîntrecută de nicio altă femeie din istorie. Cinstim icoanele sfinților pentru că sunt prietenii lui Dumnezeu și se aseamănă sfințeniei Sale. Sfântul Ioan Damaschin, citând cuvintele Sfântului Vasile cel Mare, lămurește de ce cinstim sfinții: „cinstirea adusă chipului se ridică la prototip” (*ἡ γὰρ τῆς εἰκόνης τιμὴ πρὸς τὸ πρωτότυπον διαβαίνει*).⁶⁷ Astfel, când cinstim sfinții, Îl cinstim pe Dumnezeu.

Desigur, rolul Sfintei Tradiții este esențial pentru Sfântul Ioan Damaschin. În fața argumentului iconoclaștilor, care susțin că nu găsim mărturii despre venerarea icoanelor în Sfânta Scriptură, Sfântul Ioan Damaschin răspunde prin citarea cuvintelor Sfântului Vasile cel Mare: „[Apostolii] au transmis legiunile Bisericii nu doar în scris, ci și prin tradiții nescrise. Iată ce spune dumnezeiescul Vasile în cea de-a douăzeci și șaptea dintre cele treizeci de capitole către Amfilohie despre Duhul

⁶³ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας*, 1, 21, p. 202.

⁶⁴ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας*, 3, 10, p. 324.

⁶⁵ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας*, 1, 19, p. 198.: Sfântul Ioan Damaschin citează din *Λόγος* 40 a Sfântului Grigorie Teologul (PG 36, 365B). *Vezi* ἡ Ἐκδοσις ἀκριβῆς Ὁρθοδόξου πίστεως, Δ', 16 (89), p. 392.

⁶⁶ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας*, 1, 13; 1, 17, pp. 184–186, 194–196 și urm. Cf. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας*, 1, 38; 1, 47, pp. 223, 225.

⁶⁷ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας*, 1, 21, p. 202.

Sfânt, cu următoarele cuvinte: „Dintre dogmele păstrate în Biserică, pe unele le avem din învățătura scrisă, iar pe altele le-am primit din tradiția apostolilor. Ambele au aceeași putere pentru credință. Și oricine are o inițiere cât de mică în chestiunile bisericești nu va ridica obiecții (împotriva acestei afirmații). Fiindcă, dacă am încerca să lăsăm la o parte obiceiurile (care n-au temei) scris, ca și când n-ar avea mare însemnătate, am greși, păgubind Evanghelia”⁶⁸.

Sfântul Ioan Damaschin mai întreabă: „De unde cunoaștem locul sfânt al Capățânii? De unde mormântul vieții? Nu au primit-o copiii în chip nescris de la părinți? Că Domnul a fost răstignit în Locul Capățânii și a fost îngropat în mormântul pe care l-a săpat Iosif în piatră este scris (în Scripturi); dar că acelea sunt acestea la care ne închinăm noi acum, din tradiție nescrisă o știm. Și sunt încă foarte multe de felul acestora. De unde cufundarea de trei ori la Botez? De unde închinarea spre răsărit? De unde tradiția despre Taine? Pentru aceea și dumnezeiescul Apostol Pavel zice: „Drept aceea, fraților, stați și țineți predaniile, pe care le-ați învățat, fie prin cuvântul, fie prin epistola noastră” (II Tesaloniceni II, 15). Așadar, dacă sunt în Biserică în chip nescris atât de multe practici care s-au predat și s-au păstrat până acum, pentru ce cauți pricină cu privire la icoane?”⁶⁹.

În cele din urmă, Sfântul Ioan Damaschin a făcut un efort sistematic de a defini ce este, de fapt, „imaginea” (εἰκών) și cum se raportează aceasta la realitate. La obiecțiile iconoclaștilor, care afirmau că firea dumnezeiască a lui Hristos nu poate fi redată prin culori și contururi, ci doar natura Sa umană, sau că sfințenia nu poate fi reprezentată în acest mod, Sfântul Ioan Damaschin, în primul și al treilea cuvânt împotriva celor ce resping cinstirea sfintelor icoane, formulează o definiție sistematică a conceptului de „icoană” (εἰκών). Imaginea nu este identică cu prototipul și are o anumită diferență față de acesta, dar când avem imaginea înaintea noastră, înțelegem că se referă la prototip și îi seamănă în întregime. Bazându-se pe conceptul de „imagine” din tradiția patristică veche, legat de învățătura despre om și dezbătut mai amplu în legătură cu învățătura hristologică a Bisericii, Sfântul Ioan Damaschin oferă următoarea definiție: „Imaginea este o asemănare care transmite caracteristicile esențiale ale prototipului, în conformitate cu acesta, dar având și o anumită diferență față de el, pentru că imaginea nu seamănă în totul cu originalul. De fapt, imaginea vie, naturală și neschimbătoare a Dumnezeuului nevăzut este Fiul, Care poartă în Sine întreaga ființă a Tatălui, fiind identic cu El în toate, dar deosebindu-Se doar prin cauzalitate. Cauza naturală este Tatăl, iar Cel cauzat este Fiul, pentru că nu Tatăl este din Fiul, ci Fiul este din Tatăl. Fiul

68 Cf. BASILIUS CAESARIENSIS, *De Spirito Sancto*, 27 (PG 32, 188B).

69 Ιωάννου Δαμασκηνού, *Πρός τοὺς διαβάλλοντας*, 1, 23, pp. 206–208.

Își are existența din El, deși nu după El. Tocmai aceasta înseamnă faptul că Tatăl L-a născut”⁷⁰.

O definiție similară dă Sfântul Ioan Damaschin și în al treilea cuvânt al său: „Icoana este o asemănare, un model, o întipăritură a cuiva, care arată în ea pe cel ce este înfățișat. În general, însă, icoana nu seamănă întru totul cu originalul, adică cu cel reprezentat. Altceva este icoana și altceva este originalul și, în general, se observă o deosebire între ele, pentru că aceasta nu este cealaltă și cealaltă nu este aceasta. Spre exemplu: icoana omului, cu toate că întipărește figura corpului, totuși nu are facultățile sufletești, căci nici nu trăiește, nici nu cugetă, nici nu vorbește, nici nu simte, nici nu se mișcă. Tot astfel, Fiul, cu toate că este icoana naturală a Tatălui, totuși are ceva deosebitor⁷¹ față de El, căci este Fiul, și nu Tatăl”⁷².

Realizăm imagini ale diferitelor evenimente și personalități deoarece, prin natura noastră, suntem limitați de timp și spațiu, ceea ce face ca interacțiunea prin imagini să fie adesea necesară. După cum spune Sfântul Ioan Damaschin, imaginea a fost concepută pentru a conduce omul spre cunoaștere și pentru a-i dezvălui fenomene care altfel rămân ascunse pentru el. În cazul sfințelor icoane, beneficiul pentru om constă în participarea lor la înfăptuirea planului mântuirii⁷³.

Sfântul Ioan Damaschin face și o clasificare a felurilor de icoane. Prima icoană este cea naturală (ἡ εἰκὼν φυσική), care este neschimbătoare, așa cum Fiul este icoana neschimbătoare a Tatălui, dar El Însuși nu e Tatăl. Al doilea fel al icoanei este gândirea, care exista în Dumnezeu (ἡ παράστασις ἐν τῷ Θεῷ), adică sfatul Lui mai înainte de veci, care este totdeauna același, prin care va aduce toate lucrurile întru existență. Al treilea fel de icoană este cel făcut de Dumnezeu, „prin imitare” (κατὰ μίμησιν), adică omul. Căci cum va fi cel zidit de aceeași fire cu Ziditorul? Al patrulea fel de icoană este cea picturală (ἡ εἰκὼν ζωγραφικῆς), care atribuie forme, figuri și chipuri celor nevăzute și necorporale. Aceasta se întâmplă deoarece nu putem vedea cele nevăzute cu ochii noștri. Al cincilea fel de icoană se numește acela care înfățișează și schițează mai dinainte cele viitoare, cum ar fi preînchipuirile Fecioarei și Născătoarei de Dumnezeu în Vechiul Testament. Al șaselea fel de icoană este acela spre aducerea aminte a faptelor trecute sau a virtuții⁷⁴. Dacă însă dorim să înfățișăm o natură pe care nu o putem vedea cu simțurile noastre, căutăm preschimbările ei (μετασχηματισμοί). În felul acesta au văzut proorocii Vechiului Testament pe Dumnezeu și

⁷⁰ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας*, 1,9, pp. 180–182.

⁷¹ *Τὴ παραλλαγμένον ὁτ γλ. παραλλάττω*, care aduce ideea de schimbare în ordine.

⁷² Срв. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας*, 3,16, pp. 330–332.

⁷³ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας*, 3,17, p. 332.

⁷⁴ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας*, 3, 18–23, pp. 332–341.

îngerii⁷⁵. Totuși, prima icoană a fost făcută de Însuși Dumnezeu. El a născut pe Fiul Său, icoană naturală, și a creat omul, icoană după imitare⁷⁶.

Prin urmare, se arată că, pe lângă zugrăvirea Dumnezeului-Om, Iisus Hristos, Biserica a acceptat ca în biserici să fie zugrăvit și omul, Maica Domnului și sfinții, căci asupra lor nu mai apasă blestemul păcatului. Pe chipul lui nu mai stă umbra păcatului și a patimilor, iar icoana lor nu mai este mutilată de păcat și de urmările acestuia, stricăciunea trupului. Potrivit Sfântului Teodor Studitul, interdicția: „Să nu-ți faci chip cioplit și nici un fel de asemănare!” (Ieșirea XX, 4) a fost dată înainte de restaurarea chipului lui Dumnezeu în om, prin venirea lui Hristos. Întruparea Cuvântului Dumnezeiesc schimbă radical situația omului⁷⁷. De aceea, zugrăvirea omului este cu puțință datorită naturii sale reînnoite. Aici, Sfântul Teodor Studitul pare să fi urmat în judecata sa pe Sfântul Atanasie cel Mare, care, într-una dintre cele mai vechi lucrări ale sale, împărtășește aceleași gânduri: „Cuvântul lui Dumnezeu a venit personal, pentru ca El, ca imagine a Tatălui, să refacă omul creat după chipul Său. Deoarece chipul zugrăvit pe lemn s-a făcut nevăzut din cauza necurăției exterioare, a fost nevoie ca Cel Căruia îi aparține acest chip să vină din nou, pentru ca asupra acestui material să fie reînnoit chipul (εἰκών). De aceea și Atotsfântul Fiu al Tatălui a venit”. Pentru a apăra folosirea icoanelor în cult, Sfântul Teodor Studitul aduce următoarele argumente: în primul rând, abordează

chestiunea dintr-o perspectivă cu desăvârșire hristologică. Aduce un argument care afirmă că există compatibilitate între diferitele însușiri naturale ale lui Hristos. Unele aparțin naturii care poate fi descrisă, iar altele sunt ale naturii ce nu poate fi înțeleasă. Prezența și a unora și a celorlalte în chipul Mântuitorului nu duce la fuziunea naturilor. Sfântul Teodor spune: „Hristos este Același după ipostas, având în ambele Sale naturi propriile Sale limite neamestecate”⁷⁸.

Ca răspuns la criticile iconoclaștilor față de ortodocși, cum că aceștia separă pe Hristos în două naturi distincte, reprezentând natura umană despărțită de cea dumnezeiască, sau că susțin că înfățișează Dumnezeirea laolaltă cu umanitatea, ceea ce, desigur, este absurd, Sfântul Teodor afirmă că: „Nu natura este înfățișată, ci ipostasul, căci cum ar putea fi zugrăvită natura fără a fi contemplată în ipostas... Hristos este descris după ipostasul Său, chiar dacă după dumnezeire nu poate fi descris, [pentru că] nu sunt [descrise] naturile din care El este alcătuit”⁷⁹.

Astfel, fundamentarea teologică a artei creștine se dovedește a fi una profund hristologică. Hristos, conform logicii mărturisirii de credință de la Calcedon (451 d.Hr.), este Acela după chipul Căruia omul a fost creat prin sfatul dinainte de veci. Cuvântul lui Dumnezeu S-a întrupat tocmai pentru a restaura omul ca cea mai minunată dintre creaturile Sale. Se pare că tocmai aici se află impulsul omului de a crea artă. Acesta este profund legat de chipul său dumnezeiesc, iar năzuința sa după frumusețe reprezintă o manifestare văzută a acestei însușiri dumnezeiești.

⁷⁵ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας*, 3,24-5, p. 342. Cf. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας*, 1,9-13, pp. 182-186.

⁷⁶ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας*, 3,26, p. 344. Vezi и'Εκδοσις ἀκριβῆς Ὁρθοδόξου πίστεως, Δ' 16 (89), p. 390.

⁷⁷ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, *Λόγοι Ἀντιρρήτικοί κατὰ εἰκονομάχων Α'*, 5. Εἰσαγ.·Επιμ.·Σχόλια Κ. Ἰω. Δάλκος, Ἀθήναι: Ἰνδίκτος, 2006, p. 66.

⁷⁸ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, *Λόγοι Ἀντιρρήτικοί κατὰ εἰκονομάχων Α'*, 3, p. 62.

⁷⁹ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, *Λόγοι Ἀντιρρήτικοί κατὰ εἰκονομάχων Γ'*, 34, p. 206.

Această înțelegere se regăsește și în cuvintele Sfântului Patriarh Fotie din omilia la sfințirea unei biserici noi, cu hramul Bunei Vestiri, a Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, în palatul imperial, rostită undeva în anii 866–867. După cuvintele sale, credinciosul, apropiindu-se de biserică, rămâne profund impresionat și chiar uimit de aspectul exterior al bisericii, împodobită cu forme frumoase, însă, pășind în interiorul ei, este copleșit de o și mai mare uimire de ceea ce vede. Sentimentul, spune patriarhul, este ca și cum ai ajuns în Rai, continuând cu o descriere a minunatelor decorațiuni închinat Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, care taie răsuflarea credinciosului⁸⁰. O descriere emoționantă similară o regăsim în mozaicul cu chipul Maicii Domnului din Biserica „Sfânta Sofia” din Constantinopol, într-o altă predică a patriarhului. Aceasta a fost, probabil, rostită pe 29 martie 867, în ziua Marelui Sinod⁸¹. Din datele istorice de care dispunem, știm că mozaicul a fost grav deteriorat de un cutremur în anul 866 și a trebuit să fie restaurat. Patriarhul Fotie afirmă în această omilie că, anterior, mulți împărați (adică cei iconoclaști) nu s-au îngrijit cu evlavie de podoabele bisericilor: „din care înfloresc și răsar învățăturile pline de înțelepciune ale cunoașterii lui Dumnezeu, la fel ca și cele care răsar dintr-o rădăcină aleasă și sănătoasă a sufletului iubitor de Dumnezeu al celor [sfinți, zugrăviți în icoane], din care și noi, ca din fructe coapte,

stoarcem sucul mântuirii sufletești, obținând în cele din urmă multă înțelepciune pentru multe lucruri”⁸².

Patriarhul Fotie afirmă că dogmele evlavioase sunt primite nu doar prin cuvânt (λόγος) și auz (ἀκοή), ci și prin vedere (ὄψις), iar cunoașterea lor este un proces complex⁸³. Din cuvintele acestui întâistătător excepțional de profund și devotat al tronului patriarhal al Constantinopolului, devine clar că Harul dumnezeiesc nu se transmite doar prin ascultarea cuvântului lui Dumnezeu, prin urechi, ci și prin ochi, prin contemplarea minunatelor opere de artă închinat persoanelor sfinte, care în mod special hrănesc, cu darurile lor pline de har, sufletele celor care caută mântuirea. Această concepție, desigur, este strâns legată de binecuvântarea dumnezeiască de la începutul creației, deoarece, în relatarea despre creație din cartea *Facerii*, la fiecare etapă a creației, Dumnezeu întărește faptul că aceasta este bună, adică frumoasă, binecuvântată și umbrită de lucrarea dumnezeiască.

Cu toate acestea, în tradiția ortodoxă bizantină rămâne viu sentimentul neputinței puterilor omenești de a exprima în mod adecvat lumea duhovnicească lăuntrică a unei persoane sfinte, cu atât mai mult a Domnului sau a Maicii Domnului. În această privință, un exemplu remarcabil poate fi epigrama lui Constantin de Rhodos, care s-a născut spre sfârșitul secolului al IX-lea. În cartea 15 din *Anthologia Palatina*, în colecția de epigrame a lui Leon Filosoful, acesta

⁸⁰ ΠΒ' τοῦ αὐτοῦ ἁγιωτάτου Φωτίου πατριάρχου Κωνσταντίνου πόλεως ὁμιλία ῥηθεῖσα ὡς ἐν ἐκφράσει τοῦ ἐν τοῖς βασιλείοις περιωνύμου ναοῦ. – Ἐν: τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Φωτίου πατριάρχου Κωνσταντίνου πόλεως, *Λόγοι καὶ Ὁμηλῖαι ὀγδοήκοντα τρεῖς*. Ἐκδ. Σ. Ἀριστάρχου, τ. Β', ἐν Κωνσταντινουπόλει 1900, pp. 428–439.

⁸¹ Să remarcăm faptul că Triumful Ortodoxiei sau restabilirea sfințelor icoane (ἀναστύλῳσις τῶν ἱερῶν εἰκόνων), care este prăznuită în prima duminică a Postului Mare, a avut loc la 19 februarie 842. Cu siguranță, patriarhul a legat în mod simbolic restabilirea icoanei Maicii Domnului de acest eveniment.

⁸² ΟΓ' τοῦ αὐτοῦ ἁγιωτάτου Φωτίου πατριάρχου Κωνσταντίνου πόλεως ὁμιλία λεχθεῖσα ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τῷ μεγάλῳ σαββάτῳ. – Ἐν: τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Φωτίου πατριάρχου Κωνσταντίνου πόλεως, *Λόγοι καὶ Ὁμηλῖαι ὀγδοήκοντα τρεῖς*. Ἐκδ. Σ. Ἀριστάρχου, τ. Β', ἐν Κωνσταντινουπόλει 1900, pp. 295–296.

⁸³ *Ibidem*, pp. 304–305.

Conceptul creștin de artă
este o consecință directă
a viziunii biblice
privind creația. ❀

include câteva dintre poeziile sale dedicate operelor de artă (15.15-17). Una dintre ele este o descriere a unei icoane a Maicii Domnului. În aceasta, autorul nu doar că își exprimă emoția și afecțiunea duhovnicească față de Maica Domnului, dar face și constatarea că oamenii au reușit să o înfățișeze cu ceea ce le era în putință și într-un chip lesne de înțeles:

„Dacă cineva ar dori să te zugrăvească, Fecioară,
Ar avea nevoie de stele, nu de culori,
Să te înfățișeze în lumină, Ușile Luminii,
Dar nu se va supune gândurilor muritorilor.
Ce ne-a dat firea și legea zugrăvirii,
Cu acestea te putem doar contura așa”.

Această atitudine pe care aș numi-o „apofatică” nu trebuie ignorată în înțelegerea artei bisericești în context ortodox. Ea este motivată de abordarea specifică a ortodocșilor în privința cunoașterii lui Dumnezeu și, de aici, în ceea ce privește însăși dogma credinței. Ceea ce rămâne ascuns dincolo de posibilitățile de înțelegere ale omului reprezintă partea mistică și inaccesibilă a dogmei. Aici o vedem înțeleasă în contextul artei iconografice.

În concluzie, se poate spune că, de fapt, conceptul creștin de artă este o consecință directă a viziunii biblice privind creația. Actul însuși al creației din nimic al tuturor celor existente, prin puterea creatoare a Harului dumnezeiesc, reprezintă o acțiune specifică a milostivirii și îndurării lui Dumnezeu. Omul, fiind creat drept cunună a creației, după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, are în stăpânire simțuri deosebite, nu doar pentru a stăpâni creația, a domni asupra ei și a reprezenta pe Dumnezeu în ea, ci și pentru a-L slăvi pe Dumnezeu prin darurile Sale, desăvârșind întreaga creație. Această desăvârșire poate fi înțeleasă și în sensul artei creștine ca o expresie a îngrijirii și protejării frumuseții creației lui Dumnezeu. Astfel, arta creștină este atât un mijloc pentru mântuirea celor credincioși, educându-i și oferindu-le darurile binecuvântate ale lui Dumnezeu, cât și, în sens invers, o expresie a grijii artiștilor și muzicienilor sfinți și luminați de Dumnezeu, pentru păzirea și desăvârșirea creației, stricată de păcatul strămoșesc. Astfel, aceasta are un rol binecuvântat, mântuitor și terapeutic în slujba liturgică a Bisericii.

Pr. Prof. Univ.
Dr. Ioan Stancu
Biserica Zlătari,
București

Aspectul religios al științei și raționalitatea credinței

Introducere.

Galilei¹, pe când avea 18 ani, se afla de față când unul dintre paracisierii catedralei din Pisa a pus un delemn în candelă și a lăsat candela să balanseze. Fenomenul i-a atras atenția. L-a studiat timp de 50 de ani și a desăvârșit minunatul instrument de măsurare a timpului care este pendula.

Altădată, el a aflat că un fabricant de lunete din Olanda i-a dat în dar contelui Mauriciu de Nassau un instrument cu ajutorul căruia obiectele aflate departe se apropie și sunt văzute de ochiul omului ca și cum ar fi în apropiere. A cercetat fenomenul și a inventat telescopul.

Este cert că întâmplări ca acestea au fost prezente și în viața altor oameni, numai că aceștia au trecut pe lângă ele fără să fie impresionați, întâmplarea, aceeași pentru toată lumea, rămânând fără niciun rezultat.

Căpitanul Brown se îndeletnicea cu construirea de poduri. Dorea să construiască un pod peste râul Tweed, în vecinătatea căruia se afla locuința sa. Plimbându-se prin grădină, a văzut o pânză de păianjen ce atârna peste drum. I-a venit ideea că ar putea construi și el un pod susținut de fire sau lanțuri de fier și așa s-a născut podul suspendat.

Sir Isambert Brunnel² mărturisește că cele dintâi lecții referitoare la săparea tunelurilor le-a primit de la un vierme. A observat viețuitoarea și a remarcat că avea capul înarmat cu un sfredel cu care găurea lemnul, întâi într-o direcție și apoi în alta, până ce realiza o străbatere completă. Apoi, ungea tunelul cu un fel de lac. Imitând această tehnică, Brunnel a realizat o minune a ingineriei vremii sale, anume tunelul pe sub Tamisa.

¹ Fizician și astronom italian (1564–1642). A descoperit legea isocronismului micilor oscilații ale pendulei, legile căderii corpurilor, a enunțat principiul inerției și legea compunerii vitezelor. A construit unul dintre primele microscopice și a realizat, în 1609, luneta cu ajutorul căreia a descoperit petele de pe Soare, relieful de pe Lună, sateliții lui Jupiter și fazele planetei Venus.

² Sir Marc Isambard Brunnel aparținea unei familii renumite de ingineri englezi de origine franceză. A trăit între anii 1760–1849. Cea mai mare realizare inginerască a sa o reprezintă tunelul pe sub Tamisa, a cărui construcție s-a desfășurat între anii 1824–1842.

E oare vorba de o întâmplare? Sau este vorba de ochiul unui observator inteligent care preia și decodifică un mesaj ce vine prin intermediul unei ființe neînsemnate, adresat tuturor, dar pe care nu toți îl iau în seamă? Pentru toți oamenii, un vierme care își sapă un tunel printr-un copac este ceva atât de natural, încât este trecut cu vederea. Oamenii sunt atât de superficiali și de prinși de aspectul material al vieții, încât nu observă natura care poartă în sine toată înțelepciunea umanității și mai mult decât atât.

Apolonius din Perga³ a descoperit secțiunile conice. Au trecut douăzeci de secole de la descoperirea aceasta până când au fost folosite ca bază a științei astronomiei, în folosul călătorului de pe mare care să poată citi pe cer drumul către portul dorit.

El observă ceva creat, interpretează aspecte ale creației. El se folosește de modele luate din lumea creată, căci nu există nimic din ceea ce descoperă sau creează omul de știință care să nu fi fost creat deja. Omul de știință se deosebește de ceilalți oameni prin atenția pe care o acordă lucrurilor „neînsemnate” la prima vedere, prin disponibilitatea de muncă și prin religiozitatea cu care tratează munca sa. ❀

Atunci când Franklin⁴ a descoperit identitatea dintre fulger și electricitate, aproape că a fost luat în derâdere de contemporanii săi, întrebându-l: „La ce bun aceasta?” La care Franklin a răspuns: „La ce poate sluji un copil? Să devină un om mare”.

Sau: câți oameni nu au privit Soarele, Luna și stelele? Cu toate acestea, numai Kopernic le-a descifrat mersul. Sau: câți medici nu au văzut că alimentele se alterează? Cu toate acestea, bacteriologia a fost descoperită de un profesor de liceu: Pasteur.

Folosesc aceste exemple pentru a exprima următoarea idee: omul de știință nu este un Creator în sensul adevărat al cuvântului. El observă ceva creat, interpretează aspecte ale creației. El se folosește de modele luate din lumea creată, căci nu există nimic din ceea ce descoperă sau creează omul de știință care să nu fi fost creat deja. Omul de știință se deosebește de ceilalți oameni prin atenția pe care o acordă lucrurilor „neînsemnate” la prima vedere, prin disponibilitatea de muncă și prin religiozitatea cu care tratează munca sa. Nereligioasă este indiferența. „Dragostea de știință e un cult tăcut: este recunoașterea valorii lucrurilor pe care le studiezi și, implicit, a cauzelor lor. Nu este numai un omagiu adus de cuvinte, ci un omagiu adus prin fapte. Nu este un respect exprimat numai prin vorbe, ci un respect probat prin sacrificiul personal al timpului propriu, al gândirii și al muncii”⁵.

³ Astronom și matematician grec (cca. 262-180 î.Hr.)

⁴ Benjamin Franklin, om de stat, fizician și publicist american (1706-1790). Inventatorul paratrăsnetului. Când a făcut cercetările asupra fulgerului, s-a folosit de un zmeu făcut dintr-o batistă de mătase întinsă pe două bețe puse în cruce.

⁵ H. SPENCER, *De l'éducation intellectuelle, morale et physique*, cap. I.

Munca și cinstea sunt cele două atribute principale ale omului de știință. Cu cât este mai mare, cu atât este mai modest un autentic om de știință, căci oamenii de știință „se îndreaptă smeriți către Cel Atotputernic, Care i-a milostivit cu minte multă. Pe măsură ce ajungeau tot mai învățați, oamenii de știință înțelegeau tot mai mult puterea nevăzută a Celui nevăzut”⁶.

În același timp, omul de știință recunoaște și respectă legile imprimare în natură, căci studiul fenomenelor îl face să constate că acestea au loc în cadrul unor legi stabile bine definite, legea fundamentală fiind a legăturii profunde și statornice dintre cauză și efect.

De asemenea, omul de știință, în pasiunea cu care se dedică cercetării tainelor existenței, ajunge cel dintâi la hotarul cunoașterii, realizează limita gândirii sale. Este în aceasta trăirea slăbiciunii inteligenței omenești în fața a ceea ce depășește inteligența. Știința se poate simți umilită atunci când se află în fața zidului impenetrabil care adăpostește Absolutul necunoscut. Dar, omul de știință recunoaște sau ar trebui să recunoască cel dintâi perfecțiunea Creatorului lumii de dincolo de zid.

Ar fi bine să amintim și cazul lui Roger Bacon, părintele pozitivismului, cel care, căutând piatra filosofală și elixirul vieții, a descoperit praful de pușcă. Bacon a recunoscut că „știința superficială duce la neîncredere, pe când știința profund cultivată duce la credință”⁷. Așa se face că toți medicii sau savanții din domeniul științelor naturii pot fi trecuți pe o listă a celor credincioși. Anatomistul italian Gianbattista Morgagni mărturisea că: „pe

măsură ce am studiat mai bine anatomia, fiziologia, patologia și anatomia patologică, am cunoscut pe Dumnezeu”.

Newton a simțit nevoia să studieze teologia și a făcut lucrul acesta după vârsta de 63 de ani, după care a scris despre Sfinții Apostoli. Blaise Pascal, matematician, fizician, filosof și scriitor, a vorbit despre infinit în următorii termeni: „noi știm că există un infinit, dar nu cunoaștem natura acestuia, așa după cum știm că numerele nu sunt finite, că există un infinit în număr, dar nu știm cum este. Tot așa putem cunoaște că există un Dumnezeu, fără să știm ce este El. Noi cunoaștem doar existența și natura finitului, căci suntem finiți și nu mari ca El. Cunoaștem existența infinitului, dar nu știm natura lui, pentru că el are ca și noi întindere, dar el nu este mărginit ca noi. Însă existența și natura lui Dumnezeu nu o cunoaștem, pentru că El nu are nici întindere, nici margini. Prin credință Îl cunoaștem existența. Ori am arătat că putem cunoaște foarte bine existența unui lucru, fără să-l cunoaștem natura”⁸.

Și filosofii, până la Thoma d'Aquino⁹, considerau că Dumnezeu, fiind infinit, este incognoscibil. Mai mult, inteligența creată nu cunoaște decât ceea ce există, deci Dumnezeu, Care depășește tot ceea ce există, depășește capacitatea oricărei inteligențe. Dar, Thoma d'Aquino este convins că o inteligență creată poate cunoaște pe Dumnezeu, deoarece, dacă nu ar fi așa, inteligența nu are decât două variante: „ori nu se va bucura niciodată de fericire, ori obiectul fericirii sale va fi cu totul altceva decât Dumnezeirea”¹⁰. Cunoscut fiind

⁶ G.G. LONGINESCU, *Știință și Credință*;

⁷ Roger Bacon, filosof și savant englez (1220–1292). A fost considerat unul dintre cei mai mari savanți ai Evului Mediu. Este cel dintâi care a semnalat eroarea calendarului iulian; de asemenea, a semnalat punctele vulnerabile ale sistemului lui Ptolemeu și a vorbit primul despre știința experimentală.

⁸ Apud Florica T. CÂMPAN, *Dumnezeu și Matematica*, Iași, 1994.

⁹ Thoma d' Aquino (1225–1274), italian de origine, călugăr dominican; gândirea sa teologică este cuprinsă în lucrarea *Somme Theologique* (1266–1273). Ideea centrală este aceea a unei armonii între credință și rațiune.

¹⁰ TOMA D'AQUINO, *Summa Theologiae. Despre Dumnezeu*, trad. Gh. Sterpu și P. Găleşanu, Studiu introductiv Gh. Vlăduțescu, Edit. Științifică, București, 2000, p.153.

faptul că o ființă este cognoscibilă în măsura în care este în acțiune, adică săvârșește o lucrare, Thoma ajunge la afirmația că „Dumnezeu, Care reprezintă o acțiune pură, fără imixtiunea vreunei alte puteri, este, deci, în mod absolut cognoscibil”¹¹.

Pe cale senzitivă, esența lui Dumnezeu nu poate fi cunoscută deoarece, spune Thoma d'Aquino, „prin imagini aparținând unui ordin inferior, nu pot fi cunoscute câtuși de puțin forțe care fac parte dintr-o rânduială superioară”¹². Acest lucru nu poate fi obținut decât prin intermediul luminii divine a slavei, „care fortifică inteligența și-i permite să intuiască Dumnezeirea despre Care vorbește psalmistul: „Întru lumina Ta vom vedea lumina” (*Psalmul XXXV*, 10), căci „inteligența creată poate vedea esența lui Dumnezeu numai în măsura în care Dumnezeu, în scopul de a fi cunoscut, Își coboară Harul asupra unei inteligențe create”¹³. Unele dintre ființele create pot vedea esența lui Dumnezeu în mod desăvârșit, altele mai puțin. În gândirea tomistă, cunoașterea diferențiată se petrece „nu datorită similitudinii lui Dumnezeu imprimate mai puternic într-unul decât în altul, deoarece această viziune nu se va face printr-o reprezentare”, ci „datorită faptului că inteligența unuia va avea o capacitate sau o facultate mai mare de a-L vedea pe Dumnezeu decât a altuia”¹⁴. Iar capacitatea aceasta nu aparține inteligenței create, ci luminii slavei „care a statornicit inteligența într-o ipostază deiformă”¹⁵.

Totuși, inteligența creată ce ajunge la vederea esenței lui Dumnezeu nu vede în ea toată realitatea, nu vede „tot ce face Dumnezeu, sau ce poate face. Nicio inteligență creată nu poate cuprinde în totalitate pe Dumnezeu, căci aceasta înseamnă a-i cuprinde cu mintea însăși puterea Lui. Dar din cele pe care le face Dumnezeu sau poate să le facă, o inteligență cunoaște cu atât mai multe, cu cât Îl vede mai bine pe Dumnezeu”¹⁶.

Savanți români despre relația știință – religie

Dr. Victor Gomoiu¹⁷ (medic chirurg)

Dr. Gomoiu considera că cea mai mare greșeală care se face într-o discuție pe tema relației dintre știință și teologie, de către teologi, filosofi medici (oameni de știință, deci), este aceea că se confundă „naturalul” cu

¹¹ *Ibidem*, p. 152.

¹² *Ibidem*, p. 155.

¹³ *Ibidem*, p. 156 și 160.

¹⁴ *Ibidem*, p. 165.

¹⁵ *Ibidem*, p. 166.

¹⁶ *Ibidem*, p. 170.

¹⁷ Dr. Victor Gomoiu (1882–1937) chirurg de renume. A scris peste 300 de studii din domeniul chirurgiei, obstetricii și istoriei medicinei. A fost ales membru de onoare al Academiei Medicale din Paris (1936) și a altor 17 Academii Medicale din toată lumea.

„omenescul” și se consideră „supraomenescul” ca fiind același lucru cu „supranaturalul”. Cu alte cuvinte, greșeala constă în faptul că nu se acordă atenția cuvenită naturalului, dar se vorbește despre supranatural, proclamându-l sau contestându-l, fără a se putea „dovedi” ceva. A-L trimite pe Dumnezeu Creatorul în lumea supranaturalului este o greșală profundă, care a fost speculată, de-a lungul timpului, de filosofi mai ales, dar și de quasi-știință. Teologii au căzut atunci în propria plasă. S-a ajuns la separarea cerului de pământ, la interesul pentru dezvoltarea pe orizontală în defavoarea creșterii pe verticală.

Greșeala vine, spune Dr. Victor Gomoiu, din faptul că omul este situat în afară de natură, ori omul face parte din natură. Omul este o parte mică de natură și este supus acelorași legi (nevoia de hrană, de somn) și acelorași influențe (cosmice sau meteorologice și telurice). Este o greșală la fel de mare a se atribui lui

Dumnezeu numai supranaturalul, când, în realitate, întreaga natură este opera Lui și se mișcă după legile Lui. Dumnezeu nu este doar „Tatăl nostru Care este în Ceruri”, ci trebuie să-L recunoaștem în toate lucrările mâinilor Sale. „L-am văzut ca ziditor al lumii și diriguitor al astrilor, Îl descoperim în razele înviorătoare ale primăverii și în toată viața ce renaște odată cu dânsa, ca și în toate manifestările supraomenești, fie ele cerești sau pământești, cărora le zicem „fenomene naturale”. El fiind „Creatorul tuturor văzutelor și nevăzutelor”, numai El rânduiește aceste fenomene, față de care omul nu poate nimic. Numai El este „Atoateștiitorul” și „Atoatefăcătorul”. Cunoaște rostul omului și al atâtor vietăți de pe pământ, deoarece nimeni altul nu știe de ce trăiesc și de ce pier. Numai Dumnezeu știe ce este dincolo de noi, numai Dumnezeu știe când și de unde a venit acest Univers și când sau cum se va isprăvi, dacă se va isprăvi vreodată”¹⁸.

Concluzia la care ajungea savantul medic român era următoarea: „oricât am fi de învățați, rămânem numai oameni și nu trebuie să confundăm „omenescul” nostru, cu „naturalul” lui Dumnezeu. Omenesc este numai ce facem noi, fără ajutorul naturii, dar ceea ce realizăm noi în felul acesta este așa de puțin și de imperfect sau nimic! În schimb, tot ce face natura, adică opera Dumnezeirii, cu sau fără concursul sau voia noastră și în mod curent sau excepțional, este „supraomenesc” și acestui „supraomenesc”, repet, să îi zic eu „natural”, iar nu „supranatural”¹⁹.

Omul de știință este cel dintâi care nu poate să conteste existența lui Dumnezeu, Creatorul tuturor lucrurilor și al ființelor. Și aceasta pentru că

A-L trimite pe Dumnezeu Creatorul în lumea supranaturalului este o greșală profundă, care a fost speculată, de-a lungul timpului, de filosofi mai ales, dar și de quasi-știință. ❀

¹⁸ Dr. Victor GOMOIU, *Biserica și Medicina*, Institutul de Istoria Medicinii, București, 1940, pp. 151-152.

¹⁹ *Ibidem*, p. 153.

omul de știință cercetează opera lui Dumnezeu încercând să o înțeleagă și să-i descopere calitățile, spre a le pune tot mai mult în folosul umanității, adică pentru a ajuta la desăvârșirea operei Creatorului. Dar, așa cum am precizat mai înainte, omul de știință nu este Creatorul lucrurilor. De exemplu, el cercetează și descoperă efectele electricității. Dar ce știe el despre electricitate în afară de faptul că este o forță? Dar cine a risipit-o gratis în natură? Dar ce înseamnă aceasta? Cui se datorează ea? Mecanismului care pune motorul în mișcare? Motorului? Sau aceluia care l-a creat?

Omul nu este stăpânul naturii, ci un beneficiar și un părtaș al ei. Relativa stăpânire a naturii nu se datorează superiorității lui, ci Harului revărsat asupra oamenilor... ❀

Omului îi este mai ușor să gândească în mod complicat, decât simplu, spunea Părintele Dumitru Stăniloae, simplu însemnând esențial. De exemplu: omul de știință poate să spună foarte multe despre o ciupercă sau cireașă și poate să obțină foarte multe variante din acestea. Dar oare cine poate să creeze o cireașă sau o ciupercă? Omul poate să scoată

pui în clocitori foarte moderne, sofisticate. Dar poate el să facă oul care să producă pui? Sau: omul ară pământul, seamănă, prășește, dar bobul pus în pământ, chiar dacă tratat în laborator, îmbunătățit, este împrumutat de la natură.

Toate aceste fenomene naturale sunt opera Creatorului, a lui Dumnezeu. Autenticul om de știință știe perfect lucrul acesta. De aceea se apleacă cu o adevărată religiozitate asupra studiului său, sacrificând timpul și energia personală, dedicându-se cu totul cercetării lucrării dumnezeiești din natură și lume. Dacă descoperă ceva este fericit și se închină în fața minunii descoperirii sale. Dacă nu ajunge la vreo descoperire sau decodificare a mesajelor imprimate în natură este convins că vor veni alte generații după el care vor reuși lucrul acesta. Cât îi este îngăduit omului să descopere? Nimeni nu poate ști lucrul acesta.

Toate fenomenele naturii descoperite de știință, toate legile naturale descifrate de știință, toate existau de când lumea. Știința a lămurit multe dintre „tainele” naturii, dar sunt și mai multe de lămurit. Ori, tot ce se petrece dincolo de puterea sau priceperea omului de a cunoaște există și nu trebuie tăgăduit lucrul acesta. Cât la sută din tainele naturii au fost scoase la vedere de oamenii de știință? Care este procentul celor ce sunt taine pentru oamenii de știință? Cine deține cheia tuturor acestor „enigme”? Cine este dincolo de cunoașterea științifică? Savantul știe Cine este și-l recunoaște Acestuia întâietatea Creatorului.

Ideea călăuzitoare a gândirii savantului român este următoarea: omul nu este stăpânul naturii, ci un beneficiar și un părtaș al ei. Relativa stăpânire a naturii nu se datorează superiorității lui, ci Harului revărsat asupra

oamenilor, pentru unii mai mult, pentru alții mai puțin, de Creator. Omul de știință, tot om la urma urmei, a greșit atunci când a crezut că el stăpânește natura și L-a situat pe Dumnezeu în supranatural, L-a căutat acolo și nu L-a văzut. Pretenția aceasta a omului cere însă un mare corectiv: faptul de a stăpâni ceva nu înseamnă că ești creatorul și nici proprietarul acelei ceva. Omul de știință a modelat unele elemente ale naturii, a învățat să le folosească, dar nu le stăpânește pentru că nu el este creatorul acestora. Ar fi ca și cum am pretinde că suntem ceasornicari numai pentru faptul că ne folosim de ceas.

Prof. Dr. Nicolae Paulescu²⁰ (medic fiziolog și chimist)

Cred că nimeni nu ar putea mai bine să „explice științific” existența Creatorului vieții decât un fiziolog, fiziologia fiind definită ca „știința care tratează funcțiile organice prin care se manifestă viața și care asigură menținerea vieții individuale”²¹.

Format la Paris, la școala de medicină a Prof. Lancereaux, Dr. Paulescu avea să facă următoarea destăinuire: „trebuie să mărturisesc, deși-mi crapă obrazul de rușine, că la 18 ani, când am ieșit din liceu, am fost și eu ateu și materialist, căci auzisem pe un profesor de filosofie spunând de pe catedră că Dumnezeu nu există, că sufletul e un moft și că Natura e mama tuturor ființelor și lucrurilor din Univers”²². Prof. Dr. Trifu, biograful său, face afirmația că Dr. Paulescu L-a descoperit pe Dumnezeu la microscop. Afirmație șocantă. Ce a văzut ateul studios în microscopul său de s-a produs în el o asemenea schimbare radicală?

Studiind modul cum iau naștere și se dezvoltă viețuitoarele, Dr. Paulescu ajunge la recunoașterea existenței lui Dumnezeu, a Creatorului desăvârșit. Iată ce spune el în sensul acesta: „chiar de la început, rămânem înmărmuriți în fața frumuseții fenomenelor de creațiune. Ce lucru mai impresionant și mai măreț, ce minune mai mare, decât să asști la microscop, și să vezi din prima zi, cum se formează, cum se dezvoltă și cum crește o ființă viețuitoare, un pui dintr-un om! Dintr-o singură celulă, în urma unor fenomene de o frumusețe rară, care, ele singure constituie o

„Dintr-o singură celulă, în urma unor fenomene de o frumusețe rară, care, ele singure constituie o știință întreagă, embriologia, la un moment dat, se formează două celule: fiecare dintre acestea se divide în alte două și așa mai departe, până se formează mii și milioane de celule, care se aranjează toate cu o regularitate și cu o precizie admirabile...” ❀

²⁰ Câteva dintre scrierile sale: *Generațiunea spontană și darwinismul*; *Finalite, materialisme, âme et Dieu*; *Instincte sociale, patimi și conflicte*; *Traite de physiologie medicale* (primele trei volume au fost scrise împreună cu Prof. Dr. Lancereaux, ultimele singur).

²¹ *Larousse selection*, t.I.

²² Nicolae PAULESCU, *Spitalul, Coranul... Supliment*, p. 5.

știință întreagă, embriologia, la un moment dat, se formează două celule: fiecare dintre acestea se divide în alte două și așa mai departe, până se formează mii și milioane de celule, care se aranjează toate cu o regularitate și cu o precizie admirabilă, după un plan care e același pentru fiecare specie de animale, de când există ele”²³.

Urmează întrebarea pe care și-o pune autenticul savant cu uimire și umilință: cine conduce dezvoltarea și evoluția acestor organisme în mod atât de minunat, de vreme ce nici mama, nici copilul nu-și dau seama de ceea ce se petrece cu ei și în ei? Cine face ca ovulul invizibil să se înmulțească și miliardele de celule să se aranjeze întotdeauna în aceeași ordine, constituind cea mai minunată construcție pe care niciun arhitect din lume nu e capabil să o facă? Care este cauza acestor efecte?

Dintre oamenii de știință, puțini mai sunt cei care să susțină apariția omului dintr-o generație spontană, urmare a hazardului. Este admis că tot ce are viață în lume reprezintă efectul unei cauze inteligente, unui agent care a vrut să facă ceva într-un anumit scop și a dispus de toate mijloacele pentru realizarea voii sale. Acest agent care execută și organizația atât de minunată și evoluția fiecărei ființe vițuitoare, care patronează actele vitale, adică ceea ce noi numim „viață”, acest agent, care la un moment dat dispare din corp și atunci corpul se transformă sau rămâne o simplă materie brută, care se descompune în mineralele din care a fost făcut și care atunci sunt supuse distrugerii, acest agent care nu a primit niciun nume din partea oamenilor de știință, a fost recunoscut de omenire prin intuiție și a fost numit *suflet*. Sufletul este ceva imaterial care nu cade sub simțuri. Oamenii de știin-

Între știință și credință există un raport de armonie, pentru că ambele conduc la aceleași adevăruri eterne. Urmărind același scop, amândouă trebuie să se coordoneze și să se ajute reciproc. ✠

ță au descoperit existența anti-materiei, care are exact anti-calitățile materiei și atunci au recunoscut existența sufletului și, implicit, a Creatorului acestuia.

Dr. Nicolae Paulescu dorea să-i facă să înțeleagă pe tinerii lui studenți și pe oamenii care negau existența lui Dumnezeu că există forme de energie care nu pot fi constatate în mod direct de noi prin simțuri. Dar aceasta nu înseamnă că aceste forme de energie nu există. Nu înseamnă că sufletul nu există numai pentru faptul că noi nu-l putem costata prin simțurile noastre. Existența sufletului se constată prin manifestările lui, prin efectele produse de el. Și, mai departe, existența sufletului atestă existența lui Dumnezeu.

Între știință și credință, spune Dr. Nicolae Paulescu, există un raport de armonie, pentru că ambele conduc la aceleași adevăruri eterne. Urmărind același scop, amândouă trebuie să se coordoneze și să se ajute reciproc.

Instinctele sunt de origine divină, susținea Dr. Paulescu. Viciile nu sunt altceva decât „instincte pervertite”. Instinctele de nutriție, de apărare, sunt acte de frumusețe ce ating sublimul, căci se realizează fără o învățătură prealabilă, în mod nerațional și totuși cu o precizie admirabilă, în vederea unui scop pe care ființa vițuitoare nu-l cunoaște, nu-l raționează, scopul nefiind conceput de ființa vițuitoare, ci de Creatorul ei. Aceste instincte pot fi pervertite și atunci devin vicii, iar acestea distrug ființa²⁴. Instinctele sociale, de fa-

²³ Nicolae PAULESCU, *Fiziologia filosofică*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1944, p. 133.

²⁴ Dr. Nicolae PAULESCU, *Instincte, patimi...*, Ed. Anastasia, București, 1995.

milie și de etnie, sunt tot divine, ca și cele individuale despre care am amintit mai înainte.

Dr. Paulescu a definit știința ca fiind „cunoașterea prin cauze”²⁵, în vreme ce pozitivismul „are pretenția să oprească pe om de a se ridica deasupra investigației simțurilor, vrând să oprească știința la operația ei preliminară, la observație”²⁶.

Analizând erorile materialismului, savantul român ajunge la următoarea concluzie, pe care o afirmă cu fermitate și probitate profesională: „în rezumat, doctrina materialistă păcătuiește grav în contra celor mai elementare reguli ale logicii. Ea este incapabilă să explice faptele vitale morfologice și fiziologice. Astfel, ea nu poate da seama nici de formarea, după un plan prestabilit, chiar de la începutul vieții, a unor organe care nu vor funcționa decât mai târziu; nici de evoluția care se efectuează în vederea reproducției; nici de înlănțuirea sau coordonarea fenomenelor vitale în vederea unei serii de scopuri, al căror termen ultim este subzistența individului și perpetuarea speciei. Bazați pe aceste motive, în numele logicii științifice, respingem afară din știință, doctrina materialistă”²⁷. El atrăgea atenția studenților săi la Medicină asupra faptului că eroarea materialistă este o doctrină răufăcătoare, în principal, pentru că, „negând cauzele finale și chiar cauzele eficiente, și afirmând a priori identitatea dintre corpurile brute și ființele viețuitoare, această doctrină scade orizontul cercetării științifice; ea astupă ochii cercetătorilor și îi îndeamnă la trândăvie”²⁸.

Savantul Dr. Nicolae Paulescu se întreba dacă omului de știință îi va fi dat să cunoască vreodată întregul Adevăr ascuns în elementele naturii. Răspunsul avansat de el era: nu. Se explica: simțurile și instrumentele performante pot cunoaște unele mutații de materie și de energie; însă, prin chiar constituția lor, ele sunt incapabile să ne aducă cea mai neînsemnată înțelegere în ce privește esența acestor elemente ale naturii”. Elementele de bază ale științei omenești sunt observația și raționamentul. „Dacă observația constituie, ca să zicem așa, corpul științei, raționamentul îi reprezintă sufletul”²⁹.

Vorbind despre metoda experimentală, Paulescu spune că aceasta „nu face decât să pună în lucru, în vederea căutării adevărului, acțiunea a două facultăți ale minții: facultatea de a observa și pe aceea de a raționa. Însă aceste facultăți sunt înnăscute. Ele pot fi cultivate, disciplinate,

²⁵ La rândul său, filosoful Nae Ionescu dădea următoarea definiție acestei cunoașteri prin cauze: „cunoașterea prin cauze este o prelungire a personalității noastre metafizice în univers”, *Teoria cunoașterii*, Edit. Anastasia, București, 1996, p. 196.

²⁶ Idem, *Fiziologia filosofică*, p. 97.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*, p. 102.

²⁹ *Ibidem*, p. 168.

prin metoda experimentală. Ele nu pot fi dobândite de acela care nu le are din naștere”³⁰. Cu alte cuvinte, lucrarea lui Dumnezeu se continuă în fiecare om care se naște. Nichifor Crainic avea să spună în cursul inaugural de Ascețică și Mistică, pe care l-a ținut la Facultatea de Teologie din București: „Suflul Duhului Creator nu știm de unde vine și unde pleacă, dar constatăm covârșitoarea lui înrâurire atât în splendorile supraomenești întrupate în viața mysticilor, cât și în splendorile capodoperelor artistice cu care geniile au înzestrat cultura omenirii. Actul divin al creației din care a ieșit minunea cosmică în care trăim și a cărei armonie caută să o tulbure spiritul diabolic nu e un capitol încheiat în seara zilei a șasea. Dumnezeu creează neconținut prin marii Săi privilegiați, care sunt elita omenirii și mărturiile în carne și oase ale prezenței Sale divine în lume”³¹.

Prof. Dr. Ilie Bădescu³² (sociolog)

Ca să înțelegem adevărul celor spuse de Dr. Paulescu referitor la divinitatea instinctelor colective, facem apel la scrierile Prof. Ilie Bădescu, sociolog, profesor la Facultatea de Sociologie din București, care evidențiază exact lucrul acesta: „Popoarele sunt exteriorizarea unui raport de mărime constantă între energii cosmice de natură emoțională. Faptul că acestea sunt raporturi constante, transistorice, între energii cosmice, este semn că au fost sădite de Dumnezeu în lume sub forma unor comunități speciale, comunități etno-spirituale. Popoarele sunt, deci, garantul unei legi cosmice în istorie, suportul și cadrul care fac posibilă unitatea dintre

Bunele obiceiuri țin de ființa
popoarelor, proastele obiceiuri de
rătăcirile vieții și de tragica, absurda
decadență a „elitelor” în istorie. ❧

cosmos și istorie. Popoarele încorporează un imperativ cosmic de esență transcendențială, întrucât, prin intermediul lor, este introdusă ordinea și starea proporțiilor în lume și în istorie, deci, în existență. De aceea, socotim popoarele existențe transistorice și istorice totodată, pârgii ale transcendenței în lume.

Prin ele, istoria este cosmicizată și readusă mereu în orizontul binelui și pe muchia ontologică a logosului dumnezeiesc. Fără popoare, binele, ca funcție transcendențială în existența omenirii, ar fi blocat”³³. Profesorul Ilie

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Prof. Nichifor CRAINIC, „Istoria literaturii bisericești și religioase moderne”, prelegere inaugurală, în *Studii Teologice*, IV (1933), București, p. 15.

³² Ilie Bădescu este profesor la Facultatea de Sociologie a Universității București. Amintim câteva titluri din scrierile sale: *Sociologia și geopolitica frontierei* (coordonator și colaborator), 1995; *Teorii sociologice contemporane*, 1997; *Teoria lanțelor colective*, 1997; *Ideii politice și sisteme sociologice românești*, 1998; *Mari sisteme sociologice europene*, 1999; *Enciclopedia etno-politică a românilor în secolul XX*. Vol. I: Basarabia, CD Rom. 1998; *Noologia – cunoașterea ordinii spirituale a lumii. Sistem de sociologie noologică*, 2002; *Geopolitica integrării europene*, 2002; *Sociologia noologică*, 2005.

³³ Ilie BĂDESCU, *Teoria latențelor colective. Contribuții la studiul popoarelor*, Edit ISOGEPEUXIN, București, 1997, p. 194.

Bădescu propune, prin lansarea unei teorii a latențelor colective, să reînvie „Știința popoarelor”, care este total diferită de „psihologia popoarelor”. Latențele sufletești sunt definite ca fiind „energii depozitate în natura umană”³⁴. Energiile acestea se află la baza schimbării omului dintr-o *fință sărmană* în făptură a lui Dumnezeu.

Latențele sufletești colective capătă o plenară actualizare în cadrul sărbătorilor, spune sociologul român. „Sărbătoarea este darul oferit omului de Providență, spre a păstra și deci a cunoaște mereu ceva din măreția sufletească primordială, paradisiacă, sădită în marea Rânduială și, totodată, în ființa omului de Însuși Dumnezeu. Și nu oricum, ci ca suflet comun, ca liniște categorială supremă și ca etnicitate. Dacă sărbătoarea nu ar fi existat, omul ar fi trăit într-o întristată neștiință de sinele său mai adânc în care se păstrează memoria paradisiacă, ar fi căzut într-o obscură necunoaștere a sufletului comun, a ființei sale etnice”³⁵. Pentru că sărbătoarea este nu doar o înălțare a nivelului ontologic al existenței, ci și prilej gnoseologic excepțional, autorul lucrării din care cităm spune că, „dacă se vrea cunoașterea ființei etnice a popoarelor ca realități noologice și sufletești, nu are sens să cauți alt cadru de cercetare decât sărbătorile poporului, respectiv actele și faptele lui de credință. Dacă vrei să blochezi ori chiar să lichidezi știința popoarelor, cunoașterea acestora, vei dărâma „îngrădirile” sau cadrele lor noologice, le vei face să-și uite sărbătorile, miturile, credințele, legende, obiceiurile, sfinții și eroii, ori să le cunoască deformat pe toate acestea. Căci, unde se vor vădi în toată transparența și plenitudinea lor moravurile unui popor decât în cuprinsul sărbătorilor sale? Moravurile

sale, nu acele vicieri și alunecări în care l-au împins răutățile vieții, bunele obiceiuri țin de ființa popoarelor, proastele obiceiuri de răătăcirile vieții și de tragica, absurda decadență a „elitelor” în istorie. Elitele înstrăinate sau nevrednice, care consumă mult și nu produc nimic în compensație, provoacă declin și degradare în viața popoarelor însele”³⁶.

Medicul fiziolog Dr. C. Mihăilescu, urmașul Dr. Paulescu la Catedra de Fiziologie a Facultății de Medicină din București, spunea și el cu mulți ani înainte: „rezultă, deci, că orice se opune la îndeplinirea acestor instincte de familie și de nație sau caută să le pervertească și să le devieze de la adevăratul lor scop, săvârșește un act de răzbunare a ordinii din natură, de împotrivire în contra legilor firii, de răzvrătire în contra lui Dumnezeu”³⁷.

Iar Dr. Alexis Carrel³⁸ făcea precizarea: „trebuie să știm că omul nu poate să se comporte după bunul plac al fanteziei sale, fără a risca eșecul. Pentru o reușită în viață, el trebuie să se conformeze regulilor neschimbătoare care depind de însăși structura vieții. Ne asumăm un mare risc atunci când lăsăm să moară în noi o activitate fundamentală, fie ea de ordin fiziologic, fie intelectual sau spiritual. De exemplu, dezvoltarea nearmonioasă a corpului și a activităților curente ale unor intelectuali este tot atât de dăunătoare ca și degenerarea inteligenței și a simțului moral la unii atleți”³⁹.

Este foarte important să cunoaștem natura, să-i respectăm legile și ordinea. Ordinea

³⁶ *Ibidem*, p. 77.

³⁷ Dr. C. MIHĂILESCU, *Tinerimea română și problema educației tinerețului*, București, 1938.

³⁸ Alexis Carrel (1873–1944), chirurg și fiziolog francez. Este autorul unor importante descoperiri referitoare la cultura țesuturilor și supraviețuirea lor în afara trupului. Lucrarea sa cea mai cunoscută este *L'Homme, cet inconnu*, care a primit Premiul Nobel în anul 1912.

³⁹ Dr. Alexis Carrel, „La Priere”, în *Journal de Geneve*, 1941, trad. românească, 1993. p. 26.

³⁴ *Ibidem*, Introducere.

³⁵ *Ibidem*, p. 76.

este un atribut al divinității, iar stricarea ordinii naturale prin intervenția omului poate face ca natura să devieze și să se întoarcă împotriva omului. Din neascultarea de Dumnezeu și încălcarea poruncii divine au căzut protopărinții noștri Adam și Eva și au pierdut viața paradisiacă, dându-li-se în schimb viața pământească. O altă neascultare a urmașilor acestora de pe pământ este nerespectarea legilor care guvernează natura, a ordinii puse la punct de puterea divină creatoare. Ce pierde omul din această neascultare? Pierde pământul. Unde cade de data aceasta? Sub pământ, în lumea întunericului, a necunoașterii, a haosului. Și nu se știe dacă de

Este foarte important să cunoaștem natura, să-i respectăm legile și ordinea. Ordinea este un atribut al divinității, iar stricarea ordinii naturale prin intervenția omului poate face ca natura să devieze și să se întoarcă împotriva omului. ❀

data aceasta, Dumnezeu, Tatăl Creator, va mai avea bunăvoința să-i trimită un Salvator.

Dr. Alexis Carrel atrăgea atenția asupra calității slabe a indivizilor societății sale datorate slăbirii activităților fundamentale spirituale, morale, etice ale acestora⁴⁰. El preciza: „de fapt, domeniul spiritual se arată a fi la fel de necesar reușitei vieții ca și cel intelectual și cel material”⁴¹.

Religie și știință. De la Părinții Bisericii la zilele noastre.

Problema raportului dintre credință și știință (vezi cultură) a fost pusă de Sfântul Apostol Pavel: „Căci scris este: «Pierde-voi înțelepciunea înțelepților și știința celor învățați voi nimici-o!»”. Unde este înțeleptul? Unde e cercetătorul acestui veac? Au n-a dovedit Dumnezeu nebună înțelepciunea lumii acesteia?” (I Cor. I, 19-20). Părinții Bisericii primelor veacuri au avut mereu în vedere discutarea acestei teme. Formați la școli laice, cunosători ai culturii eline, ei au avut fie o atitudine rigoristă, considerând cultura elină ca fiind primejdioasă pentru mântuire (a se vedea Tațian, Tertullian, Arnobiu), fie o atitudine moderată sau chiar entuziastă (Iustin Martirul și Filosoful, Clement Alexandrinul, Origen). Aceștia considerau că filosofia greacă, mai ales, i-a pregătit pe oameni să primească învățătura Domnului Iisus Hristos, i-a învățat să recunoască adevărurile nevăzute, să descopere rațiunea interioară a lucrurilor și să recunoască că există adevăruri ce se situează dincolo de cunoașterea senzorială. „Plinirea vremii”, momentul socotit de Dumnezeu-Tatăl oportun pentru trimiterea Fiului Său în lume este legat de pregătirea umanității pentru receptarea mesajului divin⁴².

⁴⁰ Alexis CARREL, „La Priere”, în *Journal de Geneve*, 1941, trad. românească, 1993.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² A se vedea studiul Pr. Prof. Ioan G. Coman, „Sfinții Trei Ierarhi și cultura vremii lor”, în *Studii Teologice*, XIII (1961), nr. 1-2.

De la început, creștinismul s-a aflat în situația de a pune față în față sistemul său de credință și morală cu sistemele filosofiei antice, care își câștigaseră de multă vreme dreptul de a conduce gândirea oamenilor. Pentru aceasta, primii gânditori creștini au găsit de cuviință să înființeze școlile catehetice, în special în centrele dominate de cultura elenistică. Așa se explică apariția marilor școli catehetice din Alexandria, Antiohia, Cappadocia. Era o necesitate stringentă pentru a putea lupta, pe de o parte, împotriva disprețului grecilor care considerau creștinismul o religie a oamenilor simpli, pe de altă parte, pentru păstrarea și răspândirea adevăratei învățături de credință, dat fiind faptul că era vremea proliferării rapide a sectelor.

Astfel, la Roma găsim școala lui Iustin, pe care îl audiază Tațian, cel care avea să urmeze la conducerea școlii; la Lyon aflăm școala lui Irineu, avându-i ca școlari pe Caius și Hippolit; urmează școlile din Cezareea, Ierusalim, Palestina, Edessa, Antiohia, Constantinopol.

Cei mai mulți dintre Părinții Bisericii erau oameni erudiți, formați la cele mai bune școli laice ale vremii lor, unde se studia nu doar filosofia, ci și matematicile, geometria, astronomia, istoria, medicina teoretică și practică. De exemplu, Sfinții Vasile cel Mare, Ioan Gură de Aur și Grigorie de Nazianz au avut ca profesori savanți renumiți ai vremii lor: Himeriu, Proherius și Libanius⁴³. Istoricul Sozomen reține că acesta din urmă, corifeu al oratoriei păgâne din secolul al IV-lea, ar fi spus pe patul de moarte că ar fi dorit să lase la conducerea școlii sale pe Ioan, „dacă nu l-ar fi răpit creștinii”⁴⁴.

Din omiliile Sfântului Vasile cel Mare reiese limpede cunoașterea și prețuirea acestuia pentru știința vremii sale. Specialiștii consideră *Comentariu la Hexaimeron* fiind: „dacă nu o enciclopedie a cunoștințelor vremii, cel puțin o summa a cunoștințelor științifice pe care le posedă marile ierarh și care se extindeau dincolo de teologie, în cosmogonie, meteorologie, astronomie, istorie naturală, geografie, botanică, medicină, cu o deosebită preferință pentru această din urmă știință, pentru medicină”⁴⁵.

Modul de folosire a cunoștințelor puse la dispoziție de știința profană este recomandat de Sfântul Vasile cel Mare în celebrul său *Cuvânt către tineri*, despre felul de a trage folos din scrierile eline. Ideea este că trebuie să

Cei mai mulți dintre Părinții Bisericii erau oameni erudiți, formați la cele mai bune școli laice ale vremii lor, unde se studia nu doar filosofia, ci și matematicile, geometria, astronomia, istoria, medicina teoretică și practică. ❧

⁴³ A se vedea, Ioan G. COMAN, „Studiile universitare ale Părinților capadocieni”, în *Studii Teologice*, VII (1955), nr. 9-10), pp. 531-534.

⁴⁴ SOZOMEN, *Istoria Bisericească*, trad. Iosif Gheorghian, București, 1897, p. 317.

⁴⁵ Pr. Prof. Ioan G. COMAN, *Sfinții Trei Ierarhi și cultura vremii lor*, p. 58; Sfântul Grigorie de Nazianz, *Cuvântare funebră în onoarea Sfântului Vasile cel Mare*, 23, Trad. N. Donos, Huși, 1931, p. 142.

cunoaștem științele profane, dar să fim cu luare aminte la ceea ce preluăm din acestea, pentru a nu fi păcăliți și să înghițim „otrava pusă în miere”⁴⁶. Sau „trebuie să ne împărtășim și noi din scrieri în felul albinelor: ele nu se apropie în același chip de orice floare, luând numai atât cât le este de folos pentru lucrul lor, lasă la o parte ce rămâne”⁴⁷, sau: „să primim acele scrieri care ne îndeamnă la lucruri bune”⁴⁸ și „să nu vărsăm în suflet prin ajutorul urechilor cântece necuviincioase”⁴⁹. Ideile acestea se găsesc și la ceilalți doi Părinți din secolul al IV-lea: știința și cultura nu trebuie ignorate, ci, dimpotrivă, trebuie cunoscute temeinic pentru a lua din ele ceea ce este folositor. Este calea pe care a urmat-o teologia răsăriteană de-a lungul secolelor.

În Apus, scolastica a făcut marea greșală de a încerca să tuteleze științele naturale, arogându-și calitatea de Știință sacră. „Întemeindu-se pe o cosmologie depășită a Antichității (ptolemeică), pe care a confundat-o cu cosmologia biblică, scolastica l-a obligat pe Galileo Galilei să-și retracteze teoria, bazată pe observație, că soarele se învârtă în jurul pământului, provocând astfel conflictul celebru dintre religie și știință care s-a perpetuat peste veacuri”⁵⁰.

A urmat perioada Iluminismului, care a venit ca o reacție împotriva scolasticii Evului Mediu. Acum a fost declarată autonomia rațiunii care nu a vrut să mai știe de Dumnezeu. Prin rațiune, omul considera că poate să ajungă la înțelegerea completă a realității. Cunoașterea lui Dumnezeu este abandonată în favoarea cunoașterii omului. În felul acesta, „Paradisul nu va mai fi un dar al lui Dumnezeu, ci triumful final al științei iluministe

Regresul spiritual al omului secolelor dominate de știință a dus la dezechilibrul lui interior. ❧

pe pământ”⁵¹. S-a accentuat dezvoltarea cercetărilor științifice din toate domeniile și s-au realizat progrese uimitoare în planul ameliorării vieții umane. Efectele acestui progres nu au fost toate în favoarea omului. „Știința

a dobândit victorii dincolo de așteptările secolului luminilor, dar lumea care a rezultat de aici nu pare să fie mai rațională decât cea pe care am cunoscut-o în veacurile precedente. Mereu mai mulți oameni din națiunile cele mai dezvoltate și mai puternice de pe pământ se simt fără ajutor în ghearele unor forțe iraționale care le transformă viața în infern”⁵².

Regresul spiritual al omului secolelor dominate de știință a dus la dezechilibrul lui interior. Lupta pornită cu înverșunare de știință împotriva re-

⁴⁶ SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Cuvânt către tineri*, trad. Al. Horhoianu, Rm-Vâlcea, 1938, p. 12.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 14.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 20.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 28.

⁵⁰ Pr. Prof. Dumitru POPESCU, *Teologie și cultură*, EIBMBOR, București, 1993, p. 100.

⁵¹ *Ibidem*, p. 101.

⁵² Lesslie NEWBIGIN, *The Other Side of 1984*, WCC Mission Series, Geneva, 1983, p. 17, citat de D. Popescu, p. 102.

ligiei avea să se întoarcă împotriva umanității. Paradisul terestru pe care dorea știința să-l ofere în locul paradisiului ceresc avea să se transforme în „iadul pe pământ” (cazul războaielor, inclusiv nucleare) și iadul din sufletele oamenilor (enorm de multe deviații psihice). Este obligatorie restabilirea armoniei dintre știință și religie. De aceea, Malraux făcea afirmația devenită definitorie pentru umanitatea de după anul 2000: „secolul XXI va fi religios sau nu va fi deloc”. Starea de conflict dintre știință și religie este o stare creată și, de aceea, are un caracter subiectiv.

Teologia este o știință ca toate celelalte științe. Are un obiect de studiu: supranaturalul și o metodă: credința. Am văzut că știința recunoaște că nu totul se reduce la realitățile vizibile și la puterea de cunoaștere a inteligenței omenești. Realitatea este mult mai complexă decât ceea ce percepem cu simțurile. Dr. Alexis Carrel făcea afirmația că știința, fiind produsul inteligenței, nu reprezintă decât un aspect al acesteia. Dar sunt domenii „interzise” științei, la care inteligența nu poate pătrunde. Astfel, întrebarea esențială: „De unde vine lumea și unde merge ea?” nu primește răspuns de la știință⁵³.

Prof. Teodor M. Popescu a dezvoltat tema științei teologiei. El atrăgea atenția că există o realitate naturală, care este domeniul științei, instrumentul investigației fiind rațiunea; dar există, în continuarea celei dintâi, o realitate supranaturală ce folosește credința pentru „investigațiile ei științifice”. „Rațiunea singură vede abia cât ochii; puterea ei vizuală este mărită de credință, care este tot o capacitate a minții omenești, tot un privilegiu al rațiunii, pentru că fără rațiune omul n-ar putea să creadă. Credința este cea mai mare potență a

rațiunii, a inteligenței umane. Ea este o funcție a rațiunii și, deci, un mijloc de cunoaștere al rațiunii. Credința însăși se raționează; este ceea ce face teologia”⁵⁴.

Concluzii

„Ordinea armonioasă a cosmosului” despre care vorbea Sfântul Atanasie cel Mare are la bază rațiunea divină, adică însăși raționalitatea internă a universului. Aceasta se află la baza dialogului dintre Dumnezeu și om. Omul dorește să-L cunoască pe Dumnezeu și chemarea aceasta este interioară, este ca un dor care îl frământă și nu poate scăpa de el. Cunoașterea aceasta se face fie prin Revelația supranaturală, pentru omul religios, fie pe calea cunoașterii naturale, prin observarea atentă, cercetarea plină de interes și de fervoare a naturii, specifică omului de știință. Oamenii de știință nu-L neagă pe Dumnezeu, ci Îl recunosc în subiectele studiilor lor, fără să poată defini ființa lui Dumnezeu. Teologii se ocupă de aspectul acesta al cunoașterii, ei urmând o altă cale de cunoaștere, fără aparatură și instrumente sofisticate, prin lucrarea atentă a sinelui și veghea permanentă a „chipului” pentru atingerea asemănării cu Creatorul. Sunt două căi în vederea realizării aceluiași scop. „Este rușinos să te rogi”, scria Nietzsche. Dr. Alexis Carrel comentează afirmația filosofului german astfel: „De fapt, nu este mai rușinos să te rogi decât să te hrănești, decât să bei apă sau decât să respiri. Este neîndoielnic că reușita vieții cere dezvoltarea integrală a fiecăreia dintre activitățile noastre fiziologice, intelectuale, afective și spirituale. Spiritul este în același timp rațiune și sentiment. Trebuie, deci, să iubim frumusețea științei și, de asemenea, frumusețea lui Dumnezeu”⁵⁵.

⁵⁴ Prof. Teodor M. POPESCU, „Teologia ca știință”, în *Studii Teologice*, VI (1933), p. 11.

⁵⁵ Alexis Carrel, *op.cit.*, p. 29.

⁵³ Alexis CARREL, *L'Homme, cet inconnu*

Agapie
Corbu

Sfântul Vasile cel Mare: trezvia și roadele ei în viața Bisericii

Sfântul Vasile cel Mare este cunoscut mai ales ca organizator al vieții Bisericii în aspectele ei din lume. Scrierile destinate monahilor cuprind învățături care, ulterior, vor fi dezvoltate amănunțit în scrierile filocalice. Studiul nostru urmărește în scrierile arhiepiscopului Capadociei patru elemente definitorii pentru viața duhovnicească a oricărui creștin din toate timpurile, independent de locul său în Biserică: trăirea în prezența Domnului, mintea lipsită de împrăștiere, pomenirea lui Dumnezeu și recunoștința. Aceste patru elemente reprezintă încununarea unui proces lăuntric, rezultatul unei deveniri și a unei creșteri duhovnicești în experiența luptei lăuntrice cu tot ceea ce se împotrivesc împlinirii cuvântului lui Hristos.

În cele ce urmează, voi prezenta sintetic felul în care Sfântul Vasile cel Mare tratează aceste patru aspecte fundamentale ale vieții duhovnicești, având drept cadru principal viața acestuia, cu principalele ei etape, fiecare dintre ele fiind caracterizată printr-un anumit mod de a înfăptui asceza creștină și învățătura Evangheliei.

Putem distinge în viața Marelui Vasile trei mari etape: 1. înainte de Botez, 2. pustnic și monah chinovit și 3. episcop și om al Bisericii.

Urmărind îndeaproape biografia și scrierile vasiliene corespunzătoare acestor trei etape, vom descoperi cu ușurință că elementul comun care dă unitate și identitate biografiei Sfântului Vasile este grija față de starea lăuntrică a minții și a inimii. Cu un termen tehnic consacrat mai târziu în scrierile filocalice, această grijă a fost denumită trezvie. Ea formează o singură lucrare lăuntrică a minții și a inimii, a voinței și a simțirii, a trupului și a sufletului, dar învățarea ei trece prin mai multe etape.

În continuare, urmărim evoluția în lucrarea trezviei în viața Sfântului Vasile, pe când încă era în afara Bisericii, ca monah și ca episcop.

Înainte de a vedea evoluția concepției despre trezvie a Sfântului Vasile, potrivit cu cele trei mari etape amintite, se impune să precizăm câteva dintre elementele concepției sale de antropologie ascetică.

Răspunzând unor întrebări ale ucenicului său Amfilohie de Iconiu, Sfântul Vasile oferă precizări ascetice importante cu privire la natura și

lucrările minții umane. Aici avem „chipul Ziditorului”, mintea fiind făcută de Dumnezeu cu o lucrare bună, în neconținută mișcare (ἀεικίνητος)¹. Înainte de cădere, mintea omului avea această mișcare îndreptată numai spre Dumnezeu, folosindu-și „superioritatea firească”² și mișcându-se doar înspre El.

În starea actuală de după cădere, „în mintea omului sunt prezente două puteri: una rea și demonică, în stare să ne atragă spre cădere, iar cealaltă dumnezeiască și bună, în stare să ne ridice spre asemănarea cu Dumnezeu”³.

Din această cauză, atenția minții este necesară pentru a o îndrepta mereu „spre lucruri dumnezeiești și spre primirea darurilor Duhului”, cu condiția ca omul să înțeleagă adevărurile dumnezeiești revelate⁴.

Mintea, în funcție de lucrarea pe care o desfășoară prin obișnuință sau prin voință, se poate afla în trei situații: 1. lucrări și mișcări rele; 2. lucrări sufletești și mișcări ale minții bune; 3. lucrări neutre.

Scopul ascetului este, potrivit Sfântului Vasile, „să-și contopească mintea cu dumnezeirea Duhului” (ὁ τῇ θεότητι τοῦ πνεύματος ἀνακραθεῖς νοῦς) și, în această stare, „să vadă și să pătrundă contemplațiile mari și să vadă dumnezeieștile frumuseți, după măsura în care harul i-o arată și propria structură creaturală îi îngăduie”⁵. Din această stare se naște nu numai împărtășirea de Dumnezeu, ci și capacitatea de teologhisire corectă. Când mintea este tulburată de diavol, ea cade în idolatrie, însă, cu ajutorul Duhului Sfânt, va cunoaște adevărul și pe Dumnezeu⁶.

Prin urmare, trezvia înseamnă, pentru Sfântul Vasile, împărtășirea de Duhul Sfânt și asimilarea Lui, lucrare pentru care mintea a fost creată.

1. Prima etapă a lucrării trezviei: în afara Bisericii

În această primă etapă a deprinderii trezviei, Sfântul Vasile insistă asupra efortului pregătitor, de formare a unui om deplin și armonios, prin formarea unor structuri psihologice care vor susține, în etapele următoare, formele mai înalte de trezvie.

¹ SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistola 233, La întrebarea lui Amfilohiu*, în Βασίλειος ο Μέγας (Μέρος Ε'), ἐπιμελητὴς τόμου Κίμων Γ. Παπαχριστοπούλος (ΒΕΠΕΣ 55), Ἐκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι, 1977, p. 281, rr. 28-29; în românește vezi SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Despre Duhul Sfânt. Corespondență (Epistole), Scrieri*, Partea a treia, traducere, introducere, note și indici de Pr. Prof. Dr. Constantin Cornițescu și Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae (PSB 12), EIBMBOR, București, 1988, p. 480.

² Λόγου περιουσίαν, BASILE DE CÉSARÉE, *Sur l'origine de l'homme I*, 7, introduction, texte critique, traduction et notes par Alexis Smets et Michel van Esbroeck (SC 160), Les Éditions du Cerf, Paris, 1970, p. 183; în românește, vezi SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Despre originea omului, în Scrieri dogmatice și exegetice*, trad. rom. de Ierom. Policarp Pîrvuloiu (PSB 4 [serie nouă]), Ed. Basilica, București, 2013, p. 300.

³ SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistola 233* (PSB 12), p. 480.

⁴ Cf. *ibidem* (ΒΕΠΕΣ 55), p. 282, rr. 2-4.

⁵ *Ibidem* (ΒΕΠΕΣ 55), p. 282, rr. 15-19.

⁶ Cf. *ibidem* (ΒΕΠΕΣ 55), p. 282, rr. 34-37.

În etapa pregătitoare pentru viața creștină, Sfântul Vasile spune că lucrarea trezviei urmărește ferirea de păcate și lupta cu patimile. În această etapă, ea este mai ales o pază a minții, „pentru că păcătuim ușor cu mintea și, de aceea, Dumnezeu ne cere să avem de ea mai multă purtare de grijă și pază”. Mintea, scrie Sfântul Vasile, „dă naștere la gânduri într-o clipă și le săvârșește fără oboseală, iar gândurile cresc fără piedică și le este potrivită

orice vreme”⁷. În această etapă a lucrării trezviei, în afara Bisericii și înainte de botez, Sfântul Vasile a observat că există mai multe elemente.

a) Ferirea de păcat a minții

Primul este ferirea minții de păcat prin neadormirea ochiului sufletului: „Analizează-te pe tine însuși în toate privințele. Să ai neadormit ochiul sufletului spre paza ta”⁸. Tânărul nebotezat, sau chiar botezat, dar încă neformat duhovnicește, este învățat de Sfântul Vasile să deprindă continua supraveghere a gândurilor. „Dumnezeu ne-a dat această poruncă mare ca noi să ne ferim de cele care ne vatămă”, realizând aceasta „prin luare aminte și printr-o continuă supraveghere a gândurilor”⁹, ca să putem păzi poruncile date de Dumnezeu prin fuga de păcat.

b) Exersarea discernământului

Ferirea de păcat a minții, absolut necesară pentru adunarea ei, presupune exersarea discernământului. În faza precreștină sau a formării în timpul școlii, acest discernământ este exersat prin identificarea lucrurilor valoroase din scrierile autorilor păgâni, dar și a celor care trebuie lăsate la o parte.

c) Lupta cu imaginația

Al treilea element este lupta cu imaginația, care constă în efortul de a sesiza realitatea concretă și de a rămâne în ea. De aceea, Sfântul Vasile îndeamnă pe tinerii în formare să fie treji, să nu se lase purtați încolo și înapoi de ușurătatea minții, să alunge plăsmuirile goale ale minții: „Nu-ți imagina cele ce nu există și întrebuințează spre folosul tău cele ce sunt.”¹⁰

d) Cercetarea conștiinței în lumina Scripturii

Cel de-al patrulea element în deprinderea lucrării trezviei și care trebuie exersat în faza incipientă a vieții duhovnicești, dacă se poate chiar înainte de Botez, sau, în tot cazul, pentru cei botezați, în tinerețe, este cercetarea propriilor păcate, patimi și neajunsuri.

⁷ Idem, *la aminte la tine însuși* 1, în SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaemeron, Omilii la Psalmi, Omilii și cuvântări, Scrieri, Partea întâia*, traducere, introducere, note și indici de Pr. D. Fecioru (PSB 17), EIBMBOR, București, p. 366.

⁸ *Ibidem* 2 (PSB 17), p. 367: „πανταχόθεν σεαυτὸν περισκόπει. Ἀκοίμητον ἔχε πρὸς τὴν σεαυτοῦ φυλακὴν τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα” (Βασίλειος ὁ Μέγας [Μέρος Δ'], ἐπιμελητῆς τόμου Κίμων Γ. Παπαχριστοπούλος [ΒΕΠΕΣ 54], Ἐκδόσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι, 1976, p. 30, rr. 8-9).

⁹ *Ibidem* 2 (PSB 17), p. 366.

¹⁰ *Ibidem* 5, p. 370.

Ferirea de păcat a minții, absolut necesară pentru adunarea ei, presupune exersarea discernământului. ❧

În acest fel, trezvia începe să se lege și de pocăință și de împlinirea cuvântului lui Dumnezeu: „întoarce-ți ochiul sufletului spre cercetarea propriilor cusururi... Nu înceta, deci, de a te cerceta pe tine însuși, ca să vezi dacă viața ta merge după poruncile Domnului... dacă nu cumva ai păcătuit cu gândul, dacă nu cumva limba a alunecat, luând-o înaintea minții”¹¹.

e) Cunoașterea de sine

În sfârșit, al cincilea element al trezviei în etapa pregătitoare este începutul cunoașterii lui Dumnezeu, dobândită prin „luarea amănunțite și studierea atentă a propriei persoane”, așa încât „vei putea contempla în tine însuși, ca într-un microcosmos, marea înțelepciune a Creatorului tău”¹².

Atât trupul, cât și sufletul, reprezintă prilej de ascensiune contemplativă a minții către Dumnezeu. Ajuns în acest punct al lucrării trezviei, tânărul nebotezat sau creștinul începător este pregătit să treacă la o etapă mai înaltă a lucrării trezviei. În cazul Sfântului Vasile, această etapă este reprezentată de botez și viața monahală.

f) Cultură clasică și formare ascetică

Separarea creștinilor de lume nu a însemnat și ruperea legăturilor cu școala de tip clasic¹³, între creștinism și clasicismul greco-roman stabilindu-se o legătură intimă. Creștinismul a „căpătat forma proprie în sânul civilizației greco-romane, de la care a primit o amprentă de neșters: propovăduită fie și în China sau în Bantu, Evanghelia nu poate uita că a fost redactată la început în greacă”¹⁴.

La fel ca alți Părinți, Sfântul Vasile nu condamnă cultura antică decât „în calitate de ideal independent, rival al revelației creștine”¹⁵. Linia pe care a mers Sfântul Vasile s-a prelungit până târziu în Bizanț în care „școala antică nu a luat niciodată sfârșit, prelungind educația clasică fără un hiatus, nici măcar distincție între civilizația Imperiului Roman târziu și începutul Evului Mediu bizantin”¹⁶. Punând toată această formație clasicistă la temelia formării tânărului care va deveni mai târziu creștin, fie activând în societate, fie intrând într-o obște monahală, Sfântul Vasile

Atât trupul, cât și sufletul, reprezintă prilej de ascensiune contemplativă a minții către Dumnezeu. Ajuns în acest punct al lucrării trezviei, tânărul nebotezat sau creștinul începător este pregătit să treacă la o etapă mai înaltă a lucrării trezviei. ✠

¹¹ *Ibidem* 6, p. 371.

¹² *Ibidem* 7, pp. 373-374.

¹³ Henri-Irenée MARROU, *Istoria educației în Antichitate*, Vol. 2, trad. rom. Stella Petecel, Ed. Meridiane, București, 1997, p. 133.

¹⁴ *Ibidem*, p. 136.

¹⁵ *Ibidem*, p. 139.

¹⁶ *Ibidem*, p. 167.

face din omul occidental creștin un urmaș al clasicilor¹⁷.

Înnobilarea ființei umane la școala clasicilor trebuie să meargă în paralel cu practicarea trezviei, care, în această perioadă, înseamnă alegerea a ceea ce trebuie primit și lăsarea a ceea ce trebuie evitat. Criteriul acestui discernământ și al acestei trezii este învățătura Bisericii. Prima fază a adunării minții presupune învățarea unei lecții pentru tot restul vieții: să știm cui să îi încredințăm „cârma minții” și să alegem din toate ceea ce este de folos¹⁸.

Astfel, pentru a avea folos „în cultivarea sufletului” și „dacă voim ca slava binelui să rămână tot timpul nedespărțită de noi, să ascultăm învățăturile sfinte și de taină [creștine, n.n.], după ce am fost inițiați mai întâi în literatura profană”¹⁹.

O trăsătură creștină a deprinderii artei de adunare a minții în această etapă este deschiderea spre eshaton. În acest fel, trezvia creștină se diferențiază de exercițiile spirituale filosofice.

Prin urmare, prima treaptă spre deplinătaea trezviei este legată de formarea intelectuală, reprezentând pregătirea ochiului sufletului prin vederea „ca în umbră și-n ghicitură”, pentru ca mai târziu să poată privi lumina cea adevărată²⁰. A sta de vorbă cu poeții, oratorii și filozofi reprezintă o cultivare a sufletului, dar și un efort de a sesiza spiritul scrierilor păgâne. Frumusețea lor nu trebuie să îi facă pe tinerii care doresc să devină creștini sau monahi să accepte și învățăturile false²¹. Din scrierile lor, primim tot ceea ce laudă virtutea

Înnobilarea ființei umane la școala clasicilor trebuie să meargă în paralel cu practicarea trezviei, care, în această perioadă, înseamnă alegerea a ceea ce trebuie primit și lăsarea a ceea ce trebuie evitat. ❧

și osândește viciul²², iar faptele mărețe ale filozofilor pregătesc pentru asprimea împlinirii poruncilor evanghelice²³.

În această etapă, tânărul învață să-și țină mintea adunată în jurul unei structuri de valori morale precum: curăția sufletului, eroismul, efortul pentru un ideal, disprețuirea patimilor, lupta pentru virtute, superioritatea spiritului asupra materiei²⁴.

Linia pe care o urmează Sfântul Vasile în exersarea adunării minții și a trezviei în etapa precreștină este în deplină armonie cu educația clasică elenistică și, de aceea, noblețea este o temelie absolut necesară a personalității viitorului creștin sau monah.

Sfântul Vasile nu propovăduiește o elenizare a creștinismului, ci merge pe linia deschisă de vechii apologeti, care au realizat legătura dintre paideia grecească clasică și viața Bisericii²⁵. Aceasta se vede din criteriul său de studiere a înțelepciunii „din afară”: „Pe cele care nu ținesc spre viața aceea [veșnică] să le trecem cu vederea, ca fără de valoare”²⁶. Pe baza acestui principiu se poate spune că studierea autorilor profani este o pregătire pentru viitoarea luptă, o obișnuire treptată cu privirea soarelui în apă, pentru a putea privi cândva și spre lumina lui²⁷. Virtutea și viciul laudate în scrierile autorilor profani pregătesc

¹⁷ *Ibidem*, p. 182.

¹⁸ SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilia la tineri 2* (PSB 17), p. 567.

¹⁹ *Ibidem* 2, p. 568.

²⁰ *Ibidem*, p. 567.

²¹ *Ibidem*, p. 568.

²² *Ibidem*, p. 568.

²³ *Ibidem* 5, p. 574.

²⁴ *Ibidem* 6, p. 576.

²⁵ Cf. Werner JAEGER, *Early Christianity and Greek Paideia*, Oxford University Press, 1977, p. 35.

²⁶ SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilia la tineri 2* (PSB 17), p. 567.

²⁷ *Ibidem*, p. 568.

sufletul fraged pentru viața creștină, care este o viață de luptă. Spiritul agonistic al vechii culturi grecești e, pentru Sfântul Vasile, cea mai bună pregătire pentru „agonistica creștină”²⁸.

Cu toate acestea, învățăturile despre virtute ale autorilor profani sunt numai o „schiță a virtuții”²⁹ creștine, cea mai mare lipsă a lor fiind faptul că „a mărginit folosul virtuții numai la viața aceasta pământească”³⁰, orizontul veșniciei, al mântuirii și al comuniunii cu Dumnezeu rămânând o trăsătură exclusiv creștină.

Prin urmare, înălțându-se la un alt nivel ontologic, Sfântul Vasile consideră că deschiderea spre eshaton este o trăsătură creștină prin excelență în deprinderea artei adunării minții în această etapă. În acest mod, trezvia creștină se deosebește de exercițiile spirituale filozofice.

2. A doua etapă a lucrării trezviei: pustnic și monah chinovit

Așa cum iudeii s-au separat de străini pentru a-și putea mărturisi păcatele (*Neemia IX, 2*), tot așa, în a doua mare etapă a vieții Sfântului Vasile, pentru a putea înainta în exersarea trezviei, el s-a separat de toate cele care l-au pregătit pentru a ajunge până aici. Adică s-a separat de înțelepciunea din afară, care își vedește acum rolul pregătitor și de antrenare în vederea adevăratei lupte duhovnicești.

Dacă în prima etapă am asistat la pregătirea pentru luptă, acum începe adevărata luptă. În etapa anterioară, trezvia însemna alegerea învățăturilor corecte și lepădarea celor eronate. Acum, după ce mintea a dobândit simțul discernământului, ea poate să se adune în sine și, astfel, să se umple de Dumnezeu.

Umplerea de Dumnezeu a omului lăuntric³¹ este însoțită și de vederea Lui cu ochii sufletului³², astfel încât trezvia dobândește de acum un caracter contemplativ, de vedere a lui Dumnezeu în diferite feluri, grade și intensități.

Lupta pentru adunarea minții trece prin mai multe faze:

a) Ținerea minții în interiorul trupului

Sfântul Vasile învață că monahul trebuie, mai întâi, să-și deprindă mintea să rămână în interiorul trupului. Trupul devine, astfel, pentru Sfântul

Acum, după ce mintea a dobândit simțul discernământului, ea poate să se adune în sine și, astfel, să se umple de Dumnezeu. ✠

²⁸ *Ibidem* 6, p. 577.

²⁹ *Ibidem* 8, p. 581.

³⁰ *Ibidem* 8, p. 582.

³¹ Cf. IDEM, *Regulile mici* 201, în SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Scrisori morale și ascetice*, trad. rom. de Laura Enache (PSB 5 [serie nouă]), Ed. Basilica, București, 2013, pp. 427-428.

³² Cf. IDEM, *Constituții ascetice* 2, 1, în SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Scrisori morale și ascetice*, trad. rom. de Diac. Nicolae Mogage (PSB 5 [serie nouă]), Ed. Basilica, București, 2013, p. 595.

Vasile, locul în care mintea se exersează în pomenirea Lui. În acest fel, monahul însuși devine mănăstire: „căci filosofului autentic, având trupul ca loc de meditație și ca adăpost sigur al sufletului... el se așază în sălașul său natural de retragere, adunându-și mintea înăuntru și filosofând la [acele lucruri] care i se potrivesc lui, fiind plin de trezvie, ca în pustie, îndreptând[u-și atenția] numai înspre sine și înspre Dumnezeu”³³.

b) Adunarea minții în ea însăși

După ce învață să-și țină mintea în interiorul trupului, Sfântul Vasile îl sfătuiește pe monah să stea înaintea lui Dumnezeu și să-și adune mintea în ea însăși: „Dacă nu poți să te rogi neîmprăștiat, atunci, pe cât poți, si-lește-te și stăruie să stai înaintea lui Dumnezeu având mintea îndreptată către El și adunând-o spre ea însăși”³⁴.

c) Contemplarea treptată

Prin cele două lucrări amintite, adunarea minții înăuntru trupului și în ea însăși, se creează premisa vederii lui Dumnezeu cu ochii sufletului³⁵. Contemplarea are, la rândul ei, grade de intensitate. La început, se află neîncetata meditare asupra cuvintelor Scripturii, care nasc în suflet rugăciuni. „La început este

nevoie de stăpânirea părții raționale prin supravegherea plină de trezvie a cugetului, încât să nu se îngăduie sufletul să cedeze față de impulsurile necugetate și față de încercările trupului de a ne trage în direcție opusă”³⁶.

c) Câteva metode practice de păstrare a adunării minții și a trezviei

Cea mai importantă lucrare, subliniată de nenumărate ori de Sfântul Vasile, este meditația la iconomia lui Dumnezeu, la cele citite în Scriptură. Din acestea se naște simțirea datoriei noastre față de Dumnezeu, urmată de recunoștință³⁷. Așadar, există, potrivit Sfântului Vasile, trei elemente care susțin neîmprăștierea minții înaintea lui Dumnezeu:

– dirijarea neîncetatei mișcări a minții către Dumnezeu. Cel mai important element pentru acest lucru este citirea, meditația și asimilarea Scripturii: *θεία ἀνάγνωσις, lectio divina*;

³³ *Ibidem* 5, p. 612; „Ὁ γὰρ ἀκριβὴς φιλόσοφος, φροντιστήριον ἔχων τὸ σῶμα καὶ καταγωγὴν τῆς ψυχῆς ἀσφαλῆ... ἐν τῷ φυσικῷ μοναστηρίῳ καθιδρυνταί, ἔνδον συνάγων τὸν νοῦν καὶ φιλοσοφῶν τὰ αὐτοῦ πρέποντα... νήφοντα δὲ ὡς ἐπ' ἐρημίας εἶναι πρὸς ἑαυτὸν τε καὶ πρὸς Θεὸν μόνον ἐπιστρεφόμενον” (Βασίλειος ὁ Μέγας [Μέρος Ζ'], ἐπιμελητὴς τόμου Κίμων Γ. Παπαχριστοπούλου [ΒΕΠΕΣ 57], Ἐκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι, 1978, p. 32, rr. 12-16).

³⁴ *Ibidem* 1, 4 (ΒΕΠΕΣ 57), p. 20, rr. 28-31.

³⁵ *Ibidem* 2, 1 (PSB 5 [serie nouă]), p. 595.

³⁶ *Ibidem* 2, 1 (ΒΕΠΕΣ 57), p. 22-23, rr. 37-38, 1-2: Πρῶτον μὲν οὖν κρατητέον ἐκ παντὸς τρόπου τὸν λογισμὸν, νηφάλιον ἐφιστῶντας τὴν τῆς διανοίας ἐπισκοπὴν, ὡς ἂν μὴ συγχωρεῖν τῇ ψυχῇ ταῖς ἀπερισκέπτους ὁρμαῖς ῥαδίως πρὸς τὰς τοῦ σώματος.

³⁷ Cf. IDEM, *Regulile mici* 202 (PSB 5 [serie nouă]), p. 428.

Cea mai importantă lucrare este meditația la iconomia lui Dumnezeu, la cele citite în Scriptură. Din acestea se naște simțirea datoriei noastre față de Dumnezeu, urmată de recunoștință. ❧

- recunoașterea și mărturisirea propriilor datorii față de Dumnezeu, fie că sunt păcate, fie că sunt binefacerile Lui față de noi;
- mulțumirea.

Citirea și memorizarea unor texte din Scriptură ajută mintea „să intre, prin contemplații, într-un dialog cu Dumnezeu”³⁸ și îl învață să-L slăvească pe Dumnezeu prin cuvinte din Scripturi³⁹.

Pentru Sfântul Vasile, starea de neîmprăștiere a minții corespunde stării firești a minții, în timp ce starea de împrăștiere nu numai că este urmarea păcatului, ci și este păcat⁴⁰.

Cercetarea Scripturilor este cea mai importantă modalitate practică de descoperire a adevărului mântuitor care este în armonie cu adevărata rugăciune⁴¹, reprezentată de faptul „de a-L avea pe Dumnezeu temeinicit în gând. Numai atunci devenim temple ale Duhului, când gândirea statornică la El nu se mai lasă întreruptă de grijile pământești și când cugetul nu se lasă tulburat de patimi trecătoare”⁴². Scopul adunării minții și al tuturor practicilor ascetice care o slujesc este ca întreaga viață să devină un timp de rugăciune⁴³.

3. Trezvia ca episcop

Întreaga experiență duhovnicească a Sfântului Vasile câștigată înainte de Botez, iar apoi ca monah, a fost pusă de el în slujba Bisericii odată cu hirotonia ca episcop. De acum, lucrarea sa ascetică și de trezvie își revarsă efectele nu numai asupra propriei persoane, ci asupra întregii turme păstorite de el, și chiar asupra întregii Biserici.

a) Trezvie și unitate bisericească

Ca episcop, Sfântul Vasile și-a ridicat lucrarea de trezvie la nivelul de trăire a comuniunii cu întreaga pliomă a Bisericii.

Unitatea dintre mădulele trupului bisericesc, spune Sfântul Vasile, nu se datorează naturii umane comune, ci unei rațiuni mai stabile decât natura, fiind menținuți astfel de legătura Duhului Sfânt⁴⁴. De aici decurge sinergia și teandrismul lucrării ascetice de adunare a minții și a trezviei, dar și a unității pe care Duhul Sfânt o realizează sau încearcă să o realizeze între creștini.

Dacă nu suntem atenți la legătura pe care Duhul Sfânt o realizează între noi oamenii și între noi și Hristos, atunci trezvia riscă să devină egoistă... ✠

³⁸ IDEM, *Constituții ascetice* 1, 2 (PSB 5 [serie nouă]), p. 587.

³⁹ *Ibidem* 1, 3, p. 588.

⁴⁰ *Ibidem* 1, 4, p. 591.

⁴¹ Cf. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, Ep. 2, 3 (PSB 12), p. 119.

⁴² *Ibidem* 2, 4, p. 120.

⁴³ IDEM, *Regulile mici* 306 (PSB 5 [serie nouă]), p. 488.

⁴⁴ IDEM, *Constituții ascetice* 18, 4 (PSB 5 [serie nouă]), p. 633.

Dacă nu suntem atenți la legătura pe care Duhul Sfânt o realizează între noi oamenii și între noi și Hristos, atunci trezvia riscă să devină egoistă, interesată doar de atingerea unor stări de mângâiere duhovnicească sau, mai grav, de câștigarea unor harisme.

Câte astfel de încercări ale Duhului Sfânt nu rămân nelucrătoare tocmai din cauza lipsei noastre de colaborare prin asceza trezviei?

b) Trezvia și cauzele fărâmițării persoanei

Prin păcat, natura omenească a fost sfâșiată și ruptă în nenumărate părți. Scopul economiei în trup a lui Hristos a fost, din acest motiv, „să adune firea omenească atât spre ea însăși, cât și spre El și să restabilească unitatea cea dintru început după ce va fi înlăturat [această] ruptură rea”⁴⁵. Prin urmare, dezbinarea este nu doar urmarea păcatului, ci ea însăși este un păcat. Dezbinarea este semnul neasimilării complete în viața noastră personală a roadelor desăvârșite pe care le-a adus economia lui Hristos, iar pentru această asimilare incompletă e dator să se pocăiască fiecare creștin în parte. Câtă vreme vor exista dezbinări, această pocăință este datoră fiecăruia dintre noi.

După Sfântul Vasile, cauzele principale ale ruperii de trupul bisericesc sunt:

- lipsa de stăpânire asupra patimilor,
- delăsarea ascetică,
- nestatornicia minții⁴⁶.

Ca episcop, Sfântul Vasile a constatat că patimile, mai ales iubirea de stăpânire, sunt cauza dezbinării. Există și o trezvie demonică, o neîmprăștiere a minții prin menținerea ei în patimi și în gânduri care „ignoră economia Duhului Sfânt”⁴⁷ pentru atingerea propriilor scopuri. „Datorită acestei iubiri de stăpânire, o anarhie înfricoșătoare domnește și între popoare”. În cazul acestei trezvii greșite, Sfântul Vasile spune că „nici Scriptura de Dumnezeu insuflată nu mai ajunge să îi împace [pe oameni], și nici tradițiile apostolilor”⁴⁸.

Așadar, nu e suficientă teologia academică, conceptuală, pentru a menține sau a reface unitatea, ci e nevoie de practica unificatoare a trezviei săvârșite potrivit învățăturilor tradiției ascetice și filocalice.

c) Refacerea unității

Sfântul Vasile a fost un om al unității bisericești și a suferit profund din cauza diferitelor schisme și erezii care sfâșiau trupul Bisericii.

⁴⁵ *Ibidem* 18, 3, p. 633.

⁴⁶ *Ibidem* 21, 5, p. 645.

⁴⁷ SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Despre Duhul Sfânt* 30, PG 32, 216A.

⁴⁸ *Ibidem* 30, 213C.

Comuniunea sa cu episcopi din toată lumea creștină din acea vreme este un bun exemplu de ecumenicitate a Bisericii, dincolo de diferențele culturale sau liturgice care caracterizau diferitele centre bisericești la care se referă.

Am văzut că învățătura Marelui Vasile despre trezvie influențează concepția și sensibilitatea sa cu privire la Biserică. De exemplu, știm că în epoca sa exista o diversitate funcțională, fiecare din marile centre creștine având propria expresie a tradiției apostolice comune. Așa cum Sfântul Pavel a știut să contextualizeze același mesaj evanghelic în diferite situații și la diferite popoare, tot așa vedem că Sfântul Vasile a știut să cultive unitatea dincolo de diversitatea de forme pe care viața bisericească o îmbracă. Cum? Pironindu-și mintea doar în Hristos cel întru noi (cf. *Col. 1, 27*), în prezența Domnului în fiecare creștin și în chipul său din fiecare om. Acest lucru se vede foarte bine dintr-o epistolă a Sfântului Vasile scrisă cu mai puțin de patru ani înainte de moarte, în care exprimă unitatea de credință cu „mulțimea episcopilor din întreaga creștinătate”: din zone precum Pisidia, Licaonia, Isauria, Frigia, Armenia, Macedonia, Ahaia, Iliria, Galia, Spania, „toți cei din Italia”, Sicilia, Africa, Egipt, Siria⁴⁹.

Sfântul Vasile, acest om care a trăit din tinerețe înaintea lui Dumnezeu, unit cu sine și cu Hristos prin trezvie și o minte neîmprăștiată, a simțit cu durere dezbinarea dintre creștini și dintre Biserici. Față de răul dezbinărilor, el mărturisește: „când gem și plâng în mine însumi pentru răutatea ceasului de față, la gândul că, fără motiv, cele mai mari Biserici care trăiau între ele ca adevărate surori, din cele mai vechi începuturi, se află acum în neînțelegere... Ar fi mai bine să dispărem noi toți și să trăiască Bisericile

noastre în înțelegere reciprocă, decât să vedem copilăreștile și măruntele noastre certuri, provocând un atât de mare rău popoarelor lui Dumnezeu! Întrebați pe părinții voștri și ei vă vor informa că, chiar dacă mai demult comunitățile păreau separate geografic, erau una prin aceleași simțăminte, fiind conduse de un singur cuget. Neîntrerupte erau legăturile popoarelor între ele, dese erau vizitele pe care clericii și le făceau unii altora. Păstorii înșiși erau însuflețiți unii pentru alții de atâta dragoste, încât fiecare îl socotea pe colegul său dascăl și îndrumător în slujirea lui Hristos”⁵⁰.

Legătura dintre mădulele trupului lui Hristos nu este abstractă, ci rezultatul sinergiei, al colaborării omului cu Duhul Sfânt prin asceza trezviei, a neîmprăstierii minții, a pomenirii lui Dumnezeu, a recunoștinței și a bucuriei. Toate, spune Sfântul Vasile, se concentrează într-un singur cuvânt: iubire. „Dragostea le leagă laolaltă pe cele de sus; dragostea i-a făcut și pe aceștia [pe oameni, n.n.] să intre în armonie unii cu alții”⁵¹.

Potrivit Sfântului Vasile, putem vorbi de două momente ale refacerii unității personale și comunitare:

- Întoarcerea firii spre ea însăși, care corespunde etapei personale de pocăință pentru sine. Cu cât se adâncește această pocăință personală, ea începe să integreze și alți oameni, așa încât întreaga stare de dezbinare este resimțită cu durere.

- Întoarcerea spre Hristos, înțeleasă ca efort de a formula corect adevărul revelat și de a îndepărta ceea ce nu corespunde revelației sau o exprimă în termeni străini vechii tradiții a Bisericii.

Calea spre păstrarea unității, fie a unei obști monahale, fie a reintegrării în obște a

⁴⁹ IDEM, Ep. 204, 7 (PSB 12), p. 421.

⁵⁰ *Ibidem*, pp. 421-422

⁵¹ IDEM, *Constituții ascetice* 18, 4 (PSB 5 [serie nouă]), p. 634.

celor rupti de ea, fie pentru refacerea unității bisericești, trece, așadar, obligatoriu prin inima fiecăruia. Pretinde efortul pocăinței pentru propria dezbinare lăuntrică, dar și pentru cea între creștini în general.

Concluzii

Din prezentarea de mai sus se desprind următoarele concluzii:

1. Învățătura Sfântului Vasile despre neîmprăștierea minții și pomenirea lui Dumnezeu se bazează pe o antropologie biblică și ascetică. Mintea omului a fost creată să fie în neîncetată mișcare în Dumnezeu, însă această mișcare a fost deturnată prin păcat și patimi de la Dumnezeu spre lume, iar omul s-a fărâmițat lăuntric.

2. Reunificarea minții și a omului este posibilă datorită economiei lui Hristos, îndreptându-și mai întâi mintea în interiorul trupului, apoi înspre ea însăși. Întâi omul învață să-și țină mintea în interiorul trupului, apoi să și-o îndrepte spre ea însăși, apoi spre Dumnezeu, prin pomenirea Lui. Prin pomenirea lui Dumnezeu, asceza adunării minții este și o unire treptată cu Dumnezeu. Urmarea adunării minții și a pomenirii Lui este starea sufletească de bucurie și de recunoștință față de El. Ca iradiere comunitară, această stare lăuntrică devine o simțire a unității cu Biserica și cu întreaga omenire.

3. Asceza trezviei presupune trei etape: pregătirea, exersarea intensă, mai ales într-un cadru monahal, urmată, în cazul Sfântului Vasile, de revărsarea roadelor ei peste trupul Bisericii. Aceste etape corespund principalelor trei etape ale vieții Sfântului Vasile: înainte de botez, monah în pustie și în chinovie, episcop al Bisericii.

4. Neîmprăștierea minții, pomenirea lui Dumnezeu și recunoștința circumscriu, așadar, starea sufletească a omului unificat prin har din fărâmițarea păcatului și a patimilor. Unificat cu sine și cu Dumnezeu, el simte cu durere dezbinarea dintre semeni, dintre obștile creștine și dintre Biserici. De aceea, Sfântul Vasile strigă către Dumnezeu în Liturgia alcătuită de el: „Contenește dezbinările bisericilor!”

5. Trăirea unității lăuntrice și a unirii cu Hristos devine factor activ de unitate pentru Biserica, astfel încât lucrarea unificatoare a minții, prin trezvie și prin pomenirea lui Dumnezeu, este un element care susține și generează unitatea între creștini și ajută la refacerea ei.

Astfel, lucrarea de unificare a minții prin intermediul trezviei și al pomenirii lui Dumnezeu constituie elementul necesar care păzește și creează adevărata unitate între monahi, între creștini și, începând cu ei, între Biserici, iar în cazul ruperii unității, lucrarea lăuntrică a trezviei este esențială și indispensabilă pentru refacerea unității.

Bogdan
Tătaru-Cazaban

Lazăr – simbol penitențial

Literatura patristică a secolelor al IV-lea și al V-lea ne oferă cele mai bogate mărturii despre semnificațiile teologice și ecleziale ale învierii lui Lazăr. Pe de o parte, întâlnim o amplificare a receptării anterioare, în sensul universalizării simbolismului penitențial al lui Lazăr, iar, pe de altă parte, marile comentarii la Evanghelia după Ioan, care reflectă maturitatea tradiției creștine în contextul confruntării cu arianismul și al definirii dogmei hristologice. Vom trata exegeza teologică a episodului iohanic în capitolele următoare, dar nu înainte de a analiza aici felul în care se configurează simbolismul penitențial al învierii din Betania.

Există, printre specialiști, opinia potrivit căreia interpretarea lui Lazăr în sens penitențial nu ar avea nicio relevanță pentru iconografia paleocreștină¹. Alții consideră că această direcție hermeneutică ar reprezenta o dezvoltare a simbolismului baptismal original². Dacă ne referim la primele mărturii, atunci lectura episodului din perspectiva primirii botezului pare să primeze, însă trebuie să adăugăm imediat că acest simbolism are de la bun început și o dimensiune penitențială, pentru că legăturile funerare ale lui Lazăr erau înțelese deja ca semne ale condiției păcătoase anterioare convertirii. Odată cu Origen, așa cum am văzut, intrăm într-o amplă dezbateră legată de pocăința post-baptismală, precum și în spațiul a ceea ce va deveni tradiția identificării spirituale cu Lazăr. Citit ca împlinire a profeției eshatologice, potrivit sensului intern al textului biblic, episodul a fost receptat ca imagine a credinței și a speranței în Înviere: creștinii se identificau cu Lazăr pentru că aveau credința că vor trăi după moarte și că vor învia cu trupul la sfârșitul veacurilor. O lume tăcută de Lazări aștepta, în umbra mormintelor, lumina făgăduită a zilei neînserate. Dar mai exista o lume de Lazări care, în Biserica vizibilă, Îl implorau pe Dumnezeu să-i facă să renască din moartea păcatelor. Nu toți au rămas anonimi. Dimpotrivă, unii dintre ei erau cele mai cunoscute voci ale credinței din acea vreme.

¹ Jutta DRESKEN-WEILAND, *Imagine e parola*, p. 175.

² Marine DULAËY, *Symboles des Évangiles*, pp. 176–178.

A fi un nou Lazăr

Papa Damasus însuși (366–384), a cărei soră se numea Marta, a lăsat o prețioasă mărturie epigrafică. Epitaful său în hexametri³, cu aluzii la autori clasici ca Lucrețiu și Ovidiu⁴, nu este doar un document al începuturilor poeziei creștine latine, ci și unica inscripție cunoscută care evocă învierea lui Lazăr⁵, de altfel într-o subtilă legătură cu Învierea lui Hristos:

„Qui gradiens pelagi fluctus compressit amarus,
Viure qui prestat morientia semina terrae,
Solvere qui potuit letalia vincula mortis
Post tenebras, fratrem post tertia lumina solis
Ad superos iterum Martae donare sorori
Post cineres Damasum faciet quia surgere credo”⁶.

În poezie, Sfântul Grigorie din Nazianz alege și el să se identifice spiritual cu Lazăr⁷, uneori pentru a-și exprima credința în vindecarea pe care o va primi de la Dumnezeu⁸, alteori pentru a compara întoarcerea de la Constantinopol în patrie cu învierea din Betania⁹. Întâlnim, așadar, în opera sa, întreaga gamă a semnificațiilor: de la renașterea spirituală prin botez și pocăință la vindecare și eliberare dintr-o situație de viață constrângătoare și riscantă. Fericitul Ieronim îl urmează, adăugând acestei identificări patosul și asprimea care îi erau proprii. Astfel, scriindu-i nobi-

3 *Epigrammata damasiana. Recensuit et adnotavit A. Ferrua*, Sussidi allo studio delle antichità cristiane 2, Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana, Città del Vaticano, 1942, pp. 111-113; Carlo CARLETTI, *Inscrizioni cristiane di Roma. Testimonianze di vita cristiana (secoli III-VII)*, „Bibliotheca Patristica” 7, Nardini, Firenze, 1986, pp. 99-101. Despre contribuția papei Damasus la formarea poeziei creștine latine, vezi mai ales Jacques FONTAINE, *Naissance de la poésie dans l'Occident chrétien*, Études Augustiniennes, Paris, 1981, pp. 111-125.

4 LUCREȚIU, *De rerum natura* 1, 5 și 989; 2, 108. 162. 654; 5, 462; OVIDIU, *Metamorphoses* 1, 135 și 767; 4, 238; *Tristia* 2, 325, cf. Marta MARCHETTI, „Lazzaro, vieni fuori! La resurrezione di Lazzaro nella poesia cristiana”, în „*Dulce melos*” II. Akten des 5. Internationalen Symposiums: lateinische und griechische Dichtung in Spätantike, Mittelalter und Neuzeit, Wien, 25-27 November 2010, hrsg. von Victoria Zimmerl-Panagl, Edizioni ETS, Pisa, 2013, pp. 84-85.

5 Jutta DRESKEN-WEILAND, *Immagine e parola*, p. 182.

6 „Cel care a călcat cu pașii săi amarele valuri, / Cel care dă viață semințelor ce mor în pământ, / Cel care a putut să desfacă legăturile ucigătoare ale morții / Dincolo de întuneric, și să-l redea surorii sale Marta / Pe fratele revenit la lumina soarelui după trei zile, / După ce fusese cenușă, cred că-l va învia și pe Damasus”.

7 A se vedea introducerea lucrării de față: Grigorie din Nazianz, *Carm.* II, PG 37, col. 1279. De asemenea, Marta Marchetti, „Lazzaro, vieni fuori! La resurrezione di Lazzaro nella poesia cristiana”, pp. 80-82. Despre poezia Sfântului Grigorie, vezi introducerile la edițiile Saint Grégoire de Nazianze, *Œuvres poétiques, Poèmes personnels* II, 1, 1-11, texte établi par André Tuilier et Guillaume Bady, traduit et annoté par Jean Bernardi, Les Belles Lettres, Paris, 2004, și *Poèmes épistolaires* II, 2, 1-8, texte établi et traduit par R. Michelle Bénin, Les Belles Lettres, Paris, 2021. Dintre lucrările de sinteză: Michele PELLEGRINO, *La poesia di S. Gregorio Nazianzeno*, Vita e Pensiero, Milano, 1932; pr. Ioan G. COMAN, *Tristețea poeziei lirice a Sfântului Grigorie de Nazianz*, Editura Institutului Român de Bizantinologie, București, 1938; Claudio MORESCHINI, „Poesia e cultura in Gregorio Nazianzeno”, în *Filosofia e letteratura in Gregorio Nazianzeno*, Vita e Pensiero, Milano, 1997, pp. 215-230; Jean BERNARDI, *Grigorie din Nazianz*, traducere de Cristian Pop, cu o selecție a poemelor autobiografice în traducerea diac. Ioan I. Ică jr, Deisis, Sibiu, 2002, pp. 241-256; Jean Paul LIEGGI, *La cetra di Cristo. Le motivazioni teologiche della poesia di Gregorio Nazianzo*, Herder Editrice, Roma, 2009.

8 SFÂNTUL GRIGORIE DIN NAZIANZ, *Carm.* II, 1, 50.

9 SFÂNTUL GRIGORIE DIN NAZIANZ, *Carm.* II, 1, 68. Trebuie adăugat și hexametrul inclus între cele trei epigrame (49-51) din prima carte a *Antologiei Palatine*. A se vedea M.D. Lauxtermann, „Byzantine Poetry from Pisides to Geometres. Texts and Contexts”, I, *Wiener Byzantinistische Studien* 24/1, Wien, 2003, pp. 89-94, 187-190, 357-361.

lului roman Florentinus, îl elogiază pe Rufin, recent botezat, în care vede „semnele sfințeniei” și-i contrapune un autoportret penitențial: „Eu, însă, mănjit de toate murdăriile păcatelor, aștept cu teamă, zi și noapte, să dau cel din urmă obol. Dar totuși, pentru că *Domnul dezleagă pe cei ferecați în obezi* și odihnește cu vorbele Sale pe cel umil și temător, poate să-mi spună și mie care zac în mormântul păcatelor: *Ieronime, vino afară!*”¹⁰

Același procedeu literar, tot prin antiteză față de condiția spirituală a unui nou botezat, apare în scrisoarea către Cromatius, viitorul episcop de Aquileia, Iovinus și Eusebius¹¹: „eu însă, zăcând în mormântul ticăloșiilor mele și legat prin lanțul păcatelor, aștept chemarea din Evanghelie: *Ieronime, vino afară!*”. Dar și în epistola trimisă Marcelei, unde este descrisă vindecarea fiicei Paulei, Blesilla, tânără văduvă consacrată, dar atașată încă de condiția sa aristocratică: „Am văzut-o pe Blesilla noastră arzând de febră vreme de aproape treizeci de zile neîntrerupt, ca să afle că trebuie alungate plăcerile trupului care, puțin după aceea, va fi brăzdat de viermi. A venit și la ea Domnul Iisus, i-a atins mâna și iat-o că se ridică și îi slujește. Se simțea la ea oarece nepăsare și, legată de lațurile bogățiilor, zăcea în mormântul veacului. Dar a fremătat Iisus și, tulburat întru duhu-I, a strigat-o, zicând: *Blesilla, vino afară!* La această chemare, ea s-a ridicat și, odată ieșită, se hrănește cu Domnul”¹².

Întreșând pe fundal cele două învieri, a fiicei lui Iair și a lui Lazăr, precum și referiri la vindecările săvârșite de Hristos („se ridică și slujește”), textul epistolar de mai sus reprezintă una dintre mărturiile cele mai puternice despre receptarea în viața spirituală a minunilor evanghelice și despre felul în care puteau intra în relație unele cu altele, după cum se observă uneori și în arta catacombelor sau în sculptura sarcofagelor¹³.

Asemenea Sfântului Grigorie din Nazianz și a Fericitului Ieronim, Sfântul Ambrozie își aplică sieși condiția lui Lazăr, într-o amplă și plină de emoție rugăciune: „O, de-ai binevoi, Iisuse Doamne, să Te apropii de acest mormânt al meu, să mă speli cu lacrimile Tale, pentru că, în ochii mei prea împietriți nu aflu atâtea lacrimi ca să pot spăla fărădelegile mele! De vei plânge pentru mine, mă voi mântui. Dacă voi fi vrednic de lacrimile Tale, voi șterge mirosul cel greu al tuturor păcatelor. De mă voi învrednici să plângi pentru mine puțină vreme, mă vei chema din mormântul aces-

¹⁰ IERONIM, *Epistola* IV, 2, PSB 9, p. 59. A se vedea și IERONIM, *Comentariul la Amos* III, IX, 6, PL 25, col. 1090 (interpretarea tropologică a evenimentelor din viața lui Hristos: învierea lui Lazăr ca ieșire din mormântul păcatelor); cf. Jacob KREMER, *Lazarus*, p. 126.

¹¹ IERONIM, *Epistola* VII, 3, PSB 9, p. 65.

¹² IERONIM, *Epistola* XXXVIII, 2, PSB 9, p. 260. A se vedea și Martine DULAEY, *Symboles des Évangiles*, p. 168.

¹³ A se vedea, pentru asocierea celor două învieri, Giuseppe WILPERT, *Die Malereien der Katakomben Roms*, Herdersche Verlagshandlung, Freiburg, 1903, no. 123, 2 (cubiculum 25). De asemenea, Bertrand BILLOT, „La résurrection de Lazare sur les sarcophages paléochrétiens (IIIe-IVe siècle): iconographie, spatialité, fonction de la scène”, pp. 69-75.

...de fapt mormântul cel mai adânc
este cel al sufletului căruia îi lipsește
pocăința și care imploră mila lui Iisus,
lacrimele Sale mântuitoare. ❧

tui trup și vei zice: *Vino afară!*, ca să nu fie ținute închise cugetele mele în strâmtoările acestui trup, ci să se înalțe către Hristos, să se întoarcă la lumină, ca să nu mai cuget lucrurile întunericului, ci lucrurile luminii. Căci, cine cugetă păcatul, se ostenește să se închidă pe sine însuși în-lăuntrul conștiinței. Cheamă-l, dar, afară pe slujitorul Tău!”¹⁴

Comparația cu învierea lui Lazăr, de-a lungul întregului fragment de mai sus, confirmă receptarea penitențială într-un sens care nu mai e baptismal, ci post-baptismal și lăuntric.

Este vorba nu atât despre *faptele* păcătoase, cât despre temnița *conștiinței* păcatului sau a *gândului* păcătos. Dincolo de ecoul platonician al analogiei între trup și mormânt, de fapt mormântul cel mai adânc este cel al sufletului căruia îi lipsește pocăința și care imploră mila lui Iisus, lacrimile Sale mântuitoare. Sfântul Ambrozio are meritul de a dezvolta identificarea spirituală cu Lazăr, astfel încât accentul să cadă asupra compasiunii lui Hristos pentru fiecare dintre cei care se află în condiția prietenului Său din Betania: „De vei plânge pentru mine, mă voi mântui”.

Lacrimele lui Hristos

Una dintre marile întrebări care traversează receptarea învierii lui Lazăr privește tocmai plânsul lui Iisus, pe care Sfântul Vasile cel Mare îl evocă într-o omilie ca model de moderație: „Și lacrimile, ca orice altceva, au nevoie de măsură: pentru cine trebuie să plângi, cât de mult trebuie să plângi, când și cum trebuie să plângi. Plânsul Domnului nu era un plâns pătimăș, ci un plâns învățătoresc. Aceasta se vede din cuvintele Sale: «Lazăr, prietenul nostru, a adormit! Să merg să-l trezesc!» (...) Pentru ce, dar, Cel Care avea să săvârșească o astfel de minune a socotit vrednică de lacrimi moartea lui Lazăr?”¹⁵

Pedagogia lui Iisus înseamnă, în același timp, evitarea indiferenței ca animalitate („sălbăticie”), dar și a disperării degradante. Plânsul e co-natural omului, motiv pentru care Sfântul Vasile nu va ezita să prezinte o explicație medicală a producerii lacrimilor (consecință a „aburilor întristării” acumulați la nivel cerebral) și, totodată, efectul lor psihosomatic eliberator. Însă, manifestarea durerii sau a compasiunii trebuie să dea măsura umanului, iar aici, Sfântul Vasile se întâlnește cu sensul aristotelic al

¹⁴ AMBROISE DE MILAN, *La pénitence*, II, VIII, 71-72, ed. Roger Gryson, SC 179, p. 178; *Despre pocăință*, traducere de Andreea Stănculescu, Editura Cartea Ortodoxă/Editura Egumenița, Galați, 2004, p. 194 (traducere ușor revizuită).

¹⁵ SFÂNTUL VASILE CEL MARE, „Despre mulțumire”, în *Omilii și cuvântări*, traducere din limba greacă veche și note de preotul profesor Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004, p. 61 (ușor modificată).

Lacrimile lui Iisus dobândesc o valoare paradigmatică: moderație în manifestarea firească a durerii, dar, așa cum vedem mai ales la Părinții Bisericii de limbă latină, și o expresie a afecțiunii pe care Fiul lui Dumnezeu întrupat nu Și-a negat-o. Plânsul pentru Lazăr devine, în acest al doilea sens, un motiv consolator... ❧

virtuții ca termen mediu între lipsă și exces¹⁶: „lacrimile Sale nu sunt o lege pentru plâns, ci o măsură cuviincioasă și o regulă minunată, potrivit căreia se cuvine să suferim cu demnitate și cu bună-cuviință supărările, rămânând în hotarele firii”¹⁷.

Astfel, în relație cu martorii minunii și cu toți cei care vor crede în El de-a lungul secolelor, lacrimile lui Iisus dobândesc o valoare paradigmatică: moderație în manifestarea firească a durerii, dar, așa cum vedem mai ales la Părinții Bisericii de limbă latină, și o expresie a afecțiunii pe care Fiul lui Dumnezeu întrupat nu Și-a negat-o. Plânsul pentru Lazăr devine, în acest al doilea sens, un motiv consolator, pe care îl ilustrează, de pildă, epistolarul Fericitului Ieronim sau al Sfântului Paulin de Nola.

În *Epistola* 39 către Paula¹⁸, veritabilă cuvântare funebă despre Blesilla, fiica acesteia, care murise în anul 384, Ieronim evoca plânsul lui Iisus ca reper al afecțiunii și al compasiunii, un plâns izvorât din iubire, potrivit unei alte mărturii epistolare¹⁹. Alteori, tot în cadru funebru, modelul hristic impune o li-

mită plânsului, pentru că moartea nu e decât un „somm”. Totuși, mărturisește Ieronim, dezvăluind tensiunea dintre credință și afecțiune, „deși mă împotrivesc, lacrimile mi se scurg fără voie pe obraji și, între învățămintele virtuților și nădejdea Învierii, mintea, păstrându-și credința, e înfrântă de sentimentul de iubire”²⁰. Această virtute expresivă a plânsului apare și la Paulin de Nola, în *Epistola* 13, adresată mângâietor, în anul 396, prietenului Pammachius după moartea soției sale, Paulina: lacrimile lui Iisus pentru Lazăr arată cât de îngăduit este plânsul din iubire²¹.

Totuși, o scrisoare atribuită Sfântului Ciprian al Cartaginei, menită să-l mângâie și să-l întărească pe Turasius în urma pierderii fiicei, ne transmite una dintre cele mai originale interpretări a lacrimilor lui Iisus, care nu ar fi putut să contrazică credința în Înviere. Nu moartea lui Lazăr era deplânsă, ci tocmai învierea lui („doluit Lazarum non dormientem, sed potius resurgentem”)²². Astfel, potrivit autorului acestei epistole, modelul oferit de Iisus nu constă în niciun chip în expresia moderată a afecțiunii, a durerii despărțirii, ci în valoarea incomparabilă a vieții veșnice pe care plânsul Lui o afirmă în antiteză cu viața plină de suferință de pe pământ. Știind că putea și că avea să-l învie, Hristos nu a lăcrimat pentru moartea lui Lazăr, ci pentru că trebuia să-l readucă într-o lume ostilă („ad hostilem vitam”). Iubirea pentru prietenul său din Betania este integral cuprinsă în regretul de a

16 Cf. ARISTOTEL, *Etica nicomahică* II, 6, 1107a, introducere, traducere, comentarii și index de Stella Petecel, Editura IRI, București, 1998², p. 55; a se vedea și Pierre AUBENQUE, *La prudence chez Aristote*, PUF, Paris, 20023.

17 SFÂNTUL VASILE CEL MARE, „Despre mulțumire”, p. 63.

18 IERONIM, *Epistola* XXXIX, 2, PSB 9, p. 264.

19 IERONIM, *Epistola* XLVI, 5, PSB 9, p. 294.

20 IERONIM, *Epistola* LX, 2, PSB 10, p. 81. De asemenea, *Epistola* 118, 1.

21 Cf. Marta MARCHETTI, „Lazzaro, vieni fuori! La resurrezione di Lazzaro nella poesia cristiana”, pp. 92-93, inclusiv pentru posibila influență ambroziană (*De excessu fratris* 1, 10). Gianmarco BUSCA, *La Settimana santa con i cristiani d'Oriente*, Lipa, Roma, 2014, p. 37: „Plânsul lui Iisus nu e o premisă sentimentală a miracolului învierii lui Lazăr, ci revelarea autentică a semnificației acestui «semn» mesianic prin care Iisus îi revelează pe Dumnezeu, Care este iubire, o iubire care nu a creat moartea și care, fiind viață, nu se bucură și nici nu se resemnează în fața distrugerii creaturilor Sale”.

22 (Ps.-) SFÂNTUL CIPRIAN AL CARTAGINEI, *Ad Turasium*, p. 276.

fi nevoit să-l întoarcă la viață „pentru a-i mântui pe alții și pentru a-i înfrunta pe cei lipsiți de credință”. Se desprinde de aici valoarea de „semn” a miracolului și, totodată, misiunea care avea să-i revină lui Lazăr ca martor, deși nu a lăsat în memoria nou-testamentară o altă urmă în afara legăturii directe dintre învierea sa și condamnarea lui Iisus.

Însă un text consolator, cum este cel scris la moartea fratelui său Satyrus de către Sfântul Ambrozie, poate depăși analogia cu scop parnetic, devenind o adevărată exegeză a învierii lui Lazăr²³. Iată pasajul care corespunde celui din comentariul lui Origen la Ioan și care leagă teologia lui Ambrozie de tradiția alexandrină:

„Domnul îți arată (...) în ce fel vei învia. Pentru că nu-l înviază numai pe Lazăr, ci credința tuturor. Iar mintea ta, moartă fiind, dar crezând când citește aceasta, înviază odată cu acel Lazăr”²⁴.

Ambrozie subliniază dimensiunea profetic-eschatologică a minunii, care apare în toată tradiția de până la el, iar în cea de limbă latină, mai cu seamă începând cu Tertulian, inclusiv prin sensul dat glasului puternic care-l cheamă pe Lazăr. Dar răspunde și unei întrebări pe care și-ar fi pus-o oricine compară cele trei învieri evanghelice: de ce doar în Betania înviatul este numit în momentul săvârșirii minunii? Răspunsul episcopului Milanului nu trădează nicio ezitare: pentru că doar Lazăr era chemat să învieze. Doar lui i se poruncea să revină de dincolo, însă nu și celorlalți, care, în lipsa acestei chemări nominale, n-ar fi putut rezista în fața cuvântului lui Dumnezeu. Învierea prin puterea cuvântului este analoagă puterii de a crea prin cuvânt, potrivit *Genezei*. Avem, astfel, de-a face cu o dovadă a identității divine, remarcată de la început de autorii creștini: doar Creatorul poate recrea, iar cuvântul, ca vehicul al manifestării puterii Sale eficace, este forma cea mai subtilă de prezență în relația cu oamenii. Nu ne vom opri însă acum asupra semnificației hristologice, centrale,

de altfel, a episodului, ci asupra interpretării sale spirituale.

Sfântul Ambrozie oferă în continuare o astfel de exegeză a miracolului care, așa cum recunoaște limpede, a suspendat legile naturii:

Lazăr ilustrează modelul învierii ca locuire a puterii lui Hristos în cel înviat. ✠

Lazăr mergea, deși era încă legat, și vedea, deși avea ochii acoperiți, pentru că, prin el, se manifesta Cel Care-l înviase, Iisus Hristos, Puterea lui Dumnezeu, Viața, Lumina, Învierea: „Puterea l-a ridicat, Viața l-a făcut să meargă, Lumina i-a dat din nou vederea, Învierea i-a înnoit viața”. Lazăr ilustrează modelul învierii ca locuire a puterii lui Hristos în cel înviat. Învierea spirituală nu e doar efectul spectaculos al puterii divine, ci ma-

²³ AMBROZIE, *De excessu fratris* 77, ed. O. Faller, CSEL 73, 1955, pp. 291-293.

²⁴ AMBROZIE, *De excessu fratris* 77, p. 291.

nifestarea acesteia în viața însăși, primită miraculos. Și așa cum cel înviat participă la viața Celui Care l-a înviat, și martorii minunii sunt făcuți să participe la ceva ce va avea efect asupra lor: „văd semnele morții și dove-zile vieții”, sunt scoși din condiția observatorului și aduși în proximitatea irezistibilă a minunii, invitați să-l dezlege pe Lazăr ca „să creadă cu ochii ceea ce nu pot crede cu inima”. Ambrozie adaugă aici și o interpretare alegorică, spunând că dezlegarea poate semnifica eliberarea minților sau a oamenilor, iar porunca: „Lăsați-l să meargă!”, întoarcerea martorilor la Hristos: convertirea.

Cel mai personal comentariu ambrozian, în care se îmbină în mod admirabil teologia sa, atât de receptivă față de tradiția de limbă greacă, în-țelegciunea pastorală și sensibilitatea spirituală, se află în lucrarea *Despre pocăință*, scrisă în contextul polemicii cu novațienii²⁵. În pledoaria sa pentru posibilitatea iertării în urma unei autentice pocăințe, episcopul Milanului se oprește asupra învierii din Betania ca simbol al renașterii spirituale, reflectând parțial lectura alegorică origeniană, pe care o aplică vieții ecleziale ce pregătea trecerea de mai târziu la penitența individua-lă. Sfântul Ambrozie scrie într-o perioadă în care comunitatea întregă a credincioșilor era implicată în penitența fiecărui membru, motiv pentru care plânsul Martei și, mai ales, al Mariei, simbol al Bisericii, devine o prefigurare a rugăciunilor comunitare pentru iertarea celor care au păcă-tuit. Lacrimile surorilor și ale prietenilor nu mai sunt văzute ca expresie a durerii omenești lipsite de credința profundă în Înviere, ci ca participare penitențială, implorând milostivirea divină.

La vederea acestei solidarități spirituale, Hristos va răspunde pătimind împreună cu Biserica, „aleasa Sa”, și va veni spre penitent ca spre un nou Lazăr, pe care-l va elibera din „întunericul conștiinței” („tenebris consci-entiae”) ca dintr-o „închisoare a celor osândiți” („reorum carcere”) ²⁶. Piatra mormântului, simbol al greutății greșelii, va fi ridicată nu „prin porunca cuvântului” („imperio sermonis”) ²⁷, după cum s-ar fi putut dacă Hristos ar

²⁵ AMBROISE DE MILAN, *La pénitence*, ed. Roger Gryson, SC 179, pp. 18-30. A se vedea și Cesare PASINI, *Ambrogio di Milano. Azione e pensiero di un vescovo*, Edizioni Sao Paolo, Milano, 1996, pp. 178-179. Biserica nova-țienilor, întemeiată de Novatianus, preot roman, în secolul al III-lea, ca reacție față de primirea în Biserică a celor care căzuseră din credință în perioada persecuției lui Decius, nu admitea ca misiune proprie admi-nistrarea pocăinței. Novațienii se considerau membrii puri ai unei comunități de aleși, martiri și profeți, cei care au fost mântuiți prin Duhul Sfânt. Pentru Novatianus, pocăința reprezenta doar „mărturia rușinoasă a păcatului” (*De bono pudicitiae* 13, 4). Vezi Allan FITZGERALD, O.S.A., *Conversion through Penance in the Italian Church of the Fourth and Fifth Centuries: New Approaches to the Experience of Conversion from Sin*, Edwin Mellen, Lewiston (New York), 1988 (secțiunile dedicate teologiei ambroziene); H.J. Vogt, „Novatien”, R.J. DE SIMONE, „Schisme des novatiens”, și Cyril VOGEL, „Pénitence”, în *Dictionnaire encyclopédique du christianisme ancien*, sous la direction de Angelo Di Berardino, vol. II, Cerf, Paris, 1990, pp. 1777-1781, 1984-1986; Claudia RAPP, „Spiritual Guarantors at Penance, Baptism, and Ordination in the Late Antique East”, în Abigail Firey (ed.), *A New History of Penance*, Brill, Leiden-Boston, 2008, pp. 121-148.

²⁶ AMBROISE DE MILAN, *La pénitence*, II, VII, 57, p. 170.

²⁷ AMBROISE DE MILAN, *La pénitence*, II, VII, 56, p. 168.

fi vrut așa, ci de către cei cărora le-a poruncit. Sfântul Ambrozie realizează aici o întrepătrundere a planurilor, atribuind puterii divine care înviiază morții renașterea spirituală a penitentului, dar recunoscând și rolul pe care îl au moștenitorii poruncii: „Dezlegați-l și lăsați-l să meargă!” El confirmă interpretarea potrivit căreia porunca lui Hristos de a ridica piatra a avut o intenție pedagogică, persuasivă, față de cei care n-ar fi crezut altfel²⁸. Însă, în viața spirituală, responsabilitatea de a „ridica povara păcatelor”²⁹, simbolizată de piatra tombală, revine celor care poartă sarcina comunității, adică sacerdoților³⁰.

Chemarea lui Lazăr este înțeleasă, în primul rând, ca manifestare a compasiunii lui Hristos pentru suferința spirituală a unui membru al Bisericii și înseamnă, în viziunea ambroziană, o invitație la mărturisirea greșelilor. Ieșirea din întunericul captivității interioare a păcatului este însoțită de virtutea eliberatoare a mărturisirii, care „desface legăturile” și este desăvârșită, pentru a îndepărta mirosul greu al morții, urma păcatelor, de „revărsarea miresmei untdelemnului sfânt” al iertării prefigurate de ungerea din Betania³¹. Iertarea îl face pe cel care o primește să intre într-o relație de adevăr cu Cel Care o dăruiește, astfel încât vâlul rușinii de pe chipul celui mort spiritual nu mai are rost și va fi înlăturat. Întâlnirea față către față cu Dumnezeu se continuă prin participarea celui înviat din moartea păcatelor la „ospățul gătit de Biserică”³², unde este prezent Hristos Însuși: „Deci ceea ce citim despre Lazăr trebuie să credem că se săvârșește cu fiecare păcătos care se convertește și care, deși ar avea mirosul greu al descompunerii, totuși e curățit cu mirul de mare preț al credinței. Căci atât de mare este darul credinței, încât unde cu o zi înainte mortul răspândea mirosul greu, acolo buna mireasmă umple întreaga casă”³³.

Ambrozie a integrat astfel în simbolismul penitențial al învierii lui Lazăr nu numai sensul lacrimilor lui Hristos, ci și pe cel al lacrimilor credincioșilor care suferă pentru fratele lor păcătos și se roagă să fie iertat și reprimat în comunitatea euharistică. Interpretarea nu se mai referă doar la o identificare penitențială interioară, ci și la cadrul ei eclezial, la orientarea ei soteriologică. O omilie exegetică a lui Cromațiu de Aquileia³⁴ intră

²⁸ De asemenea, AMBROZIE DE MILAN, *Hexaemeron* I, 27.

²⁹ Ambroise de Milan, *La pénitence*, II, VII, 56.

³⁰ Avem aici o ilustrare a interpretării ecleziale a învierii lui Lazăr, cf. Martine DULAEV, *Symboles des Évangiles*, p. 166. Este învățătura despre taina pocăinței, pe care Sfântul Ambrozie o opune cu claritate pretenției puriste a novațienilor, potrivit căreia Biserica nu are sarcina de a ierta în numele lui Dumnezeu.

³¹ AMBROISE DE MILAN, *La pénitence*, II, VII, 58.

³² AMBROISE DE MILAN, *La pénitence*, II, VII, 60; Despre pocăință, p. 190.

³³ AMBROISE DE MILAN, *La pénitence*, II, VII, 63; Despre pocăință, p. 191 (ușor revizuită).

³⁴ Chromace d'Aquilée, *Sermon* 27, t. II, ed. Joseph Lemarié – H. Tardif, SC 164, 1971, pp. 104-113. Vezi și Robert McEACHNIE, „A History of Heresy Past: The Sermons of Chromatius of Aquileia, 388–407”, *Church History* 83, no. 2, 2014, pp. 273-296.

într-o evidentă sintonie cu această teologie ambroziană, mai cu seamă în privința semnificației spirituale a plânsului lui Iisus („*pietatis affectus*”), atât în plan istoric, pentru a-i converti pe cei care-L priveau cu neîncredere, cât și în plan soteriologic: „lacrimile lui Iisus șterg păcatele lumii” și sunt „bucuria lumii” („*gaudia mundi*”)³⁵. Iisus plânge pentru a-i face pe cei care cred în El să se veselească. Ceva mai târziu, pentru Petru Hrisologul († 450), episcopul Ravennei care a dedicat învierii lui Lazăr trei³⁶ dintre cele 183 de predici păstrate până astăzi, sensul spiritual al minunii nu-i privește doar pe cei care sunt botezați și se pocăiesc, ci începe chiar din Betania, cu ucenicii a căror credință „a fost îngropată odată cu Lazăr ca să poată apoi învia”³⁷. Același efect l-a avut și asupra Martei, tratată, altminteri, aspru din cauza rolului Evei în păcatul originar, ea însăși înviată prin credință înaintea readucerii la viață a fratelui ei³⁸. Hermeneutica lui Petru Hrisologul are în centru relația dintre învierea cu trupul și învierea prin credință³⁹, prima făcând-o posibilă pe cealaltă atât atunci, în Betania, cât și de fiecare dată când Dumnezeu se adresează prin intermediul textului biblic. Renașterea spirituală prin pocăință⁴⁰ este simbolizată de porunca înlăturării pietrei de la ușa mormântului. Ea se referă la cei chemați să se convertească, începând cu martorii înșiși ai minunii, să renunțe la „inima de piatră” („*cor lapideum*”)⁴¹, astfel încât „să se bucure nu atât că a înviat Lazăr, ci că au înviat împreună cu Lazăr”⁴².

Într-una dintre omiliile apare o comparație care ne trimite irezistibil la imaginile din catacombe: între existența Pruncului în pânțele Fecioarei și sălășluirea lui Lazăr în mormânt. Învierea lui Lazăr este aido-

Iisus plânge pentru a-i face pe cei care cred în El să se veselească. ✠

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Petrus CHRISOLOGUS, *Sermo* 63, 64, 65, ed. Dom Alejandro Olivar, CChrSL 24 A, pp. 372-392; San Pietro Crisologo, *Sermoni* [63-124], a cura di Gabriele Banterle, Ruggero Benericetti, Giacomo Biffi, Giuseppe Scimè, Carlo Truzzi, Biblioteca Ambroziana – Città Nuova Editrice, Milano-Roma, 1997, pp. 10-31. V. și F. SOTTOCORNOLA, *L'anno liturgico nei sermoni di Pietro Crisologo. Ricerca storiocritica sulla liturgia di Ravenna antica*, Centro studi e ricerche sulla antica provincia ecclesiastica Ravennate, Cesena, 1973; Ch. Kannengiesser, „Peter of Ravenna, Chrysologus (ca 380–450)”, în *Handbook of Patristic Exegesis. The Bible in Ancient Christianity*, ed. Ch. Kannengiesser, vol. 2, Brill, Leiden-Boston, 2004, pp. 1261–1271; David Vincent Meconi, S.J., *Peter Chrysologus*, Routledge, London-New York, 2021, pp. 3-36.

³⁷ Petru HRISOLOGUL, *Sermo* 63, 2. Vezi și B. DE MARGERIE, *Introduction à l'histoire de l'exégèse*, vol. 4, Cerf, Paris, 1990, pp. 90–96 (pp. 75–108); William B. PALARDY, „Peter Chrysologus' Interpretation of the Raising of Lazarus”, *StPatr* XXV, 1993, ed. E.A. Livingstone, pp. 129-133.

³⁸ Pietro CRISOLOGO, *Sermo* 63, 4.

³⁹ Pietro CRISOLOGO, *Sermo* 65, 1.

⁴⁰ Dariusz KASPRZAK OFMCap., *The Pastors of the 5th Century: A Comparative Study of the Pastoral Works of St. Peter Chrysologus and Salvian of Marseilles*, The Pontifical University of John Paul II in Krakow Press, Krakow, 2017, pp. 302-305.

⁴¹ Cf. *Iez.* XI, 19.

⁴² Pietro CRISOLOGO, *Sermo* 65, 3. Pentru polemica anti-iudaică, vezi și G. SCIMÈ, *Giudei e cristiani nei sermoni di san Pietro Crisologo*, SEA 89, Institutum Patristicum Augustinianum, Roma, 2003.

ma unei nașteri⁴³, pe care o trăiește fiecare penitent. Originalitatea lui Petru Hrisologul privește și nucleul hristologic⁴⁴ al episodului: lacrimile lui Hristos nu sunt o expresie a emoției sau a tristeții, ori a „slăbiciunii omenești”⁴⁵, ci a bucuriei anticipative pentru învierea tuturor oamenilor. Episcopul Ravennei cunoaște, desigur, și alte semnificații ale plânsului lui Iisus, între care recurentă în omiletica despre Lazăr era tristețea provocată de lipsa de credință a mulțimii. Însă, după cum am observat deja, el preferă asocierea penitenței cu bucuria eliberării de sub povara păcatului și face o analogie inedită cu lacrimile părintelui care-l primește pe fiul risipitor. Astfel, vorbind despre dragostea părintească pe care Hristos o manifestă readucându-l pe Lazăr la viață, putem continua făcând și comparația între ospățul din parabolă și ospățul din Betania, la care va participa prietenul înviat, semnificația penitențială este confirmată și de îndemnul episcopului ca, „în fața lui Dumnezeu”, creștinii să-și plângă mai degrabă păcatele decât să-i jelească „asemenea păgânilor” pe morții „care nu aud”⁴⁶. Un argument în favoarea acestei interpretări este și felul în care predicatorul înțelege întrebarea: „Unde l-ați pus?”, al cărei potențial polemic îl vom vedea în capitolele despre exegeza teologică. Pentru Petru Hrisologul, avem de-a face cu o întrebare „retorică”⁴⁷. Sensul ei este acela de a pune în lumină faptul că „moartea, mormântul, descompunerea, putreziciunea, mirosul greu”, condiția în care se afla Lazăr, nu reprezentau voința lui Dumnezeu, ci consecința „greșelii omului”⁴⁸. Lazăr este încă o dată simbolul condiției umane pe care Fiul lui Dumnezeu a venit să o restaureze, oferind prin învierea din Betania „gustul” învierii generale⁴⁹.

⁴³ Pietro CRISOLOGO, *Sermo* 64, 2.

⁴⁴ A se vedea, pentru o privire de ansamblu, R. BENERICETTI, *La cristologia di s. Pier Crisologo*, PUG, Roma, 1995.

⁴⁵ Pietro CRISOLOGO, S. 64, 3.

⁴⁶ Pietro CRISOLOGO, S. 65, 2.

⁴⁷ William B. PALARDY, „Peter Chrysologus' Interpretation of the Raising of Lazarus”, p. 131.

⁴⁸ Pietro CRISOLOGO, S. 64, 4.

⁴⁹ Pietro CRISOLOGO, S. 65, 9.

Maria
Anastasiu

Sfântul Ierarh Ioan Gură de Aur și Diaconița Olimpiada, chipul prieteniei adevărate

*Prietenia nu o poate împiedica nici lungimea drumurilor,
nici cerul, nici pământul, nici moartea, nici nimic altceva,
ci este mai tare și mai puternică decât toate.*

Sfântul Ierarh Ioan Gură de Aur, *Omilia IX la Efeseni*

*Cu prietenul ți-e ușoară și calea exilului;
fără el, nici acasă nu te simți bine.*

*Cu un prieten și sărăcia e suportabilă;
fără el, și sănătatea și bogăția sunt de nesuferit.*

*Un prieten este un alt eu. Îmi pare rău că nu pot să înfățișez în cuvinte
chipul cel adevărat al prieteniei. Îmi dau seama că vorbele mele
sunt cu mult sub ceea ce trebuie spus.*

Sfântul Ierarh Ioan Gură de Aur, *Omilia II la I Tesaloniceni*

În naosul Hagiei Sophia, pe partea stângă, sub cele două rânduri de ferestre ale timpanului nordic, se află o nișă cu un mozaic de doi metri, reprezentându-l pe Sfântul Ioan Gură de Aur, în veșmintele arhieresti și cu Evanghelia în mână, binecuvântându-l, de acolo de sus, pe fiecare vizitator care a călcat în această biserică, în ultima mie de ani. Așezat aici, probabil, în epoca lui Vasile I Macedoneanul (cam atunci aproximează expertii că ar fi fost realizat mozaicul), Sfântul Ioan Gură de Aur nu este singur, ci într-o companie dintre cele mai selecte, alături de alți doi mari ierarhi ai Bisericii: Sfântul Ignatie, Patriarhul Constantinopolului și Sfântul Sfințit Mucenic Ignatie Teoforul, fiecare dându-ne binecuvântarea din nișa proprie.

Inițial, acești „trei, adunați în numele Meu”, cum spune Mântuitorul¹, erau o adevărată ceată, un întreg sobor arhieresc, paisprezece mozaicuri de Sfinți Părinți, șapte pe o parte și șapte pe cealaltă. Știm aceasta cu pre-

¹ Matei XVIII, 20.

cizie, pentru că nu otomanii le-au distrus, așa cum am fi tentați să credem. Ele au supraviețuit ascunse, sub un strat gros de tencuială, până în anul 1847, când sultanul Abdülmecid I le-a dat arhitecților elvețieni Gaspere și Giuseppe Fossati sarcina de a restaura Hagia Sophia. Abdülmecid a fost unul dintre cei mai vizionari și mai prolifici padișahi, în ceea ce privește arhitectura, printre realizările sale de primă mână se numără Palatul Dolmabahçe și Moscheea Ortaköy, două puncte turistice de maximă importanță din Istanbul, design-ul amândurora vădind o imensă influență europeană, cum niciodată nu mai pătrunsese până atunci în Imperiul Otoman. Sultanul le dă fraților Fossati mână liberă să documenteze și înregistreze arta bizantină acoperită, timp de secole, de strămoșii săi. Paradoxal, tocmai această deschidere a padișahului spre creștinătate, atât de salutară, se va dovedi o mai mare nenorocire pentru Hagia Sophia decât îndârjirea iconoclastă a tuturor sultanilor de dinaintea sa: restaurarea, care va scoate la lumină mozaicurile Sfinților Părinți, va fi și cea care le va distruge pe unsprezece dintre ele. Uleiul, folosit de restauratori pentru a trata pereții, s-a dovedit a avea un efect complet opus celui scontat: va pătrunde în stratul de dedesubt, făcând mozaicurile să se cojească și să cadă în masă la cutremurul ce va avea loc doi ani mai târziu. Se estimează că 70–80% din mozaicurile încă existente atunci, în marea biserică, s-ar fi pierdut în felul acesta.

În asemenea condiții, pare uluitor că icoana Sfântului Ioan Hrisostom s-a menținut atât de bine, fiind, practic, cea mai bine păstrată dintre cele trei mozaicuri care se mai găsesc și astăzi pe timpanul nordic. Și cum nimic nu e întâmplător pe lumea aceasta, ci totul se supune rânduielii desăvârșite a lui Dumnezeu, această rezistență, peste veacuri și împotriva oricărei logici omenești, transmite un mesaj cât se poate de clar: Sfântul Ierarh Ioan Gură de Aur rămâne, literalmente, impregnat în piatră, el este carne din carnea bisericii din care, cu șaisprezece veacuri în urmă, a fost dat afară.

Era anul 404 d. Hr., în ziua cea mare a Paștilor, „această aleasă și sfântă zi, al praznicelor praznic și sărbătoare a sărbătorilor”, când un trimis al împăratului Arcadie, dregătorul Marin, cu o trupă înarmată până-n dinți, dă buzna pe ușile Sfintei Sophii și îl târăște pe arhiepiscopul Ioan afară din biserică. Ne putem imagina coșmarul zugrăvit în doar câteva cuvinte simple, în hagiografia sfântului: stupoarea clericilor, spaima și revolta credincioșilor, țipetele femeilor, îmbulzeala gloatei, în mijloc arhiepiscopul, lăsându-se astfel batjocorit, o atmosferă mai degrabă de crucificare decât de înviere.

Culmea, biserica din care este scos cu de-a sila (deși nu-i vinovat de niciuna din acuzele care i se aduc) e tocmai cel mai mare loc de sanctuar al creștinătății. Aici, conform tuturor legilor cerești și pământești, orice

criminal își poate găsi scăparea, agățându-se de altarul sfânt. Nicio putere omenească nu are dreptul să dea năvală ca să pedepsească pe nimeni. Era punctul culminant al unui conflict care dura de ani de zile, aproape din momentul în care Sfântul Ioan fusese înscăunat ca arhiepiscop al Constantinopolului. Dintru început, alegerea sa îl nemulțumise profund pe Papa Teofil al Alexandriei care visa să-l numească în această poziție pe un preot de sub jurisdicția sa, numit Isidor, nu fiindcă ar fi fost mai virtuos sau mai învățat decât Sfântul Ioan, ci ca să poată trage sforile și să conducă el, *de facto*, Patriarhia de Constantinopol, prin intermediul lui.

Sfântul este, deci, luat pe sus și închis în chilia sa din vecinătate, unde, în toată perioada Penticostarului, va aștepta decretul împăratului, fiind supus unor repetate tentative de asasinat, dintre cele mai fanteziste (unul dintre asasini se va preface chiar că e demonizat, ca nimeni să nu-l suspecteze de o asemenea acțiune calculată, dar, fiind prins înainte de a-și pune planul în aplicare, va fi izbăvit tot prin mijlocirea sfântului care, auzind ce se petrece, îl va trimite pe unul din episcopii rămași loiali lui să-l scape pe asasin din mâinile chinuitorilor). S-a ajuns la situația absurdă în care oamenii de rând, cetățeni ai orașului care îl iubeau pe păstorul lor, au început să facă treaba soldaților, stând cu schimbul de gardă în jurul locuinței ierarhului. În sfârșit, ordinul a venit. Sfântul trebuia să plece în surghiun, departe. Era a doua sentință de acest fel. Prima se sfârșise prost pentru familia imperială, printr-un cutremur devastator care a zguduit mai cu seamă apartamentele împărătesei Eudoxia, inamicul lui declarat. Atunci ea însăși se convinsese că marele Gură de Aur trebuie adus de urgență înapoi la Bizanț ca să nu se dărâme toată cetatea. Între timp, se

pare că uitase groaza pe care o trăise nu cu multă vreme în urmă. Cu milostivirea și purtarea de grijă care îl făcuseră întotdeauna atât de iubit în popor, sfântul nu așteaptă ca zvonul izgonirii lui să se răspândească pe străzile orașului (căci ar fi ieșit cu vărsare de sânge), ci părăsește pe o ușă laterală palatul patriarhal și vine în Hagia Sophia, precum avea să scrie episcopul Paladie², să-și ia rămas bun de la Îngerul Bisericii. Apoi își binecuvântează, pentru cea din urmă oară, ucenicii și, predându-se soldaților, pleacă în marea și ultima călătorie a vieții sale.

Călătoria avea să fie absolut îngrozitoare, după cuvintele sfântului: „mai mult mă îngrozește călătoria decât mii de exiluri”³. Și nu doar pentru că drumul anevoios, în sine, îi va agrava starea sănătății, și așa precară, ci, mai cu seamă, pentru că soldații însoțitori aveau directive speciale de la împărăteasă să facă tot posibilul ca ierarhul să moară pe drum. Hagiografia sa ne spune că parcurgeau într-o zi distanța pe trei zile, că nu-i dădeau nici măcar o șa pe care să călărească, îi luau banii de cheltuielă, îl batjocoreau și, câteodată, înnoptau chiar în case de toleranță numai ca să-l supere. Misiunea avea să fie îndeplinită cu succes. Gura de Aur a Bisericii se va închide pentru totdeauna la 14 septembrie 407, în Pont, lângă orașul Comana.

Și, totuși, ceva bun a ieșit din toate acestea. Așa cum numai Dumnezeu știe să le schimbe pe cele rele în bune, să facă din rău un bine mai mare, așa și nouă ne-a parvenit, din pricina acestui cumplit exil, un corp de corespondență de o frumusețe uluitoare, cum altul poate n-a mai dat niciodată lumea, nu numai scrisori, pur și simplu, ci un veritabil jurnal de

² Paladie al Helenopolisului (364–430), prieten al Sf. Ier. Ioan Gură de Aur, a scris despre acesta o lucrare intitulată *Dialogul despre viața Sfântului Ioan Hrisostom*.³ Epistola a VI-a către Sf. Diac. Olimpiada

călătorie și, în același timp, un indispensabil manual duhovnicesc pentru toți oamenii la vreme de necaz.

Am putea crede că suferințele sale au fost supreme (și, într-adevăr, au fost), că nimeni dintre ucenicii săi nu a putut suferi așa cum a suferit el. Aici ne-am înșela amarnic, căci, așa cum însuși spunea: „un prieten este un alt eu”. Și poate că Sfântul Ioan Gură de Aur a fost mai puțin nefericit decât ar părea citindu-i viața, atâta vreme cât este unul dintre puținii oameni care au avut, cu adevărat, un acest *alt eu*, care a suferit la fel de mult, cu și pentru el. De prietenia aceasta am fi fost lipsiți sau, cel puțin, nu i-am fi putut înțelege întreaga frumusețe, dacă surghiunul și prigoana nu ar fi dat naștere scrisorilor care au supraviețuit mai mult de un mileniu și jumătate și care ne permit să pătrundem în intimitatea unui suflet de o delicatețe rară, mai aproape și mai personal, poate, decât am

...poate că Sfântul Ioan Gură de Aur a fost mai puțin nefericit decât ar părea citindu-i viața, atâta vreme cât este unul dintre puținii oameni care au avut, cu adevărat, un acest *alt eu*, care a suferit la fel de mult, cu și pentru el.

...pot un bărbat și o femeie să aibă o prietenie pură, reală, fără nimic pătimăș, o prietenie în adevăratul sens al cuvântului? Răspunsul este da. Pot atunci când amândoi sunt sfinți. ❧

avut vreodată ocazia să ne apropiem de vreun alt sfânt. Epistolele pe care Sfântul Ioan Hrisostom i le trimite din exil uceniței sale, Sfânta Diaconiță Olimpiada, răspund, deplin mulțumitor, la eterna întrebare: pot un bărbat și o femeie să aibă o prietenie pură, reală, fără nimic pătimăș, o prietenie în adevăratul sens al cuvântului? Răspunsul este da. Pot atunci când amândoi sunt sfinți.

Cine este, dar, această femeie căreia marele Ioan Gură de Aur, ierarhul care a fost văzut lângă tronul Sfintei Treimi, i se adresa adesea prin cuvintele: „stăpâna mea, preaiubită de Dumnezeu?” Dacă ne luăm după originea și poziția ei socială, aflăm că Olimpiada era, din naștere, cu mult deasupra Sfântului Ioan.

Ea făcea parte din aristocrația originară a Constantinopolului, bunicul său, Avlavius, fiind din prima generație de nobili instituită de Sfântul Constantin cel Mare la conducerea noii sale administrații, deținând funcții precum cea de consul și prefect al pretoriului pentru Orient. În viața cuvioasei se pomenește chiar că acesta ar fi faimosul Avlavie ce apare în hagiografia Sfântului Ierarh Nicolae al Mirelor Lichiei, ca eparhul acela înșelat să-i condamne pe cei trei voievozi nevinovați, salvați apoi prin minunea săvârșită. Tot aici se spune că „era întâiul după împărat în zilele Marelui Constantin”³. Fiica lui, mama Olimpiadei sau mătușa ei (aici opiniile diferă), a fost logodită cu Constans I, fiul cel mic al Sfântului îm-

³ *Viețile Sfinților pe luna iulie, Ziua a douăzeci și cincea*, Ed. Mănăstirea Sihăstria, Vânători-Neamț, 2006

părat Constantin, dar, pentru că acesta a fost ucis în Munții Pirinei din sud-estul Galiei, căsătoria n-a mai avut loc. În schimb, ea se va mărita cu regele Arshak al II-lea al Armeniei. De aici, sursele încep să se contrazică: fie această fiică a lui Avlavius (numită tot Olimpiada) va fi otrăvită de o rivală, fie ea nu este mătușa, ci mama Olimpiadei noastre, care, rămânând văduvă, se va recăsători cu un nobil bizantin, comite al palatului, de altfel păgân, cu care o va avea pe sfânta. Alte surse susțin și o a treia variantă, anume că sfânta este fiica fiului lui Avlavius, păgânul Seleucus. Indiferent care e realitatea, ceea ce rămâne demn de reținut este că Sfânta Diaconiță se afla pe culmile societății, cu o avere colosală și fiind una dintre cele mai râvnite tinere din vremea sa.

Pe de altă parte, Sfântul Ioan Gură de Aur nu a fost primul din șirul de sfinți uriași pe care această tânără de neam ales avea să-i aibă ca prieteni și învățători. La nunta ei cu nobilul Nebridius, din anul 384, Sfântul Ierarh Grigorie Teologul a făcut parte dintre invitați, dar, cum suferea cumplit de podagră, i-a trimis un poem, anume scris pentru ea, cu învățăminte despre viața de familie, în care i se adresează, numind-o „copilul meu”. La aceasta se adaugă și prietenia Sfântului Ierarh Grigorie de Nyssa. Nu numai că acesta i-a dedicat magistrala sa tâlcuire la *Cântarea Cântărilor*, dar spune, în cuvântul înainte, că a scris tâlcuirea pentru că l-a rugat Olimpiada: „Am luat cunoștință de râvna ce o ai, pe măsura vieții tale cuvioase și a sufletului tău curat, pentru „Cântarea Cântărilor”, râvnă pe care ne-ai arătat-o atât în persoană, cât și prin scrisoare, ca să se dezvăluie, printr-o tâlcuire corespunzătoare în înțelesurile ei curate, înțelepciunea ascunsă în aceste înțelesuri și în cuvintele ei curățite de înțelesul nemijlocit literal. De aceea, mi-am însușit cu toată inima dorința ta cu privire la aceasta, nu pentru că ar reieși de aici vreun folos pentru viața ta morală (căci sunt încredințat că ochiul sufletului tău e curat prin aceste cuvinte dumnezeiești), ci pentru a li se da celor mai trupești o oarecare călăuzire spre starea duhovnicească și nematerială a sufletului, spre care duce această carte prin înțelepciunea ascunsă în ea”.

Cu alte cuvinte, Sfânta Olimpiada este autorul moral al uneia dintre cele mai importante tâlcuiri biblice din întreaga istorie. Această înălțătoare stare duhovnicească se adaugă la înzestrarea ei cu o mare inteligență, învățătură și frumusețe.

Mirele, tânărul Nebridius, moare undeva în anul 386. Că ochiul sufletului ei era cu adevărat curat, ne-o arată ceea ce a urmat mai departe.

Sfânta Olimpiada este autorul moral al uneia dintre cele mai importante tâlcuiri biblice din întreaga istorie. Această înălțătoare stare duhovnicească se adaugă la înzestrarea ei cu o mare inteligență, învățătură și frumusețe. ✠

Nu doar că sfânta nu avusese parte de căsătorie, în înțelesul trupesc al cuvântului, dar nici nu se învoiește la realizarea unei a doua căsătorii. Teodosie cel Mare (împăratul de atunci), care i-a propus să se mărite cu Elpidius (o rudă de-a sa din Spania), a fost întâmpinat de rezistența acerbă a tinerei care dorea să-și dedice viața exclusiv lui Dumnezeu. Împăratul a încercat o stratagemă care ar fi trebuit să dea roade, ținând cont de luxul exorbitant în care fusese crescută: profitând de vârsta ei încă fragedă, îi pune toată averea sub tutela eparhului care, montat de spaniolul Elpidius, i-a interzis întâlnirile cu dascălii ei duhovnicești, chiar și mersul la biserică. Spre surprinderea tuturor, sfânta se va adapta imediat noului stil de viață, mulțumindu-i chiar lui Teodosie că a scăpat-o de slava deșartă și de povara averilor. După patru ani petrecuți în asceză și claustrare, patru ani în care hotărârea ei nu a putut fi clătinată de nimic, împăratul i-a redat averile și libertatea.

Îndată după redobândirea acestora, Olimpiada a început să cheltuiască într-un ritm amețitor. Nu pentru sine, însă, ci pentru săraci, pentru biserici, pentru văduve și orfani, pentru oricine dorea să beneficieze de generozitatea ei fantastică. Sfântul Ioan Gură de Aur nu era încă prin preajmă, când sfânta a fost așezată în rândul diaconițelor de către patriarhul Nectarie al Constantinopolului. Despre relația lor, același Paladie spune: „Știu că Preafericitul făcea mare caz de ea și îi urma sfatul în cele bisericești”. Profitând de averea inestimabilă, Olimpiada va înființa prima mănăstire de femei din Constantinopol, undeva între bazilica Sfânta Irina și Hagia Sophia, zid în zid cu palatul patriarhal. În mănăstirea aceasta, rânduiala slujbelor se va stabili după modelul *akoimeto*-lor (călugării neadormiți), rugăciunile săvârșindu-se necontenit, în schimburi, 24 de ore din 24. Este limpede că exista o dorință acută la nivelul populației feminine a orașului pentru o astfel de viață, din moment ce nu mai puțin de 250 de femei, din pături diverse ale societății, vor da curs invitației.

În anul 398, Sfântul Ioan a fost ales în demnitatea patriarhală. Prietenia care se va stabili între el și Sfânta Olimpiada va deveni legendară, dar va alimenta și numeroase intrigi în luptele de putere ce vor caracteriza întreaga activitate a sfântului. Și anume: marele Gură de Aur îi va tempera sfinteii avântul de-a dreptul risipitor, învățând-o să aleagă cui și pentru ce să-și cheltuiască averea, astfel încât să se bucure de milostenia ei numai cei care aveau cu adevărat nevoie, organizându-i uriașa generozitate care se revărsase până atunci și asupra unui număr mare de profitori: „sporind bogăția celor bogați, spune el, e ca și cum ți-ai vărsa bunurile în mare”⁴. Primul care va resimți ca pe un atac la persoană această suspendare de

4 Sozomen, *Istoria bisericească*, trad. de IPS Iosif Gheorghian, București, 1897, reprint 2020⁶

fonduri va fi, desigur, tot Teofil al Alexandriei, un motiv în plus să-l considere pe Ioan dușmanul personal.

Cea care era lângă marele ierarh „ca o Teclă pe lângă un alt Pavel”⁵, va fi, astfel, înghițită și ea de vârtejul infernal al intrigilor și calomniilor care îl vor smulge pe alesul său prieten de pe tronul episcopal. Nu a fost greu să se găsească nu doar un pretext, ci chiar mai multe, pentru a-l înlătura pe Sfântul Ioan: acuzații, complet nefondate, de erezie, până la crimă de lezmajestate și trădarea propriului tiz și diacon care, după ce și-a bătut sclavul ca un păgân, atrăgând afurisenia sfântului, va susține că a fost pedepsit pe nedrept. S-a mers atât de departe încât, la cea de-a doua sentință de exil, s-au aplicat niște canoane bisericești inventate de arieni special pentru a-l scoate din scaun, cu zeci de ani înainte, pe Sfântul Atanasie cel Mare. Totodată, aceiași episcopi care l-au judecat i-au fost și acuzatori, și martori, procesul lui transformându-se într-un mârșav simulacru.

Dacă într-unul din nenumăratele episoade conflictuale dintre Sfântul Ioan Gură de Aur și împărăteasa Aelia Eudoxia, Dumnezeu i-a uscat mâna unui soldat care a îndrăznit să lovească cu sabia ușile Sfintei Sophii (acesta fiind mai apoi vindecat de Ioan), în ziua izgonirii definitive a ierarhului, El le-a arătat tuturor că îl iubește mai mult pe sfântul Său, acest templu viu al Duhului, nezidit de mâini omenești, decât însăși podoaba casei Sale, căci Hagia Sophia, din minune dumnezeiască, a luat singură foc, flăcările izbucnind din altar și răspândindu-se în toată catedrala, ca apoi să iasă în cetate, sub forma unei flăcări lungi ca un șarpe, și să ardă, până la temelie, Palatul Senatului, precum și alte clădiri de la perife-

ria orașului. Fără să se atingă, însă, de casele din imediata vecinătate a catedralei, tocmai pentru a fi evident că focul n-a fost pus de oameni, nici din întâmplare, de altminteri, nu au existat victime. Și, fiindcă toată lumea spunea că incendiul este pedeapsa lui Dumnezeu pentru alungarea sfântului, bineînțeles că trebuiau găsiți țapi ispășitori, lucru pentru care Sfânta Olimpiada era cea mai la îndemână. Ucenicii sfântului au fost învinuiți de incendierea bisericii, în procesul prezidat de prefectul (păgân) Optatus, iar Olimpiada va răspunde acestei acuzații cu o remarcă de cel mai elementar bun-simț, că nu obișnuiește să dea foc bisericilor atâta vreme cât și-a cheltuit toată averea pentru a le construi. Cum nu reușește să obțină nimic de la ea și nu poate aduce, oricum, niciun fel de dovezi, Optatus a fost obligat să o elibereze împreună cu celelalte călugărițe, cu condiția de a-l recunoaște pe noul arhiepiscop, Arsacius. Unele s-au învoit pentru aceasta, dar sfânta a rămas de neclintit, urmând să treacă prin mai multe procese, în urma cărora va fi obligată să plătească o amendă uriașă și, retrăgându-se de bunăvoie la Cizic, a fost mutată, mai târziu, în Nicomidia. Înainte de plecarea ei, le-a sfătuit, însă, pe monahiile rămase să-l accepte pe Arsacius, ca să nu facă schismă în Biserică.

Poate că a continuat să spere, până în ultima clipă, că îl va mai vedea măcar o dată pe Sfântul Ierarh, din scrisorile căruia reiese că și el trăia cu o astfel de speranță. Dar „un om poate să fie, datorită prietenilor, în mai multe locuri deodată, în același timp”, spune Gură de Aur în *Omilia LXXVIII la Ioan*. În toată această perioadă, cei doi vor fi împreună în duh, purtându-și faimoasa corespondență. Aflăm din ea detalii pe care niciun istoric nu le-ar fi putut transmite altfel: atacurile isaurilor din exil, teroarea, ura unor călugări că-

⁵ Nichifor Calist, *Ecclesiastica historia*, XIII, 24

rora sfântul nu le făcuse niciun rău, suferința fizică tot mai de neîndurat, episodul în care patriarhul, cuprins de febră, fuge, la miezul nopții, de cei care voiau să-l omoare, după ce avusese un accident cu lectica în care era să-și piardă viața. Comparându-i scrisorile cu hagiografia, vedem că îi povestește, însă, prea puțin din batjocura aproape zilnică la care era supus, evidențiind mai degrabă bunătatea oamenilor credincioși care l-au ajutat în călătoria lui anevoioasă. Câteodată chiar recunoaște că i-a trecut sub tăcere anumite aspecte mai neplăcute, tocmai ca să n-o întristeze. Scrisorile sale sunt deosebit de ceremonioase, vădind un respect cu totul superior celui pe care este îndreptățit un duhovnic să-l poarte ucenicului său, din ele reiese limpede că o considera pe Olimpiada nu o uceniță, ci o egală. Este uluitor ce elogii îi poate aduce unei femei același om care o critica atât de dur pe Eudoxia. În timp ce pe împărăteasă o comparase cu Izabela și Irodiada, sfintei diaconițe îi scrie: „Pe tine frica de judecată [Judecata de Apoi] nu te poate atinge, cum nu-i atinge nici pe îngeri”⁶.

Scriind, ca orice bun filolog bizantin, în deplin acord cu retorica vremii, există, totuși, ceva incredibil de uman în spatele înfloriturilor lui stilistice. Un tablou înduioșător transpare prin perdeaua cuvintelor. Doi prieteni, primul cuprins de gânduri negre și al doilea (lovit și el până peste poate), chinându-se să pară că lucrurile nu stau chiar așa rău, optimistul din ecuație, a cărui unică bucurie este să-l îmbărbăteze pe celălalt. O imagine cu care mulți dintre noi vom fi familiari din viața noastră. Scopul scrisorilor lui nu este, de fapt, o dare de seamă asupra nefericitelor sale peregrinări, cât o modalitate de a o smulge pe ea din deprimarea în care au aruncat-o evenimentele și lipsa lui, ea fiind sufletește (cel puțin aceasta este ceea ce reiese din scrisori) mult mai dărmată decât el. Corespondența lor e un fel de terapie psihologică duhovnicească, însă, nu doar pentru sfânta, ci pentru toți cititorii. Cu o mie de ani înaintea tuturor psihologilor care se chinuie să depisteze astăzi cauzele deprimării, Sfântul Ioan Gură de Aur o definește, scurt și cuprinzător, ca pe o lucrare a diavolului, o ultimă ispită pe care Olimpiada cea desăvârșită trebuia să o depășească. Tot din scrisori, aflăm că sfânta făcea o asceză extrem de aspră, dormind arareori și mâncând atât cât să supraviețuiască. El îi amintește de aceste înfrânări pentru a-i demonstra că, pe lângă ele, necazurile din partea oamenilor ar trebui să i se pară ușoare. Și, mai presus de toate, îi atribuie Olimpiadei nepătimirea, punându-ne în față o dilemă de o importanță colosală și anume: cum pot cei nepătimitori, cei care nu mai sunt subjugăți în niciun fel de vreo poftă sau dorință pământească să fie, totuși, cât se poate de sensibili, mai ales când vine vorba de pătimirile prietenilor lor. Marele ierarh ne

⁶ Epistola a VIII-a către Sfânta Diaconiță Olimpiada.

prezintă astfel o realitate pe care puțini dintre atacatorii credinței o pot înțelege, faptul că așa-zisa „mortificare” pentru Dumnezeu nu presupune transformarea omului într-un fel de statuie fără sentimente, de mort viu, ci, dimpotrivă, ea accentuează tocmai acele sensibilități care provin din iubirea și grija pentru semenii noștri. Altădată, sfântul nu-i reproșează (ar fi mult spus), dar îi atrage atenția că-i răspunde la scrisori prea rar și, tot el dă explicația: din pricina întristării. Înțelegem aici că Olimpiada s-a aflat, pentru o perioadă, într-o veritabilă deprimare, una dintre acelea în care nu mai are putere nici să scrie. Când se pune, însă, pe picioare, devenea neobosită. Suportând ea însăși atâtea persecuții, cuvioasa rămâne mâna dreaptă a sfântului patriarh, un mijloc prin care mai poate deține ceva control asupra problemelor bisericești pe care nu le poate abandona, mai cu seamă că dizgrația lui nu-l afectează doar pe el, ci creează o întreagă cascadă de evenimente, în care mulți dintre cei mai buni preoți și episcopi sunt și ei izgoniți și înlocuiți cu niște clerici nevrednici. Exilul său devine o tragedie a întregii Biserici, nu numai din punct de vedere administrativ, ci și dintr-o perspectivă pur duhovnicească. Biserica se afla într-una dintre cele mai acute crize din istorie. În inima tuturor acestor drame era Olimpiada care, atâtea vreme cât locuia încă în Constantinopol, a devenit mijlocitoarea fostului arhiepiscop pe lângă puternicii zilei, încercând din răspuțeri să-i îndulcească exilul, să-l mute în locuri mai bune și, ajungând, desigur, să se dea iar de ceasul morții atunci când nu reușea. Putem remarca, din toate acestea, chiar și o oarecare ciclicitate a perioadelor ei de deprimare *versus* activitate febrilă. Cât despre starea ei fizică, epistolele Sfântului Ioan Hrisostom ar putea servi drept jurnal medical. Aflăm că, încă din tine-

rețe, sfânta a avut o sănătate foarte fragilă, că „boala trupului, de multe feluri și în tot chipul, [...] n-a încetat să te asedieze neconținut”, îi spunea, într-o scrisoare, ierarhul. Uneori, par să fie legați cu o legătură inexplicabilă, parcă pentru a ilustra cuvintele lui „un prieten este un alt eu”, amândoi găsindu-se la un pas de moarte, în același timp. Întocmai ca diaconița, organismul patriarhului era măcinat de nevoițe și post, el neputând dormi, suferea de frig oricât de tare și-ar fi încălzit locuința și avea dureri oribile de stomac. În iarna anilor 405-406, ajungeau în situația îngrozitoare în care nici nu prea mai puteau să-și scrie. Sfântul se vedea obligat s-o roage să nu-i mai trimită nicio scrisoare, decât dacă cineva se va întâmpla să vină în zonă cu alte treburi, căci drumurile sunt năpădite de tâlhari și ultimul sol, care le-a purtat corespondența, abia a scăpat, „jefuit până la piele”⁷.

Însă, pe lângă detaliile autobiografice și cuvintele de încurajare, aceste scrisori mai sunt și altceva, ceva unic, poate, în întreaga literatură bizantină: un elogiu adus dorului sau, mai bine zis, teologia dorului. Sfântul Ioan Gură de Aur nu înfierează acest sentiment ca pe unul ce ar fi o pornire a inimilor care nu se preocupă exclusiv de Dumnezeu, ci îl atribuie însuși Marelui Apostol Pavel, când tâlcuiește astfel un pasaj din *Epistola I către Tesaloniceni*: „Dar ce vrei și ce dorești, spune-mi [Pavele], ce dorești cu atâtea înflăcărare? „Doresc să văd fața lor, «căci ne-am sâr-guit mai mult ca să vedem fața voastră» [1 Tes II, 17].” – Ce spui tu, cel înalt și mare? Care socotești lumea răstignită și ești tu însuși răstignit pentru lume [Ga VI, 14], care fiind eliberat de toate cele trupesti ai ajuns aproape netrupesc, ai ajuns atât de robit iubirii că te-ai pogorât

⁷ Epistola XV către Sfânta Diaconiță Olimpiada.

la acest trup de lut din pământ, care cade sub simțuri? – „Da, spune el, și nu mă rușinez spunând, ci mă fălesc cu acestea; căci caut acestea având țâșnind în mine pe mama celor bune: iubirea”. Și el nu caută pur și simplu prezența trupească, ci dorește să vadă mai ales fața lor, fiindcă spune: „căci ne-am sârguit mai mult să vedem fața voastră” [1 Tes II, 17]. – Spune-mi, deci, dorești să le vezi chipul și să le vezi fața? – „Da, și încă foarte tare, zice el, fiindcă aici e adunarea simțurilor lor. Pentru că un suflet gol, înrudit cu un alt suflet nu va putea prin el însuși nici să spună, nici să audă ceva; dar dacă mă bucur de o prezență trupească, voi putea spune și auzi ceva de la cei iubiți. De aceea, doresc să văd fața voastră, unde e și limba care sloboade glasul și vestește cele dinăuntrul nostru, și auzul care primește cuvintele și ochii care zugrăvesc mișcările sufletului, căci prin acestea mă pot bucura mai exact de petrecerea împreună cu sufletul dorit”⁸.

Și poate că vom citi cu totul altfel acest pasaj din scrisoarea Sfântului Ioan Gură de Aur, când ne vom aminti că ucenicul său, Sfântul Proclu, care l-a văzut pe Apostolul Neamurilor șoptind în urechea marelui patriarh cum să-i tâlcuiască epistolele.

Din păcate, în istoria literaturii bizantine, corespondența aceasta înalt teologică va deveni unilaterală, căci scrisorile cuvioasei s-au pierdut. Din partea lui, avem cuvinte de aur, din partea ei, numai tăcere; acea tăcere a mării care ne șterge urmele din nisip, acea tăcere a timpului însuși. Dar, chiar și în moarte, ierarhul și diaconița rămân una. Trupurile lor au călătorit în chip minunat pe mare, până să-și afle loc de odihnă: moaștele Sfântului Ioan vor trece nestingherite printr-o furtună cumplită în Strâmtoarea Dardanele, ca să debarce la Biserica Sfântului Apostol Toma, în vreme ce Sfânta Olimpiada se va arăta în vis mitropolitului Nicomidiei, poruncindu-i să-i pună trupul într-o barcă și acolo unde va veni barca la liman, acolo s-o îngroape. Și barca se va opri în Briktoi, lângă Constantinopol, tot la Biserica Apostolului Toma, un înger dându-i înștiințare ecleziarhului s-o pună pe sfântă în altar. La urmă, se va întoarce fiecare la locul cuvenit: trupul ierarhului va fi așezat, cu mare cinste, pe tronul său patriarhal, iar al cuvioasei va cădea iarăși în valuri, în urma unui incendiu devastator, fiind recuperat și adus în mănăstirea întemeiată de ea. La aducerea moaștelor lor se vor săvârși minuni de nedescris: bolnavi, ologi, demonizați tămăduindu-se și, poate chiar mai uluitor, Gură de Aur va vorbi prin trupul său mort de 31 de ani, iar din moaștele Olimpiadei va curge atâta sânge că se vor înroși și mâinile clericilor, și ștergarele, și însăși marea din care a fost scoasă sfânta. Atât de vii îi lăsase moartea pe amândoi!

⁸ Epistola VIII către Sfânta Diaconiță Olimpiada.

Apoi, timpul trece, așa cum este el obișnuit. Teodosie cel Tânăr, Sfinții Marcian și Pulheria, leul cel mare și cel mic, Zenon, Anastasie și Iustin, trei dinastii căzând unele peste altele, ca frunzele toamna. La vârf, orbitoare, epoca lui Iustinian. Și, cum lumina vine de la flacără, Constantinopolul se va lămuri prin foc ca aurul și argintul, așteptând parcă, cu nerăbdare, răscăla Nika, să dea în pârg. Există o floare în sudul Africii, o floare stacojie, de o frumusețe rară, *Cyrtanthus ventricosus* sau, mai simplu, crinul de foc. Floarea e un bulb care nu înflorește niciodată, oricât de mult l-ai uda, oricâte îngrășăminte i-ai pune, ci numai și numai la nouă zile după ce un incendiu a pârlit pământul de deasupra. Acesta este Constantinopolul secolului al VI-lea. În flăcările revoltei care aproape l-au făcut să abdice pe unul dintre cei mai mari împărați ai lumii, Hagia Sophia, altarul unde altădată slujise Sfântul Ioan, a ars și, cu ea, zid în zid, a ars și mănăstirea Sfintei Olimpiada. Iar Iustinian a renăscut din cenușă; nu doar pe sine, ci o întreagă lume. Târnosirea noii Sfintei Sophii s-a făcut în Ajunul Crăciunului din anul 537, iar noua mănăstire a Olimpiadei a fost sfințită în ziua următoare, chiar de praznicul Nașterii Domnului. Așa a înțeles Dumnezeu să curețe locurile de unde sfinții Săi fuseseră alungați sau, poate, cele două mari arderi, în urma cărora și Hagia Sophia, și mănăstirea sfintei s-au reconstruit de o mie de ori mai strălucitoare, sunt un simbol pentru arderea de tot prin care cei doi s-au adus pe sine jertfă curată, pentru focul prigoanelor pe care le-au îndurat, ca apoi să renască în Împărăția Cerească, mai frumoși decât înainte.

Și iarăși timpul, în avalanșă. Cutremure, asedii, războaie civile, dinastii venind și dispărând cu marea, latini și turci. Dacă s-ar aduna tot sângele care s-a vărsat, de-a lungul veacurilor, în Hagia Sophia, ar fi destul să înroșească Bosforul. Aici, călcând atent peste sângele care strigă către Dumnezeu de sub plăcile grele de marmură, cu tălpile înroșite și rezemat de una dintre coloane, stă și acum Îngerul Bisericii. Nu-l poți vedea, dar parcă poți auzi, în aer, un foșnet ușor de aripi.

Deasupra, de pe timpanul nordic, Patriarhul Constantinopolului te binecuvântează tocmai din secolul al IX-lea. Când au venit, în ziua aceea a Paștilor, oștenii cu porunca împăratului ca sfântul să iasă din Hagia Sophia, Gură de Aur le-a răspuns: „Eu am primit biserica de la Hristos, Mântuitorul meu, deci nu pot să ies dintr-însa”⁹. Și, într-adevăr, de peste o mie de ani n-a mai ieșit. În ciuda timpului însuși, Hristos nu i-a spus încă să plece.

p.93

Icoana Maicii Domnului
făcătoare de minuni
„Îndrumătoarea”
(Mănăstirea Hurezi)

⁹ *Viețile Sfinților pe luna noiembrie, Ziua a treisprezecea*, Ed. Mănăstirea Sihăstria, Vânători-Neamț, 2006.

Г҃ИЖА

ЛГ҃АО

А Г҃ВР҃ИНА

И҃М

ОУ

Р МЛНХНА

ІСХС

О
С
Н

А҃В
Г҃ИНА
А҃МНА
СГОЖЕ
РАДН

MP

ΘV

IC XC

Η ΕΓΠΤΙΣΑ

Prof. univ. dr.
Nicolae Georgescu

Iarăși despre ateismul din *Mortua est!*

Printre locurile foarte greu de rezolvat, dacă nu imposibil, din poezia eminesciană aş dori să supun atenţiei finalul de la *Mortua est!* Este publicată de Eminescu¹ în *Convorbiri literare*, 1 martie 1871, comentată (cu citate ample) de Titu Maiorescu² în studiul său „Direcţia nouă...” din aceeaşi revistă, acelaşi an, 15 mai, de acelaşi³ în volumul de *Critice*, 1874, după care se regăseşte în ediţia princeps⁴ din 1883. Iată, aşadar, patru surse (tipărituri), şi nu seamănă una cu alta. Primele îndreptări (de punctuaţie şi de termeni) le operează Titu Maiorescu în studiul citat din revistă; lucrul ni se pare interesant, pentru că repune în discuţie raportul lui Eminescu-poetul cu Iacob Negruzzi. Într-adevăr, poetul trimite *Mortua est!* de la Viena, însoţind-o de o scrisoare⁵ mult citată în care-i cere redactorului *Convorbirilor*: „Ştergeţi ce vi se va părea bun de şters”. Îndreptările lui Maiorescu (din studiul său) vin peste numai două luni şi privesc chestiuni de fond. Deducem că Iacob Negruzzi nu s-a atins de aceste chestiuni, deci textul are girul lui Eminescu. Îndreptându-l o dată, Titu Maiorescu îl va îndrepta şi a doua oară, în 1874, şi a treia oară, în ediţia princeps din 1883, şi chiar a patra oară, în ediţia a doua⁶ unde desparte prin spaţiu alb ultimele două versuri, ca pentru a indica importanţa lor; textul îngheaţă astfel în celelalte ediţii Maiorescu.

Drept este că formele din *Convorbiri literare*, considerate de noi ca având girul lui Eminescu, nu se regăsesc în niciunul dintre manuscrisele păstrate ale poemului. Nu este, însă, motiv de îngrijorare: ultimul manuscris,

1 M. Eminescu, *Mortua est!*, *Convorbiri literare*, 1 mart. 1871, pp. 15-16.

2 Titu Maiorescu, „Direcţia nouă, I.”, *Convorbiri literare*, 15 mai 1871, pp. 85-90; 15 sept. 1871, pp. 217-227.

3 Titu Maiorescu, *Critice*, Bucureşti, Socec, 1874. Facem observaţia că autorul schimbă şi textul, nu numai citatele, în volum faţă de *Convorbiri literare*. În ediţia a II-a a *Criticilor* (Editura Socec, 1892) încă intervine în *Mortua est!*, eliminând cele trei puncte în versul citat, până acum, astfel: „La ce... Oare totul nu e nebunie?” Desigur, ediţiile actuale din *Critice* refac citatele după ediţia Perpessicius. Lipsa unei ediţii critice a *Criticilor* lui Titu Maiorescu obligă la aceste verificări, făcând foarte importantă prima tipăritură, cea din revistă.

4 M. Eminescu, *Poesii*, Socec & Co, Bucureşti, 1885, p. 69.

5 Scrisoarea, din 11 feb. 1871, în I. E. Torouţiu şi Gh. Cardaş, *Studii şi documente literare*, 1, 1931, p. 319; comentariile, la Perpessicius, în M. Eminescu, *Opere*, Vol. I, p. 99.

6 M. Eminescu, *Poesii*, Ediţia a doua, Editura Socec & Co, 1885, p. 69

acela după care s-a cules textul, lipsește la mai toate antumele. Știm că Eminescu făcea, uneori, corecturi și în șpalt (corecturi, adică reveniri asupra textului, schimbări de termeni, punctuație, apostrofuri).

În fine, urma alege, ca să zicem și noi astfel, adică: dacă este un alt sens în textul tipărit cu girul lui Eminescu, și dacă acest sens spune ceva în plus, locul merită discutat; dacă nu, rămâne să păstrăm ori să nuanțăm „contemporan” ateismul tânărului poet, „resimțit” de mulți critici pornind de la acest final al poeziei *Mortua est!*

Redau ultimele patru versuri din prima publicare: „Au e sensu in lume? / Tu chipu zimbitoru / Trăit-ai anume ca astfeliu să mori? / De e sensu într'asta e'ntorsu și a tēju; / Pe palida-ți frunte nu-i scrisu Dumnedeu”. Termenul care ne interesează este a *tēju*, scris în două cuvinte și cu căciulă pe -e. Citând textul peste două luni, Titu Maiorescu îndreaptă: *ateu*, cuvântul cum îl avem astăzi. Peste un an, la 1 decembrie 1872, Eminescu va publica⁷, tot în *Convorbiri literare*, nuvela *Sărmanul Dionis*, cu poemul cunoscut unde versul, cunoscut, de asemenea, este: „Ah! ateî, nu tem ei iadul ș'a lui Duhuri — lilieciî?” Mai menționăm că în manuscrisele poemului *Mortua est!* se regăsește termenul firesc: *ateu*.

Poate că nu ne-ar fi atras atenția acest a *tēju*, și l-am fi considerat o scăpare de tipograf ori o îndreptare a lui Iacob Negruzzi, dar punctuația de care însoțește Titu Maiorescu, la retipărire, contextul ne face să revenim. Mai întâi pune două puncte și virgulă la final de vers: „De e sensu într'asta: e'ntorsu și ateu, / Pe palida-ți frunte nu-i scrisu Dumnezeu”. Reluând în *Critice* (1874) pasajul, pune virgulă în loc de două puncte și elimină peste tot -u final (sens, 'ntors, scris). În ediția princeps rămâne eliminat -u final, dar în locul virgulei de la sfârșitul versului găsim linie de pauză (așadar, de un sens concludiv, pe care i-l dăduseră la început cele două puncte, are nevoie). Tot în ediția princeps, cele trei puncte de suspensie din primul vers citat: „Au e sens în lume?... Tu chip zimbitor” (inexistente în *Critice*, 1874, unde, în schimb, este virgulă astfel: „Tu, chip zimbitor / Trăit-ai anume...”.) Maiorescu pare a interpreta continuu pasajul, ca și când ar fi nemulțumit de posibilitățile pe care i le oferă punctuația și scrierea. Prin reacție firească, ne incită să interpretăm, la rândul nostru.

Important, în pasaj, este, desigur, semnul întors. Îl vom regăsi în *Egiptul* (1 octombrie 1872): „Magul, paza resbunerei, a cetit semnul întors”; în *Scrisoarea III*: „să faci întoarsă de pe-acuma a ta cale”. În *Mortua est!* se explică mai clar: sens întors, adică invers. Trebuie, în acest caz, regândit pasajul iar cele două adverbe: anume și astfeliu înțelese în contextul sensului invers: „Trăit-ai anume ca astfeliu să mori” nu înseamnă să

⁷ M. Eminescu, *Sărmanul Dionis. Novela*, în *Convorbiri literare*, 1 dec. 1872, pp. 329-340; 15 dec. 1872, pp. 278-385. Poemul, la pp. 333-334.

„mori astfel, în acest mod” (tânără, frumoasă), ci strict: „ai trăit pentru ca, trăind, să mori”, scopul vieții este moartea, lumea merge invers, întors, din viață spre moarte, trăiește anume, în mod special, ca să moară. Abia acest sens luminează, dinspre final, textul de mai sus: „Văd vise’ntrupate gonind după vise / Pân’ dau în morminte ce-așteaptă deschise”. Viața e vis: tema cunoscută, adusă, însă, de Eminescu la ultimele ei consecințe. Și abia astfel, revenind la termenul a tău din prima tipăritură (și numai de acolo!) găsim sensul etimologic: alfa privativ înseamnă lipsit de. Sensul acesta, spune poetul, este lipsit de zeu, nu se poate ca zeul să pună semnul întors în lume, să fie pentru moarte, când el este viață. Nu este aici nicio revoltă, ci doar o constatare, cu această marjă de siguranță: „De e sensu într’asta”, adică „dacă (și numai dacă) este sens, atunci el nu este zeesc” (pentru că zeul vrea viața, nu moartea). Poemul se încheie în dilema hamletiană pe care o dezbate, de altfel.

Departa, însă, de asta este sensul ateu, care înseamnă împotriva zeului (și a dus la ateism, curent de idei, atitudine chiar). Eminescu se apropie, mai degrabă, de sensul istoric: după câte știm, primii creștini erau numiți „atei”, cu sensul că nu au niciun zeu (numele zeului lor fiind ascuns, vezi simbolistica știută); vezi, în limba română, „om fără niciun dumnezeu”, unde dumnezeu a luat locul lui zeu (și, deci, nu trebuie scris cu majusculă, Dumnezeu).

Abia ajunși în acest punct al explicațiilor noastre, însă, lucrurile se complică. Într-adevăr, de ce pune poetul căciulă pe e din a tău? Dacă e semn pentru vocală scurtă, înseamnă că nu vrea accent pe -e. Dacă e semn pentru -ă, înseamnă că vrea să se citească a tău, rimă la Dumnezeu următor.

Ar fi o „rimă rea” și cu asta revenim la studiul lui Titu Maiorescu din mai, 1871. Criticul spune că, dintre poeziile publicate de Eminescu până acum, *Mortua est!* este „cea mai bună”, dar face, totuși, observația că și aici „sunt defecte, ce trebuiesc neapărat îndreptate”. Aceste „defecte” sunt: „abuz de cuvântul pală”, „uneori gândiri și expresii prea obișnuite”, „rime rele”. Rime rele în *Mortua est!*? Poate sting/plâng, singura din tot ce citează criticul. Tău/Dumnezeu ar fi, însă, o rimă rea; criticul o îndreaptă: ateu/Dumnezeu.

Repetăm, considerăm că acestea sunt argumente că Eminescu a vrut textul inițial așa cum îl avem în prima tipărire. Problema este, însă, că rostirea/recitarea, în cazul cuvintelor despărțite formate cu alfa privativ, cere accent pe acest a inițial. Grafia a tău se citește à tău. Și alfa privativ, și căciula pe -e o indică. Ca să iasă, însă, această lectură, ritmul cere o silabă în plus în piciorul anterior, așadar: e’ntórsu și à tău, cu accent pe o și citirea lui -u final. O asemenea secvență ritmică va cere, însă, la rândul ei, în versul următor: nu-i scrisu Dumnézeu, accent firesc pe scrisu dar

citirea lui -u final, accent nefiresc, mișcat, pe Dumnezeu. N-am fi insistat, dar am văzut că în a doua tipărire a poemului, în *Critice* (1874), Titu Maiorescu elimină peste tot -u final și nu mai există nici măcar posibilitatea pur teoretică a unei astfel de lecturi.

Lectură care este, însă, în concordanță cu amintita tradiție istorică privind ascunderea numelui zeului suprem: se poate ascunde prin tăcere, ori prin evitarea numelui corect⁸. Lectură care, apoi, este în concordanță cu ideile din *Sărmanul Dionis*, nuvela publicată de Eminescu în 1872. La un moment dat, Dan are superbia să cugete asupra celor divine, și atunci: „Vum! sunetul unui clopot urieșesc — moartea mării căderea cerului — bolțile se rupeau, jumalțul lor albastru se despica, și Dan se simți trăsnet și afumat în nemărginire”. Până aici, suntem în atmosfera din *Mortua est!*: „Se poate ca bolta de sus să se spargă / Să cadă nimicul cu noaptea lui largă”. Continuarea, însă, readuce în atenție acea magie a numelui care ne preocupă: Dan-Dionis rostește pe jumătate numele zeului suprem, „și un glas resonă în urmă-i: nefericit, e ce-ai îndrăznit a cugeta? Norocul tău că n-ai pronunțat vorba întreagă...”⁹. Așadar, în *Sărmanul Dionis* personajul este salvat pentru că s-a oprit la jumătatea cuvântului; în *Mortua est!* putem înțelege, deduce din logica faptelor (sau din ceea ce numim realitatea textului) că schimbarea accentului evită același contact cu numele adevărat al divinității. Următoarea ocurență a termenului¹⁰

în *Convorbiri literare* va fi în poemul *Înger și Demon*, din 1 aprilie 1873, unde este scris așa: „Ah! acele gânduri toate îndreptate contra lumii, / Contra legilor ce-s scrise, contra ordinii'mbrăcate / Cu-a lui D-zeu numire...”.

Desigur, se citește accentul firesc în ritm, dar nu este scris numele întreg.

Toate aceste explicații editoriale (nici nu îndrăznim a zice că este o „demonstrație”) își găsesc, de fapt, resortul în critica lui Anghel Demetrescu din 1874, la care ne oprim¹¹. Printre destulele ineptii ale pedantului filolog găsim, acolo, și câteva observații despre ritm și accente în vers care ne pot da măsura înțelegerii poeziei lui Eminescu de către contemporanii săi, singurul lucru care ne interesează, în fond. El citează schimbat (parcă toată lumea vrea să schimbe versurile lui Eminescu, încă de la debutul poetului):

„Un vis ce își mõe aripa'n amar / Ast-fel a trecut d'al lumii otar și comentează: „Pe care silabă pune cineva tonul din vorba trecut, pe tre or pe cut? Dacă pune pe tre versul e negreșit corect, dar pronunțarea va fi schimonosită și licența poetului nu poate merge până acolo”. Versul este, reamintim: „Astfeliu ai trecut de al lumii otar” (nu Ast'fel, d'al). Înțelegem că în epocă -iu final regiza accentul: ăst-fel, dar astféliu, ceea ce Anghel Demetrescu nu vrea să accepte (ceartă pe ortografie). Tot el, însă, citează mai departe o revistă umoristică a vremii, și abia aceasta ne atrage atenția: „Versurile ne aduc aminte ceea ce un glumeț

⁸ Fenomen general lingvistic: D. Caracostea atrage atenția că în limba română, de pildă, numele lui Lucifer s-a păstrat în denumirea stelei numite Luceafăr tocmai pentru că s-a schimbat accentul și nu s-a mai făcut legătura nomen/omen) (în vest, numele fiind sinonim cu acela al demonului suprem, s-a pierdut prin interdicția rostirii). (Apud. Lucian Chișu, *Prejudecata Caracostea*, Editura M. L. R., 2002, p. 103).

⁹ O., VII, p. 254.

¹⁰ M. Eminescu, *Înger și Demon, Convorbiri literare*, 1 apr. 183, pp. 16-18 (termenul este reluat în toate edițiile fără prescurtare).

¹¹ G. Cellianu, Anghel Demetrescu, „Schite literare. Poesiile D-lui Eminescu”, *Revista contemporană*, 1 martie 1875, pp. 268-288. Textul, mult remaniat (și fără a mai permite discuția care urmează) și în Anghel Demetrescu, *Opere*, Ediție îngrijită de Ovidiu Papadina, București, Fundația pentru literatură și artă „Carol II”, 1937. Nu se găsește în *Corpusul receptării critice a operei lui M. Eminescu*, Ediție critică de I. Opreșan și Teodor Vărgolici, Editura Saeculum, I. O. București, 2002 (3 volume). Vezi și mai sus, nota 3: în lipsa unei ediții critice devine indispensabil recursul la primele tipărituri, caz specific eminescian.

a scris în *Perdaful*¹², foaie umoristică ce se publică în Iași“. Urmează două strofe din parodia *Perdafului* (la *Mortus est!* și la *Împărat și Proletar*), din care cităm, cu accentele puse de foaia umoristică: „A fi sau a nu fi? E calambur, poveste / Scornită de anticii istorici muritori? / Căci à fi însemnează aceea ce nu este; / A nu fi e o horă de candida neveste / Ce'n stele și în lumină apare une-ori”. Anghel Demetriescu urmează: „Deși glumețul de la *Perdaful* se silește a arăta, prin versurile ce reproduserăm, divagările poetului de la *Convorbiri*, noi din parte-ne însă mărturisim că suntem de parte de a-l blama într-atât”.

Nu ne interesează așa-zisul adevăr științific al acestor critici de epocă (deși chestiunea merită interes și ar trebui cunoscută), ci doar faptul în sine: contemporanii lui Eminescu citesc *Mortua est!* încercând să pună accent pe cuvinte, schimbând accentele poetului. A fost, oarecum, o discuție, oamenii și-au pus întrebări. Trist este că n-a răspuns Eminescu însuși acestor critici (nu mă refer la *Criticilor mei*, ci la texte ziaristice). Ciudat este că cei care discută evită tocmai versul final cu acea grafie specială care cere accent pe a. Oricum ar fi, această grafie trebuie păstrată într-o ediție Eminescu: toată bibliografia consultată și citată mai sus sugerează concordant că ține de voința autorului. Este, în fond, vorba de ceea ce edițiile din autori clasici greci sau latini numesc un *happax legomenon*, cuvânt care apare o singură dată în opera unui autor sau chiar în limbă.

Să luăm, însă, punctuația poemului pentru a vedea dacă sensurile sunt în concordanță cu această grafie. Mai întâi, versul 22: „De ce-ai murit înger cu fața cea pală”. Titu Maiorescu este cel care instituie virgula după *înger*, păstrată la toți editorii în lanț: în *Convorbiri literare* nu există această virgulă, sensul fiind „ai murit ca, în chip de înger”. Situația se repetă la v. 66: „Au moartea ta înger de ce fu să fie?”, din *Convorbiri*, devine, cu virgula vocativului instituită de acelaș prim editor: „Au moartea ta, înger, de ce”.

Dar sunt alte sensuri, iar logica ne obligă să-l separăm pe poet de editorii săi. De două ori poetul spune ceva, de două ori editorii interpretează la fel, altfel. Pe scurt, în logica grafiei a tău de mai sus, și în contextul debutului eminescian la *Convorbiri literare* cu poeme angelice, dilema sufletului poetic în *Mortua est!* este dacă are, sau nu, de-a face cu un înger disimulat, dacă a murit „îngerul” sau „demonul”. Apostasia din *Venere și Madonă* („apostat-inima mea”) ori din *Înger și Demon* („el – un suflet apostat”), sau din *Înger de pază* („Ești demon, copilă...”), ca oscilare continuă între angelic și demonic în viața omului în general, această apostasie este „a tee”, adică n-a fost încă înșigilată de către zeu, definită de o parte sau de alta, numită; acestei apostasii i se aduce un argument așa-zicând ontologic: în-

¹² *Perdaful* apare la Iași, între 1873-1887. În Biblioteca Academiei colecția are numeroase lipsuri (lipsesc, desigur, și numerele citate de A. D.).

gerii ei înșiși se disimulează, iar acesta, de aici, nu știu, zice poetul, dacă este înger sau demon, dar, pentru că semnele divine se rostesc astfel, este mai degrabă demon.

Am dreptul, în acest punct al demonstrației, să mă refer la versul 15 din *Convorbiri*: „Când tocsul s-aude l-al vrăjilor caier”, îndreptat în ediția întâi în „Când torsul s-aude l-al vrăjilor caer”, și devenit curent astfel (comentatorii eminescieni discutând, mai ales, un vers manuscris: „Când torsul s-aude l-al vremilor caer” superb, desigur, dar mult anterior datei publicării: se folosesc, în general, forme de prin 1866 pentru a suplini tipăritura din 1871, patru ani diferență!). Redau sec fișa mea la ediție (mă autocitez pentru autenticitate, altfel știind că această ediție, într-un tiraj atât de mic, academic adică, nu putea să ajungă până la domnul Dorel Vișan, de pildă, înainte de a i-o fi oferit eu însumi, și nu fără strângere de inimă că rămân mai sărac cu mine): „Caierul vrăjilor nu poate fi un caier moale, de lână. De vreme ce avem tocs, pentru tocsin, cu sensul: clopot de alarmă, sirenă, trebuie să acceptăm zgomotul strident al vrăjilor/vrăjitoarelor. Caier, scris caieru, după ce avea în versul anterior pept, vine de la încaier, încăierare (sens material: păruială, luare de păr/caier). Este vorba de încăierarea, încaierul, caierul vrăjilor la miezul nopții. Momentul e bine fixat în *Melancolie*, „Se bate miezul nopții” (clopotnița, străveziul demon). Vezi și aici v. 2: „Un sunet de clopot în orele sfinte”, cu observația că „orele sfinte și al vrăjilor caier” sunt în aceeași opoziție ca „sunet de clopot” și „tocs”, după modelul *Înger și Demon*. Manuscrisele nu oferă soluții (există acolo inclusiv forma „S-aude torcându-se-al vrăjilor caer”, care întărește tocsul dar atrage atenția asupra grafiei caer), dar nici revista nu poate fi suspectată că a introdus un neologism atât de prețios: tocsul. Este voința autorului. Sensul gramatical: când se aude tocsul caierului vrăjilor, acest (în)caier fiind, de fapt, el însuși tocsul, clopotul de alarmă. În formele manuscrise anterioare pasajul are conotații magice mai accentuate: „Atuncia când magic pământu-și deschide”, iar în *Memento mori* întâlnim: „Împărații sori se-ncaier”.

Adaug: prin acest zgomot vrăjitoresc trec demonii în și dinspre Rai, aici, poate că fură o oră sfântă...

Față de atâtea imponderabile ale textului, multe, reîngreunate forțat prin ediții, nu prea văd unde mai e loc pentru ateism la Eminescu în *Mortua est!* Este poetul ateu dacă descoperă și afirmă că demonul întoarce semnul, disimulează, mimează sfințenia? Este această disimulare atee? Surprinde el momentul exact al trecerii din înger în demon a „entității” pe care o plângea și acum este gata să râdă de el însuși? Orice interpretare totală trebuie să țină cont, însă, de sensurile parțiale, ca în Lucrețius (IV, 500): când nu poți pătrunde adevărul ultim, pune-ți în minte să descâlcești, cel puțin, cât mai pe înțeles, adevărurile ivite pe parcurs.

Dr. Oana-Mădălina
Popescu

Legăturile spațiului românesc cu Ortodoxia de limbă greacă, reflectate în câteva manuscrise cernicane, realizate de cărturarul Naum Râmniceanu (II)

În prima parte a articolului aminteam că, independent de traducerea lui Veniamin Costachi a *Istoriei Bisericești* a lui Meletie, mitropolitul Atenei și la numai câțiva ani diferență, aceeași lucrare se traducea și în Țara Românească, la Cernica, de către renumitul cărturar Naum Râmniceanu, din binecuvântarea și cu sprijinul Sfântului Calinic, starețul din acea vreme al acelei comunități monahale. În timp ce textul mitropolitului Moldovei a fost tipărit, la Iași, în 1841–1842, scrierea lui Naum, care a murit înainte de a termina traducerea, a rămas în manuscris¹, ea fiind copiată pe curat și completată de Casian monahul, care a folosit, așa cum mărturisește, pentru adăugarea capitolelor lipsă din volumul al treilea, copii moldovenești ale traducerii lui Veniamin Costachi².

Spre deosebire de tipăritura de la Iași, manuscrisul lui Naum păstrează și cele două prefețe ale editorilor greci, Polyzóis Labaniótis de la Ioanina și Gheorghe Vendótis din Zachint, care s-au îngrijit ca lucrarea lui Meletie să fie editată (postum, căci ierarhul grec murise în 1714) la Viena, între 1783–1795³. Veniamin Costachi nu a mai tipărit și prefețele grecești, poate pentru că nu le-a considerat importante pentru lumea românească, dar a adăugat, în schimb, propriu său cuvânt-înainte, foarte interesant, de altfel, în care sublinia importanța *Istoriei Bisericești*, pe care o tradusese.

În cele ce urmează redăm transcrierea din chirilică în alfabet latin a prefețelor grecești, așa cum s-au păstrat în traducerea românească, inedită, a lui Naum Râmniceanu, deoarece detaliile ne arată, pe de o parte, efortul depus pentru ca lucrarea să poată fi tipărită (identificarea cărții, strângerea de fonduri, căutarea unei tipografii care să o accepte), iar, pe de altă parte, anumite îmbunătățiri aduse textului (traducerea din greaca veche în cea modernă, lămurirea unor pasaje prin note de subsol, mutarea

¹ Biblioteca Academiei Române din București (BAR), Mss. rom. 1948, 1949, 1950.

² BAR, Mss. rom. 2053, 1561, p. 289.

³ Meletie, mitropolitul Atenei, Εκκλησιαστική Ιστορία Μελετίου Μητροπολίτου Αθηνών, Viena, 1783–1795, 4 volume. Vezi și Émile Legrand, *Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des grecs au dix-huitième siècle*, vol. 2, Paris, Société d'Édition Les Belles Lettres, 1928, p. 400.

unor fragmente de la un capitol la altul pentru a se urma o curgere cronologică a redării evenimentelor istorice).

Polyzóis ne relatează că, după ce a găsit o copie manuscrisă a lucrării la biblioteca metohului Sfântului Mormânt din Istanbul, a căutat un om învățat care să o traducă în limba vorbită și l-a găsit pe Ioan Paleologul, grămătic al *Bisericii cei mari*, varianta sa fiind ulterior corectată de Gheorghe Vendótis. Polyzóis a strâns bani de la negustori, menționând numele binefăcătorilor într-o listă anexată cărții (care nu apare în ediția românească) și a reușit să editeze cartea la Viena, căci la Veneția nu i s-a permis. Ulterior, căutând un diortositor, l-a rugat pe Vendótis să se ocupe de tipărire, dar acesta a fost nevoit întâi să recopieze cartea, căci scrisul lui Ioan Paleologul nu era de înțeles pentru zețarii tipografiei, apoi a adăugat și însemnări, pentru lămurirea unor fragmente. Polyzóis a comandat hârtie de calitate și litere noi de tipar și a înfrumusețat cartea cu portretul lui Meletie, gravat în plină pagină la începutul primului volum⁴. În prefață, Polyzóis își mai exprima dorința să poată completa cartea cu perioada de la 1700 (căci Meletie se opriese în acel an) la 1783 (anul tipăririi primului volum), nădăjduind să găsească și pentru alte lucrări binefăcători, care să-l ajute material, oameni care să conștientizeze că „nu s-au născut omul în lume numai pentru folosul său, ci și pentru ajutorul aproapelui”⁵, căci la Judecată omul va răspunde pentru păcatele proprii, dar și pentru binele pe care putea să-l facă și nu l-a făcut și, de asemenea, pentru binele pe care alții puteau să-l facă și el i-a împiedicat.

A doua prefață, semnată de Gheorghe Vendótis, ne explică intervențiile lui pe varianta primită spre editare, pe care o considera greu de înțeles, din mai multe motive, dar în principal pentru că, la prescriere, diferitele copii săriseră pasaje sau nu făcuseră trimiteri la autorii citați. Astfel, el a fost nevoit să citească numeroase cărți, unele dintre ele fiindu-i puse la dispoziție chiar la Viena, de Iosif Martin, îngrijitorul tipografiei, la altele având acces prin biblioteca iezuiților, despre care afirma că era foarte bogată în manuscrise și cărți tipărite.

Și cuvântarea lui Vendótis conține, dincolo de datele tehnice, și unele reflecții asupra vieții creștinești a oamenilor în particular și în societate. Subliniind importanța Istoriei Bisericești, care ajută pe cititori să discearnă adevărul de minciună, lucrarea nefiind numai o înșiruire a unor evenimente trecute, cărturarul grec arăta că valorile creștine ajută nu numai în plan duhovnicesc, dar și social, căci, în lipsa moralei în societate, oamenii se comportă așa cum patimile firii umane căzute le dictează, zădărniciind

⁴ Exemplarul de la BAR nu mai păstrează portretul lui Meletie, dar acesta se poate vedea pe un exemplar al lucrării, păstrat la Biblioteca Sf. Sinod din București.

⁵ BAR, Ms. rom. 2053, f. 4 r.

nu numai mântuirea lor, dar și fericirea societății. De aceea, legile unui stat, ne spune cărturarul, își aveau temeiul în dumnezeiescul cuvânt al Evangheliei.

Aceleași idei referitoare la importanța Istoriei Bisericești pentru cunoașterea nu doar a faptelor din trecut, cât mai ales a dogmelor Bisericii, pentru ferirea oamenilor de înșelare, sunt mărturisite și de Veniamin Costachi, care, deși nu mai relua detaliile referitoare la tipărirea cărții în lumea greacă, își deschidea ediția de la Iași cu o frumoasă cuvântare. Dacă din istoria profană cititorul putea afla informații despre timpurile trecute, istoria fiind, în accepțiunea vechilor înțelepți, evocați de Veniamin Costachi: „lumina adevărului, regula vieții omenești, oglinda timpurilor și a vechimei, căci în ea ni se înfățișează faptele și suferirile oamenilor, prin care învățăm a ne îndrepta din patemiile altora”⁶, din istoria Bisericii, creștinul cunoștea „sfințite templuri, evanghelice altare, cuvioase aferosiri, martirice jertfe ale sfinților bărbați, pietre neclintite ale credinței, pe care Mântuitorul au vrut a zidi Biserica Sa și cu a căror sânge s-au roșit împărătească porfira Bisericii lui Iisus Hristos”⁷.

În continuare, mitropolitul Moldovei se adresa pe rând creștinilor simpli, dar și celor învățați, oameni de știință sau implicați în guvernare, arătând că fiecare poate afla câte un folos din Istoria Bisericească. Astfel, ortodoxul se va încredința de puterea cuvântului lui Dumnezeu, care, „fără toiag, fără armă, au supus puternicile domnii și căpităanii ale întunecului acestui veac”⁸, a învins forțele care i se

împotriveau, căci lupta contra lui Dumnezeu este zadarnică, lumina Evangheliei triumfând: „cu cuvântul Domnului cerurile s-au întărit și cu puterea Duhului Său, Biserica, prin care lumina moralului pusă în candelaburi au luminat pe cei ce zăceau în întunec”⁹. Omul de știință va vedea că „lumina filozofiei s-au păstrat cu sfințenie în focul misterii altarului, iară păzitorii prețiosului depozit al cultului au fost clerul, firește învățători ai moralului”¹⁰, în timp ce omul de stat se va încredința că sufletele sălbatice și inimile crude, care amenințau surparea statelor și a societății, pot fi înlănțuite doar cu puterea cuvântului moralului Evanghelic, căci „numai Biserica au putut face din fiară fii a lui Israil, popor ales [...] supus credincios domnitorului, părinte duios al familiei, mădulariu râvnitoriu al statului și, cu un cuvânt, folositor cetățean al societății”¹¹.

În concluzie, Veniamin Costachi considera Istoria Bisericească extrem de folositoare, ea vorbind despre începutul, creșterea și triumful Bisericii; de aceea, el a tradus și îndreptat lucrarea, după ediția greacă îngrijită de Vendôtis, tipărită la Viena: „dorind ca prin lumina adevărului încunoscut să pot îndrepta pre fiii păstoriei și ai nației mele mai întâiu către adevăr și apoi către fericire și mântuire, de când Părintele Luminilor au încredințat nouă toiagul staulului turmelor Sale celor cuvântătoare”¹².

Redăm în continuare cele două prefețe ale editorilor greci, păstrate în manuscrisele românești ale lui Naum Râmnicănu de la

⁶ Meletie, mitropolitul Atenei, *Istoria Bisericească*, trad. rom. Veniamin Costachi, cuvânt către cititor, Iași, vol. I, 1841, p. XIV.

⁷ Meletie, mitropolitul Atenei, *Istoria Bisericească*, trad. rom. Veniamin Costachi... p. XIV.

⁸ Meletie, mitropolitul Atenei, *Istoria Bisericească*, trad. rom. Veniamin Costachi... p. XV.

⁹ Meletie, mitropolitul Atenei, *Istoria Bisericească*, trad. rom. Veniamin Costachi, Iași, vol. I, 1841, cuvânt către cititor, p. XIV.

¹⁰ Meletie, mitropolitul Atenei, *Istoria Bisericească*, trad. rom. Veniamin Costachi, Iași, vol. I, 1841, cuvânt către cititor, p. XV.

¹¹ Meletie, mitropolitul Atenei, *Istoria Bisericească*, trad. rom. Veniamin Costachi, Iași, vol. I, 1841, cuvânt către cititor, p. XV.

¹² Meletie, mitropolitul Atenei, *Istoria Bisericească*, trad. rom. Veniamin Costachi, Iași, vol. I, 1841, cuvânt către cititor, p. XII.

Biblioteca Academiei Române din București, texte folositoare pentru istoria cărții, dar și pentru cunoașterea contextului istoric în care lucrarea a văzut pentru prima oară lumina tiparului.

Anexa 1

BAR, Ms. Rom. 2053, ff. 2 r-4 v

„Celor ce să vor întâmpla a ceti, iubitorilor de învățătură pravoslavnici, le poftim sănătate.

Cu ajutorul lui Dumnezeu, iată, iubiților cititori (dupre cea mai-nainte făgăduința mea prin céle de obște înștiințări) au ieșit la lumina întâiul tom (adecă întâia carte) al mult vestitei aceia bisericești istorii, a pururea pomenitului Meletie, mitropolitul Athinelor, pre care mai înainte, de îndestui ani, fierbinte o doria toți iubitorii de învățătură ai neamului nostru ca să o câștige pentru bisericeștile înștiințări care să coprind întru dânsa. Dar, sau pentru lenevirea acelora carii au avut-o scrisă cu mâna sau pentru lipsa cheltuielilor spre tipărirea ei, să află cartea netipărită și numai la cei prea puțini de trebuință. Aceasta știind și eu, m-am pornit din dumnezeiască râvnă, îmboldindu-mă ca să odihnesc nemăsurata dorire a tuturor iubitorilor de învățătură ai neamului meu. Drept aceia, m-am și apucat în tot chipul ca să fac lesne câștigată cartea tuturor.

Deci, când petreceam în Țarigrad¹³, la leat 1766, cercetând cu osârdie ca să găsesc vreo scriere de mână a aceștii cărți ca, prescrindu-o, să o dau în tipar, cu ajutorul lui Dumnezeu, dupre dumnezeiasca mea râvnă, am găsit în biblioteca metohului Sfântului Mormânt o prescriere cu scumpătate dupre cea dintâiu a numitului scriitoriu, în limba elinească, precum au fost alcătuit-o fericitul. Dar, fiindcă pre urmă am socotit ca istoriceasca cunoștiință a Bisericii, să cade deopotrivă la toți pravoslavnicii, pentru aceia, ca să fie de folos fieștecăruia, m-am silit, necruțând cheltuielile și ostenele, ca să să tălmăcească din limba elinească în limba noastră cea proastă, spre a fi cu lesnire de înțeles, nu numai celor ce știu elinește, ci și celor ce nu știu. Deci am și găsit bărbat cu știință spre tălmăcire, pre răposatul zic Ioan Paleologul, cel dintâiu grămatic al Bisericii cei mari, carele au tălmăcit-o în limba noastră cea proastă care o vorbim.

Deci, luând eu cartea, cu totul m-am umplut de duhovnicească bucurie, având în gând ca să o tipăresc cum mai curând, precum altădată și alte multe feliuri de cărți, am dat în tipar la Veneția, pentru cel de obște folos al celor de un neam cu mine. Dar cu judecățile care Domnul știe, nestatornicia lucrurilor omenești m-au făcut să mă arăt atuncea mai mic decât osârdia.

¹³ Constantinopol, Istanbul.

Deci, având dintru acea vreme pururea aceeași dumnezeiască dorire, ca o tipărită în inima mea, ca să o dau în tipar și neavând și mijlocul deopotrivă cu osârdiia mea, am socotit, prin năstav¹⁴ dumnezeiesc, ca să năzuiesc la voința cea cu bun cuget a celor de un neam cu mine, ca prin un de obște ajutoriu al pravoslavnicilor, să ia bun sfârșit și dumnezeiască osârdiia mea, știind fără îndoială că, ca niște părtinitori ai neamului nostru, nu vor mai suferi și ei a vedea, de acum înainte, numai neamul nostru lipsit de acest feliu de științe bisericești, în vreme când alte neamuri sunt prea bogate de unele ca acestea.

Deci, întru aceste nădejdi răzimându-mă și de alți mulți de mai-nainte iubitori de bine ajutători întraripându-mă, m-am apucat, cu ajutoriul lui Dumnezeu, cu osârdie de lucru, nesocotind întru nimic primejdiile și ostenele și cheltuielile cele de pre mare și de pre uscat, toate mai jos decât tipărirea avându-le. Deci, mergând la Veneția, am arătat celor de acolo cinstiți și pravoslavnici neguțători socoteala mea, carii toți, cu mare dragoste și cu bunăvoință au primit arătarea mea, încât, în măsură de puține zile, am făcut o îndestulată adunare de ajutători, nădăjduind să o tipăresc acolo. Dar, zătignindu-mi-să¹⁵ volniciia de stăpânitorii de acolo, pentru socoteala lor, am plecat de acolo cu mare întristarea mea, ca să merg la Lipsca să o tipăresc, asemenea cu ajutoriul și sprijineala pravoslavnicilor. Însă, viind la Viena, am aflat că prea puternicul împărat Iosif al doilea¹⁶ (ai căruia ani fie de la Dumnezeu prea mulți) au dat voie ca să o tipărească cărțile fieștecăruia neam slobod. Drept aceea, am făcut și eu mijloc, de am luat voie să tipăresc nu numai această istorie, ci și orice carte care la celelalte crăii ale catolicilor Romii sânt poprite.

Deci, luând această voie, vesel am năzuit și la cinstiții pravoslavnici neguțători de aici ca dimpreună să lucreze și să ajute și ei, ca să facă acest plăcut lui Dumnezeu lucru. Aceasta auzind, n-au lipsit mulți și dintr-înșii cu mare bărbăție să arate buna osârdie pentru cel de obște folos, drept aceea, s-au adunat și de la dânșii un îndestulat număr de ajutători. Dar, nefiind încă din destul acest număr și al Veneției spre tipărirea cărții, m-am dus și în oareșcare părți ale Ungariei și am primit și de la pravoslavnicii de acolo tot feliul de sprijineală și ajutoriu. Asemenea și de la cei din Triești și de la

¹⁴ Năstav – îndemn, îmboldire, poruncă (misiune) divină, inspirațiune. Augustin Scriban, *Dicționarul limbii românești*, București, Ed. Saeculum, 2013, p. 857.

¹⁵ Azătici – a împiedica. *Dicționarul limbii române*, t. XIX, București, Ed. Academiei Române, 2010, p. 100.

¹⁶ Iosif II, împărat al Sfântului Imperiu Roman între 1780-1790. La sfârșitul anului 1781, împăratul a dat un ordin de toleranță, care interzicea persecutarea din motive religioase, el fiind adeptul despotismului luminat; însă tot în timpul regimului său, în Transilvania a fost anihilată răscoala lui Horea și execuția conducătorii mișcării. Vezi A. ANDREA, *Absolutismul luminat în Transilvania. Politica iosefină de reforme*, în *Istoria românilor*, VI, coord. Paul Cernovodeanu, Nicolae Edroiu, București, Ed. Enciclopedică, 2002, pp. 540-550; Ș. Turcuș, „Biserica”, în *Istoria românilor*, VI..., pp. 411-422; Nicolae Edroiu, *Răscoala lui Horea (1784-1785)*, în *Istoria românilor*, VI..., pp. 551-569.

Zmirna și de la Zachint și de la alte locuri, precum să văd în catalog cinstitele lor nume și ale cetăților.

Deci, văzând că numărul ajutătorilor s-au făcut din destul pentru cheltuielile tiparului, am îngrijit îndată pentru îndreptarea tiparului și po-doaba cărții, ca să găsesc bărbat cu știință, precum cerea cartea. Drept aceia, după dumnezeiasca Pronie, am găsit pre înțeleptul, prea cuvântăreț Gherghie Vendot<i> de la Zachint, bărbat învățat nu numai în limba elinească și la științe, ci încă și la limba latinească, <i>talienească și franțoească iscusit și de bisericeștile istorii cu prea bună știință, carele nu numai s-au ostenit prescriind cartea (fiindcă slova răposatului tălmăcitoriu nu putea să citească jățarii¹⁷ tipografiei), ci încă s-au nevoit a o și schimba în mai frumoasă vorbire și cu feliuri de însemnări să o împodobească și în scurt a zice, să o înfrumusețeze cu câte cerea o carte ca aceasta și mai pre urmă de toate să o îndrepteze cu silință, duple cât să poate și la darea în tipariu, care toate acestea, iubite, cititoriule, citind cartea, le vei vedea.

Lângă acestea, am îngrijit să fac slove nouă, care să fie chiar pentru tipărirea aceștii cărți. Drept aceia, după bună plăcerea mea, noul tipograf, kir Iosif Baumaister mi-au împlinit dorirea cu gătirea lor. Și așa, cu ajutoriul lui Dumnezeu, la trecutul noiembrie, am început tipărirea cărții și acum au luat sfârșit darea în tipariu a tomului întâiu, cu hârtie curate și sănătoasă, cu slove de tipar alese, cu chipul alcătuitoriului cărții și cu orice alt au fost de trebuință pentru acest feliu de carte.

Dupre același chip vor urma și celelalte două¹⁸ tomuri, care nădăjduiesc să ia sfârșit până la viitoriul septembrie, din care, cel de pre urmă să isprăvește până la leat 1700. Precum am arătat mai-nainte și cu înștiințările mele, cum că până atunci alcătuitoriul cărții au scris. Deci, am socotit că de voi avea prilej, cu ajutoriul lui Dumnezeu, după ce se va tipări al treilea tom, să mă silesc ca să să facă și al patrulea tom, care să coprinză urmarea aceiași Istoriei, începând de la leat 1700, până la leat 1783, cu tot denadinsul, mai cu deamăruntul, cu feliuri de table povestitoare ale vremilor împăraților și papilor și patriarhilor și soboarălor și eresurilor și începătorilor de eresuri și domnilor Valahiei și Moldaviei și a altor vrednice de cuvânt și de iscodire, spre mai multă înștiințare a lucrurilor, pentru iubitorii de învățătură. Și prețul lui va fi ca și al celorlalte, fiindcă nu sunt la îndoială că cel ce va lua pre cele trei tomuri a nu câștiga și pre al patrulea, carele va fi coroana celorlalte.

Primiți, dar, prea iubiților iubitori de neam, această osârdie a mea cu dragoste, care după puțința mea am arătat și arăt, pentru folosul celor de un neam ai miei, împreună și cartea care de mulți ani doreați să o câștigați. Și care mulți mai-nainte ca să o dobândească, pentru folosul lor,

¹⁷ Zețar – muncitor tipograf care culege literele. Augustin SCRIBAN, *Dicționarul limbii românești...*, p. 1438.

¹⁸ Doao în text.

cheltuia sute de lei ca să o prescrie și să o păzească în camera lor ca o comoară de aur. Iată acum, cu puțină cheltuială, puteți să o câștigați și să vă folosiți de citirea ei și să vă învățați cu toată scumpătatea, câte au urmat în pravoslavnică noastră Biserică, precum la Înainte-cuvântare să va spune.

Iar câți o veți câștiga fără a nu fi scriși în următorul catalog al ajutătorilor, să vă rugați pentru dânsii lui Dumnezeu, căci au alergat dimpreună și au ajutat să iasă la lumină această prea folositoare carte, de al căreia folos cei mai mulți ai neamului nostru erau lipsiți până acum. Că dacă acești iubitori de Dumnezeu și prea blagocestivi nu ar fi ajutat cu acea bărbăție și voință cu bun cuget, eu cu adevărat niciodată nimic nu puteam isprăvi a se tipări această prea vrednică carte, ale căror nume precum s-au scris și s-au tipărit, spre veșnica lor pomenire întru această carte, așa Domnul Dumnezeu să le scrie și în cartea vieții și să-i lumineze pururea la asemenea plăcute lui Dumnezeu lucruri, ca să alerge dimpreună și să ajute pentru folosul și luminarea neamului nostru, care iaste lipsit de prea multe trebuincioase cărți, spre mai buna învățătură și podoabă.

Iar lângă acestea, Preabunul Dumnezeu să amelișteze¹⁹ și în inimile celorlalți oameni ce sânt în bună stare, spre a să îndemna și ei la asemenea dumnezeiască râvnă, socotind că nu numai are să dea cineva răspuns la înfricoșatul Județ al lui Hristos, pentru relele care au făcut, ci și pentru bunătățile care au putut să le facă și le-au trecut cu vederea, cum și pentru acele bunătăți care putea alții să le facă și el i-au zăticnit, poate ca să nu să arate el mai jos decât aceia, la faceri de bine. Cu toate acestea, sânt bine nădăjduit că și cei ce n-au ajutat la tipărirea aceștii cărți, puind în minte că nu s-au născut omul în lume numai pentru folosul său, ci și pentru ajutorul aproapelui, vor alerge și ei cu bărbăție spre ajutoriu măcar la *Lexiconul*²⁰ care, cu ajutoriu lui Dumnezeu, voiesc să-l dau în tipar, pentru folosul tuturor celor de un neam cu mine, duple înștiințările care deosebi am dat de obște.

Deci eu, rugând de la Dumnezeu tuturor cele de mântuire, vă rog să vă rugați și pentru iertarea păcatelor celui cu atâta de mult s-au ostenit pentru tipărirea aceștii cărți. Și fiți sănătoși, duple îndoitul om.

Polyzoe Labanisiotul de la Ioannina

Din cărțile Sfintei Monastiri Cernichii

Callinic arhimandritul Cernicăi obști²¹.

¹⁹ *A meliŃa, ameliŃa* – a amenința, cu sensul vechi de a porunci. *Dicționarul limbii române*, t. I..., pp. 141-142. Astăzi s-a păstrat numai sensul de a insufla frică.

²⁰ *Lexiconul*, în franceză, greacă și italiană, va fi editat la Viena, în 1790, în două volume. Mulțumim arhim. dr. Policarp Chițulescu pentru identificarea acestei cărți, precum și a celei traduse de Evghenie Vulgaris, tipărită la Leipzig, în 1768, de care Gheorghe Vendôtis amintește în prefața sa. Émile Legrand, *Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des grecs au dix-huitième siècle*, vol. 2, Paris, Société d'Édition Les Belles Lettres, 1928, pp. 509-510; Λεξικὸν τριγλωσσὸν, γαλλικῆς, ἰταλικῆς καὶ ρωμαικῆς διαλέκτου, ed. îngrijită de Gh. Vendoti, vol. 1, 2, Leipzig, 1790; lucrare dedicată lui Alexandru Ioan Mavrocordat, domnul Moldovei.

²¹ *Opști* în text. Semnătura autografă.

Anexa 2

BAR, Ms. Rom. 2053, ff. 5 r-9 r.

Înainte-cuvântare,

Fericirea și buna norocire a unii obștimi vine din légile céle drepte și cu cale și din păzirea lor cea cu denadinsul. Aceasta, fără zăticnire o pricepe nu numai cel pedepsit²² și învățat, ci și omul cel neînvățat; ajunge numai să nu fie lipsit de dreapta firească cuvântare.

Legile, ca un izvor adapă faptele omenești, le crește și hrănește cea strânsă legătură între oameni, din care atârnă omeneasca fericire, lucrează și ajută meșteșugurile care atâtă sânt de nevoie într-această scurtă petrecere a oamenilor într-această lume. Și, cu adevărat, o obștime fără legi sau cu legi nedrepte și mincinoase, poate să se numească o adunare de dobitoace necuvântătoare, purtându-se fieștecă cu cea răutate în care patimile și stricata fire îl trage, care, până în sfârșit, în loc de a povățui jivina²³ la treapta doritei fericiri, o surpă în prăpastia relei norociri și a pierzării și, într-un chip, să strică această unime, această obștime.

Aceasta puindu-să înainte, sfânta obștime (înțeleg sfânta obștime toată adunarea pravoslavnicilor), cât să cade să lucreze legile sufletești, cerească învățătură, dumnezeiescul cuvânt, care iaste rădăcina și începutul a toată legea. Căci omul, îmbogățindu-să de bogăție, de slavă, de putere, de înțelepciune și de orice altceva oareșcum folosește spre fericirea lui, fără dumnezeiescul cuvânt ce alt iaste, fără numai om șăzătoriu într-un tineric și carele vede ca într-o ghicitură? Dar unde strălucește lumina dumnezeiescului cuvânt, să vestește luminat cereasca învățătură, să împuțnicească sufleteștile legi, acolo să strică umbrosul acela întunec și vede nu în ghicitură, ci curat, nu într-un întunec, ci într-un strălucit lumină; vede, zic, omul, voia Făcătorului său, închinăciunea care iaste datoriu, cât poate o faptură să aducă către Făcătorul său, un nesăvârșit către Săvârșirea Săvârșirilor, un om, în scurtă vorbă, către un Dumnezeu. Vede ce feliu s-au zidit și ce feliu s-au făcut și cum iarăși, prin blagoslovitul rod al Muierii²⁴ s-au așezat în rânduiala cea dintâiu. Vede ce săvârșește pre om, vrednic și drept înaintea nefățarnicului Judecătoriu a toate, ce îl depărtează de dumnezeiescul dar și îl aseamănă cu satana, vede, în scurt, ce îl suie, cât iaste cu puțință firii omenești, în treapta dumnezeirii, care iaste cea adevărată fericire, pentru care s-au zidit.

Acestea sânt o parte din rodirile dumnezeiescului cuvânt carele cu ce feliu de alt chip mai potrivit și mai lucrătoriu să închipuiește în om de-

²² A pedepsi – a învăța, a educa, nu cu sensul de a aplica o pedeapsă, păstrat astăzi. *Dicționarul limbii române*, t. XI..., p. 381.

²³ Jivină – ființă, vietate, suflare, animal. *Dicționarul limbii române*, t. VII..., p. 31.

²⁴ Cu referire la Nașterea Mântuitorului Iisus Hristos din Fecioara Maria.

cât prin sfânta Bisericeasca Istorie? Prin aceasta învață omul cum Mult-Milostivul Părinte au trimis pre Unul-Născut Fiiul Său pre pământ să caute oaia cea rătăcită, adică pre om, carele s-au rătăcit întru păcate, din dreapta cale a dumnezeiescului dar, cu carele împreună petrecând după ce l-au găsit, l-au învățat, l-au învățat acele dumnezeiești adevăruri care până atunci nu le știe. Prin aceasta învață care iaste cel adevărat sicriu, Biserica, care coprinde aceste adevăruri, cum de la cele strâmte hotară ale Palestinei s-au răvărsat în toată lumea aceste adevăruri, prin smeritele ei temeiuri și pre urmă prin următorii lor, învață mijlocirile care urâtorul de bine diavolul le-au pus în faptă, ca să piarză din început această Biserică. Învață eresurile care, ca atâția tăciuni, au aprins focul prigonirii între mădulările aceștii Biserici. Învață soboarale, silințele Bisericii ca să rămâie întreagă această unire, tăind mădulările cele putrede, ca să nu să spurce mădulările cele sănătoase și adevărate, învață gonirile care pizmătărețul lucifer au uneltit, ca pre niște atâtea strașnice cutremuri, ca să strămute nestrămutata statornicie a mădulărilor aceștii Biserici. Învață îndrăzneala, netemerea, bărbăția și vitejia a acestor mădulări, să covârșască cumplităia acelor goniri. Învață în scurt cum, cu toate mincinoasele și scârnavele eresuri, cum cu toate nedreptele și cumplitele goniri, au rămas Biserica neclătită, una și sfântă. Învață să să ferească de dihonie și de eres, urmând unirea a atâția înțelepți dascăli, să nu să turbure, ci să rămâie neclătit în goniri și în vrăjmașăștile năpădiri, urmând pilda a atâția mărturisitori și a sfinților mucenici.

Acestea învață și să pedepsește²⁵ creștinul din sfânta Bisericească Istorie; cât de mare nevoie dar are creștinul de o carte ca aceasta, fieștecare cu lesnire o pricepe. Această nevoie, de multe ori socotindu-o creștinii veacurilor celor dintâiu, n-au lipsit scriind cele ce s-au făcut în Biserică și lăsându-le scrise celor de pre urmă, pentru folosul lor, precum Eusebie Pamfil, carele cu dreptate să slăvește părinte al Bisericeștii Istoriei, Socrat Sholasticul, Theodorit al Cirului, Ermia Sozomen, Nichifor Calist și alți oareșcarii. Această nevoie și folos văzând feliuri de neamuri ale Europii, au scris atâtea nenumărate cărți, a căroră parte, toate cine voiaște să o vază, la intrarea Istoriei, cap. 12, list. 50, 51, 52, 53, la însemnările de dedesubt²⁶. Și, ca să nu zic multe, iaste neam al Europii care să nu poezească, nu zic de cărți bisericești, preste tot luându-să numele Bisericii, ci numai de ale bisericilor împărăției neamului lor? Iaste eparhie care să nu aibă mii de cărți, care scriu întâmplările Bisericii ei? Iaste cetate care să nu aibă cele după vremi întâmplări ale Bisericilor acei cetăți? Iaste Biserică, din parte adică a latinilor, a luteranilor, a calvinilor, care să nu aibă în scris

²⁵ Cu sensul de a (se) învăța.

²⁶ Dedesupt în text.

cele ce s-au întâmplat în feliuri de vremi Bisericilor lor? Numai neamul grecesc, numai Biserica Răsăritului să fie lipsită? Cea adevărată, cea singură sfânta Biserică! Ah! Ticăloasă stare de afară și dinlăuntru, la care am ajuns! După Nichifor Calist, care trăia în veacul al șasălea²⁷, cine au scris Bisericeasca Istorie? Cine dintr-ai noștri cunoaște întâmplările cele ce s-au făcut în Biserica lui Hristos, de la al șaselea veac până acum? Îndrăznească să zică: nimeni²⁸. Cu bună-voința lui Dumnezeu, s-au găsit pururea-pomenitul Meletie, carele, ca un²⁹ adevărat păstoriu al oilor, după ce au învățat prin viu glas, după ce au povățuit și au înfrumusețat turma sa, au binevoit să o și îngreșească împrejur și să o întărească despre năvălirile vrăjmașilor celor sufletești, cu o carte bisericească din începutul Bisericii, până în zilele lui. Însă moartea cea fără de vreme nu l-au lăsat să o dea la lumină. Deci au rămas cartea și au rămas nelucrătoare, adică fără folos.

O carte ca aceasta, la atâta lipsă a neamului, cu adevărat toți să cădea să ajute ca să dea la lumină, adică a se tipări. Dar s-au dat la lumină? Nu, nu! Atâția arhipăstori ai mitropoliei, carii au avut acest feliu de comoară, au făcut cea mai mică silință spre răsplătirea alcătuitorului cărții? Spre podoaba lor? Spre folosul neamului? Să cheltuiască din prisosul avuției și să dea de obște la toți? Să auzia într-o parte și într-alta: Meletie au scris o Istorie Bisericească; la Ioanina să află o Istorie Bisericească și la alte oareșcare părți să auzia că s-au făcut prescrieri. Dar s-au auzit vreodată că s-au tipărit sau că acum să³⁰ tipărește? Niciodată, niciodată! Mulți oameni învățați, dorind ca să câștige o comoară ca aceasta, nu putea. Alții, cu cheltuială și cu ostenele o prescria și o păstra ascunsă. Să cădea, în scurt, să găsească priiaten adevărat pentru procopseala neamului, carele nepizmuind folosul neamului, neîngreșându-să de zăticniri, răbdând ostenele, stând împotriva norocului, să îngrijească cu silință de acest lucru.

Și cu adevărat s-au găsit Polyzo Labanisiotul de la Ioanina. Au priceput acel vrednic de toată cinstea, cu mulți ani mai-nainte, trebuința neamului. Auzia cum că iaste acest feliu de carte, au pus silință să o găsească, au cheltuit, au umblat ocolind, au căutat-o, s-au rugat de unul și de altul, în scurt, au găsit-o și îndată au pus de s-au prescriș și s-au tălmăcit din elinie

²⁷ *Istoria Bisericească (Historia ecclesiastica)* a lui Nichifor Calist nu este completă, iar autorul a trăit mai târziu, în secolul al XIV-lea.

²⁸ Formularea este neclară, deoarece au existat numeroase lucrări de istorie bizantină, cronici, în care istoria laică se împletea cu cea religioasă. Mai degrabă cărturarul grec se referea la o lucrare monumentală, care să ajungă până în veacul al XVIII-lea. Despre istoriografia bizantină, vezi mențiuni și trimiteri bibliografice la A. VASILIEV, *Istoria Imperiului Bizantin*, trad. și note Ionuț-Alexandru Tudorie, Vasile-Adrian Carabă, Sebastian-Laurențiu Nazăru, Iași, Ed. Polirom, 2010, pp. 150-162, 204-214, 245-248, 299-308, 361-374, 463-478, 521-535, 650-680.

²⁹ Suprascris.

³⁰ Suprascris.

(precum însuși pre larg spune către cititori), ca să o dea în tipar, dar s-au zăticnit din multe întâmplări.

Mai pre urmă au văzut că s-au împlinit bun cugetul său, prin ajutoriul multor pravoslavnici. O, să să fi ajutat bună dorirea acelui bărbat de sprijineala iubitorilor de al lor neam și la alte folositoare cărți, pentru bună sporirea neamului! O, de ar dobândi cuviincioasa mulțămire băgarea sa de seamă și ostenele pentru folosul neamului! Căci neamul meu zice el, ceea ce am, aceea îți dau! Iar ceea ce nu am, nu vei lua! Osteneli, trude, silință, băgare de seamă, punere de nevoie, toate le închin folosului tău, bunei sporirii tale. Dă și tu, închină și tu ajutoriul tău și așa te vei folosi!

Deci, această Bisericească Istorie s-au alcătuit de pururea-pomenitul Meletie, la leat 1709, precum să vede la intrare, cap. 19, numărul 1. Însă moartea cea fără vreme cum s-au zis, au zăticnit tipărirea cărții! Deci au rămas cartea la Ioanina, în patria sa. Mulți iubitori de învățătură, prin cheltuieli nu puține, o prescria; prescriitorii, însă, sau pentru grăbire sau pentru lene, trecea multe nescrise. Drept aceia, la multe locuri să vede cu anevoie de înțeles alcătuitoriul cărții. Tălmăciuitoriul din elinie, asemenea, la trecerile cu vederea ale scriitorilor, adăugând ale sale, mai vârtos urâta sa scriere, au făcut cartea la multe locuri cu anevoie de înțeles, nedeslușită și cu lipse. Scurta vreme a tipăririi, lipsa de trebuincioase cărți și alte oareșcare întâmplări, au curs să zăticnească și să crească greotatea mea cu care eram încărcat.

Alcătuitoriul cărții aducând aminte oareșcare cuvinte ale părinților și ale altor alcătuitori de cărți, uneori însemna cartea sau capul de unde le-au prescris, iar alteori nu însemna. Trecerea cu vederea a prescriitorilor strica și cele puține însemnări ale alcătuitoriului cărții.

Drept aceia citeam de două³¹ ori și de trei ori cartea sau capul și nu era cu puțință să găsesc ce căutam sau, de o găseam, era greșită și lipsă. De multe ori alcătuitoriul cărții zice: „Citește pre Zlatoust, vezi pre Teodorit, zice Augustin, dupre Eusebie”, iar unde și la care carte sau cap, nu arată. Drept aceia, am fost silit să cercetez cu deamănuntul, nu numai cuvintele, ci și locurile din care alcătuitoriul cărții au adunat cele scrise.

Toată această carte bisericească cuprinde istoria de 17 veacuri. Deci, pentru mai lesnicioasă uneltire să împărțește în trei tomuri. Acest tom 1 cuprinde o intrare care în scurt cuprinde cu scrierea istoria Bisericii cei vechi, adică a sinagogăi jidovilor³² și alte oareșcare ce să cade Bisericii lui Hristos. Și patru cărți, adică istoria celor patru veacuri, de la împărăția lui

³¹ *Doao.*

³² Arhaism pentru a defini pe evrei, fără sens peiorativ.

Octavie August³³, până la moartea marelui Theodosie³⁴. Al doilea tom co-prinde 7 cărți, de la împărăția lui Arcadie și Onorie³⁵, până la moartea lui Alexie Anghel al patrulea³⁶ și a lui Iric al VI-lea³⁷. Al treilea tom co-prinde cinci cărți: de la împărăția lui Alexie al cincilea Anghel³⁸ până la împărăția lui Mustafa al doilea³⁹.

Cade-să însă ca să arăt în ce feliu de stare să află cartea cea scrisă de mână, care iaste la mâna mea și ce feliu de schimbare am găsit cu cale. Mai întâiu adecă, la veacul întâiu, cap. 13 era împărțit în două: unul adecă co-prindea pentru Simon și pentru simonieni, iar altul pentru nicolaiteni. Ci, de vreme ce ale nicolaitenilor sânt puține și capul să micșora, duple asemănare către celelalte, s-au împreunat cu cel ce co-prindea eresul simonienilor. Drept aceia, capul al 13 -<lea> și al 14-<lea> ale alcătuitoriului cărții, iaste capul al 13-<lea> al celui tipărit și cu urmare asemenea, încât, cea scrisă cu mână, co-prinde capete 21, iar cea tipărită oprinde capete 20. Al doilea veac, la cea scrisă cu mâna ajunge până la împărăția lui Comod⁴⁰ cezarul și a lui Pertinac⁴¹ și a lui Iulian Didiul⁴², încât al treilea tom să înce-pea de la împărăția lui Septimie Sevir⁴³, care s-au așezat cezar la leat 193 de la Hristos și mai co-prindea eretici, dascăli și dezghinarea tetradiților toate materie ale veacului al doilea. Deci s-au pus la locul lor, adecă la veacul al doilea, începere având al treilea veac de la așezarea împărăției cezarului Antonin Caracala⁴⁴. Al treilea veac, la ce scris cu mâna, au ajuns până la

33 Octavian Augustus, împărat roman 27 î.Hr.-14 d. Hr. Vezi Horia C. Matei, *Enciclopedia Antichității*, ed. a V-a, București, Ed. Meronia, 2004, p. 54. Din 27 î.Hr. primește titulatura de *Imperator Caesar Augustus divi filius*.

34 Teodosie cel Mare (Flavius Theodosius), împărat roman între 379-395. Horia C. Matei, *Enciclopedia Antichității*..., p. 318.

35 Arcadius (Flavius Arcadius), împărat al Imperiului Roman de Răsărit, între 395-408, iar Honorius (Flavius Honorius), împărat al Imperiului Roman de Apus, între 395-423. Horia C. MATEI, *Enciclopedia Antichității*..., pp. 35, 168.

36 Alexie (Alexios) IV Angelos, împărat bizantin între 1203-1204. S. B. Dașkov, *Dicționar de împărați bizantini*, trad. Viorica Onofrei, Dorin Onofrei, București, Ed. Enciclopedică, 1999, p. 345.

37 Henric VI, împărat al Sfântului Imperiu Roman, între 1191-1197.

38 Alexios V Ducas Murtzuphlos, împărat bizantin în 1204, înaintea cuceririi Constantinopolului de cruciați. S. B. DAȘKOV, *Dicționar de împărați bizantini*..., p. 349. În prefața ediției românești istoria este împărțită astfel: tomul I de la istoria veche israeliteană, tomul II de la Octavian Augustus la Theodosie cel Mare, tomul III de la Arcadie și Onorie la Alexie IV și Henric VI, tomul IV de la Alexie IV la Mustafa II, iar tomul V perioada dintre 1700-1783.

39 Mustafa II, sultan otoman între 1695-1703. Mihai ȚIPĂU, *Domnii fanarioți în Țările Române 1711-1821*, ed. a 2-a, București, Ed. Omonia, 2008, p. 188.

40 Commodus Marcus Aurelius Antoninus, împărat roman între 180-192. Horia C. MATEI, *Enciclopedia Antichității*..., p. 94.

41 Pertinax Publius Helvius, împărat roman în primele luni ale anului 193. Horia C. MATEI, *Enciclopedia Antichității*..., p. 251.

42 Iulian Didius (Didius Iulianus Marcus Severus), împărat roman în 193. Horia C. MATEI, *Enciclopedia Antichității*..., p. 109.

43 Septimius Sever (Lucius Septimius Severus), împărat roman între 193-211. Horia C. MATEI, *Enciclopedia Antichității*..., p. 289.

44 Caracala (Marcus Aurelius Antoninus), împărat roman între 211-217. Horia C. MATEI, *Enciclopedia Antichității*..., p. 76.

Constandie Cloru⁴⁵, până la Sevir⁴⁶ Macsiminul⁴⁷ și până la Maxentie⁴⁸. Ci, de vreme ce au împărățit la începutul veacului al patrulea, mi s-au părut cu cuviință ca să încep al patrulea veac de la Costandie Cloru. Încât acolo unde al patrulea veac la cel scris cu mâna coprinde capete 22, cel tipărit coprinde 24, adecă coprinzând și cele două capete duple urmă ale veacului al treilea, duple cel scris cu mâna.

Acestea toate s-au făcut ca să urmez oareșcum o dreaptă rânduială de hronologie, adecă de scrierea anilor. Deci, de să va părea la oareșcare prescrieri osebite, să nu socotească cititoriul că iaste lipsă, ci să cerceteze scara, ca să găsească ce poștește.

Alcătuitoriul cărții zice la intrare, la cap. 13, număr 1, că la sfârșitul fieșcăruia veac va face o scurtă coprire a cărții, spre înlesnirea aducerii-aminte de cele ce s-au făcut, însă la cea scrisă cu mâna, numai la două veacuri să găsește această scurtă coprire. Deci, de vreme ce nici la toate veacurile nu să coprinde această scurtă coprire, nici iaste lipsită cartea de scări cu de-amăruntul, atât pentru capete, cât și pentru cele ce să coprind, mi s-au părut cu cale în locul scurtei coprinderi, să adaug o scurtă coprire de învățătură, de bune obiceiuri și de bună orânduială a Bisericii, care iaste toată floarea aceștii Istoriei și a altor mulți alcătuitori de cărți. La cele trei dintâi veacuri, puțină osebite iaste; drept aceia, la sfârșitul veacului al treilea să află adunarea în scurt, care coprinde câte trele cele dintâi veacuri. Și cu urmare, adunarea în scurt al veacului al patrulea să găsește din parte și duple asemenea chip celelalte veacuri ale celorlalte tomuri vor avea aceiași adunare în scurt.

De vreme ce dar la multe locuri alcătuitoriul cărții să vede lipsit, pentru trecerea cu vederea a prescriitorilor și la multe locuri scurtat, am găsit cu cale și de folos ca să adaug oareșcare însemnări de dedesupt⁴⁹, spre îndreptare. Citirea lor va arăta și trebuința și folosul lor. Numai două părțile la limba elinească am putut să înfățișez cu cea scrisă de mână, din care socotesc că, dacă tălmăciuitoriul să mai silea ceva la buna scriere sau cel puțin să scrie cu slove lesne de înțeles și lua aminte la slovele însemnărilor scriitorilor celor de multe feliuri, m-ar fi ușurat de multă greotăte, fiindcă înțelegerea alcătuitoriului cărții drept au luat-o. Aceste două părțile să

⁴⁵ Constanțiu I Clorus (Flavius Valerius Constantius Chlorus), împărat roman între 305-306. Horia C. MATEI, *Enciclopedia Antichității...*, p. 96.

⁴⁶ Alexandru Sever (Severus Alexander Marcus Aurelius), împărat roman între 222-235. Horia C. MATEI, *Enciclopedia Antichității...*, p. 291.

⁴⁷ Maximin Tracul (Caius Iulius Verus Maximinus Thrax), împărat roman între 235-238. Horia C. MATEI, *Enciclopedia Antichității...*, p. 211.

⁴⁸ Maxentius (Maxentius Marcus Aurelius Valerius), împărat roman între 306-312. Horia C. MATEI, *Enciclopedia Antichității...*, p. 209.

⁴⁹ Dedesupt.

află una la slăvitul Evghenie⁵⁰, la cartea cea pentru prigonirea țării leșești, list 45, tipărită la leat 1768. A doua să află la Dositheï patriarhul, în Tomul de bucurie⁵¹, către început, care puțină osebire are nu la înțelegere, ci la însemnare. Căci la Tomul de bucurie să vede însemnată cum că să află la Bisericeasca Istorie, cartea 2, cap. 5, paragraf 8, 9 și 10 și la cea scrisă cu mâna să află la cartea 1, cap. 15 (și după cea tipărită, cap. 14), număr 8, 9, 10 și 11 și mai drept mi să pare.

Toate ostenelele mele ar fi fost în deșărt sau cartea nu s-ar fi arătat într-această stare, de ar fi lipsit ajutorul cel cu bun cuget al înțeleptului, prea cuvântăreț Iosif Martin, păzitoriul chesariceștii biblioteci, aici la Viena, carele nu numai cu osârdie mi-au dat în mână tot feliul de carte, ci și cele mai alese tipăriri ale lor. Încă au folosit spre ajutoriu și biblioteca iezuiților⁵², prea bogată și aceasta de tipăriri a tot feliul de cărți.

Citiți, dar, o iubiților cititori această carte, spre folosul vostru și de veți găsi vreo greșală la citirea ei, iertați, socotind aceasta nu la nebăgarea mea de seamă, ci la neiscușința tipăritorilor. Și eu, îndeletnicindu-mă la împodobirea tomului al doilea, voi fiți sănătoși, îndeletnicindu-vă la citire.

Gheorghe Vendot<i>

⁵⁰ Evghenie Vulgaris, cleric și cărturar grec, episcop de Herson între 1775–1787. Lucrarea a fost editată la Leipzig, în 1768, fiind traducerea în limba greacă, realizată de Evghenie Vulgaris, a cărții lui Voltaire, cunoscută în varianta sa franceză ca: *Essai historique et critique sur les dissensions des églises de Pologne*. Vezi Émile Legrand, *Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des grecs au dix-huitième siècle*, vol. 2, Paris, Société d'Édition Les Belles Lettres, 1928, pp. 86-89; Papadopoulos Thoma I., *Ελληνική βιβλιογραφία* (1466–1800), tom I, Atena, 1984, p. 446; *Περὶ τῶν διχονοίων τῶν ἐν ταῖς Πεκκλησιαῖς τῆς Πολωνίας. Δοκίμιον ἱστορικὸν καὶ κριτικόν*.

⁵¹ *Tomul bucuriei*, lucrarea lui Dositei, patriarhul de Ierusalim, tipărită la Râmnic, în 1705, de Sf. Antim Ivireanul. BAR, CRV 149; exemplarul 5 al bibliotecii este donat tot de Sf. Iosif Naniescu, mitropolitul Moldovei, cel care a dăruit și edițiile tipărite ale *Istoriei bisericești*, de la Viena și Iași. Detalii despre lucrare, în *Antim Ivireanul. Opera tipografică*, coord. arhim. Policarp Chițulescu, București, Ed. Institutului Cultural Român, 2016, pp. 136-137.

⁵² *Iezuiților*.

Pr. dr.
Laurențiu Rădoi

Episcopul Atanasie Dincă, un mare psalt și slujitor de vocație (1945–1948)

La 7 noiembrie 1939, la cererea autorităților de Stat, Episcopia Râmnicului-Noul Severin a fost desființată, prin decret regal, luând naștere Mitropolia Olteniei, cu sediul la Craiova, sub păstoria mitropolitului Nifon Criveanu¹. După multe stăruințe ale credincioșilor din vechea eparhie, aceasta a fost reînființată la 20 aprilie 1945, cu reședința la Râmnicu Vâlcea, fiind delegat a doua zi, ca locotenent de episcop, Arhiepiscopul Atanasie Dincă, fost vicar-patriarhal, cu numele de *Bârlădeanu*,² care a rămas în fruntea ei până la 11 martie 1948, când s-a retras³.

Viața lui până la alegerea ca episcop. Numit ca mirean Alexandru, noul arhipăstor de la Râmnic s-a născut la 22 decembrie 1896, în familia lui Constantin și Elena, oameni gospodari din satul Tânganu, comuna Cernica, județul Ilfov, unde și-a petrecut copilăria și a urmat școala primară. Chemarea lăuntrică, frumusețea slujbelor și aleasa trăire a viețuitorilor de la Mănăstirea Cernica i-au îndreptat pașii încă de tânăr spre monahism, călugărindu-se la vârsta de 19 ani, în Mănăstirea Tismana. Înzestrat cu o voce deosebită, ca un veritabil cântăreț, și cu o înclinare nativă spre muzica bisericească, a împletit ucenicia monahală cu cea școlară, urmând, între anii 1911–1914, cursurile Școlii de cântăreți bisericești, apoi pe cele ale Seminarului „Nifon Mitropolitul” din București, pe care le-a terminat primul din clasă. Elev eminent, după absolvirea Școlii de cântăreți, a fost numit, în paralel cu studiile liceale, cântăreț la bisericile *Olari* și *Sfânta Vineri-Hereasca* din Capitală.

Fiind un bun slujitor, de-a lungul timpului, a ocupat mai multe funcții, pe care a încercat să le îndeplinească cu aleasă responsabilitate. Astfel,

¹ SFÂNTA MITROPOLIE A OLTENIEI, RÂMNICULUI ȘI SEVERINULUI, *Viața bisericească în Oltenia. Anuarul Mitropoliei Olteniei*, Tipografia Sf. Mitropolii a Olteniei, Râmnicului și Severinului, Craiova, 1941, p. 95; Ghermano DINEAȚĂ, *Episcopia Râmnicului și Argeșului*, Rm. Vâlcea, 1969, p. 9.

² Gh. I. MOISESCU, „Hirotonia întru arhiepiscop a P. S. Atanasie Dincă Bârlădeanu”, în *Biserica Ortodoxă Română*, an. IX (1943), nr. 1-3, p. 611 (se va cita BOR); Teodor N. Manolache, „Cronica internă. Reînființarea Sfintei Episcopii a Râmnicului-Noul Severin”, în BOR, an. LXIII (1945), nr. 7-8, pp. 404-405; † Nicodim, patriarhul României, „Gramata Sf. Sinod”, în *Renașterea*, an. XXIV (1945), nr. 5-6, pp. 224-225 (se va cita R); Gr. T. M., „Note și informații”, în *Revista Teologică*, an XXXV (1945), nr. 6, p. 264.

³ Pr. Nicolae ȘERBĂNESCU, „Episcopii Râmnicului”, în *Mitropolia Olteniei*, an. XIV (1964), nr. 4-6, p. 210 (se va cita MO).

între anii 1915–1916, a slujit ca diacon la Episcopia Râmnicului, fiind hirotonit de Episcopul Sofronie Vulpescu, care i-a apreciat talentul vocal și cunoștințele liturgice, iar în timpul Primului Război Mondial a fost hirotonit preot și numit confesor la Spitalul Militar *Vasile Lupu* și la Facultatea de Medicină din Iași, îndeplinind și serviciul de infirmier. După demobilizare, a fost repartizat la Mănăstirea Cernica, pentru a-și reface sănătatea, slujind alături de soborul mănăstirii. Acolo a primit încuviințarea starețului pentru predarea muzicii bisericești, fiind remarcat de fostul mitropolit primat Atanasie Mironescu, care se retrăsese la pensie în sfântul așezământ.

Numit să slujească la Parohia Câmpurelu, din județul Ilfov, în 1918, apoi la Crunți și Arțari, în Ialomița, după cinci ani a fost chemat ca mare ecleziarh al Catedralei episcopale din Constanța, apoi profesor și director la Școala de cântăreți bisericești din oraș. În paralel, a predat Tipic și Muzică bisericească pentru pregătirea candidaților care urmau să fie hirotoniți pe seama parohiilor dobrogene vacante. Venind în capitală, în anul 1924 a fost numit subdirector, spiritual și profesor de Muzică bisericească la Seminarul „Nifon Mitropolitul”, precum și profesor de Muzică bisericească și studii religioase la Școala de cântăreți bisericești. Pentru meritele sale, în anul 1926 a fost chemat din nou la Constanța, unde a funcționat până în 1931 ca protos al Catedralei, exarh al mănăstirilor din eparhie, director și profesor al Școlii de cântăreți.

Dornic să-și aprofundeze cunoștințele religioase, și-a continuat pregătirea la Facultatea de Teologie din București, unde, în anul 1934, și-a susținut licența cu titlu „Un stâlp al propovăduirii creștine în Biserica Ortodoxă: Sfântul Teodor Studitul”, căreia i-a fost acordat calificativul „magna cum laude”. În timpul studiilor, s-a retras din toate demnitățile și funcțiile bisericești, stabilindu-se la Mănăstirea Ghighiu. Apreciind „meritele și însușirile sufletești ale acestui zelos și energic ostenitor în via Domnului”, la 15 martie 1936, Patriarhul Miron Cristea i-a încredințat conducerea așezământului, pe care l-a refăcut, înzestrându-l cu 150 ha de pădure. Aceste realizări l-au promovat, la 1 iunie 1938, în postul de exarh-referent al mănăstirilor din Arhiepiscopia Bucureștilor, apoi, după câteva luni, ca egumen al Mănăstirii Căldărușani, care era într-o stare avansată de degradare. Aici a restaurat locașul și celelalte clădiri, a introdus curentul electric, a săpat o fântână arteziană, a înălțat o poartă la intrarea principală, a construit o șosea, a reintrodus regulile Sfântului Sava și slujbele de zi și noapte. Datorită vredniciei și aptitudinilor sale muzicale, patriarhul Nicodim a mutat Școala de cântăreți a Arhiepiscopiei Bucureștilui la Căldărușani, sub directă sa conducere, pentru a o organiza în cele mai bune condiții. Un muzeu bisericesc și atelierul de sculptură au completat

frumoasele realizări săvârșite de noul egumen. Întrucât cutremurul din anul 1940 afectase mănăstirea, a refăcut biserica mare și celelalte chilii, sălile de clasă, dormitoare și biserica din cimitir, readucând locașul într-o stare înfloritoare, demnă de o ctitorie domnească⁴. Totul s-a datorat arhimandritului Atanasie, „o fire energică, cu curaj și pricepere, care chiar de a doua zi, deși cheltuiuse multe milioane înaintea cutremurului cu reparațiile, atât la biserici, cât și la clădiri, a luat-o de la început cu refacerea și deodată din toate părțile”⁵.

Aceste realizări bogate i-au adus numeroase aprecieri, fiind numit la 16 septembrie 1941 egumen al Mănăstirii Cernica, pe care, de asemenea, o va reabilita după marele cutremur⁶. Din sursele vremii reiese că în această întreită slujire, de exarh, stareț și profesor, viitorul ierarh s-a dovedit „un om de acțiune, de muncă fără preget. La slujbele și ceremoniile religioase îndulcea cu cântarea și vocea sa frumoasă cultul nostru bisericesc”⁷.

Pe lângă preocupările administrative, arhimandritul Atanasie Dincă a avut și o activitate publicistică deosebită, dând la lumină câteva lucrări teologice, dintre care menționăm: *Concepte ale culturii monastice* (București, 1939), *Sfântul Teodor Studitul. Viața și opera sa* (București, 1940), *Cuvintele Sfântului Teodor Studitul* (București, 1940), *Studiu bibliografic al lucrărilor despre Mănăstirile și Schiturile din România* (în manuscris), *Strădanii în ogorul monahismului* (București, 1941) și *Organizarea mănăstirilor și a monahismului* (în manuscris). De asemenea, a colaborat la diferite publicații, lăsând numeroase compoziții de muzică psaltică, în manuscris, care i-au scos în evidență calitățile intelectuale. Toate lucrările sale s-au bucurat de prețuire din partea oamenilor de cultură ai țării, precum Nicolae Iorga, Alexandru Iordan de la revista *Viața Românească*.

Episcop vicar la București. Luând în considerare activitatea sa, la 1 noiembrie 1943, Patriarhul Nicodim l-a recomandat vicar-patriarhal, iar la 12 decembrie, același an, l-a hirotonit în Catedrala patriarhală, dându-i titlul de *Bârlădeanul*⁸. Cu acest prilej, noul ales a spus: „Cred într-o misiune spi-

⁴ Redacția Revistei „Renașterea”, *Arhipăstorul nostru*, în R, an. XXIV (1945), nr. 7-8, pp. 301-306; Asistent, „†Arhiereul Atanasie Dincă 1896–1873”, în *Glasul Bisericii*, an. XXXII (1973), nr. 1-2, p. 239 (se va citat GB); Diac. George Dincă, „Chipuri de ierarhi compozitori și mari cântăreți bisericești (partea a II-a)”, în GB, an. XXXVI (1977), nr. 10-12, p. 960-961; *** „Arhiereul Atanasie Dincă”, în BOR, an. XCI (1973), nr. 1-2, pp. 229-230; Pr. prof. dr. Nicolae ȘERBĂNESCU, „Ierarhii plaiurilor oltene în prima sută de ani de autocefalie a Bisericii Ortodoxe Române (1885–1985)”, în MO, an. XXXVII (1985), nr. 5-6, pp. 356-357; Pr. prof. dr. Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români*, Editura Andreiana, Sibiu, 2014, p. 208.

⁵ Arhim. Melhisedec Dimitriu, „Cronica internă. O vizită canonică la Mănăstirea Căldărușani-Ilfov”, în BOR, an. XLI (1943), nr. 1-3, 1943, p. 147.

⁶ Redacția revistei „Renașterea”, *Arhipăstorul nostru*..., p. 307.

⁷ Asistent, † *Arhiereul Atanasie Dincă*..., pp. 239-240.

⁸ Redacția revistei „Renașterea”, *Arhipăstorul nostru*..., pp. 307-308; *** *Arhiereul Atanasie Dincă*..., p. 230; Asistent, † *Arhiereul Atanasie Dincă*..., p. 240 (La 12 iunie 1942, este hirotonit arhiereu de Nicodim, cu titlul de *Bârlădeanul* și delegat episcop locotenent al Râmnicului); George DINCĂ, *Chipuri de ierarhi*..., p. 961.

rituală a poporului român ortodox cel mai vechi și astăzi cel mai puternic în credința Răsăritului, pentru care popor, Biserica trebuia să ridice nivelul de trăire și învățătură al «nebunilor pentru Hristos», monahii; să îndatoreze clerul de mir la o activitate prin care să agonisească trăirea în Hristos, al lui și a obștii creștinești; să cearnă cu zgârcenie valorile pentru înalta ierarhie, să închege în duh și lucrare aceste trei stări bisericești; să dea prestigiu culturii teologice, să folosească din plin mijloacele de sfințenie prin grai, prin învățături și deplină autoritate. Cred în puterile neamului meu și în nesecatele lui izvoare de energie, că a zămislit și zămislește și astăzi eroi și sfinți și [...] numără între fiii săi odrasle în care s-au încheat toate însușirile nației, care însumează toate putințele și care justifică și dreptul de egalitate a seminției românești”. Tot aici ne reține atenția discursul Patriarhului, care a subliniat alesele sale calități: „Dar când am venit și am început să lucrez cu Preasfinția Ta, am cunoscut îndeaproape priceperea, tragerea de inimă și credința cu care știi să lucrezi pentru folosul Bisericii. Adaug că eu am constatat că Preasfinția Ta ești un lucrător vrednic în care îmi pun multă nădejde. Este și aceasta un motiv pentru care am ținut și am stăruit să fii ridicat la înalta treaptă a arhieriei”⁹.

În această demnitate înaltă, „neobositul înnoitor de sfinte locașuri, promotor al vieții monahale” a fost delegat cu reorganizarea Institutului Biblic și de Misiune al Patriarhiei, ajuns în impas din cauza vitregiilor vremii. Astfel, „datorită grijii neadormite și energiei pilduitoare a Preasfinției Sale”, s-au tipărit numeroase cărți religioase de care se simțea

„Profund cunoscător al problemelor misionare și însuși misionar zelos din fire, ...Vlădica Athanasie lucrează pentru descătușarea Bisericii din formalismul ucigător de spirit și din birocratismul eclesiastic arhaic”. ✠

nevoia: *Ceaslovul, Acatistierul, Panihida, Biblia* și alte opere teologice și de cultură laică și religioasă. Ca urmare a activității sale, paginile revistei *Renașterea* menționau: „Profund cunoscător al problemelor misionare și însuși misionar zelos din fire, adept convins al dinamismului misionar, Vlădica Athanasie lucrează pentru descătușarea Bisericii din formalismul ucigător de spirit și din birocratismul eclesiastic arhaic”¹⁰. La rândul său, consilierul controlor T. Manea-Băleni scria într-o *Dare de seamă* asupra bilanțului încheiat la 31 martie 1945: „Cu numirea Preasfințitului Arhiepiscop Athanasie la Institutul Biblic s-a început o era nouă de prosperitate și legalitate”¹¹.

La 3 aprilie 1945, a participat la Consfătuirea profesorilor de Religie din Capitală, unde, în calitate de delegat patriarhal, a rostit o cuvântare plină de entuziasm, în care a scos în evidență rolul preotului profesor în îndrumarea tineretului școlar privitor la activitățile creștin-umanitare. Exprimându-și bunăvoința pentru conlucrare, a arătat apoi că intenționează să înființeze o secție misionară de colportaj pentru luminarea tineretului și a adus la cunoștință apariția *Bibliei* din 1944, tradusă în cea mai mare parte de Patriarhul Nicodim, rugând să fie introdusă în bibliotecile școlare, împreună cu *Istoria Biblică* a lui

⁹ Diac. Gheorghe I. Moiescu, „Cronica bisericească. Hirotonia într-un arhiepiscop a P. S. Atanasie Dincă Bărlădeanu”, în *BOR*, an. LXI (1943), nr. 10-12, pp. 611-622.

¹⁰ Redacția revistei „Renașterea”, *Arhipăstorul nostru...*, pp. 308-309.

¹¹ „Institutul Biblic de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române. Darea de seamă a Administrației și Serviciul de contabilitate asupra Bilanțului încheiat la 31 martie 1945”, în *BOR*, an. LXIII (1945), nr. 6, p. 284.

Lopuhin, tradusă din rusește, și volumele din colecția patristică *Izvoarele Ortodoxiei*, traduse prin purtarea de grijă a preotului Dumitru Fecioru¹².

Locțiitor de episcop la Râmnic. Având o bogată experiență în funcțiile administrative și de învățământ bisericesc, după reînființarea Episcopiei Râmnicului, în anul 1945, a fost delegat să conducă Ortodoxia din Oltenia. Cunoscut ca un „vrednic gospodar și iscusit ostenitor în latura activității culturale și administrative”¹³, a fost numit locțiitor de episcop, la 21 aprilie¹⁴, iar cinci zile mai târziu instalat, cu o deosebită solemnitate, în prezența delegaților Sfântului Sinod, a autorităților guvernamentale, civile și militare, precum și a numeroși credincioși. În îndătinata cuvântare, cel care avea să conducă destinele Eparhiei a spus cu vădită emoție: „Cunosc bogata tradiție bisericească a Episcopiei Râmnicului, pentru că sunt fiul sufletesc al acestei Eparhii și nu am altă dorință mai puternică decât aceea ca prin activitatea și lucrarea ce voi desfășura aici să mă ridic la înălțimea acestei tradiții, bogată în fapte de cultură, de ctitorii bisericești, de smerită viață creștinească, întemeiată și continuată la Râmnic de străluciți ierarhi ca Antim Ivireanul, Calinic cel Sfânt, Ghenadie Enăceanu, Antim Petrescu și alții”. Profund mișcat de declarațiile de încredere ale reprezentanților tuturor partidelor din Guvern, la final a afirmat: „toată lucrarea, ce va desfășura în ogorul Bisericii Olteniei, se va inspira din marile principii de iubire pentru popor, care constituie remediile de viață în aceste vremuri noi ale poporului român și ale tuturor popoarelor iubitoare de pace și dreptate”.

Nu mai puțin însemnat este și discursul său ținut la banchetul oferit de Primăria orașului Râmnicu Vâlcea, unde a mulțumit tuturor celor care au contribuit la alegerea sa, precum și celor ce au insistat, ani de-a rândul, pentru reînființarea Episcopiei, „întru împlinirea acestei legitime, istorice și canonice dorințe a întregului cler și popor oltean”¹⁵. De reținut *Cuvântul* către cler și credincioși, în care și-a mărturisit cu mândrie apartenența la aceste ținuturi: „Fiu sufletesc al Eparhiei, am primit creșterea de cuviință și m-am învrednicit de călugărie în Sfânta Mănăstire a Tismanei și de slujire ca diacon în Catedrala episcopală și în diferite biserici și mănăstiri oltene. Trecutul de slavă al ctitoriilor oltenești de la Cozia și Bistrița trăiește în inima mea. Cunosc viața monahală și prețuiesc sporul de cultură și de

¹² Teodor N. Manolache, „Cronica internă. Profesori de religie la Î. P. S. Nicodim, patriarhul României”, în BOR, an. LXIII (1945), nr. 4-5, pp. 195-196.

¹³ „Solemnitatea instalării P. S. Athanasie Bârlădeanul, ca episcop locotenent al Eparhiei Râmnicului Noul-Severin”, în R, an. XXIV (1945), nr. 5-6, p. 226.

¹⁴ † NICODIM, Patriarhul României, *Gramata Sf. Sinod...*, pp. 224-225; Teodor N. MANOLACHE, *Cronica internă. Reînființarea Sfintei Episcopii a Râmnicului-Noul Severin...*, pp. 404-405.

¹⁵ *Solemnitatea instalării...*, pp. 225-229.

înălțare sufletească pe care l-au adus lumea credincioasă și călugăria în viața Eparhiei și a întregii noastre țări. Știu ce s-a înfăptuit mai în fiecare din aceste locașuri și nădăjduiesc pentru toate cel mai frumos viitor”¹⁶.

Numirea sa a produs o mare bucurie în Oltenia, fapt mărturisit de Pr. Fl. M. Mihăescu, care, în numele preoțimii și administrației episcopale, a afirmat: „Și cine V-a urmărit activitatea Preasfinției Voastre de până acum, ca desăvârșit gospodar de la Sfânta Mănăstire Căldărușani, pentru care ați primit recunoașterea publică din partea Î.P.S. Patriarh și consacrarea prin alegerea ca Vicar al Sfintei Patriarhii, iar mai apoi, în această calitate de Vicar, neastâmpărul duhovnicesc și misionar al Preasfinției Voastre, care nu V-ați dat o clipă de odihnă, mergând pretutindeni unde chemarea misionară a Preasfinției Voastre găsea o lipsă de împlinit, pentru adăugirea și sporirea puterilor preoțești, în lupta cu întunericul din suflete, acela poate fi sigur că pagina pe care o veți înscrie și aici va fi o pagină de lumină. Și ea va fi de așa fel ca pentru Preasfinția Voastră să însemne o podoabă și mândrie, iar pentru olteni o binefacere”¹⁷.

Încredințați pe deplin de calitățile noului conducător al Bisericii din Oltenia, „un Vlădică înzestrat cu alese daruri și binecuvântate însușiri”, membrii Redacției revistei *Renașterea* ne-au lăsat, la rândul lor, următoarele însemnări, care nu fac decât să-i contureze în linii mari chipul: „Slujbele frumoase și înălțătoare săvârșite cu toată ființa, dăruirea muzicală bogată a Preasfinției Sale, predica

vie și pătrunzătoare, bazată pe convingerea personală, activitatea neobosită pe teren social, cultural, filantropic, misionar și religios, sunt tot atâtea izvoare de bogate realizări de la înălțimea cărora Preasfinția Sa cheamă prin vrednică și arhierească pilduire pe toți clericii și credincioșii din Eparhia Olteniei în aceste vremuri de mari prefaceri sociale, la o cât mai rodnică activitate în ogoarele sufletelor și parohiilor lor. Dar, mai presus de toate bunele doriri de care este mistuit noul Arhipăstor, se evidențiază spiritul de abnegație și de sacrificiu al Preasfinției Sale pentru neamul și Biserica străbună în care Domnul l-a rânduit ca vrednic Arhiereu. Strădaniile sale în toate laturile de activitate religioasă, misionară, culturală, gospodărească, au fost și sunt apreciate de toată lumea cunoscătoare a marilor probleme bisericești, în frunte cu răposatul cărturar al neamului Nicolae Iorga, Domnul Profesor Universitar D. Gh. Boroianu, Î. P.S.S. Nicolae, Mitropolitul Ardealului, și în special de către Înaltpreasfințitul Părinte Patriarh D. D. Dr. Nicodim...”¹⁸.

În calitate de locțiitor al Episcopiei Râmnicului, remarcăm prezența sa, din partea Bisericii noastre, la recepția organizată la 19 mai 1945, în sala *Asociației române pentru strângerea legăturilor cu Uniunea Sovietică* (A.R.L.U.S.), cu ocazia vizitei delegației Bisericii Ortodoxe Ruse, în frunte cu episcopul Ieronim al Chișinăului, unde, într-o frumoasă cuvântare, a arătat legăturile dintre Biserica Română și cea Rusă¹⁹. În același an, credincioșii din Craiova au făcut cunoștință cu părintele lor spiritual, la hramul Catedralei *Sfântul Dumitru*, „intuindu-i chipul cuvios și reprezentativ de urmaș al Apostolilor

¹⁶ + ATHANASIE, episcop locțiitor al Râmnicului Noul-Severin, „Cuvânt de îndemn și salut către credincioșii creștini din de Dumnezeu păzita Eparhie a Râmnicului Noul-Severin”, în *R*, an. XXIV (1945), nr. 5-6, pp. 231-232.

¹⁷ Pr. Fl. M. MIHĂESCU, „Cuvântul preoțimii și administrației eparhiale cu prilejul instalării Preasfințitului Vicar Patriarhal Athanasie Dincă Bărlădeanu în scaunul de Episcop Locotenent al Episcopiei Râmnicului Noul Severin, în ziua de 26 aprilie 1945”, în *R*, an. XXIV (1945), nr. 5-6, p. 236.

¹⁸ Redacția Revistei „Renașterea”, *Arhipăstorul nostru...*, pp. 301, 309.

¹⁹ Teodor N. MANOLACHE, „Cronica internă. Recepția organizată de Secția Religioasă a A.R.L.U.S.U.L-ului în onoarea delegației Bisericii Ortodoxe Ruse”, în *BOR*, an LXIII (1945), nr. 4-5, p. 192.

și ascultându-i măiastra voce în executarea mănăstireștilor și arhaicelor imne bisericești, pe care nici cei mai mari cunoscători în ale psaltichiei nu le-au auzit vreodată, nici chiar din gura marelui Popescu-Pasărea”. Prezent la eveniment, preotul Th. Popescu-Urlueni avea să ne lase câteva rânduri deosebit de sugestive pentru modul în care săvârșea sfintele slujbe: „*Slava de la Laude, Slavoslovia cea mare, Ecfonisele* cu tot felul de formule, care de care mai impresionante, *Doamne mântuiește, Pace tuturor, Axionul* pe gl. VI, diferite *Doamne, miluiește!*, textele biblice ale epiclezei euharistice, în sfârșit toate cântările interpretate de puternica și subtila voce a Chiriarhului oltean au revelat tuturor nu numai calitățile sale personale în arta aceasta, dar și comorile de frumuseți nebănuite ale bătrânei noastre muzici bisericești, atât de general oropsită și de multe ori pe bună dreptate, dar aceasta numai din pricina lipsei de competență, trăire și simțire a celor ce o cântau. Credem că oricare l-a auzit pe vlădica Athanasie, decât care mai desăvârșit cântăreț nu cunoaștem în întreaga Eparhie, a depănat tainic în sufletul său firul lung, dar strălucitor, al vieții sale de mănăstire, la umbra căreia, zi de zi și noapte de noapte, vreme de lungi ani de ucenicie petrecută în cea mai deplină ascultare, supunere și renunțare de bună voie, a învățat prin străduință îndelungată, ca și prin audierea executării lor de către alți sfinți monahi, aceste dumnezeiești cântări, pe care astfel să le poată transmite și împărtăși și altora, ca pe niște giuvaere, care, deși uneori sunt prăfuite, rămân totuși nestemate prin valoarea lor, indiferent de timp sau loc”²⁰.

Din alte însemnări aflăm că la 8 iulie 1945 a participat la sfințirea bisericii din comuna Izvoarele, județul Prahova, unde, după ce a oficiat Sfânta Liturghie, a deschis seria cuvântărilor, arătând că nu a găsit nicăieri „o mai desăvârșită operă bisericească și românească, ca în comuna Izvoarele”. În continuare, și-a exprimat bucuria că la acest eveniment participă și reprezentanții guvernului poporului, care sprijină lucrarea creștinească și românească a Bisericii²¹.

În îndătinata pastorală din același an, cu prilejul Crăciunului, transmitea păstoriților săi următoarele sfaturi: „Să ne apropiem unii de alții, înfrățindu-ne în duhul păcii! Să ne înțelegem și să înțelegem chemările vremii! Să luăm unii altora sarcinile și să ușurăm greutățile care apasă de atâtea ori în chip nedrept și strivitor pe atâția dintre noi! Să alergăm fără pregetare la împlinirea îndatoririlor pe care le reclamă nevoile de reconstruire pe urmele pustiitorului război care a trecut și să dăm fără pregetare măsura ajutorării

²⁰ Pr. Th. POPESCU-URLUENI, „Cronica internă. Prea Sfințitul episcop Athanasie vizitează Craiova cu prilejul serbării hramului Catedralei”, în R, an. XXIV (1945), nr. 11-12, pp. 425-426.

²¹ Teodor N. MANOLACHE „Cronica internă. Tărnosirea bisericii din com. Izvoarele, județul Prahova”, în BOR, LXIII (1945), nr. 9, pp. 470-471.

nostre, fiecare în locul muncii pe care o are de făcut!”²². Într-o carte pastorală dată în anul 1946, cu ocazia Sfintelor Paști, îndemna „copiii să fie buni, mi-loși, ascultători! Fiecare copilaș să privească seara și dimineața când se roagă spre icoana de pe perete și va vedea acolo chipul sfânt, chipul îmbietor al Domnului Iisus, Care atât de mult iubește copilăria și pe copilași. Copiii care învață la școală nu trebuie să uite că sunt datori a se îngriji de buna lor pregătire. Ei trebuie să fie ordonați, să-și păstreze curate hainele, cărțile, mâinile și corpul. Să fugă de tovărășiile rele. Să se ferească a deprinde obiceiuri urâte. Să nu înjure. Să nu pârască. Să nu fure. Domnul și îngerii Săi părăsesc pe unii copii ca aceștia. Copilul bun și școlarul model ajută pe camaradul în nevoie. Este milos cu semenii și cu animalele. Pe deasupra, școlarul, ca ade-vărat școlar, trebuie să aibă totdeauna temele bine învățate. Neconținut să aibă în minte, fiecare școlar, tabloul care arată pe Iisus între cărturari. Ce uimiți s-au arătat acești învățați, văzând câtă învățătură și câtă pătrundere avea Mântuitorul cu mintea Sa, copil fiind!”. Iar tinerilor le spunea: „Feriți-vă de ceea ce vă poate vătăma sănătatea sufletului și a trupului! Faceți ceea ce făceau tinerii veacurilor trecute: stâlpii de orânduie pentru binele obștii, pietrele de hotar pentru îndrumarea mulțimilor! Adânciți-vă pravilele dăinuirii noastre! Consultați pe duhovnici! Aproiați-vă de suflul nestricatelor noastre așezări morale și respirați văzduhul purificat prin virtuți! Nu ocoliți Biserica! Instituția care a adus cele mai simple ajuto-rări în construirea și reconstruirea țării, atât pe timpul războaielor, cât și în timp de pace. Priviți cu luare aminte în jur!”²³

După un an de la înscăunarea sa ca epis-cop-locotenent la Râmnic, preotul C. Zamfirescu scria în paginile revistei *Renașterea*: „P. S. Athanasie, locotenent episcopal la R.-Vâlcea, are multe în-sușiri spre a crea un stil de ierarh și preot ortodox. P. S. Sa are talentul de a săvârși serviciul religios cu multă măiestrie, reînviind frumusețile nepieri-toare ale muzicii bizantine. L-am auzit vorbind la Biserica *Sfântul Dumitru* din Craiova și la deschiderea cursurilor la Colegiul Național din Craiova, unde a făcut o frumoasă impresie prin cuvântările pe care le-a ținut. Nu este lucru puțin a vorbi frumos, căci și Domnul Iisus Hristos și apostolii și toți marii ierarhi au creat opinia publică prin frumusețea cuvântului lor. Am auzit, de asemenea, că P. S. Sa nu este căutător de comori pământești,

„Nu este lucru puțin a vorbi frumos,
căci și Domnul Iisus Hristos și apostolii
și toți marii ierarhi au creat opinia publică
prin frumusețea cuvântului lor.” ✠

²² † Athanasie, episcop locotenent al Eparhiei Râmnicului-Noul Severin, „Pastorală dată cu prilejul Sf. Sărbători ale Nașterii Domnului”, în R, an. XXIV (1945), nr. 11-12, pp 387-388.

²³ † ATHANASIE, episcop locotenent al Eparhiei Râmnicului Noul Severin, „Carte pastorală de Sfintele Paști”, în R, an. XXV (1946), nr. 4-5, pp. 66-78.

ceea ce nu s-a întâmplat în trecutul apropiat al Bisericii oltene. În scurtul timp de un an, P.S. Sa, date fiind grelele împrejurări prin care trecem, n-a putut să-și arate îndeajuns puterile sale de administrator și conducător al Bisericii oltene. Până acum însă, ne-a oferit o arvună pentru aceea ce va face în viitor. P. S. Sa poartă un nume predestinat. Îl cheamă Athanasie, adică fără moarte, nu în sensul că nu va muri niciodată, ci în sensul să rămână nemuritor prin lucrările sale. P.S. Sa a venit la Râmnic nu să ocupe un loc vacant de episcop, ci să umple un loc gol lăsat de alții. Îi urăm să treacă de la starea de provizorat la ceea ce definitiv, spre binele Bisericii oltene²⁴.

Activitatea sinodală. Mai multe știri avem despre activitatea sa sinodală. De pildă, într-o cuvântare caldă, a arătat rodnicia activitate a Patriarhului Nicodim în cei șase ani de când se afla în fruntea Bisericii, spunând printre altele: „Noi cei din jurul Î.P.S. Voastre am cunoscut puterea de muncă, ne-am adăpat din înțelepciunea Î.P.S. Voastre și ne-am străduit să fim cât mai sânguincioși în lucrul nostru pentru a fi în pas cu osârdia Conducătorului nostru care zi și noapte lucrează la înfăptuirea unei opere pentru Biserică și țară. Opera și înfăptuirile Î.P.S. Voastre pe toate tărâmurile sunt documente a căror valoare impresionantă vor trece în istorie”²⁵.

Întrucât la Școala de la Mănăstirea Bistrița nu se putea lua nicio măsură din cauza imixtiunii Ministerelor Sănătății și al Culturii Naționale, Sfântul Sinod a hotărât, la 30 iulie 1945, că: „P. S. Episcop Locotenent al Râmnicului Noul Severin va cerceta situația la fața locului, va lua măsurile cuvenite în calitate de Chiriarh al locului pentru ca Episcopia să-și reîntre în drepturile ei canonice asupra mănăstirii; iar situația școlii să fie reglementată astfel ca să aparțină de Ministerul de resort, adică de Ministerul Cultelor”²⁶. Peste câteva luni, în ședința din 4 decembrie, cu prilejul împlinirii vârstei de 80 de ani ai Patriarhului Nicodim, a luat cuvântul, în numele membrilor sinodali, spunându-i acestuia: „Vă cunoaștem zelul pentru legea noastră strămoșească! Vă cunoaștem puterea de muncă și, în fața acestora, ce alta am putea să rostim decât că greu și aproape cu neputință i-ar fi oricărui dintre noi și dintre oameni ca, într-o viață întreagă, să citească numai ceea ce Î.P.S. Voastră, din miez de noapte până în zi și «din straja dimineții până în noapte», ani îndelungați, ați așternut pe hârtie, în slove ziditoare de suflete, întremătoare de voinți și răspânditoare de lumină, nepieritoare opere de cultură creștină, traducând și înșivă

²⁴ Pr. C. ZAMFIRESCU, „Un an de la înscăunarea P. S. Athanasie, episcop locotenent al Eparhiei Râmnicului-Noul Severin”, în *R*, an. XXV (1946), nr. 4-5, p. 82.

²⁵ Grigore SPIRU, „Cronica internă. „Aniversarea împlinirii a 60 ani de patriarhat a Î.P.S. Patriarh Nicodim”, în *BOR*, an. LXIII (1945), nr. 7-8, pp. 399-400.

²⁶ „Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române. Sesiunea ordinară din anul 1945. Ședința din ziua de 30 iulie 1945”, în *BOR*, an. LX (1945), nr. 7-8, p. 8.

insuflat zămisitor de cultură teologică dovedindu-Vă”²⁷. La final a adăugat: „Să vă lungească Dumnezeu viața, să Vă înnoiască puterea de muncă precum pe ale vulturului tinereți și să Vă binecuvinteze cu mulțumirea de a vedea a ceea ce strădaniilor ce ați depus pe ogorul Neamului și Bisericii noastre, care multă bucurie să fie asemenea bucuriei aceleia pe care a avut-o fericita Elena când a aflat cinstita și de viață făcătoare Cruce a Domnului Dumnezeu și Mântuitorului nostru Iisus Hristos!”²⁸.

Numele său este pomenit apoi în ședința din 9 decembrie 1946, când cerea mărirea coeficientului de salarizare pentru ierarhi, consilieri patriarhali, mitropoliteni și episcopali, și propunea acordarea rangului de arhimandrit protosinghelilor Firmilian Marin, Ghenadie Nițoiu și altora²⁹. A doua zi, la propunerea sa, Sfântul Sinod a hotărât delegarea unei comisii, din care să facă și el parte, care să prezinte Ministrului Educației un memoriu prin care să susțină menținerea orelor de religie în toate școlile de curs secundar, câte două săptămânal, accentuând că și părinții elevilor cer acest lucru. De asemenea, tot acum a citit referatul Comisiei canonice și pentru disciplină asupra încadrărilor ierarhilor, consilierilor centrali și eparhiali, preoților de la catedrale, diaconilor, la un coeficient necorespunzător cu demnitățile pe care le ocupă și cu studiile urmate, prin noul statut al funcționarilor publici. Pentru corelarea acestei nedreptăți a făcut propuneri pentru o încadrare justă, indicând și coeficienții de salarizare. Primind propunerea, Sfântul Sinod a hotărât alcătuirea unei comisii din care să facă și el parte, care să se prezinte cu un memoriu documentat la Președinția Consiliului de Miniștri pentru a obține rectificarea încadrărilor ierarhilor, consilierilor centrali și eparhiali, a preoților și diaconilor de la catedrale la un coeficient corespunzător cu demnitățile pe care le ocupă.

În calitate de raportor al Comisiei canonice și pentru disciplină, în ședința din 11 decembrie, a citit mai multe referate privitoare la cazuri de disciplină din cuprinsul Episcopiei Oradiei și Mitropoliei Ardealului³⁰. La 19 noiembrie 1947, a citit referatul asupra cercetării actelor alegerii Arhiepiscopului Justinian Marina *Vasluianul* în scaunul vacant de mitropolit al Moldovei, iar a doua zi a citit referatul privitor la examinarea canonică și cercetarea actelor alegerii în scaunul nou înființat de arhiepiscop al Craiovei a arhimandritului Firmilian Marin³¹.

²⁷ Arhiepiscopul Athanasie D. Bărlădeanu, „Cuvânt de înaltă cinstire”, în BOR, an. LIII (1945), nr. 11-12, p. 556.

²⁸ „O îndreptățită cinstire”, în R, an. XXIV (1945), nr. 11-12, p. 388.

²⁹ „Partea oficială. Dezbaterile Sfântului Sinod al Sfintei Biserici Ortodoxe Române. Sesiunea ordinară din anul 1946. Ședința din ziua de 9 decembrie 1946”, în BOR, an. LXV (1947), nr. 1-3, p. 113.

³⁰ „Partea oficială. Dezbaterile Sfântului Sinod al Sfintei Bisericii Ortodoxe Române. Sesiunea ordinară din anul 1946. Ședința din ziua de 10 decembrie 1946”, în BOR, an. LXV (1947), nr. 1-3, pp. 123-127.

³¹ „Dezbaterile Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe române. Ședința din ziua de 20 noiembrie 1947”, în BOR, an. LXV (1947), nr. 10-12, pp. 420-422.

La 30 noiembrie 1947, a luat parte la slujba de hirotonie în treapta arhieriei a arhimandritului Firmilian, alături de mitropolitul Justinian al Moldovei și episcopul Veniamin Sinaitul, în Catedrala patriarhală, apoi la instalarea din 28 decembrie, în scaunul de arhiepiscop, la Craiova³².

Retragerea din scaun. Motivat de inițiativa clerului și a credincioșilor olteni, Episcopul Atanasie Dincă a făcut demersuri către Guvernul țării și Ministrul Cultelor pentru reînființarea Mitropoliei Olteniei, desființată în 1945. Probabil că acestea n-au fost ascultate, întrucât deseori se exprima împotriva regimului Petru Groza, interzicându-le preoților să se afilieze politicii procomuniste. De altfel, după instaurarea regimului democrat popular în 1948, își exprima tot mai deschis opiniile față de regimul aflat la putere, afirmând: „Sunt sătul de actuala democrație a Guvernului Groza, care nu este altceva decât o farsă insuportabilă. Deși din partea factorilor de seamă ai guvernului ni se arată destulă simpatie, totuși, eu nu mă pot apropia în mod sincer de regim și nici conștiința mea nu-mi dictează acest lucru”. Astfel de declarații nu aveau cum să rămână nesancționate, retrăgându-i-se delegația de locțiitor

„A rămas în conștiința elevilor săi ca un mare profesor, aspru pe de-o parte și exigent după toate rigorile cerute de programa școlară, dar și un neîntrecut interpret al cântării bisericești.” ✠

de episcop³³, la 11 martie 1948³⁴. Revenind pe postul de vicar-patriarhal, la 1 mai 1948 a fost numit egumen al Bisericii *Domnița Bălașa* din Capitală, unde a rămas doar un an. Numirea s-a datorat meritelor sale deosebite, de cântare și slujire bisericească, conform dispozițiilor testamentare ale episcopiei.

Bun cunoscător al vieții monahale și al muzicii bisericești, în anul 1952 a fost numit profesor la Seminarul de la Neamț, pentru promovarea învățământului monahal, având de predat Muzica psaltică și vocală³⁵. După

³² Diac. Gheorghe I. Moisescu, „Alegerea, hirotonia și instalarea P. S. Episcop Sebastian al Maramureșului”, în BOR, an. LXV (1947), nr. 10-12, pp. 357-363.

³³ <https://ziarulumina.ro/societate/historica/arhiereul-athanasie-dinca-in-primii-ani-ai-comunismului-romanesc-2736.html>, accesat la 2 august 2021.

^{***} *Arhiereul Atanasie Dincă...*, p. 230. (La 11 martie 1948, se retrage la Mănăstirea Căldărușani, unde rămâne până la sfârșitul vieții). Consemnarea din 23 noiembrie 1946 suna astfel: „următorii ierarhi erau considerați astfel de Partidul Comunist: Mitropolitul Efrem Enăcescu, fost al Basarabiei și arhiereul Atanasie Dincă «sunt urâți de moarte» și «puși la index».

³⁴ Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români...*, p. 208.

Din sumarul ședinței sesiunii ordinare din 27 februarie 1950 al Sfântului Sinod reiese că a fost hotărâtă pensionarea sa începând cu 1 martie 1950. Vezi „Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române. Sesiunea ordinară din anul 1950. Sumarul ședinței din ziua de 27 februarie 1950”, în BOR, an. LXVIII (1950), nr. 3-6, p. 291.

Pr. prof. dr. Ioan Dură, „Ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române îndepărtați din scaun și trimiși în reclusiune monastică de către autoritățile comuniste în anii 1944-1981”, în *Memoria. Revista gândirii arestate*, nr. 55-56 (2-3/2006), p. 168, spune: „După desființarea Seminarului monahal de la Neamț în 1952, arhiereul Athanasie este trimis la Mănăstirea Cernica, unde, potrivit părintelui Păcurariu, «moare la 6 Ianuarie 1973». Vasile Manea scrie, însă, că arhiereul Athanasie Dincă «a murit la Căldărușani» și chiar «în anul în care a fost înălțat din scaunul episcopal».

³⁵ George Dincă, *Chipuri de ierarhi...*, pp. 961-962.

numai un an însă, Ministerul Cultelor i-a interzis numirea, fiind nevoit să se pensioneze. „A rămas în conștiința elevilor săi ca un mare profesor, aspru pe de-o parte și exigent după toate rigorile cerute de programa școlară, dar și un neîntrecut interpret al cântării bisericești. Doar câțiva elevi au primit de la el note mari, restul abia treceau clasa, nu fără ocară, de altfel meritată de cei mai mulți dintre ei. Pe lângă slujirea arhierască, muzica a fost marele dar pe care l-a primit de la Dumnezeu”³⁶.

După pensionare, s-a retras la Mănăstirea Căldărușani, atât de dragă inimii lui, și de care se leagă o bună parte din activitatea sa³⁷. Aici și-a dus viața în muncă și rugăciune, compunând și prelucrând pe muzică psaltică numeroase cântări bisericești pentru slujbele Vecerniei, Utreniei și Sfintei Liturghii, compoziții rămase în stadiul de manuscris. Strădaniile pentru muzică psaltică le-a îmbinat în mod armonios cu lucrarea cârturărească, bisericească și socială³⁸. „Aproape 20 de ani și-a dus în tăcere crucea suferințelor, înfruntând vremurile tulburi care s-au abătut asupra Bisericii. Era văzut adeseori cântând la strună cu alți călugări pricepuți, din care amintim pe Silvan Nistor și Martinian Stoenescu”. În acest răstimp, și-a intersectat drumurile cu Episcopul greco-catolic Iuliu Hosu, care a avut în perioada respectivă do-

miciliul în aceeași mănăstire. Deși locuiau în clădiri situate în locuri diferite, erau adeseori văzuți plimbându-se pe aleile din curte.

Între anii 1953–1965, Episcopul Atanasie a săvârșit în Arhiepiscopia Bucureștilor câteva slujbe de sfințire și hramuri, din încredințarea Patriarhului Justinian Marina, pe care îl întâlnea deseori când acesta poposea în mijlocul obștii de la Căldărușani. Aici îl vizita și Episcopul-vicar patriarhal Teoctist Arăpașu, viitorul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, care îl aprecia în mod deosebit din vremea când îl însoțea ca ierodiacon la diferite slujbe și misiuni bisericești. Acesta îi trimitea periodic bani și cele necesare vieții, devenind unul dintre apropiații și binefăcătorii lui. La rândul său, Patriarhul Justinian îi pune la dispoziție uneori mașina pentru a-l duce la medic sau în diferite locuri din București sau din țară. În ultimii ani ai vieții, obligat să urmeze diferite tratamente, a locuit în Capitală, la metocul Mănăstirii Căldărușani, fosta casă în care s-a născut Mitropolitul Ghenadie Petrescu, situată în Piața *Sfântul Ștefan*, iar la sfârșitul săptămânii revenea în ctitoria voievodală să slujească. Din însemnările vremii aflăm că monahii „îl surprindeau adeseori privind din balconul casei peste întinsul lacului, la vremea privegherilor. Alteori cânta și se auzea până departe, printre geamurile deschise. Era un imn de slavă închinat Atotțiitorului, ca jertfă bineprimită, asemenea unui cântec de harfă din vremurile de demult. Devenise tot mai retras, singuratic, copleșit de încercările și valurile potrivnice ale vieții sale. Cântarea, rugăciunile, slujirea, dar mai ales nădejdea netrecătoarelor bunătăți și răsplătiri de la Mântuitorul Iisus Hristos, Veșnicul și Marele Arhieru, i-au dat puterea să meargă până la capăt pe drumul spinilor”.

³⁶ Arhim. Timotei Aioanei, „Cântecul harfei în ostrovul Cernicăi”, în *Monitorul de Suceava*, an. XV, 23 iulie 2010, nr. 171 (4462), <https://www.monitorulsv.ro/Religie/2010-07-31/Cantecul-harfei-in-ostrovul-Cernicai>, accesat la 3 august 2021.

³⁷ Asistent, † Arhieru *Atanasie Dincă*..., p. 240; Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români*..., p. 208.

³⁸ George DINCĂ, *Chipuri de ierarhi*..., p. 962.

Manuscrisele sunt în nouă dosare și cuprind, între altele, *Rânduiala întâmpinării episcopului, în ajunul praznicelor împărătești și al altor sărbători, când voiește să slujească Vecernia cu diferite aspecte ale rânduielilor arhieresti*. Lucrarea nu a fost editată, din cauza morții Mitropolitului Firmilian Marin al Olteniei, care-i promisese că o va publica, după ce va avea forma definitivă. Vezi † Timotei PRAHOVEANUL, episcop-vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor, „Episcopul Atanasie Dincă și cântarea ca jertfă și rugăciune”, în *ZL*, 21 decembrie 2023, accesat la 2 august 2024.

Vorbind despre frumusețea slujirii sale arhierești, după trecerea anilor, fericitul întru adormire Patriarhul Teoctist făcea aceste mărturisiri prețioase: „Atanasie Dincă era greu de egalat în slujire. Cunoscător al mușichiei și protopsalt de frunte, compozitor și strălucit slujitor, episcopul Atanasie Dincă transforma o slujbă obișnuită ori o sfințire de biserică într-o adevărată și rară sărbătoare. Când rostea cuvintele «Doamne, Doamne...» parcă vedeai cum cerul se coboară pe pământ și îngerii cântau în cor cu ierarhul liturghisitor. După slujbă, ritualul era și el special. Însoțitorii arhiereului, chiar dacă erau simpli monahi ori preoți de enorie, se transformau în lorzi veritabili care serveau masa după cele mai elegante maniere, cu tacâmuri atent așezate, cu pahare care se ridicau în același moment și cu o disciplină împrumutată parcă de la marile case regale. Episcopul-vicar patriarhal Atanasie Dincă muncise mult în viață. El, fiul unor oameni simpli din vecinătatea Mănăstirii Cernica, a devenit un adevărat prinț printr-o voință nemaipomenită și o asiduă lucrare în ogorul Bisericii”. După spusele arhimandritului Lavrentie Gâță, starețul Mănăstirii Căldărușani, „fericitul întru pomenire patriarhul Teoctist i-a fost aproape ucenic. De aceea, mai târziu, l-a evocat atât de recunoscător în amintirile sale, dând mărturie despre eleganța mișcărilor liturgice ale Episcopului Atanasie, fie că era o slujbă la parohie sau mănăstire, sau la un eveniment oarecare. La agapele ce urmau după sfintele oficii, vladica Atanasie era atent cu ceilalți, inițiind dialoguri constructive, pline de învățăminte, încât cei prezenți, pe lângă hrana trupului, primeau și merinde pentru suflet”.

Din amintirile arhimandritului Partenie Apetrei, fost eclesiarh al Catedralei mitropolitane din Iași, reiese că „întru toate era perfecționist, de la lucrurile mărunte până la cele importante”. Evocându-i personalita-

tea, acesta mărturisea „că n-a mai întâlnit pe cineva care să-l întreacă în slujire pe Atanasie Dincă. Îl avusese profesor la Seminarul Monahal de la Mănăstirea Neamț și-l însoțise uneori la slujbele pe care le săvârșea fie la

„În făptura lui, dragostea față de cele sfinte era îngemănată cu dragostea de cântare.” ❧

Pocrov, Vovidenia, fie la Icoana, sau chiar în biserica cea mare a Mănăstirii Neamț, unde mai slujeau atunci, prin rotație, și episcopii Partenie Ciopron, Eugeniu Laiu Suceveanul, Emilian Antal și Pavel Șerpe. După slujbă sau după o cântare, episcopul Atanasie Dincă obișnuia să spună: «Cel mai bine am cântat eu. Mi-a plăcut și mie, le-a plăcut și la alții...». „În făptura lui, dragostea față de cele sfinte era îngemănată cu dragostea de cântare. Dăruit cu o voce bună și cu un simț special al muzicii, accentua într-un anume fel cântările, fapt pentru care arhimandritul Partenie Apetrei spunea că nu a mai auzit pe nimeni cântând într-o asemenea manieră. Până și

accentul conta mult la el, de la cântările simple până la răspunsurile mari ale Sfintei Liturghii, pe care uneori le intona singur”³⁹.

Sfârșitul vieții. La 6 ianuarie 1973, episcopul Atanasie a trecut la cele veșnice, fiind înmormântat în cimitirul Mănăstirii Cernica, conform ultimei sale dorințe. Slujba prohodirii a fost oficiată în ziua de 9 ianuarie, de un sobor de slujitori, având în frunte pe Arhiepiscopul Gherasim Cristea, pe atunci arhiereu-vicar la Episcopia Dunării de Jos. La sfârșitul slujbei, acesta a rostit o cuvântare de omagiere a celui decedat, în care a reliefat activitatea și meritele lui, insistând în special asupra dragostei pentru biserică, pentru rânduielile cultice și tipiconale și pentru cântarea psaltică, socotindu-l ca pe unul dintre cei mai aleși reprezentanți ai muzicii psaltice românești. Din partea Mănăstirii Căldărușani a vorbit arhimandritul Veniamin Nicolae, care a adus un ultim cuvânt de despărțire din partea viețuitorilor acestui așezământ, menționând numeroasele lucrări de restaurare făcute sub stăreția sa, precum și frumoasele slujbe și ceremonii bisericești la care participa, ca un excelent slujitor și interpret desăvârșit al muzicii noastre psaltice. După slujba de prohodire, a fost înmormântat în cimitirul mănăstirii, așa cum i-a fost dorința⁴⁰. „A rămas din viața lui amintirea unui monah care a înțeles mersul lucrurilor, care iubea mult tăcerea și cântarea, mai ales vara când, în casa în care locuia, la Mănăstirea Căldărușani, în afara zidurilor incintei, prin ferestrele larg deschise, se auzea un cântec asemenea harfei...”⁴¹.

Pentru munca lui neobosită, pusă în slujba Bisericii strămoșești, Arhiepiscopul Calinic al Argeșului i-a închinat, în anul 2013, câteva rânduri în lucrarea *Toată vremea-și are vreme*: „Purtând cămașa verde, după cum clevesc unii, într-o manifestare la București, regimul comunist i-a băgat pumnul pe gât până la Căldărușani unde a viețuit peste un sfert de veac. El a fost și stareț harnic și iubitor de cultură și mai ales de muzică bisericească. Era un protopsalt înnăscut. Cu Martinian și Silvan Nistor împodobeau strana mănăstirii cu desăvârșire. Pe deasupra mai era și un arhiereu manierat la superlativ. Despre aceasta povestea, cu admirație, însuși Patriarhul Teoctist, slujindu-i ca diacon la diferite sfințiri și alte slujbe bisericești. Cât privește igiena, era un maniac. Totul trebuia să fie curat și

³⁹ † TIMOTEI PRAHOVEANUL, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor, „Cântecul harfei în ostrovul Cernicăi”, în: ZL, 21 iulie 2010, accesat la 3 decembrie 2021; † TIMOTEI PRAHOVEANUL, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor, „Cântecul harfei în ostrovul Cernicăi (II)”, în ZL, 28 iulie 2010, accesat la 3 decembrie 2021; † TIMOTEI PRAHOVEANUL, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor, „Episcopul Atanasie Dincă și cântarea ca jertfă și rugăciune”, în ZL, 21 decembrie 2023, accesat la 2 august 2024.

⁴⁰ *** Arhiereul Atanasie Dincă..., pp. 230; Asistent, † Arhiereul Atanasie Dincă..., p. 240; George DINCĂ, *Chipuri de ierarhi...*, p. 962.

⁴¹ † TIMOTEI PRAHOVEANUL, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor, „Episcopul Atanasie Dincă și cântarea ca jertfă și rugăciune”, în ZL, 21 decembrie 2023, accesat la 2 august 2024.

mai ales dezinfectat. El nu deschidea ușile cu mâna. Purta mănuși ca și conții și cardinalii de pe vremuri sau se folosea la deschisul ușilor de rasa sau reverenda luate cu mâna și puse pe clanță. Dacă totuși uita, se spăla două ore ca să se dezinfecteze. O dată sau de două ori am mers cu soborul ca să-i cântăm colinde și să-i facem urări. Era slab, alb la față, cu o bărbuță mică și rară, cu fața plină de tristețe adâncă. A murit fiind slujit de o femeie, care nu stătea tocmai bine cu curățenia și nici cu iscusința la mâncare. Într-o dimineață, a fost găsit mort, singur pe lume. Era cu fața în sus, capul pe spate, îmbrăcat ca de drum. Sicriul din stejar era gata. Arhiepiscopul a fost pus de noi în noua căsuță care era cu vreo 50 de centimetri mai lungă decât trebuia⁴².

Cercetând viața și activitatea episcopului Atanasie Dincă, puțin cunoscut în istoriografie, constatăm că a fost unul dintre ierarhii de vocație ai Bisericii noastre din secolul trecut, un bun păstor de suflete și harnic gospodar, om de carte, desăvârșit slujitor și talentat cântăreț, preocupat de muzica bisericească, pe care o intona cu o deosebită măiestrie. În ciuda neajunsurilor prin care a trecut, fiind nevoit să-și părăsească reședința din cauza regimului vremii, a știut să biruiască cu hotărâre și încredere în

În ciuda neajunsurilor prin care a trecut,
fiind nevoit să-și părăsească reședința
din cauza regimului vremii, a știut să
biruiască cu hotărâre și încredere în
Dumnezeu toate greutățile, rămânând
în memoria colectivă ca unul dintre cei
mai de seamă psalți pe care i-a avut
Biserica Ortodoxă Română” ✠

Dumnezeu toate greutățile, rămânând în memoria colectivă ca unul dintre cei mai de seamă psalți pe care i-a avut Biserica Ortodoxă Română. De aceea, considerăm că trebuie să i se acorde un loc de cinste în rândul marilor iubitori de cântare psaltică, putând să fie pus alături de Nifon Ploieșteanul, Evghenie Humulescu, Iosif Naniescu, Iosif Gheorghian și mulți alți ierarhi, care au contribuit la îmbogățirea muzicii bisericești.

⁴² Elena MARTA, „ÎPS Calinic: Când sicriul este mai lung decât groapa”, în *Universul argeșean.ro*, 30 octombrie 2015, <https://www.universulargesean.ro/ips-calinic-cand-sicriul-este-mai-lung-decat-groapa/>, accesat la 2 august 2021.

Prof. dr.
Florin Epure

«Biserica Covreștilor» și fascinantul Joc al Ursului – un monument istoric horezean vechi de două secole

După ce ai părăsit centrul Horezului și începi să urci Dealul Olarilor ca să ajungi la vatra celebrilor ceramiști horezeni, nu poți să nu remarci un frumos lăcaș de cult închinat Sfântului Ierarh Vasile cel Mare, Sfinților Voievozi Mihail și Gavriil și Sfinților Împărați Constantin și Elena. Bisericuța, numită a „Covreștilor”, a fost zidită de boierii Ion Stanciu Covrea și Ion Dincă Bălănescu, cu soțiile lor, Maria și Păuna, în urmă cu două veacuri¹, din cărămidă și piatră de râu, în formă de corabie cu o singură turlă, pe temelia altei biserici mai vechi din lemn, din secolul al XVIII-lea. Numele meșterilor zidari care au osârduit la această biserică a rămas să fie știut doar de Bunul Dumnezeu.

Mahalaua Covrești (Horezu) număra, la anul 1845, 64 de familii². Biserica „Sfântul Vasile” din „cătunul Ogrezani (Covrești)” apare menționată în *Anuarul* din anul 1909, fiind trecută la categoria B – „Parohii rurale” ale Eparhiei Râmnicului Noului-Severin. Parohia Târgu Horezu, în care era inclusă și biserica „Sfântul Vasile”, avea în acel an 319 familii și 1595 de „suflete”. La anul 1895 s-au făcut lucrări de reparații (la 1869 arsesese acoperișul) și a fost închis pridvorul. Biserica avea mici moșii moștenești donate de D. Ogrezeanu și Avram Cafenda („70 de lei venit anual”). Preotul care slujea, la acea vreme, era Dumitru Simionescu³.

La anul 1925, biserica din satul Covrești făcea parte din Parohia Hurez, comuna Târgu-Hurez, construită din zid la anul 1826. Aici slujea preotul suplinitor Matei Aureliu⁴. În perioada interbelică, biserica deținea, printre alte obiecte de cult, vase de cositor, o pereche de paftale de cositor, trei perechi odăjdii și două cădelnițe⁵.

¹ Ion Popescu-Cilieni înaintează data de 1 ianuarie 1824 pentru ctitorirea bisericii (v. *Biserici, târguri și sate din jud. Vâlcea*, 1941, p. 54); un document statistic indică anul 1826 (*Anuarul* din anul 1909); iar în textul pisaniei este trecută data: „iunie 1826”. Anul 1826 este indicat și de P.S. Athanasie Mironescu (v. *Istoricul Eparhiei Râmnicului*, 1906, p. 676). Înaintea acestei zidiri a existat o bisericuță mai veche, din lemn, ridicată la anul 1807.

² Dinică CIOBOTEA, „De la Huhurezi, la Hurezi”, în *Mărturii*, Râmnicu Vâlcea, 1 septembrie 1990, p. 14.

³ *Anuarul* din anul 1909, Tipografia cărților bisericești, București, 1909, pp. 231-232.

⁴ Vartolomeu STĂNESCU, episcopul Râmnicului, *Anuarul Eparhiei Râmnicului Noului-Severin pe anii 1921–1925*, Tipografiile Române Unite, București, 1925, p. 504.

⁵ Ion Popescu-Cilieni, *Biserici, târguri și sate din jud. Vâlcea*, Ed. Ramuri, Craiova, 1941, p. 54.

Pictura lăcașului a fost realizată în frescă și în tempera, în stilul erminei bizantine. Mâna plină de har a zugravului „Ilie ot Teiuș” a așternut, pe lângă temele religioase, o scenă rară, aflată în exterior, spre turnul-clopotniță: „Jocul Ursului”, pe care o mai întâlnim la biserica fostului Schit Teiușu, Bunești (1735), sau la biserica de la Bârsești, Mihăești. În jurul ursului sunt pictați ȣiganii ursari, care, după cum se știe, intonau la instrumentele lor o melodie brută, sincopată, care să justifice mișcările greoaie ale urșilor aduși prin târguri, legați în lanțuri. Această melodie tânguiea a ȣiganilor ursari era, deci, una primitivă, cu rădăcini străvechi, regăsită, probabil, în melosul migratorilor turanici.

Tot pe exteriorul bisericii, în registrul de deasupra scenei „Jocului Ursului”, sub streășină, a fost immortalizată o horă în care sunt prinse patru femei, iar lângă ele se află un taraf format din trei lăutari (unul cu vioara, cu arcușul în formă de arc, altul cu un instrument de suflat, cu o curbura neobișnuită în formă de S, iar celălalt, se pare, că ține în mâini o tobă). Este posibil să provină de la o scenă des întâlnită: „Nunta din Cana Galileii” (așa cum o vedem reprezentată și la biserica din Coasta, comuna Păușești Măglași). Numele pictorului „Ilie zug[rav]” și data realizării picturii, „se[p-tembrie] 1826”, sunt inscripționate la picioarele unuia dintre muzicanți.

Medicul și etnograful Charles Laugier, vorbind despre obiceiurile din Oltenia și descriind „Vasilca”, spune: „lăutarii cântă cântecul Vasilcăi, acompaniindu-le cu vioara și cu muscalul”, iar într-un alt loc, referindu-se la clacă, precizează: „înaintea clăcașilor cântă lăutarul cântece din vioară”⁶.

În stânga acestui desen se află o reprezentare heraldică: un medalion, timbrat de o coroană, în care apare capul de bour ținând un buzdugan drept sceptru încrucișat cu o spadă, cu o stea în șase colțuri între coarne, care amintește de stema Moldovei (analogie cu stema moldavă din vremea domniei lui Ioniță Sandu Sturdza). Medalionul este flancat de steaguri și susținut de un leu rampant.

Asemănător „Bisericii olarilor” de la Bălănești, la Covești tabloul de la intrarea în biserică este completat de figura unchiașului istovit de muncă și de bătrânețe care a chemat Moartea: „Oh, Moarte unde ești să mă iei, că nu mai poci?”. „Iacătă-mă, unchiașule, am venit, dacă m-ai chemat!”, a zis Moartea. Bătrânul s-a speriat de hidoasa înfățișare și a răspuns hâtru: „Te-am chemat să mă ajuți să ridic această sarcină cu lemne!”. Acest simbol pictat are menirea să le amintească oamenilor că sunt muritori și că, în consecință, întreruperea trecerii prin viață poate interveni oricând și din orice, de aici și acele unelte, specifice universului rural, care pot pune punct oricând vieții. Mai poate să fie și o pildă, aceea că omul trebuie să își

⁶ Vasile Tomescu, *Musica daco-romană*, tom 1, Ed. Muzicală, București, 1978, p. 156.

trăiască viața așa cum i-a fost lăsată de Dumnezeu și să nu invoce Moartea înainte de vremea sortită.

În pridvorul bisericii te întâmpină scena *Judecării de Apoi: Iadul*, cu *Leviathanul*, monstrul biblic care slobozește din gură râul de foc în care sunt aruncați păcătoșii după moarte, aidoma picturii murale brâncovenești de la Hurezi.

Ilie zugravul și ceilalți meșteri ai „școlii” de la Teiuș au fost cei mai populari pictori din această zonă, fiind considerați unii dintre cei mai valoroși artiști ai acelei perioade. Ei au mai înfrumusețat cu picturi și bisericile mănăstirilor Iezer și Igheaburi, apoi ale bisericilor „Sfântul Nicolae” Coasta din Păușești Măglași, „Sfântul Nicolae” Negreni și „Sfântul Nicolae” Bârsești, de la Mihăești și alte lăcașuri din Oltenia.

La proscomidie era un pomelnic, scris la anul ctitoririi bisericii (1826), dar care nu s-a mai păstrat (se mai distingeau un „[...]monah” și, în partea din dreapta a ferestrei, un „[...]Nicolae”).

Icoanele de lemn, datate la anul 1787 (1. Sfântul Constantin, Sfântul Ioan Botezătorul și Sfântul Nicolae, pictată de Ruca popa Ion zugrav; 2. Maica Domnului și Sfântul Ioan, pictată de Popa Tudor; 3. Maica Domnului cu Iisus, între Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil, realizată de popa Ioan zugrav; 4. Soborul Sfinților Îngeri și Sfântul Gheorghe, pictată de Popa Ioan zugrav), ne arată că au aparținut unui lăcaș mai vechi, ridicat pe același loc cu biserica de astăzi.

„Bisericuța Covreștilor” a fost introdusă în *Lista Monumentelor Istorice* încă din anul 1991, de către Ministerul Culturii, la propunerea specialiștilor de la Oficiul Județean de Patrimoniu Cultural Național Vâlcea din cadrul Muzeului Județean Vâlcea⁷.

Deasupra ușilor de la intrare, pe o lespede de piatră, se află scrisă, cu litere chirilice, pisană cu următorul text: „Cu ajutoriu lui Dumnezeu s-au zidit această sfântă biserică cu toată osteniala dumnialor: boiari Stanciu Covria, Mariia, Dincă Bălănescu, Păuna, unde se prăznuiește hrumul Sfinților Voievozi, Mihail și Gavriil, Vasile cel Mare, Sfinții Împărați Constantin și Elina, în zilele Pria Înălțatului Domnu Grigore Dumitriu Voievod, cu blagoslovenia Episcopu nostru Neofitu; ajutoarași: Dumitru, Niță, Ionițe, Bălașa, Ion, Ioana, Stanca, Ion, Ștefan, Ilinca, Pătru, Niculae, Stan, Costandina, Dumitru, Ion, Păuna, Gligore; 1826 iun[ie]”⁸.

Cu ocazia reparațiilor din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a fost montată o nouă pisanie, cu litere latine: „Această sfântă biserică s-au re-

⁷ Este un obiectiv de patrimoniu cultural de categoria B, de importanță locală și regională, clasat în *Lista Monumentelor Istorice din România* încă din anul 1991 (cod 39Bo183) și care apare în cea mai recentă evidență a Ministerului Culturii (2015), cu codul: VL-II-m-B-09788.

⁸ *Inscripții medievale și din epoca modernă a României. Județul istoric Vâlcea (sec. XIV–1848)*, coordonator Constantin Bălan, Ed. Academiei Române, București, 2005, p. 512.

parat cu blagoslovenia Prea Sfinției Sale D. D. Iosif al Râmnicului Noul Severin de ctitorii și anume: 1. Pr. Toma Romcescu, slujitor acestei biserici. 2. Barbu Dumitru, Covrea Ion, Constandin Ogrăzanu, Ion Povigăeanu, Ion Kojoeanu, Tache Giura, Gheorghe Drumeș, Gheorghe Cazacu, Constantin Hangiu, Gheorghe Burtică, Mihai Abagiu, Ion Vasile, Ion Trăitoiu, Maria Stanca, Constandin Țambrea, Gheorghe Brat, Dumitru Brat, Mihai Țambrea, Ion Țambrea, Constandin Glăvan, Ion Ogrăzanu, Alexandru Nedescu, Gheorghe Hangiu 1886, August 13”.

În curtea bisericii se află și cimitirul enoriașilor care aparțin acestei biserici (printre ei își odihnesc somnul veșnic și străbunii mei: familiile Cazacu din Milostea și Negoită din Bârzoteni).

În arhiva fostului OJPCN, aflat la Direcția Județeană pentru Cultură Vâlcea, se află inventarul bisericii Covrești, întocmit în anul 1972, de preotul paroh de la acea vreme, Constantin Lupescu. Conform acestui document, parohia deținea un teren, primit ca donație din vechime, pe care s-a ridicat lăcașul, cu o suprafață de 132 m² și un teren pentru cimitir de 1068 m². De asemenea, biserica mai deținea zece Minee din anul 1852, 13 icoane, un clopot cu inscripție, donat de Maria și Hristache Miron, la 29 aprilie 1911, candelabru donat de „Gh[eorghe] Negoită în anul 1930”, obiecte de cult și alte cărți⁹.

Biserica „Sfântul Vasile” de la Horezu se află în curs de restaurare și consolidare a zidurilor și a picturii în frescă.

Monumentul istoric de la Covrești, înălțat de boierii și țăranii horezeni, la câțiva ani după ridicarea poporului obidit sub stindardul lui Tudor din Vladimiri, constituie o mărturie vie a credinței creștine dar și o capodoperă a artei de la începutul veacului al XIX-lea.

⁹ Arhiva Direcției Județene pentru Cultură Vâlcea (în continuare DJCV), *Oficiul Județean al Patrimoniului Cultural Național (OJPCN)*, dosar nr. 3, cuprinzând clasificarea și catalogarea bunurilor mobile și imobile la data de 1 aprilie 1972, B: *Parohia Târgu Horezu*, II, dosar nr. III, f. 233.

Îmbrăcată în argint de
Ecaterina și Nicolae Ivan
5 Septembrie 1924 R. Valea

Sfântul
Ioan Gură de Aur

Cuvânt la vameșul și fariseul*

Traducere din limba greacă veche și adnotări de Dr. Andrei Ion Popescu.

*Această omilie am tradus-o potrivit originalului grecesc: SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Eis τὸν τελώνην καὶ τὸν Φαρισαῖον λόγος* [In publicanum et pharisaeum] în PG 59, coll. *Patrologiae cursus completus (series Graeca)* 59, Paris, 1857-1866, 595–600.

Cei care de departe privesc pajiștile, pe de o parte, (30) văd grațiozitatea multicoloră a florilor, iar pe de altă parte, recunosc farmecul lor atunci când, fiind aproape, le ating cu mâinile lor. Reflectează, frate, la o rânduială ca aceasta a Bisericii, fiindcă, pentru cei ce vor, (35) lecturile de Dumnezeu insuflate ale Sfințelor Scripturi stau înaintea ca niște flori binemiroitoare. Căci cine ar putea privi în Edenul cel duhovnicesc pe prooroci dănțuind, pe apostoli cârmuind, pe martiri rugându-se, pe îngeri luptându-se împreună împotriva diavolului, pe învățători suferind pentru dreapta credință? [Cine ar putea privi] harul Duhului oferit din abundență, turmele cuvântătoare pecetluite (40) cu sângele Stăpânului, iar ceea ce este mai presus de cele zise, [cine ar putea privi] culmea bunătăților, garanția nădejdlor, punctul cel mai înalt al desfătărilor, desăvârșirea bucuriei, adică Evanghelia lui Hristos în care stă ascunsă desăvârșirea vieții noastre? (45) Așadar, să privim la Stăpânul Hristos atunci când Se bucură deplin de robii Săi prin intermediul cărora observăm că patimile sunt puse pe fugă, marea tremură de frică, vânturile se liniștesc, moartea este condamnată, iadul este rădat, demonii sunt alungați, păcătoșii se întorc (50) la propriul Stăpân.

Într-adevăr, Hristos a făcut cunoscute aceste harisme în dumnezeieștile Evanghelii, întru care arată că dreptii strălucesc dincolo de soare, mădularele trupului celor paralizați sunt întărite, paralizicii purtători de pat aleargă, vameșii primesc vrednicii (55) de evangheliști, lepra se scutură ca praful printr-o voință naturală, febra pleacă pe neobservate la cuvântul Stăpânului, morții primesc ușor viață, mormintele slobozesc la viață pe cei care îi țineau în ele, mândria unui fariseu se smerește [și] umilința unui vameș se înalță [la cer].

Într-adevăr, ofranda fărâmiturilor mici de pâine este, în consecință, un lucru în stare să mulțumească [foamea] atâtor oameni buni care au fost săturați [prin intermediul lor] (60). (596) Sunt convins că veți înțelege, ca de

obicei, și de data aceasta, (28) cuvintele noastre, umplându-vă cămărilor sufletelor cu abundența bunătăților celor propovăduite în public (30). Desigur, de vreme ce și voi, cu bunăvoința lui Dumnezeu, stați întinși la masa cea sărăcăcioasă, și eu iarăși, având nădejde în dispoziția iubirii voastre, am supus grumazul sufletului jugului de învățător.

Veniți, așadar, [fiindcă] tocmai acum vă voi pune înaintea citirea [biblică]. Pentru voi (35) toți cei bogați, eu, gazda cea săracă stau de față, compunând ospățul cuvântului. „Doi oameni, zice [evangelistul], s-au suit la templu ca să se roage: unul era fariseu, iar celălalt vameș”¹. Fariseul era lucrătorul lăudăros al dreptății, cel care a secerat prematur ogorul virtuților (40), cel care era bogat mai degrabă cu aroganța decât cu bogățiile, cel care a scuturat fructul virtuților cu o aroganță subtilă, făuritorul trufiei, acuzatorul întregii creații, dovada ne-iubirii de oameni, ocărătorul neiertător, tulburarea rugăciunii vameșului. Totuși, nimeni (45) să nu-mi primească cuvântul ca unul plecat spre jignire, ci ascultând înseși cuvintele fariseului, să priceapă că cele spuse sunt adevărate: „Dumnezeule, zice [fariseul], Îți mulțumesc că nu sunt ca ceilalți oameni!”. Tu te crezi mai drept decât toți? „Nu sunt ca ceilalți oameni” (50). Ce faci fariseule? Nu te gândești la numele comun al firii tale omenești [cu cel al celorlalți oameni]! Tu ai devenit un om impasibil, dar faci și pe iubitorul de oameni! Chiar dacă ai în gând [ce reprezintă] un om milostiv, renunță la cuvintele arogante! În orice caz, mulțumește că nu ești ca unii dintre oameni, dar nu zice că nu ești „ca ceilalți oameni: răpitori, nedrepti, (55), preacurvari”. În afară de tine, toți sunt răpitori, fariseule? Toți sunt nedrepti și numai tu singur se întâmplă să fii drept? Toți sunt prea-

curvari, și numai ție îți aparține virtutea înfrânării? „Nu sunt ca ceilalți oameni, răpitori, nedrepti, preacurvari, sau ca și acest vameș”.

Acum (60) (597) a început să prindă aripi cugetul omului. Acum aripa sufletului său tresaltă către cer. De ce-l înjosești cu aroganța cuvintelor, împiedicându-l să-și înalțe mărturisirea păcatelor la iubitorul de oameni? De ce aduci insultă celui ce zace rănit [din pricina păcatului]? De ce grămădești (5) lemne la focul lui [lăuntric]? De ce ești acuzatorul conștiinței lui care bate cu stăruință?

„Sau ca și acest vameș”. De fapt, ce ai văzut, omule, că făcea vameșul? Ai văzut că tâlhărea? Ai văzut că jefuia ostenelele altora? Ai văzut că prăda lucrurile altora? Ai văzut că secera cele ce nu a semănat? Ai văzut că strângea de unde nu (10) a împrăștiat? Ai văzut că întindea vreo mreață trecătorilor [prin țară]? O, fariseule, nu ai văzut nimic de acest fel, însă [poți] să privești chipul vrednic de milă, chipul demn de compasiune și de ajutor, fiindcă [vameșul] stă culcat pe fața sa, își chinuiește pieptul ca pe un atelier de lucruri rele [și] nu îndrăznește (15) să-și ridice ochii la cer! Poate chiar și de la stele așteaptă învinuire, sau, mai degrabă, își închipuie că mulțimea păcatelor sale stau scrise pe tăria cerului. A stat departe de templu ca unul care se judecase [nevrednic de acesta, și] cu voce tare a strigat aceasta: „Miluiește-mă!”, de vreme ce deja se osândește pe sine.

Nu ai citit ceea ce este scris (20): „Să nu pornești spre mânie pe om în strâmtorarea sa!”² El este neajutorat, [și] din cauza mulțimii învinuirilor, frământările l-au învăluit întru totul. Conștiința lui s-a folosit de mâna dreaptă când își lovea pieptul [și] a făcut public împotriva sa acest lucru. Nu te-a înduplecat (25) să tremuri? Nu te-a stimulat în vederea compăti-

¹ Luca XVIII, 10.

² Înțelepciunea lui Iisus Sirah IV, 2.

mirii, de vreme ce acesta își pleca fața la pământ? Nu ți-a potolit cugetarea inumană din moment ce nu îndrăzne să-și ridice ochii la cer? Într-adevăr, când storcea banii [poporului], atunci trebuia ca tu să invoci astfel de cuvinte împotriva lui, cu toate că se cuvenea ca în acel moment el să nu fie acuzat doar (30) de tine, ci de fiecare cetățean în parte. Desigur că atunci când și-a recunoscut propriile păcate, când a băgat de seamă rănile sufletului său, a alergat la Doctorul care vindecă fără de plată. Când și-a adus aminte de păcatele sale, a năzuit la ajutorul Stăpânului celui milostiv. Prin urmare, o, fariseule, nu l-ai insultat inutil? (35)

„Nici ca acest vameș”. Totuși, nu cumva se găsesc alți vameși care să iubească tânguirea dulce a pocăinței? Dacă ai o mare dorință să învinuiești pe păcătoși, întoarce limba ta împotriva celor care încă se mai înfășoară cu mrejele avidității de câștig (40). De fapt, urmând acestei dorințe, ura ta este de prisos, fiindcă, nu numai că nu poți să vatămi omul, ba mai mult îl întărești și pe Stăpânul, din moment ce Își arată iertarea într-un timp mai scurt.

2. „Iar vameșul, zice [evangelistul], departe stând, nu voia (45) nici ochii să-și ridice la cer”. Fără îndoială că și el a reiterat cu îndrăzneală cuvintele lui Manase: „Nu sunt vrednic a căuta și a privi înălțimea cerului din pricina mulțimii nedreptăților mele”³. Într-adevăr, multe rele erau atunci adunate în sufletul vameșului: (50) dorința nesățioasă după bani, setea de nedreptate ce nu admitea vreo limită [și] răpirea care nu avea sfârșit. Este un lucru adesea întâlnit pentru firea omenească [să existe] un vameș rău, un împlinitor nedrept al legii, un răpitor neacuzat, un hoț neînfricat, un tâlhar fără vină, o pagubă inerentă, un lup de oi necuvântătoare, (55) o fiară cu chip de om. Cu atâtea răutăți s-a urcat vameșul la templu. Într-adevăr, când a făcut toate aceste lucruri groaznice și cu anevoie a constatat povara din suflet a păcatelor sale, când, prin urmare, și-a frânt grumazul, atunci a căutat să se ușureze de sarcina [păcatelor sale], și, deși nu (60) avea cum [să se ușureze de această] greutate, s-a lovit [în piept]. Mai mult, a avut o înțelepciune grozavă și a găsit un chip aparte de eliberare, fiindcă și-a adus aminte de glasul Stăpânului care striga către păcătoși: „Veniți la Mine toți cei osteniți și împovărați și Eu vă voi odihni pe voi!”⁴ Aducându-și aminte (65) de acest cuvânt, s-a apropiat de templul (598) lui Dumnezeu cu sarcina păcatelor sale. Așadar, de vreme ce era neputincios și nu mai putea să-și poarte [povara păcatelor lui], a căzut imediat pe fața sa și zicea către Domnul: „Ispășire fă-Te mie păcătosului!”⁵

Se întâmplă, zice [vameșul], să fiu lipsit de orice faptă bună. Sunt tulburat din pricina îngrozitoarelor mele rele. Fărădelegile mele depășesc măsura de nisip a mării (5) [și] s-au înmulțit mai mult decât perii capului meu. Văd că

³ Manase IX.

⁴ Matei XI, 28.

⁵ Luca XVIII, 13.

deja este pronunțată judecata Ta în legătură cu cei ce au suferit nedreptate din partea mea. Știu că înaintea scaunului Tău [de judecată] se vor deschide cărțile, în care cu adevărat au fost scrise suspinurile celor ce au călătorit [prin această viață] (10). Nu este vreun chip de nedreptate care să-i scape cunoștinței Tale fără părtinire. Nu am vreme de justificări, nu-mi rămâne vreun loc de scăpare. Nu îndrăznesc să ridic ochii la cer. Mă tem ca nu cumva chiar și pământul să vadă faptele mele, de vreme ce chiar și (15) cele neînsuflețite aduc acuze împotriva celui păcătos.

De aceea, alergând către Tine, Stăpânul tuturor, am găsit drept ajutor rugăciunea: „Ispășire fă-Te mie păcătosului!” Mare este adâncul răutăților mele! Însă, (20) ce [nu se poate curăți] pentru mulțimea bunătății Tale? La oameni, mântuirea mea este un lucru imposibil, dar la Tine, Stăpâne, toate sunt cu putință. Dacă, pe de-o parte, ai venit pe pământ pentru cei dreپți, fiind dezgustat foarte mult de locul unde se strâng veniturile publice am alergat la templul Tău, iar dacă, pe de altă parte, ai dat și păcătoșilor un cuvânt de îndreptățire, și dacă, mai bine zis, ai trăit prin întocmirea [acestui cuvânt] în compania lor, nu-mi da impresia că la Tine (25) speranțele mele sunt lipsite de nădejde, ci vindecă inima mea cea zdrobită [și] înviază-mă pe mine cel mort din cauza păcatelor mele. Desfrânata s-a atins de Tine și și-a curățit murdăria răutăților. Ai dăruit [spre atingere] unei femei credincioase marginea hainei Tale și ai oprit scurgerea de sânge. Te-ai apropiat de un paralytic (30) care zăcea întins, iar pe un slujitor [regesc] l-ai ridicat din patul său și l-ai arătat [sănătos]. Ai văzut că un orb rătăcea pe cale și i-ai redat frumusețea experienței de a vedea. Pe de-o parte, i-ai uns partea trupului de care era lipsit, restaurând cu tină trupul cel luat din pământ, iar pe de altă parte, ai deschis ușa comunicării cu lumina, arătând omului frumusețea

...alergând către Tine, Stăpânul tuturor, am găsit drept ajutor rugăciunea: „Ispășire fă-Te mie păcătosului!” Mare este adâncul răutăților mele! Însă, ce nu se poate curăți pentru mulțimea bunătății Tale? ❧

zidirii. Ai văzut (35) că o femeie plângea și, biciuind iadul înainte de vremea Învierii, l-ai scos de acolo pe Lazăr ca din gura unui leu, răpindu-l pe om din [ghearele] morții. După ce te-ai uitat cu milă la un bărbat atunci când Ți se prosterna și se cufunda groaznic în dezastrul lipsei de urmași, Te-ai aplecat (40) îndată la rugămințile lui și ai chemat-o pe copilă, iar după ce ai strigat-o, fata a înviat și moartea a fugit. Văzându-și propria fetiță sfâșiată de către diavol, a strigat către Tine chiar și femeia cananeeancă, iar când a zis cu mare glas acel: „Miluiește-mă!”, nu și-a pierdut speranțele, de vreme ce (45) ai lădat credința ei, de vreme ce ai alungat lupul de la oaia [cea cuvântătoare] și ai izgonit pe cel care a locuit întru ea cu turbare. Ai pus capăt durerii mamei, dăruindu-i fetei cu bunăvoință refacerea simțurilor [duhovnicești].

Ai hrănit în pustie o mulțime [de oameni] cu pâini mici, dar și eu pătimesc de o foame de dreptate și cu suflet mic caut stăruitor la iubirea Ta de oameni (50). Miluiește-mă și pe mine ca pe unul dintre cei care au rămas în mintea Ta! Mi-am pătat sufletul ca desfrânata înainte de pocăința ei. Pentru toți sunt spurcat, asemeni celei cu scurgere de sânge care, înainte de vindecare, se consideră necurată. Sunt paralytic cu sufletul, mai mult decât trupul paralyticului. Sunt orb (55) cu ochii sufletului, precum orbul din naștere cu cei ai trupului. Sunt mort din pricina păcatelor mele, având sufletul strâmtorat în trup precum pe Lazăr îl avea mormântul. Aproape că port în sine-mi răutățile tuturor. Însă Tu, Cel Care i-ai miluit pe toți, ai milă și de mine (60) de vreme ce cu

rugăciune cad înaintea Ta! „Dumnezeule, ispășire fă-Te mie păcătosului!”

Așadar, de ce Milostivul Judecător este Răsplătitorul generos al celor ce aleargă cursa pocăinței? [Fiindcă], atunci când fariseul se lăuda, El suporta cu răbdare, și când vameșul se pocăia, Se bucura (599). [Judecătorul] a plătit fiecăruia ceea ce este după vrednicie, fiindcă unul, din cauza cuvintelor sale a aruncat de la sine folosul sufletului, ca și cum l-ar arunca din pricina unor vânturi violente, iar altul, umilindu-se, nu aștepta alt acuzator. Cu siguranță că pe vameș, care a devenit propriul său acuzator, l-a slobozit (5) de judecată, iar pe fariseu l-a arătat a fi mai nenorocit decât vameșul, întrucât a dat publicității realizările sale spirituale. Amândoi au

Amândoi au avut o anumită dispoziție [lăuntrică]: unul a avut o intenție [de urcuș] de la sărăcie [duhovnicească] spre virtute, iar altul o alunecare din bogăție la sărăcia cea [duhovnicească].

avut o anumită dispoziție [lăuntrică]: unul a avut o intenție [de urcuș] de la sărăcie [duhovnicească] spre virtute, iar altul o alunecare din bogăție la sărăcia cea [duhovnicească].

De fapt, ce a zis Stăpânul? „Amin zic vouă: că acesta s-a coborât mai îndreptat (10) la casa sa decât acela”⁶. O, cât este de rea boala mândriei! Fariseul s-a întors plin de frunze, de vreme

ce s-a încununat cu isprăvile sale ca și cu niște flori. Vameșul, fiind lipsit de orice răspuns, s-a rugat împreună cu acela⁷. Totuși, unul smerindu-se din proprie inițiativă a fost înălțat (15), iar altul, ținând la o înălțime nepotrivită, a răbdând [în fața oamenilor] o expunere vrednică de luat în răs. Nu era mai bine să se folosească (600) de cuvinte umilite? Nu era mai bine să asculte cuvântul proorocesc care zice: „Smeriți-vă înaintea Domnului și El vă va înălța pe voi!”⁸? Nu era mai benefic să-și fi stăpânit limba și să fi păzit bogăția [lăuntrică] pe care a dobândit-o cu multă trudă? De fapt, virtuțile pe care le-a adunat în decursul timpului (5), într-un scurt moment de cumpană, le-a risipit din pricina limbii sale. Nu a auzit oare fariseul ceea ce este scris: „Necurat este înaintea lui Dumnezeu tot cel trufaș”⁹? Nu a fost învățat ceea ce bine s-a spus: „Să nu știe stânga ta ce face dreapta ta”¹⁰? Probabil că le-a cunoscut pe ambele, dar puterea (10) slavei deșarte a învins.

Așadar, să dobândim [și] noi smerenia vameșului și să lepădăm povara păcatelor! Să urâm mândria prin care fariseul a pierdut bogăția virtuților, fiindcă „Domnul celor mândri le stă împotrivă, iar celor smeriți le dă (15) har”¹¹! Lui I se cuvine slava și puterea în vecii vecilor. Amin!

⁶ Luca XVIII, 14.

⁷ Literal: „a avut părtășie cu acela” [συνώδευσε τούτῳ].

⁸ Iacov IV, 10.

⁹ Pildele lui Solomon XVI, 5.

¹⁰ Matei VI, 3.

¹¹ Iacov IV, 6.

ЧѢСТЬ ЕСТЬ ИМѢЮЩЕМУ ХРИСТУ БОГѢ: ЧИНА БОГА ВЪ СЕДѢХЪ КЪ СЕБѢ ВРЕМѢ ДО ДНѢШНѢ СЪСЛАБИТИ СЕБѢ СЪСЛАБИТИ СЕБѢ
НРЕ ДНѢШНЕМУ ХРИСТУ БОГѢ РОДОУ ЧИНА БОГА СЪСЛАБИТИ СЕБѢ ДО ДНѢШНЕМУ СЪСЛАБИТИ СЕБѢ ДО ДНѢШНЕМУ СЪСЛАБИТИ СЕБѢ
ЛУ ДНѢШНЕМУ ШИ ДНѢШНЕМУ ФЕНОТЕ КЪ ДНѢШНЕМУ ЧЕЛѢКЪ ХАШЕ ТРОИЧѢ СЪСЛАБИТИ СЕБѢ СЪСЛАБИТИ СЕБѢ СЪСЛАБИТИ СЕБѢ
СЪСЛАБИТИ СЕБѢ СЪСЛАБИТИ СЕБѢ СЪСЛАБИТИ СЕБѢ СЪСЛАБИТИ СЕБѢ СЪСЛАБИТИ СЕБѢ СЪСЛАБИТИ СЕБѢ СЪСЛАБИТИ СЕБѢ

„Quo Vadis”: un festival pentru schimbarea la față a României.

Cuvânt despre ediția I a Festivalului Internațional de Film „Quo Vadis” (Iași, 7–10 noiembrie 2024) [Partea I]

Elena
Dulgheru

Între 7–10 noiembrie 2024, sub auspiciile Centrului Cultural Misionar *Doxologia* al Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, s-a desfășurat la Iași Festivalul Internațional de Film „Quo Vadis”, a cărui primă ediție a avut drept cuvânt de forță „libertatea”. Am avut bucuria și onoarea să mă ocup de programul artistic al festivalului. A fost o muncă susținută, de echipă, făcută cu pasiune și dăruire, iar rezultatul a fost pe măsură. Din toate punctele de vedere, festivalul a fost un succes. Chiar scepticii au mărturisit că le-a depășit așteptările.

Un festival de esență filocalică

Am visat festivalul acesta aproape douăzeci de ani, de când începusem a cutreiera prin România, iar uneori și dincolo de ea, comentând peliculele lui Andrei Tarkovski și ale altor câțiva mari cineaști mărturisitori ai lucrării Celui Nevăzut.

Mesajul meu era clar: „Cuvântul lui Dumnezeu nu a murit în arta contemporană, chiar dacă ea a fost năpădită de sacrilegii și buruieni, iar noi, criticii și artiștii de azi, avem datoria să redescoperim acest Cuvânt dumnezeiesc și să nu îl lăsăm să se stingă!”

Entuziasmul și deschiderea cu care eram întâmpinată peste tot îmi arătau cât de necesar și duhovnicește hrănitor este dialogul despre sacralul din cinema, adică despre relația dintre om și Dumnezeu, surprinsă de momentele de vârf din arta ecranului. De atunci am înțeles, și eu, și cinefilii de lângă mine, că acest *taifas filocalic* din jurul peliculei trebuie să treacă dincolo de cadrele unor seri de cultură cinematografică creștină, ca să se dezvolte într-o formă mai trainică și mai amplă, o platformă care să concentreze tipul de cultură cinematografică ziditoare, pe care îl descoperăm împreună. Această formă este un festival. Dar nu oricare.

Cu toate că există în lumea ortodoxă câteva festivaluri de cinema creștin exemplare și de tradiție (chiar dacă le numeri pe degetele unei singure mâini), precum și ceva manifestări timide în direcția aceasta și în țări de tradiție creștină heterodoxă, în România lucrurile s-au mișcat, din punct

de vedere organizatoric, greu. Cinefilii noștri creștini, entuziasmați de ce vedeau și auzeau de la mine, mă întrebau când vom face și noi, românii, un festival de acest fel? Recunosc, candida naivitate a cinefililor inițial m-a enervat, dar m-a și făcut să mă simt oarecum obligată: născusem în ei o dorință, greu de îndeplinit, e adevărat, iar acum, când ei îmi cereau să le-o împlinesc, nu se cădea să dau înapoi cu una-cu două, de vreme ce ei mă investiseră cu încrederea lor.

Problema de bază, pentru un asemenea festival, a fost coagularea unei echipe, reunite de un credo comun și o viziune unitară, susținute de o platformă logistică, în stare a susține un asemenea proiect complex. Căci pregătirea unui festival implică o muncă asiduă, bine organizată și atent planificată, ceea ce înseamnă: echipă, agendă, strategie, parteneri de presă și de producție, cadru juridic, finanțare, termene, plus inspirație, motivație susținută și tenacitate, care să facă față riscurilor și neprevăzutului.

Toate acestea, dar mai ales tenacitatea, spiritul de echipă și coordonarea strategică se găsesc greu la noi, românii, oricât ar vorbi teologii de smerenie, sinergie, adunare lăuntrică, iubire de aproapele, jertfelnicie și oricât ar vorbi cineștii de talent, deschidere spre nou, seriozitate profesională, pragmatism. Căci toate acestea sunt calități de temelie pentru durarea unui festival trainic, care să hrănească spiritual cinefilii, care să reziste vremurilor și să crească, să se dezvolte într-o agora de dialog cultural și creștin, ziditoare nu doar pentru public, ci și pentru cinești, jurnaliști, teologi, oameni de biserică, adică pentru un filon substanțial din suflarea românească, și nu numai cea românească, pe care o așteptăm să renască. Cam asta este ceea ce își dorește echipa acestui festival, din care am avut onoarea să fac parte.

Da, un festival creștin nu este doar un forum de schimb și dialog cultural, ci și o platformă de renaștere spirituală. Un festival creștin, filocalic, conferă o energie unică, formată din bucuria multiplelor întâlniri, adunând împreună culturi diferite, dar animate, fiecare, de sușuri spre Dumnezeu și trăitoare sub cerul Aceluiași Dumnezeu.

Ca festival de esență filocalică, „Quo Vadis” s-a construit ca o colecție de mărturii de umanitate, artă elevată și credință curată, venite din diferite părți ale lumii, dar axate pe un nucleu ortodox. Acest nucleu de filme creștine, în special ortodoxe, recente, atât debuturi, cât și pelicule de mare succes internațional, iradiază firesc și generos spre extra-confesional, nu de dragul exoticii, nici al corectitudinii politice, ci în scopul unei deschideri interreligioase, specifice cosmopolitei arte și industriei a spectacolului, dar neapărat hristocentrice și fondate în învățătura creștin-ortodoxă. Această deschidere dialogică determină căutarea, printre cele mai apreciate filme de artă de pe plan internațional, a unor mode-

le comportamentale specifice moralei evanghelice, pierdute de Europa post-creștină și, în mare măsură, și de cinematografia română recentă, dar păstrate, paradoxal, de vechile civilizații necreștine, inclusiv de cinematografia acestora, în forme artistice de o deosebită autenticitate și prospețime. Acest paradox merită cea mai mare atenție, atât din punctul de vedere al sociologiei religiilor, cât și al tacticilor de recuperare a moralei creștine autentic trăite și de înțelegere a universalității creștinismului. „Hristos trăiește în inima aproapelui meu, chiar dacă acesta este de altă religie decât mine!”, aceasta a fost revelația filmelor central-asiatice din unul din medalioanele festivalului.

Un festival ca un organism viu

Buna cultură și așezare teologică a echipei organizatoare și experiența ei în curatoriatul evenimentelor culturale creștine sunt o garanție că tot acest evantai de problematici complexe a fost bine gestionat întru realizarea unui festival de film viu, bogat și efervescent, asemeni unui organism viu. Un festival în care să trăiești nu doar consumând filme, ci și lăsându-te transformat de ele, un festival în care să socializezi constructiv cu realizatorii acestor filme, chiar când aceștia descind de peste mări și țări, un festival în care să te îmbogățești nu doar cultural, ci și uman și, desigur, spiritual. Un festival care să te facă mai fericit, mai elevat spiritual și mai bun, adică să te apropie mai mult de Dumnezeu. Și cred că, alături de producătorul festivalului, entuziastul Cătălin Jeckel, consilier cultural al Arhiepiscopiei Iașilor, și de restul echipei organizatoare, am reușit acest lucru. Iar publicul, presa și invitații festivalului ne-au confirmat-o cu prisosință.

Pilonul de bază al festivalului l-au reprezentat producțiile cinematografice creștin-ortodoxe recente de mare succes internațional și chiar hit-uri de public ale filmului creștin. Iată că există, de câțiva ani, și așa ceva, și ne bucurăm că este vorba de filme din spații culturale creștin-ortodoxe, care își asumă mărturisirea creștină. Astfel de proiecte cinematografice se nasc în sânul comunităților de creștini practicanți, profesioniști în cinema, care reușesc să găsească și resursele necesare realizării unui film. Din motive mai curând ideologice, dar și pecuniare, astfel de filme nu sunt multe, dar, când apar, răsunetul lor debordează limitele confesionale, cucerind categorii dintre cele mai diverse de spectatori.

Nucleul de filme creștin-ortodoxe recente din „Quo Vadis”

Din festivalul „Quo Vadis” nu puteau lipsi filmele de reconstituire istorică a unor file de Pateric clasic sau contemporan, unele dintre ele, cunoscute cinefililor creștini și remarcate în circuitul festivalier, dar prezentate

pentru prima oară pe marele ecran în România, filme care instituie un nou gen, cel al hagiografiei cinematografice.

Astfel, *O cruce în pustiu. Sfânta Cuvioasă Parascheva*, al tânărului regizor sârb Hadzi-Aleksandar Djurovic, Serbia (2022), urmărește încercările duhovnicești suferite de iubita sfântă ocrotitoare a Moldovei și României, în călătoria ei prin deșertul iordanian spre Constantinopol. Regizorul filmului, prezent în festival, ne-a oferit și alte filme creștine semnate de el: metrajele medii *După cântatul cocoșului* și documentarul *Doar iubirea ne poate salva*.

Docu-drama *Viața Cuviosului Iosif Isihastul*, în regia lui Alexandros Foteinos și a lui Yiannis Traganidas, produsă de Mănăstirea Vatoped (Grecia, 2020), l-a readus în România pe îndrăgitul actor american convertit la Ortodoxie, Jonathan Jackson, protagonistul peliculei. Prezența sa harismatică a animat câteva momente de suflet ale festivalului.

În același ciclu se înscrie marele succes internațional *Un om al lui Dumnezeu. Sfântul Nectarie din Eghina* (Grecia, 2021), o reconstituire istorică semnată de actrița și regizoarea sârbă Yelena Popovic, de asemenea binecunoscută în România, filmul avându-l în distribuție pe cunoscutul actor american Mickey Rourke.

O surpriză a festivalului a fost documentarul de mare succes printre ortodocșii americani *Alaska sfântă* (SUA, 2021), în regia lui Simon Scionka, un documentarist ortodox preocupat de diverse problematice ale creștinismului în lumea contemporană. Filmul, premiat la Festivalul Byzanfest în 2023 (Melbourne, Australia) este o istorie emoționantă a încreștinării Alaskăi de către primii misionari, accentuând puterea profundă de transformare socială exercitată de creștinism.

Tot din nucleul creștin-ortodox al festivalului a făcut parte și medalionul „Tinere speranțe ale cinematografului creștin”, secțiune dedicată personalităților în afirmare, care s-au definit în zona problematizării temelor creștine în cinema. Aici se încadrează thrillerul de mediu metraj *Slujba*, semnat de actorul și dramaturgul sârb Andrej Šepetkovski, despre relațiile dintre puterea politică și Biserică în spațiul iugoslav. De asemenea, cel mai recent film al tânărului regizor sârb Ivan Jović, lansat în Serbia în septembrie 2024, *Calea lui Lazăr*, o satiră a birocrăției de pe o insulă din Mediterana. Tot în acest ciclu se înscrie scurt-metrajul „500” (2018) al tânărului regizor român Bogdan Albu, o dramă cu morală creștină, cu un bogat periplu festivalier.

Tot de nucleul creștin-ortodox al festivalului ține secțiunea „Clasici și talente emergente ale filmului creștin românesc”, care evidențiază contribuția românească în sfera filmului creștin. Publicul cinefil a avut ocazia să se bucure de un „Medalion Nicolae Mărgineanu”, un clasic în viață al

filmului românesc, unul dintre extrem de puținii regizori români care nu au făcut compromisuri de conștiință în perioada totalitară și nu s-au dezis de idealurile profesate în cinema în epoca socialistă. Maestru al filmului istoric și biografic, Nicolae Mărgineanu și-a dat măsura deplină a talentului său încă înainte de 1989, dar filme de mărturisire creștină nu a putut realiza, evident, decât după 1990. Filmul *Binecuvântată fii, închi-soare!* a marcat deschiderea plenară a regizorului spre tema închisorilor comuniste și a supraviețuirii prin credință în condiții totalitare. Filmul, care a cunoscut un succes imens de public, de lungă durată, a inaugurat un ciclu de pelicule istorice și creștine de excelentă calitate artistică pe tema relației dintre puterea politică și Biserică, din care am avut bucuria să vedem *Cardinalul, Fals tratat de mântuire a sufletului și Poarta Albă*.

În secțiunea „Clasici și talente emergente ale filmului creștin românesc” a fost inclus și Medalionul „Cristina Chirvasie – tânără speranță a documentarului de autor”, cu șapte documentare-eseu pe tema libertății și a credinței, bazate pe interviuri cu personalități marcante ale societății românești de azi, a căror viață și activitate este legată de cultura ortodoxă românească (pictorița Silvia Radu, teologul Costion Nicolescu, regizorul Nicolae Mărgineanu, scriitorul Mircea Stanciu, traducătoarea și editoarea Micaela Ghițescu, etnologul acad. Sabina Ispas, teologul Dumitru Horia Ionescu, arhit. Augustin Ioan, iconograful Raluca Prelipceanu, pictorul Dorel Zaica, sociologul acad. Ilie Bădescu, medicul Galina Răduleanu). Tânăra regizoare, scenaristă și producătoare de film documentar Cristina Chirvasie este autoarea unui proiect inedit, „Revoluția modelelor”, sub auspiciile căruia a realizat cele mai multe dintre documentarele prezentate în medalion.

Din nucleul creștin-ortodox al festivalului nu putea lipsi contribuția românească a trusturilor de presă creștin-ortodoxă *Doxologia* și *Trinitas TV*, care a cuprins o selecție a celor mai bune documentare recente ale acestora, pe teme de istorie a creștinismului și a Bisericii Ortodoxe Române. *Trinitas TV* a prezentat patru documentare (*Ierusalim, Sfântul Nicolae. Chipul blândeții, Martirul Unirii. Sfântul Preot Mucenic Alexandru din Basarabia, Români în gulagul sovietic*), iar *Doxologia*, documentarul *Un Sfânt al cuvintelor. Mitropolitul Dosoftei al Moldovei*.

Vom prezenta în numărul următor celelalte secțiuni ale festivalului: „Medalion Asia Centrală” și „Dublul centenar Tenghiz Abuladze (1924–1994) și Serghei Paradjanov (1924–1990)”.

Alexandru
Popa

Constantin

Personajele

BRÂNCOVEANU, 60 – domnitorul Țării Românești
 VĂCĂRESCU, 60 – sfetnic, vistiernic
 MUSTAFA AGA, 50 – trimisul Sultanului
 CONSTANTIN II BRÂNCOVEANU, 31-35 – fiul domnitorului
 ȘTEFAN BRÂNCOVEANU, 29 – fiul domnitorului
 RADU BRÂNCOVEANU, 25 – fiul domnitorului
 MATEI BRÂNCOVEANU, 16-18 – fiul domnitorului
 MARICA BRÂNCOVEANU, 50 – soția domnitorului
 ANITA BALȘ BRÂNCOVEANU, 35 – soția lui Constantin II Brâncoveanu
 ȘTEFAN CANTACUZINO, 50 – domnitorul Țării Românești
 după Constantin Brâncoveanu
 SULTANUL AHMED III, 40
 APRODUL, 20
 PAHARNICUL, 40
 LOGOFĂȚUL, 50
 SOLDAȚI

SCENA I

Sala tronului. Ianache Văcărescu, așezat pe un jilț, în apropierea tronului, citește cu mare atenție un document. Pare încântat.

VĂCĂRESCU (voios): ...confirmăm primirea... în anul Domnului... ziua de... a... pungi... fiecare de... plus... îhî... îhî... și vor primi o...

Intră Constantin Brâncoveanu.

BRÂNCOVEANU: Cum stă treaba, boier Văcărescu?

VĂCĂRESCU (tresare): Cum să stea, Doamne?

BRÂNCOVEANU: Zi-mi pe nume! De câte ori să-ți mai...

VĂCĂRESCU (intervine peste): Nu se cuvine!

BRÂNCOVEANU: Nimic din ce-i bun nu se cuvine.

VĂCĂRESCU: Mie, Doamne... da' ție totu' ți-e permis.

BRÂNCOVEANU: Deci, cum stăm?

VĂCĂRESCU: Se putea mai bine.

BRÂNCOVEANU: Asta sigur!

VĂCĂRESCU (*zâmbind*): Da' nu mult mai bine.

BRÂNCOVEANU: Ai vești de la Veneția?

VĂCĂRESCU: Transportu' a ajuns. Întreg și la timp. Am confirmarea
(*îi întinde documentul*).

Brâncoveanu se uită rapid.

BRÂNCOVEANU: Deci, doar o mie.

VĂCĂRESCU: Mai mult nu se putea.

BRÂNCOVEANU: Se putea!

VĂCĂRESCU: Atât am trimis.

BRÂNCOVEANU: Trebuia să trimitem mai mult. Nu știi ce-i mâine și...

VĂCĂRESCU: Orice-ar fi, oricum s-ar învărti pământu', ești domn pe viață și...

BRÂNCOVEANU (*intervine peste*): Vorbe, lenăchiță!

VĂCĂRESCU: Vorbele sultanului.

BRÂNCOVEANU: Nimeni nu-i domn pe viață, nici sultanu'! Oricând poa' s-apară...

VĂCĂRESCU (*intervine peste*): Păi dac-o iei așa...

BRÂNCOVEANU: Tot timpu' se mai întâmplă ceva... se mai schimbă ceva...

VĂCĂRESCU: Se schimbă, se schimbă, da', orice-ar fi, tu ești pregătit.

BRÂNCOVEANU: Și tu ai ceva pregătire.

VĂCĂRESCU (*nedumerit*): Ce pregătire să am?

BRÂNCOVEANU (*aluziv*): N-ai tu nicio pregătire?

VĂCĂRESCU: Am... aicea cu... cu hârtiile... cu economia Curții... cu știința de carte...

BRÂNCOVEANU: Da' n-ai pus și tu ceva deoparte?

VĂCĂRESCU: Eu?

BRÂNCOVEANU: Lenăchiță, nu mă prosti!... Știi c-ai pus!

VĂCĂRESCU: Puțin.

BRÂNCOVEANU: Puțin pentru zece vieți, da' pentru una... cre' că te descurci.

VĂCĂRESCU: Greu, Doamne!

BRÂNCOVEANU (*mimând enervarea*): Lenăchiță! Pe lângă alea o mie, ale noastre, ai trimis și mata așa, cam la o sută de pungi... pe numele matale. Cre' că ai și confirmarea. Ai primit-o odată cu a noastră... Normal că știu. Așa că nu mă lua cu greu'.

VĂCĂRESCU: Greu... pe lângă Măria Ta care are...

BRÂNCOVEANU: 4 băieți, 5 fete... plus nepoții... plus doamna... plus Cantacuzinii.

VĂCĂRESCU: Da' ce-au Cantacuzinii?... Că doar nu strângi și pentru ei.

BRÂNCOVEANU: Nu pentru ei, da' tre' să am grijă! Zilele-astea tot neamu' mă părăște... e coadă la sultan.

VĂCĂRESCU: Degeaba! Nu-i ascultă Ahmet... Nu pot ei ciripi, cât poți Măria Ta plăti.

BRÂNCOVEANU: Nu știi niciodată. Mai sunt și semnele...

VĂCĂRESCU: Dacă ne-am fi luat după semne, pân' acu...

BRÂNCOVEANU (*continuă*): ...scrisoarea cu avertismentu'...

VĂCĂRESCU: Medicu' de la Stambul voia și el ceva parale, d-aia a inventat povestea cu... da' nu e nimic de...

BRÂNCOVEANU (*continuă peste*): Și zvonurile! Plus nenorocirea cu sărmana Stanca.

VĂCĂRESCU: Dacă era vreo... problemă, Sultanu' nu-și dădea acordul... cu nunta.

BRÂNCOVEANU: Așa o fi... da' după nuntă, tre' să cercetăm cu-amănuntul.

VĂCĂRESCU: Ceva vești de la turci? C-am înțeles c-aseară a venit și Mustafa.

BRÂNCOVEANU: Încă n-am vorbit cu el.

VĂCĂRESCU: Cu ce treabă p-aici?

BRÂNCOVEANU: În trecere. Spre Hotin. Da' nu ne-a uitat nici pe noi!... Azi vine-ncoace să ne salute.

VĂCĂRESCU: Cu mâna goală?!

BRÂNCOVEANU: Așa-i obiceiul, la venire... la plecare e alt obicei.

VĂCĂRESCU: Că mă gândeam că poate-aduce vr'un cadou de nuntă... de la Sultan.

BRÂNCOVEANU: Da... poate nu ne mai ia mucareru'!... Oricum, tre' să ne grăbim cu nunta... că nu se știe niciodată... cum o aduce Bălașa pe Maria... o rezolvăm.

VĂCĂRESCU: Toate-s pregătite.

BRÂNCOVEANU: Poate așa se mai potolește și Radu.

VĂCĂRESCU: Nu te supăra, da', asta nu cred că se poate.

BRÂNCOVEANU: Se poate, se poate... s-așază și el... femeia o să-l schimbe.

VĂCĂRESCU: M-aș mira.

BRÂNCOVEANU: Maria-i fată bună.

VĂCĂRESCU: Aud că prea bună.

BRÂNCOVEANU: Cum adică prea bună? Prea bună pentru Radu sau...

VĂCĂRESCU: Prea... blândă, moale... lu' Radu îi trebuia ceva mai...

BRÂNCOVEANU: Mai cum?

Intră Aprodul (20).

APRODUL: Iertare, Măria Ta! A venit Mustafa-bei.

BRÂNCOVEANU: Să intre! Și el și Curtea.

Aprodul iese.

VĂCĂRESCU: Ce treburi are la Hotin?

BRÂNCOVEANU: Treburi turcești. Doar nu vine p-aici s-aducă.

VĂCĂRESCU: Măcar ăsta-i un turc simpatic.

BRÂNCOVEANU: Și otrava-i simpatică. Dacă-ajungi să te-omoară!

Intră Mustafa plus 4-5 boieri și 4 soldați.

BRÂNCOVEANU: Cât p-aci să cred că pleci la Hotin fără să ne saluți.

MUSTAFA: N-aș fi putut. Și să fi vrut, n-aș fi putut.

Brâncoveanu se ridică de pe tron și merge în întâmpinarea turcului.

BRÂNCOVEANU: Bine-ai venit, Mustafa!

MUSTAFA: Bine sau rău, am venit... și te-am găsit... Te salut, boier Văcărescu!

BRÂNCOVEANU: Păi cum să nu mă găsești?

VĂCĂRESCU: Fii binevenit, Mustafa-aga!

MUSTAFA: Rămâne de văzut. Au fost tot felul de zvonuri.

BRÂNCOVEANU: Mereu sunt... Despre ce?

MUSTAFA: Despre multe.

BRÂNCOVEANU: Nu te mai lua după zvonuri. Că și eu dacă m-aș lua...

MUSTAFA (*repede, curios*): Ce-ai face?

BRÂNCOVEANU (*dupa o scurtă ezitare*): Prostii! Mă bucur că-ai venit.

MUSTAFA: Eu nu.

BRÂNCOVEANU: Ai obosit?

MUSTAFA: Încep să...

BRÂNCOVEANU (*îl întrerupe bucuros*): Alergi prea mult... chiar m-am mirat că-n loc să vii să mă vezi imediat ce-ai ajuns, ai tras la somn. Ai îmbătrânit, Mustafa!

MUSTAFA: Și asta... M-am gândit să-ți las o seară liniștită. Ce-ai făcut?

BRÂNCOVEANU: Aseară?

MUSTAFA: Da.

BRÂNCOVEANU: Nimic important. Puteai să mă-ncurci. Am vorbit cu băieții. Am stat cu doamna, încercăm să ne-adunăm după nenorocirea cu Stanca...

MUSTAFA: Da... Îmi pare rău... Am auzit că...

BRÂNCOVEANU: Asta e... cea mai grea încercare pentru-un părinte... să-ți vezi copilul...

MUSTAFA (*îl întrerupe*): Da' aseară a fost bine.

BRÂNCOVEANU: Da.

MUSTAFA: Și băieții? C-auzisem că vor să plece undeva la... vânătoare... spre munți.

BRÂNCOVEANU (*râzând*): Prea multe zvonuri... Băieți-s aici... ne pregătim de nuntă, nu-i timp de vânătoare... și vezi că ești invitat, dacă mai rămâi cu noi, prinzi masa mare.

MUSTAFA: N-am timp de masă!

BRÂNCOVEANU: ...Hai, așază-te, odihnește-te puțin! Te-așteaptă drum lung pân'la Ho...

MUSTAFA (*intervine peste*): N-am timp, Constantin! Nu mai e vreme de... stat jos.

BRÂNCOVEANU: Da' ce arde la Hotin?

MUSTAFA: Nu la Hotin.

Mustafa scoate o bucată de mătase neagră și o pune pe umărul lui Brâncoveanu.

MUSTAFA: Mazil!

Câteva momente de liniște.

BRÂNCOVEANU: Ce „mazil”?!

MUSTAFA: Ordinul Sultanului, Constantin! Să vin eu, să nu te sperii... să nu fugi.

BRÂNCOVEANU: Cum să fug?!... De ce să fug?... Acu' avem nuntă și...

MUSTAFA (*intervine peste*): Uneori oamenii... mai fug. Au fost zvonuri... Mazil. Îmi pare rău că eu...

BRÂNCOVEANU (*râzând neîncrezător, îndreptându-se spre tron*): Mustafa, serios... e-o glumă!

MUSTAFA: Nu-i nicio glumă, e ordin...

BRÂNCOVEANU (*intervine peste*): Sau așa o fi obiceiul la voi... în loc să furați mireasa, îl luați pe socru' mare... vezi, lenăchiță, ce'nseamnă diferențele culturale?

MUSTAFA (*ferm*): Ești mazilit, Constantin!

BRÂNCOVEANU: : Umor turcesc.

MUSTAFA: Mazilit... împreună cu...

BRÂNCOVEANU (*intervine peste, crescendo*): Nu, Mustafa!... Fii serios! ... Nu!... Nu poți să vii aici... să te joci c-o bucată de cârpă și să te-aștepți ca eu... ca cineva d-aici să...

MUSTAFA: Ba da! E voia sultanului!

BRÂNCOVEANU: Fii cuminte! Acu' câteva zile Sultanul a fost de acord cu nunta! la scoate, boier Văcărescu, scrisoarea de la Sultan să vadă și Mustafa-aga că...

MUSTAFA (*intervine peste*): Știu de scrisoare... a fost doar o garanție... să nu fugi... Constantin, sultanul te-a declarat rebel. Ești mazilit!

Câteva secunde de liniște.

BRÂNCOVEANU (*vesel*): Vezi, lenăchiță, am greșit, pân' la urmă! Mustafa n-a venit cu mâna goală... a adus și-o năframă d-asta.

Brâncoveanu merge să se așeze pe tron, dar Mustafa face rapid câțiva pași și-l împinge.

MUSTAFA: Asta, de-acum, nu se mai poate! Mâine vine imbrohorul. O s-aveți domn nou!... Iar tu ești așteptat la Stambul!... Legați-l!

BRÂNCOVEANU (*imperativ*): Nu mișcă nimeni!... Domn nou ai zis, Mustafa?! Ce domn nou?... Eu am cuvântu' Sultanului... domn pe viață... Așa e scris... și încă n-am murit... își ia Sultanu' vorba-napoi?

MUSTAFA: Sultanu' e... Sultan! Poa' să ia ce-a dat... (*aluziv, constructiv*) da' și să dea... ce-a luat, așa că mergi cu mine la Stambul și...

BRÂNCOVEANU (*intervine peste*): Eu am nuntă! Ce să caut la Stambul?

MUSTAFA: Nu mai ai nuntă. E ordin să te iau (*arată ordinul sultanului*). Legați-l pe mazil!

BRÂNCOVEANU: Cine să-l lege pe mazil? Băieții-ăștia?... Cum să mă lege?... Ăștia-s... ai mei! Unde-s ai tăi, Mustafa? Cine ești tu în sala asta?

MUSTAFA: Trimisul Luminăției sale Ahmed al III-lea, iar cine nu-i îndeplinește...

BRÂNCOVEANU (*intervine peste*): Prostii! Ești doar un turc rătăcit... Cu ce armată ai venit tu să mă schimbi?

MUSTAFA: Am venit fără armată... să nu fugi. (*spre ceilalți*) Dacă-i nevoie, vine și armata! Da' nu-i nevoie! Am ordinu' Sultanului. E de-ajuns! Și Sultanul ordonă Curții să-l prindă de-ndată pe mazil! Cine-nalcă ordinu', își pierde capu'!

BRÂNCOVEANU: După 25 de ani... și-un munte de aur... Sultanul ordonă... „Cine n-ascultă își pierde capu'?!”... Tu auzi ce spui?... Îți dai seama cum sună?!... Te-ai născut printre sălbatici, Mustafa! Așa, tam-nesam să... Da' ce l-a apucat pe Ahmed?

MUSTAFA: Voința Sultanului nu poate fi...

BRÂNCOVEANU (*intervine peste*): Ba poate! Stai liniștit! Ce-i lipsește lui? De ce... vrea el să mă vadă? Nu mai are aur?

MUSTAFA: N-are nicio legătură ordinu' cu auru'...

BRÂNCOVEANU: Toate au legătură cu auru'... și poate că Ahmed vrea mai mult. O fi normal, pentru ditamai sultanu'! Da-n loc să facă zarvă, să-i spe-rie pe oamenii ăștia, să te pună pe drumuri, în loc să te facă să-ți minți un prieten... că după douăjd' de ani, am ajuns să cred că suntem...

MUSTAFA: Am fost... dar acum...

BRÂNCOVEANU (*continuând, mai tare*): În loc să se joace cu broboada... nu era mai simplu ca Ahmed să zică, simplu, că mai vrea aur?

MUSTAFA: Ai fost declarat rebel. Sultanul nu vrea aur!

BRÂNCOVEANU: De ce, s-a pocăit?! Auzi, lenăchiță, sultanu'nu vrea aur! Poate așteaptă niste smirnă! În ritmu' ăsta, se creștinează! Se călugărește padișahu'!... (*către Văcărescu*) O vrea să-l botezăm!

VĂCĂRESCU: Dacă-i ordin...

MUSTAFA: Sultanul ordonă ca și boierul Văcărescu să fie arestat și dus la Stambul.

BRÂNCOVEANU: Cum?

MUSTAFA: Și boier Văcărescu este...

VĂCĂRESCU: Nu! Nu este!

BRÂNCOVEANU: Mustafa, ai înnebunit?... Am glumit! Și omu' nici n-a răspuns. Stai liniștit! Nimeni nu-l botează pe luminatu'...

MUSTAFA: Așa e ordinul! Și boier Văcărescu tre' să meargă cu noi...

BRÂNCOVEANU (*intervine peste*): Tu execuți ordine sau le... inventezi pe loc?

MUSTAFA: Ordin de la sultan: Tu, doamna, băieții...

BRÂNCOVEANU: Doamna și băieții?

MUSTAFA: ... Și boier Văcărescu...

BRÂNCOVEANU: Da' când a avut timp sultanu' să-ți poruncească să-i ares-tezi pe toți?... Că la-nceput ziceai doar de mine... Îți șoptește acum Ahmed, direct în urechi? Sau a venit și el p-ascuns... să nu mă sperie... și-acu-ți face semne... de sub broboadă?

MUSTAFA: Constantin, vorbele-astea nu-s bune! Știu că nu-i ușor... da' nici nu-i cazu' că... pân' la urmă, n-am venit la nuntă! Am ordine și le-n-deplinesc... nu-mi face nicio plăcere să...

BRÂNCOVEANU (*intervine peste*): Asta-i chiar grav! Nu-ți face nicio plăcere?!... Nu-ți place ție să-ți mazilești un prieten care te-a tot ajutat în ultimii 20 de ani?! N-ai tu așa o mică bucurie... să vii aici și, c-un cuvânt, să schimbi totu'?!... Să arăți cine are puterea? Cine pe cine ajută! Sau n-ajută! Cine-i stăpânu'?!... Hai, Mustafa, recunoaște că-ți place!

MUSTAFA: Nu-mi place! N-am nicio bucurie să... din contră, îmi pare rău!

BRÂNCOVEANU: Atunci, ce fel de... stăpân ești tu? Să nu te bucuri puțin când faci ordine-n colonii?! Mă simt vinovat! Ești oaspetele nostru, nu se cade să suferi... Sau acu' eu sunt oaspetele tău? (*pauză*)... Oricum, ar trebui să facem ceva, să-ți alinăm durerea.

MUSTAFA: Ești supărat, Constantin, dar trebuia să știi că, mai devreme, mai târziu, putea să vină și momentu-n care...

BRÂNCOVEANU (*intervine peste*): M-aș fi bucurat „mai târziu”! Da' nu asta contează!... Sultanu' tre' să fie fericit, mai ales acum că s-a pocăit, nu mai vrea aur, umblă după tămâie!

MUSTAFA: Constantin, oprește-te!

BRÂNCOVEANU: Și dacă nu mă opresc, ce se-ntâmplă?! Mai arestează sultanu' pe cineva? Că doar e dreptu' lui... Pân' la urmă, de ce să se oprească la vistiernic?... Nu-l vrea și pe paharnic?

PAHARNICUL: Îndurare, Mărite Agă!

BRÂNCOVEANU: Sau pe logofăt? El nu merită atenția padișahului?

LOGOFĂTUL: Nu, Luminăția Ta!

BRÂNCOVEANU: De ce nu și pe... aprod? la uite ce figură dușmănoasă are... ce privire conspirativă!

*Aprodul e blocat. Leșină. Se prăbușește fără niciun cuvânt.
Rămâne jos, nimeni nu îndrăznește să se miște.*

MUSTAFA (*zâmbind*): Doar tu, doamna și băieții... plus boier Văcărescu.

BRÂNCOVEANU: Da' mă-ntreb ce treabă o avea Ahmed cu vistiernicu'?...

Că înțeleg că nu mai vrea aur.

MUSTAFA (*zâmbind*): Înțelegi prea multe!

BRÂNCOVEANU: Bravo! Uite că pân' la urmă te și bucuri puțin! Îmi pare bine că te văd zâmbind, Mustafa! Oricum, tu n-ai nicio vină, nu-i așa?! Doar îți faci datoria.

MUSTAFA: Mă bucur c-ai înțeles!

BRÂNCOVEANU: Ce nu-nțeleg este cum ai venit tu de ieri, c-o datorie ca asta... și-ai așteptat până azi. A fost îndurare... calcul... sau doar ai mai tras cu urechea?

MUSTAFA: Prietenie, Constantin! După două'jd de ani, am vrut să te mai las o seară-n liniște. Puțin... da' măcar atât să...

BRÂNCOVEANU (*intervine peste*): E, măcar atât?! Tu poți să faci multe, Mustafa!... (*către ceilalți*) Rog Curtea să se retragă!

Boierii și soldații încep să se miște încet spre ieșire. Brâncoveanu și Mustafa stau față-n față și se privesc intens câteva secunde.

MUSTAFA (*privindu-l fix pe Brâncoveanu*): Curtea nu se retrage!

Toți se opresc.

BRÂNCOVEANU: Lasă Curtea să se retragă, Mustafa! Merită și ea să...

MUSTAFA: Acum... nu mai merită!

BRÂNCOVEANU: Tot timpu' merită... În lumea-asta... Plus că boierii sunt obosiți... Tulburați... Au nevoie de-un răgaz. Lasă-i să iasă, să-și limpezească gândurile! Să-și pună lucrurile-n ordine.

MUSTAFA: Lucrurile-s clare!

BRÂNCOVEANU: Da' pot fi mai clare! Mereu e loc de... ceva mai bine! Cât face omu' pentr-o clipă de răgaz!

MUSTAFA: Cât?

BRÂNCOVEANU: Destul cât să merite.

MUSTAFA: Destul e puțin.

BRÂNCOVEANU: E mult! Foarte mult... Ai fi surprins!

MUSTAFA: Mă-ndoiesc!

BRÂNCOVEANU: Rog Curtea să se retragă! Merită!

MUSTAFA: Nimic nu merită!

BRÂNCOVEANU: Nu știi... cât merită.

MUSTAFA: Ba știu!

BRÂNCOVEANU: Și-atunci?

Câteva secunde de liniște.

MUSTAFA: Curtea rămâne!

BRÂNCOVEANU: Mustafa... acum sau altădată... Aici sau în altă parte...

Curtea tot se va retrage. C'ăsta-i obiceiul.

MUSTAFA: Nu azi... Azi e târziu.

BRÂNCOVEANU: Aseară n-ar fi fost.

MUSTAFA: Aseară a trecut.

BRÂNCOVEANU: Fără folos... Pentru c-ai lăsat să treacă... În loc să vorbești, ai preferat s-ascuți.

MUSTAFA: Cu folos. Înțeleg că vă merge bine, boier Văcărescu!
La Veneția totu' e...

VĂCĂRESCU: Nu e!

BRÂNCOVEANU: Păcat, Mustafa... Nu vezi lucrurile pe de-a-ntregul. În schimb, știu sigur că Sultanu' are o perspectivă... mai largă! Că d-aia-i sultan... eu mazi și tu o biată iscoadă.

MUSTAFA: Nu te răzbuna pe mine, nu mesageru-i de vină!

BRÂNCOVEANU: Ba da! Că putea să fie liber și-a ales să rămână slugă!

MUSTAFA: Legați-l!

Nimeni nu mișcă.

MUSTAFA: Cine n-ascultă, își pierde capul!

Soldatii se reped către Brâncoveanu.

Heblu.

SCENA II

Sala de audiențe din Palatul Domnesc. Un soldat păzește ușa. În stânga, la o masă mare, cu mâinile legate cu fâșii de mătase stau Constantin, Ștefan, Radu și Matei. În dreapta, la alta mică, Brâncoveanu și Marica citesc și scriu diverse hârtii.

RADU: E nebun! Dac-a făcut asta, e nebun!

ȘTEFAN: Nu poți să știi. A strâns cât a strâns și, când a prins momentu', a-ncercat!... Și uite că i-a mers.

RADU: Pentru cât timp? O zi, două, cinci... o lună...

CONSTANTIN: Nu contează! Azi e erou!

RADU: Cu ce preț?

ȘTEFAN: Cu prețu' corect!

RADU: Nu există! Că ce-i corect azi, mâine... se schimbă!

CONSTANTIN: Mai e până mâine.

RADU: Puțin... prea puțin ca să merite. Și, serios, cât a putut să dea?...

Că n-avea cine știe ce.

CONSTANTIN: De la o mie-n sus!

RADU: O mie?! Nici vorbă, tot neamu' lor n-avea cum să strângă mai mult de 5-6 sute. Că vorbim de pungi, nu de povești... acolo nu merge cu povești.

CONSTANTIN: S-or fi împrumutat.

RADU: Chiar și-așa!... (*către Ștefan*) Zi tu, puteau toți ai lor... da' toți... să strângă o mie de pungi?

ȘTEFAN: Și două!

RADU: Ești nebun! (*către Constantin și Ștefan*)... Amândoi sunteți... (*se uită atent la ei*) Voi chiar v-ați speriat?... Ați luat'n serios toată... Vă e frică de...?

CONSTANTIN (*intervine peste, calm*): Nu ne-am speriat, da'... treaba nu-i de loc așa simplă pe cât...

RADU (*intervine peste*): E foarte simplă!... Da' voi faceți din țânțar...

CONSTANTIN (*îl întrerupe, răstit*): Las-o mai moale!... Și, uite, că până una-alta, țânțaru' s-a făcut domn.

MATEI: Tată, putea să dea ăla două mii?

BRÂNCOVEANU (*absent*): Cine?

MATEI: Nou'... ăsta... Ștefan...

BRÂNCOVEANU (*arătând spre Ștefan*): Ce-i cu Ștefan?

MATEI: Nu, tată, nu... Cantacuzino Ștefan!

BRÂNCOVEANU (*jucat impresionat*): Nou' domn?

MATEI: Îhî.

BRÂNCOVEANU: Știu și eu... Vorb-aia, acu' e Domnu' Țării... dacă vrea, poate!

RADU: De vrut, o fi vrut... da' două mii de pungi, vă zic eu, n-a văzut în viața lui!

MATEI: Noi, tata... nu avea două mii de...?

RADU: Tata?! Și patru!

MATEI: Patru... mii!... (cu Brâncoveanu) Tată, ai patru mii de...?

MARICA (*intervine tăios*): Matei, vezi de treburile tale!

RADU: (*nedumerit*) Ce treburi?

MARICA: Radule, vorbește mai puțin!

RADU: De ce? M-au legat la mâini, nu la gură. Și nu-nțeleg ce nevoie e de toată... prostia asta (*arată spre legături*) ... de ce ne facem că e... altceva decât e... toți știm că tata o să plătească ce-o să plătească și-și ia locu-napoi.

MARICA: Vedem... Da' vorbești prea mult!

RADU: Și ce să fac?

ȘTEFAN: Să gândești!

RADU: La ce?

ȘTEFAN: La orice. Ajută!

RADU: Din contră! M-apucă nervii! Trebuia să facem deja nunta, așa cum am zis eu... acuma cine știe când...

MATEI (*sincer mirat*): S-amână și nunta?

RADU: Nu, nici vorbă! Nunta se face! Mustafa o să fie naș!

MATEI: Serios?

RADU (*către Constantin și Ștefan, arătând spre Matei*): Țsta chiar e frate cu noi?!

MATEI: Ce-ai, mă, acuma?!

RADU: Mamă, ești sigură că-n cazul lui n-a fost vreo greșeală?

MARICA: Ce greșeală?

RADU: Știu și eu... pare din alt cuib... din altă barză.

MARICA: Radu, gata! Lasă-l în pace!

RADU: Eu îl las, da' dac-a fost vreo încurcătură în primele zile, acu' ar fi cazul s-o lămurim. Să nu mai stea băiatu' legat de pomană... (*către Constantin*) Deci?

CONSTANTIN (*nedumerit*): Ce?

RADU: Cât crezi că rămâne erou' pe tron?

CONSTANTIN (*neinteresat*): Nu știu... și lasă-mă cu... Tată?

RADU: Eu zic că maxim trei'de zile!... Dă cineva mai mult?

MATEI: Eu cred că...

RADU (*intervine peste*): Tu nu crezi nimic! Până n-o să lămurim ce-i cu tine, ți-am retras dreptu' la...

BRÂNCOVEANU (*intervine peste, ferm*): De-ajuns!... Ce-i, Constantin?

CONSTANTIN: Ai vr'un răspuns?

BRÂNCOVEANU: Nu!

CONSTANTIN: Din nicio parte?

BRÂNCOVEANU: Mai e vreme.

RADU: Sunt mai multe părți? Că eu știam doar de...

ȘTEFAN (*intervine peste*): Mereu sunt mai multe părți.

RADU: Care mai multe?

ȘTEFAN: Mai multe căi... Să ieși din labirint!

RADU (*nedumerit*): Iar o dai pe filosofie?

ȘTEFAN (*rar, analitic*): Orice problemă-i un labirint... și-orice labirint are mai multe soluții. Da' tre' să ai grijă, că asta poa' să fie și bine și rău!

RADU (*nu înțelege nimic*): Aha, aha...

ȘTEFAN: E bine că ai mai multe variante... da' e și rău că riști să te risipești.

Când nu știi unde și cât să pui...

RADU: Te rog eu, Aristotel, treci de partea asta și, dacă știi ceva, zi pe românește!

CONSTANTIN (*către Brâncoveanu*): Da' nu-i bine! Că se-ntârzie.

BRÂNCOVEANU: Așa e la târg: te lași greu, câștigi mult!

RADU: Da' de ce sunt mai multe părți? Mai e cineva-n afară de Mustafa?

MARICA: Radu, ai răbdare! O să-nțelegi!

RADU (*iritat*): Când?

ȘTEFAN: Când o să-ncepi să gândești!

RADU: Tu nu mai termini și tot degeaba... (*către Brâncoveanu*) Ai reușit să trimiți vorbă direct la Sultan?

BRÂNCOVEANU (*ironic*): Nu, l-am sărit! M-am dus direct la Alah... te mai iei de Matei...

RADU: Păi asta ziceam și eu, că n-aveai cum... Deci, cu cine puteai să mai vorbești?

MARICA: Cu nimeni! Dacă nu taci, îi pun să te lege și la gură!

RADU (*încet, spre Constantin*): ...Cu boierii?!

Constantin îi confirmă cu o mișcare a capului.

RADU: Păi atunci avea dreptate filosofu' (*arată spre Ștefan*)... Asta-i risipire!

CONSTANTIN: Trebuie-ncercată fiecare... posibilitate!

RADU (*către Ștefan*): Explică-le!

ȘTEFAN: Ce?

RADU: Treaba cu risipirea... cu boierii... tronu-l iei înapoi de la turci, nu de la boieri.

BRÂNCOVEANU: Toate la rându' lor!

RADU: Cu boierii, doar arunci banii pe fereastră. Măcar la turc îi dai cu folos... Da' tre' să dai mult, de trei ori mai mult decât Cantacuzino!

ȘTEFAN: Și dacă turcu' nu vrea bani?

RADU: Și-atunci, de ce ne cheamă? Să-i explici tu sensu' vieții!

CONSTANTIN (*încet*): Ferească Dumnezeu să nu vrea turcu' bani!

RADU: Serios! Gândiți-vă și vo! Ce poa' să facă boierii?

ȘTEFAN: Să ne scoată din... (*face semn în jur*) labirint.

RADU: Pai asta-i problema?!... (*enervat*) Asta e problema?! Nu, nu-mi spune că asta e problema! (*se întoarce către soldatul de la ușă*)... Mi-e sete! Adu' niște apă!

SOLDATUL: Imediat, Măria Ta!

Soldatul iese să aducă apa.

RADU: Cu cât ziceați că-i plătiți pe boieri pentru... (*arată spre ușă*) treaba asta?

CONSTANTIN: Care treabă?

RADU: Marea ieșire din labirint!

CONSTANTIN: Nu-i atât de simplu... Jos sunt și garzi turcești.

RADU: Gata să leșine dacă le-arăți un pumn de galbeni.

ȘTEFAN: Dacă-i așa de simplu, de ce nu faci o plimbare până-n curte?

RADU: Chiar, de ce nu fac?

Radu pleacă spre ușă.

MARICA: Radu, să nu-ndrăznești!

Radu iese fără să-i răspundă. Constantin se repede după el.

CONSTANTIN (*îl strigă șoptit din ușă*): Radu! Radu! Vino imediat înapoi!

Matei aleargă și el la ușă. Brancoveanu se ridică. Radu se întoarce.

RADU (*către Constantin*): Ai dreptate! Nu pot să plec așa! (*către Matei*)
Desfă și tu asta! (*arată spre legătura de la mână*).

Matei o desface dintr-o mișcare.

RADU: Bravo! Acu' pot să mă mișc în voie.

Radu iese din nou.

CONSTANTIN: Ce faci, mă?

MATEI: Pot și eu să...

Constantin închide ușa și-l duce pe Matei la masă.

CONSTANTIN: Țineți-l p-ăsta aici!... Mă duc după el!

BRÂNCOVEANU: Lasă-l!

CONSTANTIN: Cum să-l las? Tre' să-l aduc înaintea să...

BRÂNCOVEANU: Lasă-l!

CONSTANTIN: De ce?

MARICA: Crezi ca poa' să iasă?

BRÂNCOVEANU: E bine să știm c-am încercat toate... Ordinul e să ne ducă pe totu la Stambul. N-o să-i facă nimic! Să vedem unde-ajunge!

Se aud pași de afară. Zgomot soldați.

ȘTEFAN: Nu foarte departe.

Intră aprosul însoțit de doi soldați.

APRODUL: Am ordin să duc pe doamna și pe... prinți în odaia alăturată... Vodă Cantacuzino vrea să stea de vorba cu... (*ezitant*) Vodă... Între patru ochi.

Schimb de priviri. Matei se duce spre Marica, ceilalți rămân așezați.

MARICA: Crezi c-ar putea să...

BRÂNCOVEANU: Nu știu... Depinde de... oricum, știe că, oricum ar fi, tot riscă!

MATEI (*șoptit*): Ce să riște?

MARICA (*cu gest de afecțiune*): Stai liniștit! E de bine!

Intră Ștefan Cantacuzino, în haine domnești. Încearcă să-și ascundă stinghereala. Vorbește cu Logofătul și Paharnicul.

CANTACUZINO: ...Și să păstrați toate rânduielile neschimbate!

Ce e bun, bun rămâne!

LOGOFĂTUL ȘI PAHARNICUL (*stingheri*): Da, am înțeles, Măria Ta!

CANTACUZINO (*întors către Brâncoveanu*): Îmi pare rău... că lucrurile s-au întâmplat așa!

LOGOFĂTUL ȘI PAHARNICUL (*într-un glas*): Și nouă ne pare că...!

CANTACUZINO (*cu Brâncoveanu*): Crede-mă, n-am știut nimic!

Iar când am auzit...

Intră Radu, vesel, flancat de doi soldați.

SOLDATUL: L-am găsit jos, Măria Ta... îl prinseseră gărzile turcești!

RADU: Nu mă prinsese nimeni... că doar n-am fugit... vorbeam cu turcii, s'aflu cum mai e vremea la Stambul.

CANTACUZINO (*către soldați*): Bine că l-ați scăpat!

RADU: Bravo, unchiule! Pân' la urmă, ai reușit!

CANTACUZINO: Ce s-a-ntâmplat n-a fost...

RADU (*intervine peste*): Da-nțeleg că ceremonia n-a fost prea veselă... nu mai contează, una peste alta, ești...

CANTACUZINO (*intervine peste*): Sigur că n-a fost veselă! Nu-i deloc un moment vesel și eu nu...

RADU (*intervine peste*): Ba da! E foarte vesel momentu'. Numa' că-i scurt!

Asta-i problema! Așa că, eu îți zic: bucură-te azi! Că mâine, cine știe ce-o mai fi? ... Sau n-o mai fi!

CANTACUZINO (*către Brâncoveanu*): Putem vorbi câteva clipe?

APRODUL: Doamna și prinții sunt rugați să meargă în odaia alăturată...

Ceilalți să se retragă!

Logofătul, Paharnicul și soldații ies. Ceilalți rămân.

BRÂNCOVEANU (*către Cantacuzino*): Să fie într-un ceas bun!

CANTACUZINO: Să fie! Pentru toți... vere!

BRÂNCOVEANU: Da, măcar e-n familie!

CANTACUZINO: Să știi că doar întâmplarea a făcut ca eu să fiu cel care...

RADU (*cu ceilalți*): E foarte modest! (*direct către Cantacuzino*) Ce-ntâmplare!

Ai meritele serioase!... Păi, drumurile-alea la Stambul au fost întâmplătoare?... Nu, nu!... Chiar meriți tot ce...

BRÂNCOVEANU (*intervine peste, autoritar*): Radu!... (*către Marica*) Ia-i pe băieți și mergeți alături!

Marica se ridică și merge spre ușă. Se oprește și se întoarce spre băieți. Constantin se ridică primul și se duce în fața lui Cantacuzino.

CONSTANTIN: Frumoasă haină, unchiule! Da-i grea... O să te-apeșe!

Constantin pleacă.

CANTACUZINO: N-am cerut-o eu... iar dacă mi s-a dat...

Se ridică Ștefan, același joc în fața lui Cantacuzino.

ȘTEFAN: Stai liniștit!... Totu' trece!

Ștefan merge spre ușă. Radu, același joc.

RADU: Cum ar spune filosofu' (*semn spre Ștefan*) ...Carpe diem, unchiule! C-acu' se lasă seara!

În drum spre ușă, Radu se întoarce brusc spre Aprod cu intenția de a-l speria.

RADU: Bu!

Aprodul se dezechilibrează, dar rămâne pe picioare. Matei începe să râdă și fuge după Radu. Iese și Marica și închide ușa. Câteva secunde de liniște.

CANTACUZINO (*umil*): Constantin, crede-mă! Nu eu am făcut asta!

BRÂNCOVEANU: Nu mai contează. Decât un străin, mai bine să fii tu!

CANTACUZINO: Așa e... Da', tre' să crezi că n-am fost eu cel care...

BRÂNCOVEANU (*intervine peste, calm*): Tu știi că eu... știu!

Cam tot ce se-ntâmplă... Mai ales ce faceți voi... ai tăi. Deci știi... ce și cum. Da' nu mai contează! Au fost și neînțelegeri, păcat că nu le-am rezolvat când se...

CANTACUZINO: Au fost... da' nu eu!

BRÂNCOVEANU: Ți-e frică, Ștefane! Crezi c-o să mă-ntorc?

CANTACUZINO: Un' să te-ntorci?

BRÂNCOVEANU: Ahmed vrea aur... știi și tu... iar eu... cine știe, poate mă-ntorc.

CANTACUZINO: Eu aș fi primu' care s-ar bucura!

BRÂNCOVEANU: De ce?

CANTACUZINO: Dacă tu... te-ai... întoarce.

BRÂNCOVEANU: Atât de frică îți e?!... Cât ai dat?

CANTACUZINO: N-am dat.

BRÂNCOVEANU: Că știi cum e turcu', dacă-i dai mai mult... o-ntoarce!

CANTACUZINO: În cazul ăsta, fii binevenit! Eu n-am dat!

BRÂNCOVEANU: Atunci de ce-ai mai vrut să rămânem singuri?

CANTACUZINO: De-asta! Să-ți zic că eu n-am dat!

BRÂNCOVEANU: Ba ai dat! Știm amândoi! Altfel, de ce-aș fi eu acum rebel și tu...

CANTACUZINO (*intervine peste*): Pentru că...

BRÂNCOVEANU: ...și tu, tocmai tu, domn?

CANTACUZINO: Da' eu ce-am? De ce tocmai eu să nu...

BRÂNCOVEANU: Hai, lasă! Zi! Cât?

CANTACUZINO: Nimic. Crede-mă!

BRÂNCOVEANU (*ironic*): Te cred!

CANTACUZINO: Niciun ban!

BRÂNCOVEANU: Poate! Da' ceva tot ai dat!

CANTACUZINO: Ce să dau?

BRÂNCOVEANU: Știi și eu?! Poate... altceva... vreo hârtie!

CANTACUZINO: Nu!

BRÂNCOVEANU: În care, cine știe, ziceai că m-am dat cu rușii.

CANTACUZINO: Și te-ai dat?

BRÂNCOVEANU: Voi v-ați dat!... La Stănilești.

CANTACUZINO: Să n-o luăm cu Stănileștiu! C-acolo, toți am gândit să...

BRÂNCOVEANU (*intervine peste*): Numa' că unii au gândit mai puțin. Și era să ne pierdem toți capu'!

CANTACUZINO: Da' nu l-am pierdut!

BRÂNCOVEANU: Știi și eu...

CANTACUZINO: Ți spun: nu-i nimic de la noi! Mi-a zis și Mustafa. Sultanu'... el a făcut-o! Te vrea la Stambul! Să vorbiți! Și dacă vă-nțelegeți... cine știe... te poți întoarce!

BRÂNCOVEANU: Ți-e frică!

CANTACUZINO: Nu-i vorba de... Da' acu' eu ce era să fac? Puteam să zic nu?!

Punea să m-aresteze și pe mine!

BRÂNCOVEANU: Decât la beci, mai bine pe tron!... Hai nu te mai văita!

Știu c-ai vrut! Da' stai liniștit!

CANTACUZINO (*intervine peste*): N-am vrut!

BRÂNCOVEANU: Toți vor să fie domni!

CANTACUZINO: Nu toți... Nici tu n-ai vrut... la vremea ta.

BRÂNCOVEANU: Da' am fost!

CANTACUZINO: Vezi?!

BRÂNCOVEANU: Exact. Toți vor să fie domni... Da' hai să ne ocupăm de lucruri mai... Ce se-ntâmplă? Eu nu m-aș duce la Stambul!

CANTACUZINO (*nu-și poate ascunde satisfacția*): Da, tre' să te duci! E ordin!

BRÂNCOVEANU: Bine! (*schimbă tonul*) Cât?

CANTACUZINO: Ce... cât?

BRÂNCOVEANU: Zi un număr!

CANTACUZINO: Ce număr?

BRÂNCOVEANU: Care te-ar mulțumi și m-ar ține departe de Stambul...

CANTACUZINO: Adică să...?

BRÂNCOVEANU: Da!

CANTACUZINO: Să v-ajut să...?

BRÂNCOVEANU: Fără vina ta. N-ai știut nimic. Au mai fost zvonuri, aveam eu ceva... pregătit.

CANTACUZINO: Păi, dacă aveai...

BRÂNCOVEANU: Exact, dacă aveam... tu n-ai nicio vină!

CANTACUZINO: Cu turci-n palat?!... Știi că nu se poate!

BRÂNCOVEANU: Dacă vrei, se poate!

CANTACUZINO: Cum?... Ce pot să fac?

BRÂNCOVEANU: Poți! Pe drum, nu-n palat.

CANTACUZINO: Pe drum, zici!

BRÂNCOVEANU: Da. Ai simțit că-n Palat nu e bine, că gărzile sunt de partea mea și... ca să nu se-ntâmple ceva, ne-ai dus în grabă la un loc sigur. Păziți chiar de gărzile turcești... și dacă pe drum...

CANTACUZINO: Nu se poate! Te-așteaptă Ahmed! Mai bine, dacă e, rezolvi acolo... cu el... vă-nțelegeți și eu imediat...

BRÂNCOVEANU: Spune cât!

CANTACUZINO: Crezi că nu vă-nțelegeți?... Că pân' acum v-ați înțeles. El a mai vrut... Și tu ai mai...

BRÂNCOVEANU (*intervine peste*): Ne-nțelegem mai bine de la distanță!

CANTACUZINO: Aha!... Te gândești că, dacă ești acolo, nu mai poți să...

BRÂNCOVEANU (*intervine peste*): Pot și-acolo!... Da' e mai simplu așa!

CANTACUZINO: Că, dacă nu ești pregătit... vorbește aici cu cineva de încredere... care să se ocupe... să-ți trimită la Stambul tot ce-ți trebuie.

BRÂNCOVEANU: Mai bine n-ajung la Stambul!

CANTACUZINO: Dacă vrei, te-ajut eu, mă ocup chiar eu să...

BRÂNCOVEANU: De ce te ocupi tu?

CANTACUZINO: Să primești... ce e nevoie... la Stambul.

BRÂNCOVEANU: Te-ai ocupat deja... Zi cât și ce vrei!

CANTACUZINO: Nimic! Nu vreau nimic... ca n-am dat nimic... că eu n-am vrut să...

BRÂNCOVEANU (*intervine peste*): Bine! Da' acu' cât vrei?

CANTACUZINO (*după ce a cumpănit*): Să vreau?!... Acum?! Ce să mai vreau?

Mă cunoști! Știi că eu nu vreau... mult!

BRÂNCOVEANU: Așa...

CANTACUZINO: Și că-mi place mai mult să dau, decât să iau.

BRÂNCOVEANU: Așa!

CANTACUZINO: Că, și dacă strângi, cu ce te-alegi?... Când e să nu fie, nu e... uită-te la...

BRÂNCOVEANU (*intervine peste, nerăbdător*): Așa!

CANTACUZINO: Așa că, mai bine să fim noi sănătoși!

BRÂNCOVEANU: Zi! Cât să-ți dau?!

CANTACUZINO (*după ce așteaptă câteva secunde*): Ce să mai dai... Înainte era altceva... Puteai să... Da' acu'...

BRÂNCOVEANU: Niciodată nu-i prea târziu, să dai! ... Cât?

CANTACUZINO: Nimic! (*evident obraznic*) Acu' pot să-mi iau singur!

BRÂNCOVEANU (*zâmbeste*): Așa o fi! Da' eu pot să-ți dau mai mult decât poți tu să-ți iei!

CANTACUZINO: Ți-am zis că nu mă lăcomesc! Las' să iau doar cât pot.

BRÂNCOVEANU: Scapă-mi băieții!

CANTACUZINO: Eu?

BRÂNCOVEANU: Da, tu! Dacă vrei, poți să-i scapi!

CANTACUZINO: Să-mi pierd capu'?! Nu, mulțu...

BRÂNCOVEANU (*intervine peste*): Nu-l pierzi! Ahmed cu mine are treabă!

CANTACUZINO: Dacă nu mi-l ia Ahmed, mi-l iau ei. N-ai văzut?!... Carpe diem!

BRÂNCOVEANU: Nu-i lași în țară... le iei moșiile, nu se mai pot întoarce!

CANTACUZINO: Ba bine că nu!... Cu ce-ai strâns tu afară...

BRÂNCOVEANU: Îți dau 100 de pungi pentru fiecare.

CANTACUZINO: Pe cine nu lași să...

BRÂNCOVEANU (*intervine peste*): 300!

CANTACUZINO: De fiecare?

BRÂNCOVEANU: Da! Jumate pe loc, jumate când au trecut munții!

CANTACUZINO: Nu-i prost Ahmed... Dacă mie mi-ai da... 1500... de pungi...

BRÂNCOVEANU: 1200. Pentru toți băieții... și fetele le lași în pace...

CANTACUZINO: Ești un tată bun... mi-ai da și-o mie cinci sute!... Mie!...

Da' atunci cât i-ai da Sultanului? Cât ai de fapt?!

BRÂNCOVEANU: Scapă-i pe băieți... cu toți ai lor... și n-o să-ți pară rău!

CANTACUZINO: Ai trei mii de pungi?

BRÂNCOVEANU: Scapă-i pe băieți!

CANTACUZINO (*calculează*): Trei mii de pungi... a câte 550 de ducați fiecare... Oho... Peste-un milion jumate de galbeni! În pungi, nu-n moșii!... (*curios*) Chiar ai atât?

BRÂNCOVEANU: Scapă-i pe băieți și pe doamna... și-ți dau două mii de pungi! Tot ce am!

Liniște câteva secunde.

CANTACUZINO: Nu... nu pot... 2000 nu. Ai mai mult!

BRÂNCOVEANU: Sunt strânși în peste douăzeci de ani... Tu n-o să-i faci nici în patruzeci... Ia-i și nu-ți mai trebuie nimic!

CANTACUZINO: Cât?... Cât ai, de fapt?

BRÂNCOVEANU: 500 aici, 1500 în munți...

CANTACUZINO: De unde-aici? C-a răscolit Mustafa peste tot. Și-a luat ce era de...

BRÂNCOVEANU (*intervine peste*): 500 aici. 1500-n munți... Nu le dai drumu' până nu-ți primești...

CANTACUZINO (*intervine peste*): Dacă-mi dai mie două... înseamnă că tu ai patru!

BRÂNCOVEANU: N-am pa...

CANTACUZINO (*continuă peste*): Vere, nu te-ai jucat!... Patru mii de pungi! Două milioane de galbeni!... Unde-i ai?

BRÂNCOVEANU: 2000... 500 aici, 1500-n munți.

Cantacuzino se apropie, începe să șoptească.

CANTACUZINO: Ai patru mii? Zi cinstit! Ai patru mii?

BRÂNCOVEANU: 500 aici și 1500 în munți.

CANTACUZINO: E clar!... Ai patru mii! Tu chiar ai patru mii!... Nu credeam că se poate... În cazu' ăsta, chiar meriți toată...

Cantacuzino vrea să îi strângă mâna, Brâncoveanu se ferește.

CANTACUZINO: Asta deja e... Uriăș! Chiar ești prințu' aurului!... Patru mii! Patru mii! (*începe să ridice tonul*) Are patru mii! Uită-te la el! A strâns patru mii! (*strigă*) În pungi!... Patru mii!... De pungi!... Nu, hârtii, nu moșii sau... Pungi!

BRÂNCOVEANU: Vorbește mai încet și-ascultă!... 500 acum și 2000 în munți!

CANTACUZINO: Aha, am ajuns deja la două mii cinci sute... De pungi?!

Păi, dacă-mi dai mie 2500, ție cât îți rămâne?

BRÂNCOVEANU: Nimic! Eu mă duc cu Mustafa la Stambul.

CANTACUZINO: Tocmai! Că și-acolo dai. Hai, zi! Cât ți-ar mai rămâne!

BRÂNCOVEANU: Nimic! Îți dau ție tot!

CANTACUZINO: Nu-i adevărat! Mai ai! Altfel, n-ai da!... Ai patru mii de pungi?

Brâncoveanu tace. Cantacuzino se apropie de el.

CANTACUZINO: Ai patru mii?

BRÂNCOVEANU: Cât vrei?

CANTACUZINO: Cinci mii! Cinci mii de pungi!

Se privesc câteva secunde.

BRÂNCOVEANU: Scapă-mi băieții!... În 6 luni ai 5000 de pungi... 2500 imediat... și restu', prețu' pe moșii...

CANTACUZINO: Care moșii?

BRÂNCOVEANU: Toate! Îți fac act pe toate... din țară, din Moldova și de peste munți...

CANTACUZINO: Și de mai unde?

BRÂNCOVEANU: De peste tot... Le poruncesc băieților să vândă... să scoată...

CANTACUZINO: Și dacă n-o fac?

BRÂNCOVEANU: O ții pe doamna... în ascuns... până primești tot... 5000 de pungi.

Liniște.

BRÂNCOVEANU: Dar băieții scapă... 5000 de pungi. Cu ăștia poți să faci orice, oriunde... 5000 de pungi.

Liniște.

CANTACUZINO: Mă protesti!

BRÂNCOVEANU: Nu! Îți dau totul! Cu pungi, cu acte...

CANTACUZINO: Nu!... Dacă tu ai strâns 5000, eu pot să fac zece...

Da', fac zece... Nu mă protesti... Zece!

BRÂNCOVEANU: Așa crezi?

CANTACUZINO: Sunt sigur...

BRÂNCOVEANU: N-o să faci nimic, nefericitule!

CANTACUZINO: Dă-mi tu zece și nu mai fac nimic!

BRÂNCOVEANU (*mâhnit*): O să vrei douăzeci...

Liniște.

CANTACUZINO: Ai douăzeci?

BRÂNCOVEANU (*zâmbind*): N-am nimic!

CANTACUZINO: Cât ai?

BRÂNCOVEANU: Pentru tine? N-am de-ajuns...

CANTACUZINO: Ești sigur?

Brâncoveanu tace.

CANTACUZINO: Bun! Atunci, asta e...

BRÂNCOVEANU: Asta e!

CANTACUZINO: Deci, așa... Da' să știi că-mi pare rău... de fapt, eu asta voiam să-ți spun: că-mi pare rău și că eu n-am avut nimic cu tine...

Așa s-a-ntâmpat!

BRÂNCOVEANU: Așa e... se-ntâmplă!

CANTACUZINO: Bun! Atunci... Eu cam atât-am avut... Iar dacă nici tu nu mai ai... nimic... dacă n-ai de-ajuns... pentru mine... Mă duc.

Cantacuzino pornește spre ușă.

BRÂNCOVEANU: Da' ce faci, dacă am de-ajuns pentru sultan?!

Cantacuzino se oprește. Blocat. Heblu.

Cortina

SCENA III

În fața cortinei, într-un spot de lumină, Constantin II Brâncoveanu așteaptă pe cineva. E agitat, se uită în toate părțile.

Se aude zgomot de pași. Trec soldați prin preajmă. Nu se văd, sunt umbre sau dincolo de cortină. Apoi se face liniște și apare Anita Balș Brâncoveanu, soția lui.

Constantin o îmbrățișează. Cei doi vorbesc șoptit, uitându-se mereu în toate părțile.

CONSTANTIN: Ai reușit!

ANITA: Sigur c-am reușit! De tine-mi făceam griji că...

CONSTANTIN: Am plătit un soldat și... oricum știa că nu pot să ies din palat.

ANITA: Zi! Când plecăm de-aici?

CONSTANTIN: A vorbit tata în mai multe părți și... o să fie...

ANITA (*intervine peste*): Când?

CONSTANTIN: În câteva zile.

ANITA: N-avem câteva zile!

CONSTANTIN: Avem!

ANITA: Eu am auzit altceva!

CONSTANTIN: Ce-ai auzit?

ANITA: Că mâine o să ne trimită spre...

CONSTANTIN (*intervine peste*): Nu așa repede! (*intrigat*) De unde-ai auzit asta?

ANITA: Am auzit.

CONSTANTIN: Nu! Cantacuzino o să mai tragă de timp... să vadă ce poa' să mai scoată de la tata...

ANITA: Cantacuzino îi vrea capu'!

CONSTANTIN: Da' s-ar mulțumi și cu niște pungi!

ANITA: Nu! Că nu-i după el. Dacă n-ajungem noi la Stambul, ajunge el. Țsta-i ordinu'!

CONSTANTIN: De unde știi?

ANITA: Știu!

CONSTANTIN: Ai vorbit cu Mustafa?

ANITA: Am vorbit... cu multă lume.

CONSTANTIN: Și cu Mustafa!

ANITA: Și sper că și voi... ați vorbit! (*se tensionează*) Că tre' să scăpăm!

Cât mai repede! Azi, acum! Tre' să faci... să faceți... orice... să n-ajungem acolo!

CONSTANTIN: Stai liniștită, Anita! Se ocupă tata! O să vezi că...

ANITA: Vreau să văd!... Ocupă-te și tu! Băiatu' nostru tre' să scape! Să nu-l ia și pe el că, dac-ajunge la Stambul, o să-l oprească!

CONSTANTIN: N-o să-l oprească!

ANITA: Ba da! Chiar dacă noi... ne-ntoarcem, pe el o să-l țină acolo, cheazășie că...

CONSTANTIN: Nu!... Nu! Nu! Nu! Îți faci prea multe griji!

ANITA: Nu destule!

CONSTANTIN (*intervine categoric*): Constantin n-o să pățească nimic!

ANITA: De unde știi?

CONSTANTIN: Liniștește-te! Ai încredere că...

ANITA (*îl întrerupe, agitată*): Nu mă liniștesc! Și n-am încredere! Gândește-te puțin! Tu ești următoru' domn. Sau ar trebui să fii... iar el e... următoru'. Nu e bine! Avem prea mulți de... „următoru'”. O să vrea să țină la ei unu'... Înțelegi?

CONSTANTIN: Sigur că-nțeleg, da' asta nu înseamnă că...

ANITA (*foarte agitată*): Ba da! Suntem prea mulți!

CONSTANTIN: Foarte bine!... Mucareru' a fost plătit mereu la timp!

Turcii se bucură că nu-și mai bat capu' cu...

ANITA (*intervine peste*): Nu se bucură! Tre' să fim mai puțini și mai slabi... ca să se bucure.

CONSTANTIN: De ce să...?

ANITA (*intervine peste*): Să rămână ei tari! (*încet*) Constantin, dac'ajungem la Stambul n-o să mai fim... așa de mulți!

CONSTANTIN (*îngrijorat*): Ce ți-a zis Mustafa?

ANITA: Nimic... nimic din ce nu putem să-nțelegem și noi... cu capu' nostru.

Tre' să fugim! Asta e! Dacă nu se poate... toți... măcar noi! Noi trei!

CONSTANTIN: Unde să fugim?

ANITA (*intervine peste, agitată*): Nu știu... În Moldova, la tata sau... nu contează unde. Ne luăm băiatul și ne pierdem urma!

CONSTANTIN: Nu! Cum să-i las pe toți și să... ?!

ANITA (*continuă agitată*): Oricum nu poți să-i ajuți... Cu sau fără tine... Nu se schimbă nimic!

CONSTANTIN: Se schimbă!... Și de ce să fug? Tata o să rezolve! Știe cum să-l ia pe sultan! Mereu a știut! De când a urcat pe tron, din prima zi...

ANITA (*îl întrerupe, mai tare*): Până-n ultima, când n-o să mai știe! Că dac-a fost prima, vine și ultima!

CONSTANTIN: Poate... da' nu acum... Și, oricum, nu putem să ieșim din palat.

ANITA: Ba da... Noi trei... putem. Măcar să-ncercăm. Ei îl păzesc pe domn... Noi... o să trecem neobservați câteva ceasuri și... atât ne trebuie.

CONSTANTIN: Nu! Dacă noi fugim, ei nu mai poa' să scape! O să mărească TOATE gărzile, o să trimită vorbă și pe drum. Nu! Nu pot să fac asta!

ANITA (*tare*): Ba poți! Și trebuie să faci! Orice!... (*alt ton*) Pentru mine și băiatu' tău!

CONSTANTIN (*încet*): Nu-nțelegi ce-mi ceri... Să-i trădez?! Să-i părăsesc pe toți și...?!

ANITA (*intervine peste*): Nu pe toți! Rămâi cu mine și Constantin!

CONSTANTIN (*categoric*): Nu!... Cum să fug?! Ce-aș mai fi dacă aș fugi?

ANITA (*șoptit, repezit*): Soțul meu... tatăl lui... Și-un om liber.

CONSTANTIN: Nu!

ANITA: Ba da! Trebuie să fugim! Poate că, la început, unii n-o să-nțeleagă, dar, după aia, gândește-te puțin! Într-un fel, îi ajuți și pe ei... cine știe, poate o să aibă nevoie de un sprijin de la cineva de-al lor... care-i liber și... poate ajunge la niște... mijloace... la Veneția... la Viena.

CONSTANTIN (*șovăielnic*): Nu!

ANITA: O faci și pentru ei!

CONSTANTIN: Nu! Nimeni n-ar crede că...

ANITA: Nu contează... ce crede... nimeni! Eu știu că ești un om bun. Și-ai tăi știu! Mereu ai făcut ce-a fost bine. Dacă noi am fi... pregătiți... cu tot ce trebuie... Mustafa poate-ar închide ochii... pentru noi.

CONSTANTIN: Ai vorbit cu el de...?

ANITA: El a vorbit... multe. Și n-a zis nimic clar. Doar că-i musai ca Vodă s-ajungă la sultan... la fel și familia. Da' dacă cineva... în afară de vodă, ar scăpa... ar fugi... într-o clipă de neatenție...

CONSTANTIN: Ți-a zis el asta?

ANITA: Într-un fel... Și că nu poate să scape pe mai mulți... dintre voi... doar pe unu'... Unu' singur.

Scurtă pauză.

CONSTANTIN (*încet*): E o capcană!

ANITA: Ce capcană?

CONSTANTIN: Să plecăm!

ANITA: Nu-i nicio capcană! Ne salvăm!

CONSTANTIN: Cine fuge, se recunoaște vinovat! Și dacă unu' e vinovat... toți sunt!

ANITA: Nu! Pe Mustafa nu-l interesează asta, el vrea doar... recunoștința noastră!

CONSTANTIN: Și p-a sultanului! Că, dacă eu fug, o să-l scoată pe tata vinovat.

ANITA: N-are nicio legătură!

CONSTANTIN: Ba are! C-atunci noi o să fim dovada că tata...

ANITA (*îl întrerupe, agitată*): Dovada?! Tu crezi ca mai e nevoie de „dovezi”?!... Ești orb?! Nu vezi că, dacă vrea să fim vinovați, suntem și gata...

(*alt ton*) Și ce dacă vrea să ne folosească?! Dacă n-o să fim noi, o să fie alții!... De ce să nu scăpăm?

CONSTANTIN: Să scăpăm... da' nu așa! Sigur, nici tu n-ai fi împăcată dacă...

ANITA (*intervine peste*): Nici nu vreau să fiu... împăcată... vreau doar să-mi salvez copilul! Și pentru asta, fac orice! Înțelegi? Orice, oricând... cu oricine... Trebuie să-l salvăm pe Constantin!

CONSTANTIN: Orice?

ANITA: Da! Mustafa ne-a deschis o... porțiță. Atât mă interesează! Nu știu cât de... mare e porțița asta... și unde duce. Da' tre' să-ncerc. Altfel, n-aș fi om, n-aș fi mamă... Iar tu... dacă mă iubești...

CONSTANTIN: Te iubesc!

ANITA (*continuă, crescendo*): Dacă-ți iubești copilul...

CONSTANTIN: Îl iubesc!

ANITA (*continuă, categoric*): Nu te mai gândești la nimic altceva... și faci tot ce poți ca să ne salvezi!

CONSTANTIN: Fac! Da', Anita, înțelege că Mustafa n-a venit aici să... deschidă!

ANITA: Nu știu și... nu mă interesează, dacă noi, tu cu mine și Constantin, avem o scăpare, cât de mică...

CONSTANTIN (*ferm*): N-avem! Dacă voia cu-adevărat să ne scape, dădea un semn... în prima seară... înainte să-nceapă toată... dacă atunci pleca cineva, nu era vina lui. Acum, când sultanu' știe că ne-a prins pe toți... Ne scapă pe noi, își pierde el capul... și nu și-l pierde. (*trist*) Nu știu ce ți-a zis. Da' nu ne dă drumul. Și, dac-am fugi, n-ajungem departe. Ne face scăpați, doar ca să ne prindă.

ANITA (*frământată*): Nu, nu, nu!... Mi-a zis că... dacă eu și... noi...

CONSTANTIN: A mințit! Te-a-ncercat!... A vrut doar să...

Scurtă pauză.

ANITA (*încet*): Și-atunci? (*mai tare*) Atunci?!... (*disperată*) Atunci?! Băiatu' meu o să fie luat și...? Vrei să zici că... nu mai e nimic de făcut? Că, gata, ne ducem cu toți la...

CONSTANTIN (*intervine peste*): Nu, nu, nu! Liniștește-te!... Mai sunt multe... de făcut... și tata o să...

ANITA (*disperată*): Și dacă n-o să?! Ce-o să se-ntâmple cu el? Cu copilu' nostru?... (*Constantin nu răspunde*) Zi! Cu el, ce se-ntâmplă?

CONSTANTIN (*încet*): O să scape!

ANITA: Cum?

CONSTANTIN (*sigur*): O să scape! Crede-mă că...

ANITA (*crescendo*): Cum?... Cum?... Spune-mi tu cum și... cred!

CONSTANTIN: Crede!

Heblu.

Pauză. Schimbare decor.

SCENA IV

O încăpere din palatul Sultanului. Ambianță orientală (covoare, perne). Totul e strălucitor. Multe flori, în special lalele. Se aude încet o melodie specifică. Într-un colț al scenei, Brâncoveanu stă în picioare, încadrat de doi soldați turci. E îmbrăcat într-o cămașă albă, lungă până spre glezne. Picioarele sunt goale. Brâncoveanu se mută de pe un picior pe altul, caută un punct de sprijin... Le zâmbește soldaților.

BRÂNCOVEANU (*către un soldat*): Pot să... mă mișc puțin?... Am amorțit și...

Nimeni nu-i răspunde.

BRÂNCOVEANU: Doar puțin!... Câțiva pași... La vârsta mea...

Face precaut câțiva pași, se uită în jur, miroase lalelele... Caută să se așeze, dar în încăpere sunt doar câteva perne. Cu un gest brusc, se-apleacă și ridică o pernă. Imediat, cei doi soldați se reped cu săbiile scoase și se opresc în fața lui.

BRÂNCOVEANU: Stați!... (*se apleacă și mai ia o pernă în mâna cealaltă*)... Acum să vă văd!

Intră Mustafa grăbit. Cei doi soldați fac câțiva pași înapoi.

MUSTAFA: Gata! M-au anunțat c-a plecat încoace!...

Brâncoveanu pune pernele una peste alta și se așază.

BRÂNCOVEANU: Ce bine!

MUSTAFA: Ce-i cu tine? De ce ești în...

BRÂNCOVEANU: Cu mine, nu-i nimic!... Băieții erau mai nervoși!

MUSTAFA: Unde-ți sunt hainele?!

BRÂNCOVEANU: Ce, astea nu-ți plac?... Nu-mi vin bine?

MUSTAFA (*către soldați*): Cine-a făcut asta?

BRÂNCOVEANU: Lasă-i, Mustafa! Așa a fost ordinu'! Știi cum e!

MUSTAFA: Ridică-te! Tre' s-ajungă!

BRÂNCOVEANU (*fără să se ridice*): S-ajungă! Eu îs pregătit... Uită-te la mine.

Da' sper să-nțeleagă și Ahmed că am o vârstă... Picioarele-astea nu mai arată ca acu' douăzeci de ani... sau acum patruzeci...

MUSTAFA: Cred că viziru' a dat ordin să te... Îmi pare rău!

BRÂNCOVEANU: Nu-i bine, prietene... să-ți pară rău! Mie nu mi-e rușine! (*arată spre picioare*) A trecut vremea peste ele, da' încă se țin! Ce zici?

MUSTAFA: Nu-i pune întrebări!... Nu-i place!

BRÂNCOVEANU: Cui?

MUSTAFA (*făcând semn spre ușă*): Lui!... Ascultă-l și răspunde-i scurt...

Și spune-i tot!

BRÂNCOVEANU: Care tot să îl spun?

MUSTAFA: Pentru că știe tot!

BRÂNCOVEANU: Nimeni nu știe tot!

MUSTAFA: Ahmed știe!

BRÂNCOVEANU: Și-atunci, ce să-i mai spun?

MUSTAFA: Tot!

BRÂNCOVEANU: N-are rost! Nu ziceai că oricum știe...

MUSTAFA: Lasă glumele! Oferă-i tot... și, dintr-o dată... Nu încerca să negociezi!

BRÂNCOVEANU: Ce să negociez?

MUSTAFA: Exact! Nu mai ai nimic de negociat! Nu uita că nu mai ești la București... aici e...

BRÂNCOVEANU: Zi-mi ceva ce nu știu!

MUSTAFA: ...Ahmed nu e Cantacuzino... el nu vrea...

BRÂNCOVEANU: Bani?... Atunci ce vrea?

MUSTAFA: Să te vadă!

BRÂNCOVEANU: Dezbrăcat?

MUSTAFA: Și vezi că știe de... Cantacuzino... ce-ați vorbit... cât i-ai propus.

BRÂNCOVEANU: Cantacuzino minte! De frică... să nu mă-ntorc! Să nu plătesc mai mult decât el... De un' să știe amărâtu' că voi mi-ați luat și hainele?

MUSTAFA: Hai! Ridică-te!

Brâncoveanu nu se ridică.

BRÂNCOVEANU: Pân' la urmă, înțeleg... aveți alte obiceiuri... Invers decât la noi. Acoperiți cu totu' femeile tinere, în schimb, dezbrăcați bătrânii... Nu vă judec, dacă așa vă place vouă... totuși eu n-aș vrea să-l văd pe Ahmed în picioarele goale... și el e încă tânăr! Sau pe tine într-o cămașă d-asta cu...

MUSTAFA (*intervine peste, șoptit*): Chiar ai zece mii?

BRÂNCOVEANU: Ne-am întors la bani?! Ziceai că nu...

MUSTAFA: De pungi?!

BRÂNCOVEANU: Ăsta-i prețu'?

MUSTAFA: Lu' Cantacuzino! Ahmed n-are preț!

BRÂNCOVEANU: La el totu-i gratis!

MUSTAFA: Totul, Constantin... Nu uita, totul dintr-o dată! Nu știi cât ai... cât e... Cât poa' să fie...

BRÂNCOVEANU: Dacă vorbeai la timp... ai fi aflat!

MUSTAFA (*continuă gândul*): Cât puteai să strângi?!... Nu-i treaba mea... Dar dă-i totu'! Și nu doar banii.

BRÂNCOVEANU: Tu-mi zici toate astea așa, din prietenie?

MUSTAFA: Ne știm de`atâta vreme... și dacă pot să te-ajut... Dacă mai e o șansă...

BRÂNCOVEANU: Nu te-a pus nimeni să mă... pregătești?

MUSTAFA (*mâhnit*): Dacă tu asta crezi... că eu aș...

BRÂNCOVEANU (*intervine peste*): N-am nicio îndoială! Altfel, de ce-ai apărut tu exact acum?... După zile-ntregi în care n-ai mai dat niciun semn... și-n care eu și băieții ne-am bucurat de... ospitalitatea turcească.

MUSTAFA: Nici eu nu-s liber! Nu pot să plec unde și când vreau!

BRÂNCOVEANU: Da', uite c-ai putut taman acum! Și fix în palatu' Sultanului... O întâmplare fericită! Te-ai strecurat aici să-mi ții mie de urât. Și să-mi dai sfaturi bune... să mă-nveți ce și cum... (*schimbă tonul*) De data asta, care-i ordinu', Mustafa?!... Unii mă frământă... tu mă pui la copt... și Sultanu' mă... ciugulește?!

MUSTAFA: Taci și ridică-te!

BRÂNCOVEANU: De ce?

MUSTAFA: Tre' să vină sultanul!

BRÂNCOVEANU: Și, dacă nu mă ridic, nu vine?

MUSTAFA: Chiar nu-nțelegi că totul s-a schimbat?!

BRÂNCOVEANU: Eu nu m-am schimbat!

MUSTAFA (*măsurându-l*): Chiar așa?! Uită-te la tine!... Înțelegi ce se-ntâmplă?

BRÂNCOVEANU (*schimbă tonul*): Ce se-ntâmplă?!

MUSTAFA (*arătând spre Brâncoveanu*): Asta!

BRÂNCOVEANU: Și ce-ar fi de-nțeles din... asta? De ce era nevoie de toată...

asta?... De ce nu putem să vorbim normal?... De ce, de exemplu, dacă vrem mai mulți bani, nu-i cerem și gata? De ce acum o lună mă pregăteam de nuntă, cu binecuvântarea Sultanului?... De ce n-ai dat un semn?... Care nu te costa nimic, primisem și alte semne... (*mai încet, pentru el*) De ce nu le-am luat în seamă?

MUSTAFA: Trebuia să...

BRÂNCOVEANU (*continuă peste*): De ce să-mi fie frică?... când e totuna dacă râd... De ce-i camera asta plină de lălele?... Tu înțelegi, Mustafa, ce se-ntâmplă?

MUSTAFA: Nu eu tre' să-nțeleg...

BRÂNCOVEANU: Așa e! Tu execuți ordine!

Intră Sultanul Ahmed. E singur, îmbrăcat după obicei, dar fără niciun exces.

AHMED: Și le execută bine!

*Soldății se reped și-l ridică pe Brâncoveanu.
Mustafa încremenește într-o plecăciune.*

AHMED (*către soldați*): Lăsați-l!... Iartă-i, Constantin... Obiceiuri vechi.
E greu să le schimbăm... Așază-te!

MUSTAFA: Iartă-mă, Stăpâne, că...

AHMED (*se sprijină pe spatele înclinat al lui Mustafa*): ...Stai liniștit!...
Atât ai putut!... Cum ai călătorit, Constantin?

Brâncoveanu rămâne în picioare. Mustafa rămâne înclinat.

BRÂNCOVEANU: Repede!

MUSTAFA (*șoptind sever spre Brâncoveanu*): Luminăția Ta!

AHMED (*către Brâncoveanu*): Uite, vezi... cu asta tre' să mă lupt! Dacă nici Mustafa, care-i băiat umblat, a văzut lumea... dacă nici el nu poa' să renunțe la... „Stăpâne” și „Luminăția Ta”... de parc-am mai fi la 1500... Ce să mai aștept de la alții?... Ție cum îți zic... boierii?

BRÂNCOVEANU: Mie?!... Măria Ta.

AHMED (*amuzat*): Așa-ți ziceau?!... Și se plecau și... jurau credință!... Și când a fost să nu mai fie... (*pauză*) Ce e viața?! Plină de surprize... Măria Ta, deci! Voi sunteți mai rău! Provincie... Știi cum se zice-n Franța?

Brâncoveanu nu răspunde.

AHMED: Nu știi, nu?!... „Ta Majeste”!... Majeste!... Cu totu' altceva, nu?

BRÂNCOVEANU: Nu chiar... Ai fost în Franța, Mărite Sultan?

AHMED: Ajungem și-acolo... da', pentr-nceput, am adus Franța la mine...

BRÂNCOVEANU: Toată Franța?

AHMED (*zâmbind aluziv*): Nu... doar ce-are mai bun.

BRÂNCOVEANU: Florile?

AHMED: Florile nu-s din Franța... da' femeile sunt.

BRÂNCOVEANU: Înțeleg!

AHMED: Sigur că-nțelegi... Ești un om de lume, Constantin. Citit, educat...

În Franța, femeile știu multă... carte... Mustafa, te doare spatele?

MUSTAFA (*rămas înclinat*): Nu, Luminăția Ta!

AHMED: O să te doară!... Îmi plac oamenii educați, Constantin! Din păcate-n juru' meu... (*către Mustafa*) Te poți retrage! (*către soldați*) Și voi!

Soldații ies grăbiți, Mustafa se retrage mai încet.

AHMED: Cum ai găsit Bucureștiul, Mustafa?

MUSTAFA: Frumos, Luminăția Ta!

AHMED: Și mai cum?

MUSTAFA: Și bogat, Luminăția Ta!

AHMED: Bogat în frumusețe, deci... ăsta-i marele pericol, Constantin... poți să pleci Mustafa... ăsta-i marele pericol!

BRÂNCOVEANU: Bogăția?

AHMED: Să uităm de frumusețe! Prinși cu munca, cu grijile... (*crescendo*) Cu războaiele... cu trădările... cu averile... (*înțelept*) Se întâmplă să uităm de ce-i mai important... Tu uiți, Constantin?

Mustafa iese.

BRÂNCOVEANU: De frumusețe?

AHMED: Parcă de frumusețe-ți arde ție acum?! „S-a tâmpit Ahmed”, asta-ți zici!

BRÂNCOVEANU: Nu... mă gândeam doar că...

AHMED (*intervine peste*): Da', atunci, la ce bun restu'?! Să fii sănătos... puternic... bogat! Dacă-n viața nu e și puțină frumusețe (*miroase lalele*)... Sau mai multă... Pentru ce trăiești? Pentru ce aduni?... Tu pentru ce-ai adunat?

BRÂNCOVEANU: Eu? Ca... fiecare, am încercat doar să...

AHMED (*intervine peste*): Ca fiecare?!... Păi tu ești fiecare?! După 25 de ani! Tu n-ai adunat ca fiecare! Că, dacă fiecare aduna ca tine, nu mai rămânea nimic de adunat.

BRÂNCOVEANU: Am și adunat... am și dat... îmi pare rău dacă...

AHMED (*intervine peste*): De ce să-ți pară rău? N-ai niciun motiv! Din contră, tre' să fii mândru c-ai adunat! Mulți ar fi vrut s-adune ca tine! Da' n-au reușit... încă... Deci, ești mândru?

BRÂNCOVEANU: Nu sunt!

AHMED: Nu cred!

BRÂNCOVEANU: E suficient să te uiți la mine și înțelegi... n-am niciun motiv să...

AHMED (*intervine peste*): Parcă ce se vede contează?!... Ce nu se vede... aia face diferența, Constantin!... Ești mândru!

BRÂNCOVEANU: Poate-am fost... da' am greșit!

AHMED: Toți greșim!

BRÂNCOVEANU: Și-apoi plătim... Iar eu sunt pregătit să...

AHMED: Să ce?

BRÂNCOVEANU: Să plătesc!

AHMED (*zâmbind*): S-ar putea să nu fii!

BRÂNCOVEANU: Sunt... pregătit. Cu tot ce...

AHMED (*intervine peste, încântat*): Asta ar fi ceva!... Chiar ar fi... Să ai o așa tărie... să dai tot... tot ce ai.

BRÂNCOVEANU: Tot!

AHMED (*pauză*): Da' nu cumva să te grăbești... Nu-mi plac dezamăgirile, Constantin!

BRÂNCOVEANU: Cui îi plac?

AHMED: Asta-i mai puțin important. Mie nu-mi plac!... Știi că eu m-am gândit de multe ori la tine?

BRÂNCOVEANU: La mine?!

AHMED: Da!

BRÂNCOVEANU: Nu cred că merit să...

AHMED (*continuă*): Și multă vreme... multă... am închis ochii... Chiar și după Stănilăști... te-ai dat cu rușii, da' mi-am zis... lasă, Constantin e fire lumina-tă, pân' la urmă înțelege c-a greșit.

BRÂNCOVEANU: Știi că nu m-am dat cu rușii... am fost și-am rămas de partea voastră!

AHMED: Și de-a noastră... și de-a lor... și de-a altora... Din păcate, am scrisori... Hârtii. Fel de fel... De la ai tăi. Și de la alții.

BRÂNCOVEANU: Nu știi ce ai... Ce și de unde... dar...

AHMED: Ne-ai trădat, Constantin!

BRÂNCOVEANU: Nu!... Am fost cu tine de fiecare dată...

AHMED: M-ai trădat!

BRÂNCOVEANU: Mereu cu tine, și-n război... și-n pace... am plătit mereu când și cât s-a cerut și...

AHMED (*intervine peste*): Asta-i problema! C-ai plătit! În prea multe locuri... ai fost de prea multe părți... Și-ai rămas fără nicio parte!

BRÂNCOVEANU: Sunt de partea ta!

AHMED: Așa se-ntâmplă... Când ai prea mult, pân' la urmă pierzi măsura... Și-acu'... unde-ai ajuns?

BRÂNCOVEANU: Să plătesc... Din nou!

AHMED: Deci, recunoști c-ai trădat!

BRÂNCOVEANU: Nu! Am fost mereu de partea ta! Am făcut ce mi-ai cerut... am trimis ajutoare... am tri...

AHMED (*intervine peste*): Atunci de ce să plătești? Dacă n-ai greșit cu nimic... dacă nu m-ai trădat... de ce să plătești?

BRÂNCOVEANU: Nu știu... Poate pentru că... așa-i obiceiul!

AHMED: Îndrăznești cam mult!

BRÂNCOVEANU: Încerc să fiu cinstit!

AHMED: Măcar de-ai fi... să recunoști ce-ai făcut... să-ți pară rău... Să-nțelegi că...

BRÂNCOVEANU (*intervine peste*): Că trebuie să plătesc... Am înțeles... Și vreau să vorbim deschis...

AHMED (*repetă surprins*): „Să vorbim deschis”?!

BRÂNCOVEANU: Da!... Să înțeleg cât și ce trebuie să fac... Cred că noi doi...

AHMED (*il întrerupe*): Noi doi?! (*tare*) Noi doi?! (*amuzat*) Nu există noi doi... Uită-te la „noi doi”. Eu îl am doar pe Alah deasupra mea!... În schimb, între tine și Dumnezeuul tău, sunt eu... viziru’... zece mii de turci... plus vreo sută de boieri d-ai tăi.

BRÂNCOVEANU (*încet*): Nu! Nimic nu stă între mine și...

AHMED (*continuă*): Te-a-nebunit averea, Constantin! Ți-ai uitat locul!

Ai uitat cu cine vorbești! „Noi doi”! Ești nebun!

BRÂNCOVEANU: Atunci, ajută-mă!... Scapă-mă!

AHMED: Să te scap?!... Eu?

BRÂNCOVEANU: Da! De nebunie și de... sămânța ei, ajută-mă s-o pierd!

AHMED: Ce să...?

BRÂNCOVEANU (*mai tare*): Averea!

AHMED: Averea ta?!

BRÂNCOVEANU: Da! Tot ce am... să fie-al tău!

AHMED: Al meu?! Tu auzi ce spui?! Ce nevoie am eu de... nimicu’ tău... Eu sunt sultanul, tu...

BRÂNCOVEANU: Știu, știu... știu că n-ai nevoie! Dar n-o faci pentru tine... pentru mine!

AHMED (*râde*): Chiar crezi că mă... protestezi! Că la mine merg... vorbele-astea?!

BRÂNCOVEANU: Cred... că poți să m-ajuti! Să m-ajuti să mă-ndrept!

AHMED: De ce te-aș ajuta?! Tu m-ai trădat și-mi ceri să te-ajut?!

BRÂNCOVEANU: Da! Fii generos! Ia-mi totul!

AHMED (*surprins*): Ești obraznic sau nebun?!

BRÂNCOVEANU: Nu! Îți spun cu-adevărat că...

AHMED (*intervine peste, furios*): Mă protestezi?! Râzi de mine... De mine! (*urlă*) De Ahmed!

BRÂNCOVEANU: Nu! N-aș îndrăzni să...

AHMED: Tu râzi de Ahmed?!

BRÂNCOVEANU: Nu! Știu cum pare... Dar sunt sincer...

AHMED (*continuă peste*): Biată furnică, te crezi elefant doar pentru că m-am aplecat să-ți vorbesc?

BRÂNCOVEANU: Iartă-mă!... Știu că pare!... Da' n-a fost nimic! (*rar*) Am strâns... și-am trăit... destul cât să-nțeleg că niciodată n-o să am... cât se crede că am... și n-o să pot plăti... cât se-așteaptă alții să plătesc... Am prea mult, deci... mereu prea puțin! Așa că, te rog cinstit, îndură- te!... Scapă-mă!

AHMED (*se gândește puțin*): Îți dai seama ce-mi ceri?

BRÂNCOVEANU: Ia-mi tot!

AHMED: Nu-i deloc puțin să...

BRÂNCOVEANU: Știu! E mult!... poate 5000 de pungi cu galbeni, zeci de moșii...

AHMED: Termină cu nimicurile-astea! Nici nu vreau s-aud!

BRÂNCOVEANU: Știu! Sunt lucruri de nimic! Foarte puțin! Dar tu poți mult! Poți să m-ajuti, să mă eliberezi, să mă scapi... de griji... de tot... să-mi iei tot!

AHMED (*pe gânduri*): Pot... pot să fac asta! Deși n-are sens, pot! Chiar pot! Deși mi-e inutil... mai rău, mă-ncurcă! O să se creadă că... hm...

(*scurtă pauză*) Oamenii nu înțeleg! N-au cum să-nțeleagă!... Eu pot!... Eu... (*alt ton*) Dar nu vreau! Pentru că m-ai trădat!

BRÂNCOVEANU: Nu te-am trădat!

AHMED: ...Și, dacă te-ajut, toți trădătorii o să zică, „trădăm imperiu”, da' nu-i nimic, ne salvează Sultanu'”!

BRÂNCOVEANU: Nu te-am trădat!

AHMED: Și ce-i mai important? Imperiul sau Sultanul?!

BRÂNCOVEANU: N-am trădat nici imperiul...

AHMED (*intervine peste, grav*): Mai rău!... Ți-ai trădat Sultanul! Am dovezi... scrisorile tale către...

BRÂNCOVEANU: Sunt false...

AHMED: Boierii tăi...

BRÂNCOVEANU (*vorbind mai repede*): Boierii mint! Știi că mint! Ei nu-nțeleg! Știi că ei nu-nțeleg! Tu înțelegi! Tu poți să vezi dincolo de...!

AHMED (*iluminat*): Eu pot!

BRÂNCOVEANU: Scapă-mă! Tu ești singurul care...

AHMED: Pot! Eu pot!

BRÂNCOVEANU: Da, scapă-mă de tot!

AHMED (*ferm*): Eu pot!

BRÂNCOVEANU: Lasă-mi băieții liberi... și pe doamna... și nepoții... și ia-mi tot!

AHMED (*nedumerit*): Cum?!

BRÂNCOVEANU: Lasă-i pe ei... și ia-mi tot... pentru că tu poți!

AHMED: Ce să fac?!

BRÂNCOVEANU: Să-mi iei tot! Să-i lași pe ei, pe băieți... și pe doamna... și pe...

AHMED: Așa să fac?!

BRÂNCOVEANU: Da, și ia-mi tot!

AHMED: Deci, asta vrei?! Asta urmărești... (*pauză*) Vezi că nu ești cinstit cu sultanu' tău! Îmi ceri să fiu generos, să mă-ncarc eu cu... tot, și tu, ce faci?! Tu ce faci?

BRÂNCOVEANU: Scapă-i pe ei și eu fac orice ...

AHMED (*intervine peste*): Deci, așa! Ahmed să te scape pe tine de... tot, să-i scape pe ei... (*începând să urle*) să scape Ahmed pe toată lumea... să facă el totu'... mereu, totu'... doar atât... totu'... iar tu... tu... te zgârcești! Îți păstrezi ce ai mai scump!

Câteva secunde de liniște.

BRÂNCOVEANU (*simplu*): Nu-mi păstrez nimic! Tot ce-am strâns, e-al tău! Și nu-i puțin!

AHMED: E nimic!

BRÂNCOVEANU: E tot ce am!

AHMED: Și băieții?

BRÂNCOVEANU: Ce-i cu băieții?

AHMED: Băieții... și doamna... și nepoții... ai cui sunt? Ziceai că-mi dai totu'!

BRÂNCOVEANU: Ei n-au nicio vină!

AHMED: Doar Alah e nevinovat! Păcat, Constantin, era cât p-aci să mă-convingi că-ți pare rău și...

BRÂNCOVEANU: Îmi pare!

AHMED (*continuă*): Vrei să te-ndrepti!

BRÂNCOVEANU: Vreau și...

AHMED: ... Că ești cu-adevărat pregătit să sacrifici totul... ca să-ți ștergi trădarea... să-i dai un semn Sultanului tău că...

BRÂNCOVEANU (*intervine peste*): Îți dau totul! (*încet*) Totul!

AHMED: Puțin!... Cât de puțin a lipsit... să mă păcălești... și să scapi... să profiți de firea asta a mea înclinată spre bunătate... spre iertare!

BRÂNCOVEANU: N-am vrut să te păcălesc... din contră, de la-nceput am oferit tot ce...

AHMED (*intervine peste, alt ton*): Avea dreptate tata! Uneori, sunt prea bun! Sau prea slab! Dar ce să fac?! Mi-a plăcut mai mult poezia decât sabia! Înțelepciunea, nu războiul! (*Ahmed miroase o lălea*) Sunt vulnerabil... și tu ai simțit imediat... și-ai vrut să profiți!

BRÂNCOVEANU: Nu, n-am vrut! Dar știu că doar tu poți să vezi dincolo de intrigi... de minciuni și trădări... să fii sultan, dar să rămâi om... să construiești, să dai sens!

AHMED: Exact! Exact asta! M-ai mirosit, bătrâne! Ai înțeles că sunt vulnerabil la frumusețe! La o floare frumoasă... la cuvinte frumoase... la o idee mare... un

sacrificiu adevărat. Înalt... Și-am crezut că ești în stare să faci ceva cu-ade-vărat mare! Că, în sfârșit, am și eu parte de-un moment... Pentru că e ceva acolo-n tine, care m-a făcut să sper!

BRÂNCOVEANU: E ceva și vreau să...

AHMED (*continuă peste*): Că poți să renunți la copii, la credință... la tot! (*dezamăgit*) Dar tu, în loc să te lași... cuprins de frumusețe... să oferi pe măsura îndurării pe care-o ceri... te-ai pierdut în nimic, în loc să te-nalți, te-ai îngropat! (*mâhnit*) Păcat! Te-aș fi iertat!

BRÂNCOVEANU: Iartă-mă!

AHMED: Nu-i suficient s-o ceri! Tre' s-o meriți! Iertarea cere suferință... Și sacrificiu... (*direct, intens*) Cât poți să sacrifici, Constantin?

BRÂNCOVEANU (*căzând în genunchi*): Totul!

Ahmed îl privește.

AHMED: Stai în genunchi, „Măria Ta”?

BRÂNCOVEANU: Nu domnul... tatăl te roagă!... Iartă-i pe copii!

Dă-le drumul... și tot ce am...

AHMED: Mai ai ceva fără copii?

Brâncoveanu tace.

AHMED: Atunci, ce-mi dai?

BRÂNCOVEANU: Totul! Am oferit tot ce poate să ofere un om... un domn... și-un tată!

AHMED: Un tată oarecare! Un om obișnuit! Dar tu... n-ai oferit nimic! Tu trebuia să faci mai mult!

BRÂNCOVEANU: Am făcut... mai mult! Și-acum dau tot... ce-am făcut!

AHMED: Nu dai tot!

BRÂNCOVEANU: Ba da! Îți dau!

AHMED: Ce?

BRÂNCOVEANU: Ce vrei?

AHMED: Tot... copiii și credința!

BRÂNCOVEANU (*se ridică încet*): Ți-am fost mereu...

AHMED (*îl întrerupe, categoric*): N-ai fost mereu! Nu mie! Da' acum nu despre mine-i vorba! (*alt ton, șuierat*) Despre... ce-i deasupra mea!

BRÂNCOVEANU (*s-a ridicat, a înțeles*): Deasupra ta... e doar...

AHMED: Exact!... Și poate că El s-ar bucura să-i dai...

BRÂNCOVEANU (*intervine peste*): Credința... mea?

AHMED: Dacă eu mă îndur să mă-narc cu toate... greutățile tale... pământești... măcar lui Alah să-i dai...

BRÂNCOVEANU: Credința mea?

AHMED: Da!

BRÂNCOVEANU: N-are nevoie! O are pe-a Luminăției Tale!

AHMED: Așa e... Da' Alah e mare! Are loc și pentru...

BRÂNCOVEANU: Lângă un (*face semn spre sultan*) soare, nu-i loc de-un...
licurici!

AHMED: Ai grijă, bătrâne! (*amenințător, rece*) Soarele ăsta... ajunge în orice
colț al minții tale, înțelege... (*încet*) și arde!

BRÂNCOVEANU: Vezi? Nu-i loc de mine lângă soare!

AHMED (*autoritar*): Dacă eu vreau să fie... e! (*scurtă pauză, se apropie de
Brâncoveanu, încet, prietenește*) Constantin... nu-mi place să te văd (*arată spre
el*) așa! Îmi rănește privirea... Știu că tu... nu ești ca alții! Te urmăresc de
multă vreme! Ești... diferit! Și ne-ntâlnim acum, pentru că-mi pasă și...
(*mai încet, ca un secret*) Nu vreau să te pierd!

BRÂNCOVEANU: Atunci, de ce...?

AHMED (*încântat*): Să te câștig! (*tare*) Mi-e ușor să te pierd! Foarte ușor! Într-
un fel, ești deja pierdut! Drumul tău... și-al băieților... merge într-un singur
loc! Știm amândoi! Și nimeni nu poa' să schimbe asta! Oricât te zbați... am
auzit câte-ai încercat la București și... pe drum... și aici, de când mi-ați fă-
cut onoarea să-mi fiți oaspeți! Dar nimeni nu te poate-ajuta!

BRÂNCOVEANU: În afară de tine!

AHMED: Așa e! (*încântat*) În afară de mine... Dacă eu vreau... Totul se
schimbă!

BRÂNCOVEANU: Și vrei?

AHMED (*apropiindu-se, privindu-l în ochi*): Fă-mă să vreau!

BRÂNCOVEANU: Cum? Cum aș putea să...?

AHMED (*intervine repede*): Ușor... și simplu... (*foarte firesc*) Dă-mi credința ta...

BRÂNCOVEANU: O ai deja...

AHMED: Și-a băieților!

BRÂNCOVEANU: Ca sultan, tu ești...

AHMED (*intervine peste*): Nu asta... nu din gură!... Nu din lumea- asta! (*se
depărtează, se plimbă*) Așa... nu-mi trebuie! Am destul! Am tot ce se vede!
Tot... ce-acoperă privirea! (*puțin iritat*) Strămoșii mei au cucerit lumea...
toată lumea... din afară! (*se întoarce spre Brâncoveanu, încet, rar*) Au făcut
ce era ușor, s-au suit pe cal și... Dar eu! (*obsedat de gând, pentru el*) Eu! Tre'
să fac ce-i mai greu! Ce-a rămas... s-ajung unde ei nici n-au îndrăznit! Să
cuceresc... nevăzutul, lumea dinăuntru...! (*direct spre Brâncoveanu*) Dă-mi
credința ta, Constantin!

BRÂNCOVEANU: Credința în...?

AHMED (*intervine peste*): Da! Nu mie! Lui Alah! Prin mine!

BRÂNCOVEANU: Ca să-mi salvezi băieții?

AHMED: Nu!... (*scurtă pauză*) Nu așa!... Nu suntem la târg!... Vorbim de credință, Constantin, nu de târâțe!... Credința! Credința adevărată... se oferă... deplin, fără condiții, fără nimic în schimb! Crezi, nu-ntrebi!

BRÂNCOVEANU: Deci, nu-mi salvezi băieții...

AHMED (*îl întrerupe răstit*): Băieții?! Ce legătură au?! Îmi dai, să-ți dau?!... Nu merge așa!... Crede în Alah!... Roagă-l pe El să te ajute... cu ce-ai tu nevoie... să-ți salveze El băieții! (*intens, halucinant*) Și bucură-te dacă n-o face... Că doar așa poți să-ți dovedești credința! Când crezi fără să primești!

BRÂNCOVEANU: Cred!

AHMED (*cu speranță*): În Alah?

Scurtă pauză.

BRÂNCOVEANU (*începe încet*): În Dumnezeu!

AHMED: Constantin, nu-i momentu'!... Pentru un om care toată viața lui s-a ocupat cu... bani, palate și... partea frumoasă a vieții... te-ai opus destul! Gata! am înțeles! Nici nu mi-ar fi plăcut să primești imediat! N-aș fi crezut! Dar, acum, s-a terminat! O să faci ce-ți cer! Ce-i normal... și oricine om cu capu' pe umeri, în locul tău, ar face la fel! Primește-l pe Alah! Tu și-ai tăi! Nu-ți spun c-o să scăpați toți, dar Alah e mare! Ai credință!

BRÂNCOVEANU (*alt ton*): Am!

AHMED: Chiar ai?

BRÂNCOVEANU (*pornește încet, crește puternic*): Și poate că... dacă-mi spuneai la București... că-mi salvez băieții dacă...

AHMED: Nici acum nu-ți spun! Ahmed nu minte! (*alt ton*) Dar Alah...

BRÂNCOVEANU (*continuă peste*): Totuși... dacă mi-ai fi spus... nu știu ce-aș fi făcut! Că sunt... om și... tată!

AHMED: Ești! Și-o să faci ce-i mai bine pentru...

BRÂNCOVEANU (*intervine peste, ferm*): Dar acum...

AHMED: Fără dar!

BRÂNCOVEANU (*continuă, puternic*): După zilele-astea... În care mi-ai luat tot... ce credeam că am... și mi-ai arătat că tot ce-i aici... în lumea-asta... poa' să dispară într-o clipă... (*crescendo*), când am înțeles că nu e nimic... sigur... și nu mă pot agăța nici de cuvinte... ca să-mi salvezi copiii...

AHMED (*crescendo, cu pasiune*): Ba poți!... Agață-te, bătrâne! Speră! Luptă... ca pân' acum! Mituiește! Roagă! Crede! Dă-mi ce-ți cer! Fă ce-ai de făcut!... Fii practic! (*îl ispitește*) Poți să ai mai mult decât ai avut! Vino lângă mine! Locu' tău nu e-n bordei! Băieții tăi nu s-au născut în iesle... Lumea ta... i-aici, cu Alah! În soare! Ești Altin Bey! Prințul aurului, nu al... bălegarului! Și după... te-ntorci acasă, îi schimbi și pe-ai tăi!

BRÂNCOVEANU: Nu mă-ntorc!

AHMED: Ba da! O să te-ntorci!... Dar renunță la-ntunericu' vostru păgân! Schimbă-ți credința! Treci în lumină!

Scurtă pauză.

BRÂNCOVEANU: Nu! Rămân!

AHMED (*mirat*): O slugă?

BRÂNCOVEANU: Ce-am fost!

AHMED: Asta ai fost! Mereu la mila mea... și-a altora... (*alt ton*) Nu vrei să fie altfel? Să ai putere... să faci tu... istoria, nu s-o facă alții pentru tine?!

BRÂNCOVEANU: Istoria... se face singură.

AHMED: Așa crezi tu?

Brâncoveanu nu răspunde.

AHMED (*crescendo*): Asta-i scuza ta? A voastră? Așa vă păcăliți? Așa reușiți să suportați... totul? Ați inventat o nălucă: istoria! Și ea-i de vină pentru mizeria în care trăiți?!

BRÂNCOVEANU: Nu trăim în mizerie!

AHMED: V-ați obișnuit cu ea! Vi se pare că-i puf! Suportați orice! Vă luăm banii, vă luăm caii, vă luăm mâncarea, vă luăm femeile... vă luăm copiii! Și voi ne pupați papucii. Sună prost, știu, dar chiar o faceți! Pentru că noi stăpânim lumea! (*disprețuitor*) Iar voi... vă tot plecați. Ați ajuns cu nasu-n pământ... (*scurtă pauză*) Cu ochii acoperiți de noroi, nu mai știți cum arată cerul... Țăsta nu-i drumu' tău, Constantin! Am văzut de ce ești în stare... 25 de ani de domnie! Între voi, nu mai sunt alții ca tine și am eu grijă să nu mai fie! Tu... te-ai născut să creezi, să schimbi vieți, să deschizi lumi... nu să-ntorci și celălalt obraz! Vino lângă mine... lângă Alah! Fii stăpân, nu slugă!

BRÂNCOVEANU: Ce-ar fi stăpânul fără slugă?

AHMED: Stăpân! Cin' se naște stăpân... rămâne stăpân... cu sau fără slugă! Renunță la credința ta de slugă și...

BRÂNCOVEANU (*îl întrerupe, simplu*): Nu pot! Sunt... ce m-am născut să fiu!

AHMED: Slugă?

BRÂNCOVEANU: Creștin!

AHMED: Foarte puțin!

BRÂNCOVEANU (*simplu*): E mult să-ntorci și-obrazu' celălalt, să nu-ți urăști dușmanul... să-l iubești!

AHMED: Ești prost sau ești nebun?!... Tu mă iubești acum?

BRÂNCOVEANU: Încerc!

AHMED: Dar n-o să reușești! Pentru că nimeni nu...

BRÂNCOVEANU (*îl întrerupe*): Unii au reușit!

AHMED: N-au avut dușmani pe măsură.

BRÂNCOVEANU: Ba au avut!... Dar când se-ntâmplă... (*crescendo*) când nu-i doar în povești, filosofii și idei... când îl ierți cu-adevărat pe ăla care bate cuiul... care-ți fură mâncarea... băieții... viața... (*împăcat*) ești liber și... nu mai ai nici dușmani, nici slugi, nici stăpâni!

AHMED: Liber?!... Tu ești liber?

Scurtă pauză. Brâncoveanu zâmbeste.

BRÂNCOVEANU (*peste*): N-ai cum să-nțelegi!... Da, poate că azi sunt încă sub puterea ta...

AHMED (*tare, peste*): Cum ai fost și ieri și-o să fii și mâine!

BRÂNCOVEANU: Dar lumea-i mai mare decât noi... și timpul-i mai lung de trei zile!

AHMED (*intervine peste*): Nu, bătrâne! Te-amăgești! Înalta Poartă va dura...

BRÂNCOVEANU: O mie de ani?

AHMED: Mai mult!

BRÂNCOVEANU: Istoria... pe care n-am inventat-o noi și pe care tu o cunoști... e plină de împărații de-o mie de ani, care-au dispărut după câteva... zeci sau sute. Am prins și noi câteva. Au venit, au plecat, noi am rămas! Și chiar dacă azi... nu vedem cerul, îl știm! Pentru că am trăit mereu sub același cer. Și de-asta, chiar și-atunci când nu-l vedem, nu ne rătăcim, nu dispărem... nu uităm cine suntem!

AHMED: Ar trebui să uitați! Să uitiți! (*direct, ton scăzut*) Pentru binele tău... și-al băieților... Uită! Vino sub alt cer! Lângă Profet și lângă...

BRÂNCOVEANU (*intervine peste, calm*): Nu! Nu pot să vin! N-am unde! Înțeleg ce-mi ceri și... unde mă chemi... Dar... chiar dac-aș vrea... (*zâmbind împăcat*) nu pot să schimb... cerul!

AHMED: Da' poți să-ți pierzi băieții!

Brâncoveanu tace.

AHMED: Tu... o minte luminată... îți trimiți băieții la... (*dezamăgit*) Atât de... primitivi sunteți?! Atât de mare-i... neștiința voastră?! Cum ajunge un om ca tine să...?!

BRÂNCOVEANU (*intervine peste, împăcat*): Cu pași mici! Lucrurile mari... bune și rele, deopotrivă... se fac cu pași mici. Când m-ați luat de la București și m-ați adus aici... poate că nici eu, nici tu, nu știam clar ce vrem, ce facem... și până unde. Doar ne-am trezit pe-un drum... Și drumul... noi... Alah al tău... și Dumnezeuul meu... au făcut restul. C-așa se face nefăcutul. Făcând.

Câteva secunde liniște.

AHMED: Deci nu-ți salvezi băieții?

BRÂNCOVEANU: Așa-i salvez!

AHMED: Îi pierzi! Acum... îi pierzi! (*renunță, pleacă spre ieșire*)... Ahmed a vrut să ierte! Să-ți dea o șansă! O șansă adevărată! Să pierzi sau să câștigi!

Ahmed iese.

BRÂNCOVEANU (*strigă*): Cum să câștig?

AHMED (*de dincolo, tare*): Pierde totul!

Heblu.

Muzică orientală, suprapusă cu zgomote de lanțuri, lovituri de ciocan și gemete (se disting mai clar cele ale lui Matei).

SCENA V

În fața cortinei. Ienăchiță Văcărescu (cămașă albă, desculț, semne evidente de tortură) vorbește șoptit cu Mustafa. Din întuneric total, se aprinde un spot pe cei doi. Discuția e începută.

MUSTAFA (*repezit*): Eu doar am vrut să te-ajut, că pentru familie, mare lucru nu se mai poate! Luminăția sa e foarte supărat! Dar, pentru domnia ta, nu se știe cum ar fi căzut o... vorbă bună și... o dovadă de credință!

VĂCĂRESCU: De credință-i vorba sau de...?

MUSTAFA (*intervine peste*): De toate, boier Văcărescu! Hai, că mata ești.... om de-nțeles! Toată viața te-ai ocupat cu... adică, înțelegi cum e cu... toate!

VĂCĂRESCU (*nedumerit*): Nu-nțeleg! C-ai zis de credință și eu am auzit de la vodă că sultanu' ar aștepta să...

MUSTAFA: Să ce?

VĂCĂRESCU: Să intram în... oastea lu'... (*arată-n sus*)

MUSTAFA (*intervine peste, nedumerit*): Lu' Alah?! Nu ești cam bătrân pentru...?

VĂCĂRESCU: Pentru oaste?

MUSTAFA: Și pentru oaste și pentru... Da' dacă vrei...

VĂCĂRESCU: Nu, nu vreau! Ai dreptate, sunt prea bătrân! Da' tu ai zis de o dovadă de...

MUSTAFA: Nu! Nu! Nu! Oastea lu' Alah o conduce sultanu'! Eu... ziceam așa, între noi, de... o dovadă mai... concretă!

VĂCĂRESCU (*nevinovat*): Da, de credință! Că, dacă ne-am schimba credința...

MUSTAFA (*iritat*): Să știi că eu am mult de alergat și m-am dat peste cap

s-ajung aici să-ncercam să... rezolvăm ceva! Da' dacă nu vrei, mă duc și te las... în grija lu' Alah!

VĂCĂRESCU (*cu speranță, spre Mustafa*): Crezi că Alah are grijă de mine... chiar dacă nu...?

MUSTAFA (*conciliant*): Asta ziceam și eu! Că fiecare e ocupat cu ai lui. Și d-aia-mi pare mie rău c-aici, nimeni nu se mai gândește la tine! Toți trimișii, ambasadorii, întreabă numa' de situația lu' vodă, a prinților, a doamnei... ne roagă să-l iertăm... da' de mata cine să se intereseze?

VĂCĂRESCU: S-o găsi cineva care să se gândească și la...

MUSTAFA (*intervine peste*): Nu se găsește! În afară de mine... (*alt ton*) Da' asta-i bine!

VĂCĂRESCU: De ce?

MUSTAFA: D-aia!... D-aia sunt eu aici și-ți ziceam că... (*aluziv*) cine știe, poate rezolvăm ceva! Dacă pe oameni nu-i interesează... poate... te strecurăm cumva... să scapi de... (*mimează o lovitură peste ceafă*).

VĂCĂRESCU: Crezi că se poate?... (*cu speranță*) Ar fi... Mustafa, asta ar fi!

MUSTAFA: Orice se poate!

VĂCĂRESCU (*mirat*): Orice se poate?!

MUSTAFA (*responsabil*): Cu vodă, nu! Dacă bătrânu' nu-i om de-nțeleș și vrea s-o facă pe nebunu', treaba lui! Da' mata, ce vină ai?

VĂCĂRESCU: N-am nicio vină! Și nici vodă n-are!

MUSTAFA: Are, are! Că, și dacă... să zicem așa... n-ar fi trădat, cât a trădat, că a trădat... tre' să fi trădat... ce-l costa să facă ce i-a cerut sultanu'?

VĂCĂRESCU: Să-și schimbe credința?

MUSTAFA: Care credință? Că-l cunoaștem bine! N-a strâns averea aia c-a stat de vorba cu sfinții! A trăit în lume! Știe care-i mersu'! De unde, brusc, atâta... credință?!

VĂCĂRESCU: L-ați ajutat voi să...

MUSTAFA (*intervine peste*): Am încercat să-l ajutăm! Trebuia să rezolve lucrurile cu frumosu', când s-a putut, acum... el e pierdut... (*alt ton*) Da' mata...

VĂCĂRESCU: Ce-i cu mine?

MUSTAFA: Dacă ne organizăm puțin... că am semne bune! Oamenii n-au nimic cu tine, am întrebat! Pân' la urmă, n-ai făcut niciun rău... de capu' tău! Vodă te-a pus! Ce era să faci?! Te-ai supus! Ca oricare altu'. Și asta tre' să zici!

VĂCĂRESCU: Ce să zic?

MUSTAFA: Adevăru'! Să știe toată lumea: și ambasadorii... și toți! Că vodă-a trădat... și tu ești nevinovat! Că, în inima matală, niciodată n-ai vrut!

VĂCĂRESCU: Ce n-am vrut?

MUSTAFA: Nimic! Cu banii, cu trădările... cu tot ce-a făcut mazilu'!

VĂCĂRESCU: N-a făcut nimic!

MUSTAFA: Boier Văcărescu! (*îl analizează atent*) Te-au lovit rău?! (*arată spre semnele de lovituri de la cap*)

VĂCĂRESCU: M-au lovit bine!

MUSTAFA: Parcă nu mai ai toate mințile cu mata!

VĂCĂRESCU: Le am, de ce să...?

MUSTAFA (*intervine peste*): Atunci... ce nu-nțelegeți?! Ca s-o rezolvăm... Și să știe toată Europa... care se tot întreabă... și crede că noi suntem barbari, nu voi care vă dați copiii la secure pentru...

VĂCĂRESCU: Pentru...?

MUSTAFA: Un moft! (*se uită în jur*) Hai, că nu-i timp de...!

(*rar, didactic*) Deci...! Tu n-ai vrut, vodă te-a obligat să faci... nenorociri... trădări... trădări mari!

VĂCĂRESCU: Ce trădări?

MUSTAFA: Le știm noi bine! Le scriem, mata le semnezi și... gata!

VĂCĂRESCU: Gata cum?

MUSTAFA: Sultanu-i forțat să... ia măsuri... ca orice alt... luminat... de pe pământu' ăsta! Da' tu ești nevinovat! Știe toată lumea! E păcat să pățești ceva! Îți mai amintești și de vreo zece pungi de galbeni... cinș'pe, ca să fim mai siguri, și, dacă ai credință, o rezolvăm!

VĂCĂRESCU (*calm, sigur*): Mustafa! Serenisime! Vodă nu m-a obligat! Eu am vrut...

MUSTAFA: Ce-ai vrut?

VĂCĂRESCU (*continuă*): Ce-am făcut! Da' n-a fost nicio nenorocire! N-am trădat pe nimeni! Nu semnez nimic! Și nu-mi amintesc de nicio pungă, că mi-am amintit de toate... (*mai tare*), dar...

MUSTAFA (*cu speranță*): Așa...

VĂCĂRESCU: Am credință! Uită-te la mine! E tot ce mai am! Și, ziceai că, dacă am credința, o rezolvăm!

MUSTAFA: Nu! Nu! Nu... așa! Ce să rezolvăm?! Dacă nu vrei să scapi...

VĂCĂRESCU: Vreau! Cum să nu vreau? Ce om de pe pământu' ăsta n-ar vrea?! Și dac-aș mai avea niște pungi, bucurosi le-aș da! Da' au scos tot de la mine! (*arată spre răni*) Se pricep!... Și-ar trebui să știi! C-ai fost tot timpu' acolo...

MUSTAFA: Eu?!... Un' să fiu?... Eu am fost plecat la...

VĂCĂRESCU (*intervine peste*): Ai fost... lângă doamne să le tragi de limbă și lângă noi când ne-au jupuit! Te-am simțit, chiar dacă te-ascunzi!

(*îl miroase*) Mirosi a carne arsă, serenisime!

MUSTAFA (*amenințător*): Ai grijă ce zici!

VĂCĂRESCU (*zâmbind*): Nu mai am nimic! Nici măcar grija... Cândva, te-am plăcut, Mustafa! Erai... ești... un om de acțiune... isteț. Mi se părea că semănăm! Am înțeles ce faci... și acum... de când ne-ai adus aici... și

la București! E clar că Prealuminatu' te trimite mereu să scormonești... după bani, după secrete! Înțeleg c-acum tre' să-i găsești niște scuze pentru... ce-o să faci! Nu ți-e ușor nici ție!

MUSTAFA (*sincer*): Nu mi-e!

VĂCĂRESCU: Știu! Da' dacă-i ordin... ce poți să faci?! Plus că nici în tine n-are-ncredere totală! Cum ne urmărești tu pe noi, te urmăresc alții pe tine, nu?

(*Mustafa nu răspunde*)

VĂCĂRESCU (*continuă*): Te verifică! Te-ascultă! Oare chiar și-acum! O fi însuși Ahmed pe-aici pe undeva! C-așa-s prealuminații! Bănuiesc pe toată lumea..., trag cu urechea!

MUSTAFA (*privește din reflex în jur*): Luminăția sa niciodată nuuu...

VĂCĂRESCU: Da' câteodată, da!... (*înțelegător*) Și mai cred că tu nu vrei să fii... ce ești... că, „în inima ta”, nu ești mândru de ce-ai ajuns... sau, cel puțin, așa alegi să crezi, că ești doar o... unealtă! Asculți un ordin. Deci, ești nevinovat! Da', ai grijă, Mustafa, c-a-nceput să-ți placă!

MUSTAFA: Nu! Nu mai mult decât ți-ar fi plăcut și ție, dacă erai în locul meu!

VĂCĂRESCU: Dumnezeu m-a ferit... să fiu în locu' tău! Da', poate ai dreptate! Cine știe ce-aș fi făcut?! Că nu m-am născut sfânt! Am trăit... cum s-a putut ... iar de murit... vă ocupați voi!

Se stinge lumina de peste cei doi, se aprinde un alt spot în care intră Marica Brâncoveanu, îmbrăcată într-o rochie lungă, simplă, fără bijuterii sau însemne nobiliare.

MARICA (*echilibrat*): Luminăția ta, mulțumim! Mulțumesc! Pentru generozitate și pentru adâncă înțelegere a limitelor firii omenești... pe care ni le-ai lămurit și nouă! Să-i văd pe toți a fost mai mult decât meritam! Mai mult decât îndrăzneam încă să sper! Am primit acest dar fără măcar să-l fi implorat. Am înțeles, atât de târziu, dar, cu ajutorul Luminăției Tale, am înțeles, în ultimele aproape 100 de zile, cât de nepotrivit ar fi, revoltător de nepotrivit, să rog, să cer, s-aștept sau să cred că ceea ce simt și-mi doresc eu ar avea dreptul de-a fi rostit, auzit ori împlinit! (*împăcată, zâmbind*) Nu! M-am trezit! În sfârșit! Am fost ajutată să mă trezesc! Am primit binecuvântarea luminii puterii tale revărsate peste obscurul slăbiciunilor mele! Iartă-mă! Pentru tot! Pentru frumusețea căutată și seacă a cuvintelor pe care le scriu! Pentru viclenia-mi, fără voie, de om lacom de viață și bolnav de speranță, ascunsă în mulțumirile pe care ți le-aduc! (*se tensionează treptat*) Iartă-mă pentru îndurarea pe care o cer, mai ales atunci când strig că n-o merit! Iartă-mă! Iartă-ne pentru că am fost atât de nebuni, încât să credem că știm ce-o să fie mâine, ce-a fost ieri, ce e azi, că noi, noi... putem măsura timpul, oamenii sau... adevărul! (*vulnerabilă*) Iartă-mă, și-ți mulțumesc! Că m-ai lăsat să-i văd! Erau așa frumoși și... mari?! Poate mi s-a părut! Ei erau departe, lumina puțină, da' parcă toate... câte pățimesc, pe drept, pe dreptul tău, singurul care con-

tează aici, acum... toate i-au făcut mai... până și pe-ăla mic! Mai ales pe-ăla mic! A crescut, era... E adevărat, la vârsta lui, în o sută de zile chiar se poate să... te faci mare! Atât de mare! E adevărat! Ce-i adevărat? Că-ți mulțumesc că m-ai lăsat să-i văd. Și că nu i-ai lăsat să mă vadă! (*răbufnește, crescendo*) Și că sper! Sper! Sper! Fără voia ta, fără voia mea, fără nicio voie, încă sper că... (*inspiră, recapătă controlul*) Iartă-mă! Iartă-ne! Sau nu ne ierta! Dar pe toți, împreună! La fel de vinovați!

Heblu.

SCENA VI

Brâncoveanu, Constantin, Ștefan, Radu și Matei, cu lanțuri la picioare, stau într-o celulă (trei pereți) trasă în interiorul decorului precedent. Pe față, brațe și picioare au urme de tortură. Toți sunt în cămăși albe până la genunchi și în picioarele goale. Privesc în jos. Se aud, la început destul de tare, zgomote sacadate de pași și lanțuri. Treptat se estompează.

MATEI: Unde-l duc?

Nimeni nu răspunde.

MATEI (*mai tare*): Unde-l duc?

ȘTEFAN: Un' să-l ducă...

MATEI: Unde?

BRÂNCOVEANU: Stai liniștit! Ce era mai rău... s-a dus!

MATEI: Unde?

RADU (*șoptit, cu Brâncoveanu*): Mereu ai zis așa!

BRÂNCOVEANU: Așa am crezut!

RADU: În fiecare zi?

CONSTANTIN: De câte ori a fost nevoie!

RADU: Cine-a avut nevoie?

CONSTANTIN: Toți!

RADU: Eu nu! De-o sută de zile... aceleași povești!

MATEI: Unde-l duc pe lenăchiță?

RADU (*continuând*): Dacă-i rău, e rău! Mai bine să știi la ce să te-ăștepți!

CONSTANTIN: După ziua-asta, n-o să mai fie rău!

Se aude un scârțâit metalic, urmat de un zgomot puternic (ca al unei uși grele care se închide).

MATEI: Unde?

CONSTANTIN: Stai liniștit!

MATEI: Cum să stai? Și-acum, ce fac? O să ne ia pe rând?

CONSTANTIN: Suntem împreună și...

MATEI (*agitat*): Acum... da'... când vin... cum o să fie?

CONSTANTIN: Nu te mai gândi!

RADU: Așa cum o să fie!

CONSTANTIN: Repede! Așa o să fie! Repede!... După ce-a fost aici, n-o să... o să fie repede!

RADU (*revoltat*): Ce bine!... O s-avem o zi... scurtă!

CONSTANTIN: Da! Se termină și...

RADU: Și-asta-i bine?

ȘTEFAN (*către Radu*): Bine?! Asta vrei tu, să fie bine?!

RADU: Să fie!... Bine sau rău, da' să fie! Asta vreau! Cum o fi.... Să fie rău!

Dacă nu se poate altfel... Da' să mai fie!

ȘTEFAN: Nu ți-a ajuns?

RADU: Ție ți-a ajuns?

ȘTEFAN: Pentru două vieți!

RADU: Poate! Da' n-ai două! Și mie nu mi-a ajuns!

ȘTEFAN: Ți-aș da de la mine!

RADU: Pentru că ai de unde! Tu, Constantin... aveți ceva... lăsați ceva-n urmă, la voi... e mai ușor... da' eu și-asta mic... nu-i drept!

CONSTANTIN: E mai ușor?!

RADU: Da!... Ai...

CONSTANTIN: Nimic! Nu mai am nimic!

RADU: Ai un băiat!

CONSTANTIN: Am un băiat? (*explozie*) Unde?... Unde e?... Zi, Radu, unde e?

RADU: Măcar nu-i aici! El scapă!

CONSTANTIN: „Am un băiat!”... „E mai ușor!”... (*strigă*) „Nu-i drept?!”

Constantin se prăbușește.

ȘTEFAN: Nimic nu-i drept!

BRÂNCOVEANU: Pentru niciunu' din voi! Nu voi ați ales să...! Eu am ales!

RADU: Tu?! Ce-ai ales tu?

BRÂNCOVEANU: Tot! Să fiu... ce-am fost... știam ce-nseamnă! Voi, n-ați avut de-ales!

RADU: Pân-acum! Da' poate că de-acum...

ȘTEFAN: De-acum ce?

RADU: De-acum... poate-am avea de-ales! Și-ar trebui s-alegem! Să nu-l lăsăm doar pe el să...

CONSTANTIN (*către Radu*): Tac!

RADU: De ce? De ce să... care numa' el totu'? Hai să cărăm și singuri! Poate-a venit vremea! Măcar de-acum-nainte să...

ȘTEFAN (*intervine peste*): De-acum? Vorbești de viitor? De-acum înainte?! Înainte unde? Înainte cum?

RADU: Oricum!

ȘTEFAN: Ai uitat unde ești?

RADU: Ai murit?

ȘTEFAN: Se rezolvă!

RADU: Nu! Nu! Nu! Lasă filosofia! Acum, când vorbim, ești mort?

ȘTEFAN: Zi! Ce vrei?

RADU (*îl zguduie*): Ești mort?!

ȘTEFAN: Da! Toți suntem!

RADU: Nu! Eu îs viu! Văd! Aud! Simt că sunt viu! Mă mișc... vorbesc... fac zgomot! (*mișcă lanțurile*)... deci, încă mai pot să... fac ceva... și tre' să fac!

ȘTEFAN: Ce?

RADU: Să-ncerc... să fiu și mâine!

ȘTEFAN: Unde?

RADU: Oriunde! Aici, dar viu!

Se aud din nou gemete. Matei tresare.

CONSTANTIN: Stai liniștit!

RADU: Nu! Nu vreau să stau! Cât timp mai e ceva... de dat și de scăpat... nu pot să stau!

CONSTANTIN: Le-am dat totul!

RADU: Nu totu'!

MATEI: Ce mai e?

RADU: Mai e!

CONSTANTIN: Ce să mai dăm?

MATEI: Mai e aur sau...?

CONSTANTIN: L-am dat pe tot!

ȘTEFAN: Degeaba! Acasă poate-am fi scăpat! Aici... e prea târziu!

CONSTANTIN: De-acum... nu mai contează! Așa a fost voia! A fost scris să...

RADU (*îl întrerupe*): Voia cui?

ȘTEFAN: Scris de cine?...

RADU: Decât să ne lăsăm așa... în voia... Mai bine luptam la București! S-a gândit cineva să și lupte... nu doar să plătească?

BRÂNCOVEANU: Ne-am gândit la toate, nu doar la noi!

RADU: Am gândit prea mult! Mai bine luptam! Scăpam mai ușor!

CONSTANTIN: Scăpăm oricum!

RADU: Nu! Nu scăpăm! Hai să le dăm!

CONSTANTIN (*intervine peste, categoric*): Le-am dat ce-au vrut!

RADU: Să dăm ce mai avem!

MATEI: De ce nu dăm? (*agitat*) Dacă mai e ceva...

Brâncoveanu face câțiva pași și-l îmbrățișează pe Matei.

BRÂNCOVEANU (*blând*): Nu e nimic... ce mai putem să dăm?

RADU: Ba ar mai fi!

MATEI: Ce?

RADU: Ceva care... pe noi... oricum nu ne-ajută!

MATEI (*către Radu*): Avem ceva?

BRÂNCOVEANU: Nu e nimic... de dat! Radu, nu-l amăgi!

MATEI: Tată, te rog! Dacă mai e ceva, hai să...! C-apoi strâng eu! Sunt tânăr!

Muncesc! Mă lupt! Am grijă eu de voi! Dacă ne-ajută Dumnezeu și...

ȘTEFAN (*izbucnește*): Dumnezeu?! Care...?

Brâncoveanu se desprinde încet de Matei.

BRÂNCOVEANU (*intervine*): Ștefane, ziua-asta aproape a trecut... nu-ți pierde... totul... pentru o zi!

ȘTEFAN: Totul?... E deja pierdut!

BRÂNCOVEANU (*energic*): Atunci, câștigă-l!

ȘTEFAN: Ca să câștigi... e nevoie de aur! Și aur nu mai e!

BRÂNCOVEANU: S-a dus vremea... aurului!

CONSTANTIN (*încet, pentru el*): A venit vremea... crucii!

RADU: Exact! Deci, mai avem ceva!

MATEI: Ce?

RADU: Ceva de dat... de luat... și de scăpat!

MATEI: Ce?

CONSTANTIN (*către Matei*): Nu-l asculta! Acum scăpăm! (*încet*) Mai e puțin!

ȘTEFAN: Dacă puteam, am fi scăpat!

RADU: Încă putem! Măcar să încercăm!

MATEI (*încet, sfârșit*): Ce? Spune-odată! Ce? Ce să mai dăm?

ȘTEFAN: Nimic!

CONSTANTIN: Ce ne-a rămas, e-al nostru!

RADU: La ce ne-ajută? Tot murim! Tre' să-ncercăm!

MATEI (*strigă*): Ce?!

CONSTANTIN: N-avem ce încerca!

RADU (*către Matei*): Să fim ca ei! Să ne turcim! Au zis că...

CONSTANTIN (*intervine peste*): Și i-ai crezut?! Voiau aurul, nu altceva!

Nu dau doi bani pe...

RADU (*se întoarce spre Constantin, peste*): Pentru c-atunci aveam aur!
Da' acum! Doar asta ne-a rămas... și poate că... are alt preț!
CONSTANTIN: Credința n-are preț!
RADU (*către Ștefan*): Toate au preț!
ȘTEFAN: Cu ce-l plătești?
RADU: C-o vorbă! Doar atât!
ȘTEFAN: Doi bani nu face-o vorbă!
RADU: Ce vor s-audă și trăim!
MATEI: Crezi că ne-ar lăsa să...?
RADU (*peste, repezit*): Nu știi! Da' trebuie să trăim! Restu', vedem noi, după... mâine! Vă dați seama cum ar fi să...?! Mâine! Ce-ar însemna să fie mâine!
CONSTANTIN: Ești... copil!
RADU: Sunt... și vreau s-apuc să...!
CONSTANTIN (*continuă, tare*): N-ai ce s-apuci! De-aici nu mai ieșim!
RADU: Nu știi! Hai să-ncercăm! Cine știe?! Vedem unde-ajungem!
CONSTANTIN (*încet, pentru el*): În iad!
RADU: Unde?
CONSTANTIN (*încet*): În iad! Acolo-ajungem!
RADU (*râzând*): Cum? În iad?
CONSTANTIN (*sec*): În iad!
RADU: În altu'?! Sunt mai multe!?
CONSTANTIN: Nu! Nu știi! Da' încă n-ai văzut ce...
RADU: Ba da! Am tot văzut! Dacă asta-i toată problema, eu zic să nu mai pierdem vremea!
CONSTANTIN: Nu-l ispiti! Și dacă n-ai văzut nimic?
RADU: După ce-a fost aici...

Se aude tare un scârțâit metalic, urmat de un zgomot puternic (ca al unei uși grele care se închide). Toți tresar. Încep să vorbească precipitat.

MATEI: Ce se-aude?
CONSTANTIN: Stai liniștit!
RADU (*tot mai agitat*): Vin! Tre' să le spunem!
ȘTEFAN: Nu vor s-audă!
MATEI (*disperat*): Ce să le spunem?
RADU: Că vrem să... trăim!
MATEI: Vrem!
ȘTEFAN: Nu te-aude nimeni!
RADU: Cu orice preț!
MATEI: Vrem!

RADU (*tare*): Să trăim!

CONSTANTIN (*blând*): O să trăim... dincolo!

ȘTEFAN: Și dacă dincolo... nu e?

CONSTANTIN (*peste*): Ba e!

ȘTEFAN (*agitat*): Dacă totu' e aici și acum... și dincolo nu?

CONSTANTIN (*peste*): Ba da! Trebuie să fie! Altfel, ce sens au toate?

ȘTEFAN: N-au! Nimic n-are sens! Totu-i în mintea noastră! Noi inventăm sensuri!

RADU: Cu-atât mai bine, spunem ce vor să audă... dacă dincolo nu există, nu pierdem nimic.

CONSTANTIN: Pierdem totul.

ȘTEFAN: Totul e nimic.

RADU: Și nu-i bine?! După ce le-am dat totu' și n-a mers... scăpăm cu nimic!

CONSTANTIN: Nu scăpăm!

RADU: Să încercăm!

ȘTEFAN: Nu! E fără sens! (*către Radu*) Nu vor ce vrei tu să le dai! De când ești aici, de câte ori te-au întrebat de...?

RADU (*intervine agitat*): Pentru că, înainte, am avut bani! Da' acum...

ȘTEFAN: Acum nu te mai întreabă nimic! Că nu mai ai nimic. Înțelege! Nimic n-are sens!

BRÂNCOVEANU: Totul are sens! Doar prostu' crede că ce nu-nțelege nu există!

RADU: Dacă există! De ce nu...?

BRÂNCOVEANU (*continuând, crescendo*): Că pământu' se termină unde ajunge el cu ochii!

ȘTEFAN: Cu gândul!

BRÂNCOVEANU: Că mintea lui puțină poa' să cuprindă lumea!

ȘTEFAN: Și-atunci ce sens au... toate?

BRÂNCOVEANU: Nu știi! (*după o scurtă pauză, încet*) Nu știi ce sens a avut să... pătimiți voi! Și mama! Și ceilalți! E greu să nu-nțelegeți! Mai rău decât... tot restu'! Să nu-nțelegeți! De ce tu?! De ce ai tăi!? E greu să-ți păstrezi gându' drept... când totu-i strâmb! Să crezi în bine când e doar rău în jur!

RADU: Și-atunci, de ce mai crezi?

BRÂNCOVEANU (*pauză, simplu*): Pentru că, altfel... dacă nu crezi... și nu mai e... (*arată în sus*) ceva mai mult... deasupra... rămâne doar ce-i aici! (*ferm, împăcat*) Și asta nu se poate! Radule! Ștefane! Matei! Constantine! Fără mai mult decât... aici... decât ce se vede... (*zgomot metalic de afară*) și se aude... fără credință... și, dacă ați mai trăi, tot n-ați...

Se aud pași de soldați. Departe, dar se apropie.

MATEI (*intervine speriat*): Ce se-aude?

CONSTANTIN: Nimic!

MATEI: Ba da, ascultați! Se-aude! Se-aud! Vin să ne...!

Toți se trag mai aproape. Brâncoveanu încearcă să-i îmbrățișeze, să îi țină pe toți. Radu rămâne puțin mai departe.

BRÂNCOVEANU (*către Matei*): Stai liniștit! Încă nu...

MATEI: Ba da! Vin! Se aude! Se apropie!

Zgomotele devin mai puternice. Pași, lanțuri.

MATEI: Doamne, chiar vin! Vin! Vin să ne...

CONSTANTIN (*intervine peste, cald*): O să treacă și asta! Ești cu noi! E bine!

MATEI (*disperat*): Nu!Nu! Nu vreau!

ȘTEFAN (*sigur, calm*): E bine, Matei! E bine că vin! Că se termină! O să vezi! O să fie bine!

RADU: Când? Unde?

ȘTEFAN: Acolo!

MATEI: Acolo unde?

ȘTEFAN: Acolo! Dincolo!

MATEI: Spuneai că dincolo nu...

ȘTEFAN: Prostii! Spuneam prostii! E bine... în sfârșit!

CONSTANTIN: E foarte bine!

ȘTEFAN: Scăpăm de toate!

MATEI: Cum scăpăm?!

Radu se apropie și-i îmbrățișează.

RADU: Împreună!

Zgomotele devin tot mai puternice. Două-trei izbituri într-un zăvor.

MATEI (*îngrozit*): Tată, ce fac? Ce se-aude?!

BRÂNCOVEANU (*simplu*): Nimic! Nu se aude nimic! Nimic! Nu mai e nimic aici și nimeni! Doar noi și... Dumnezeu!

Zgomote foarte puternice.

Heblu.

SCENA VII

Brâncoveanu singur pe scenă. Un singur spot de lumină. În rest, întuneric.

Brâncoveanu rămâne câteva secunde în zona de penumbră.

BRÂNCOVEANU (*din întuneric*): Cine râde la urmă... nu știu dacă râde mai bine, da' probabil... a plâns la-nceput! Și invers! (*pauză*) E-ntuneric... da'... ușor-ușor... ne-adaptăm! (*intră în zona luminată*) Așa cum ne-nvățăm și cu lumina când ieșim din întuneric. Sigur că ne place mai mult lumina! E mai comodă! Totu-i mai simplu! Vezi în juru' tău... vezi mai departe. Mă rog, așa crezi... (*pauză*) Totuși, nici întunericu' nu-i rău... (*intră în întuneric*) te-obligă să te uiți mai aproape. Mai înăuntru... plus că nu te mai vede nimeni! În schimb tu, dacă vrei s-arunci o privire la cel de lângă tine... o arunci, nu te vede nimeni! Așa crezi, pentru că, de regulă, nu ești singuru' care se uită! Oamenii se uită... mai ales când nu se văd! (*pauză*) Când eram mic, mi-era puțin teamă de... întuneric (*iese în lumină*) ...nu ceva exagerat. Nu mă uitam sub pat sau în dulap... (*intră în întuneric*) sau... mă mai uitam, da' nu... de fiecare dată... doar așa... cum... fac mai toți copiii. (*iese în lumină*) ...Sigur, mai sunt și excepții. Radu era... (*pauză*)... Radu era... (*oftează, pauză*) când era mic. Radu era ceva incredibil! La el, zi sau noapte, același lucru! Umbla peste tot! Bântuia! Câte nopți l-am căutat! Și, de fiecare dată când apărea duduind din întuneric (*zgomot scurt și puternic*)... cuiva îi sărea inima. Mai ales Constantin o pătea... a început să meargă foarte devreme... Radu... de la opt luni, de fapt, toți au... plecat... repede (*pauză scurtă*)... (*trist*) Adică, au mers singuri, repede! (*reia tonul*) Mai puțin Ștefan! El a început mai târziu. A stat mai mult pe gânduri. Era trecut bine de an când a reușit s-o rupă și el, chiar m-am nimerit acolo... atunci aveam mai mult timp... încă n-ajunsesem... Constantin îl ridicase... nici el nu era mare, avea puțin peste trei ani, da' era puternic. Eu m-așezasem la doi pași de ei... și ăsta micu' a venit singur la mine și m-a prins de picior... De picioru' ăsta... îmi venea pân' la genunchi... Apoi toată ziua'a făcut curse, când la mine, când la... Ce prostie! Am plecat de la-ntuneric și am ajuns la... (*intră în întuneric*)

BRÂNCOVEANU (*din întuneric*): Părinții sunt... greu de suportat! Poate nu toți, da'... cei mai mulți, orice-ar face, oriunde-ar fi, în orice clipă... tot la copii ajung, la ai lor! (*în lumină*) Și, deși n-ai niciun chef să-i mai auzi, că le ai și tu pe-ale tale... sau pe-ai tăi... ești obligat s-asculți! Mă rog! De fapt, nici n-asculți! Că nu mai suporti s-auzi aceleași povești la nesfârșit! (*pauză*) Eu n-am fost așa... sau am încercat să nu fiu. Bine, toți spun că ei nu sunt și, pân' la urmă... totuși, chiar am încercat să separ lucrurile, să-mi văd copiii așa cum sunt. Să nu-i sufoc... i-am lăsat să respire... (*înecat de emoție*) cât s-a putut! (*pauză*) Cu Matei n-am prea stat... Nu știu dacă m-am jucat cu el mai mult de zece ori... Da' chiar nu era timp. Mereu ziceam că... încă puțin și gata, o să mă liniștesc, o să vină și

timpu'... când o să am timp. Da' tot timpu', timpu' ăsta vine puțin mai încolo... așa se-ntâmplă. Oricum, una peste alta, cred că am fost mai mereu lângă copii... de când s-au născut până... *(pauză)* Și-am prins multe... de exemplu, cred c-am prins, cu fiecare... prima privire... prima dată când s-au uitat la mine... da' chiar la mine, nu așa, confuz, în juru' meu... nu pe alături, cum fac ei când sunt foarte mici... nu... chiar atunci când m-au văzut... când m-au prins cu ochii și nu mi-au dat drumul... cu ochii lor... ce senzație!... prima privire a copilului tău! *(încet)* nu știam atunci c-o s-o văd și pe ultima. *(pauză)* Sau când au început să meargă și... Proști!... de parcă nu toți copiii merg?!... Nu-i chiar așa o... mare realizare!... Cum ziceam, dintr-un nimic facem... *(pauză)*... *(vesel)* Dar înainte să meargă, Matei avea un fel foarte ciudat de a se mișca de colo, colo... nu știu cum găsisse o soluție să se târască, punea un picior și... și... *(pauză)* probabil că, în ultimele o sută de zile, am stat cu Matei mai mult decât în toți ceilalți... ani. *(intră în întuneric)* Chiar au fost ani?... Serios, asta nu-i așa, de formă... Au fost ani?... Se zice că, în ultima clipa, îți revezi toată viața... într-o clipă... Evident, o prostie... nu se poate *(intră în lumină)* Am fost mereu o fire destul de practică... Am învățat, da' nu m-am pierdut în filosofii... am construit, n-am adormit gândindu-mă la secretu' armoniei... Asta-i așa o... poveste, n-ai cum să-ți vezi viața într-o clipă!... Că-i imposibil. *(scurtă pauză)* ...*(ton de analiză)* pe de altă parte, clipa asta-i chiar înaintea morții și rămâne destul de greu de verificat... ce-i cu ea... ca și cu moartea... doar când se-ntâmplă, afli cum stă treaba... și degeaba... e târziu... totuși, logic, n-ai cum să vezi 60 de ani într-o clipă... decât dacă totu' e-o clipă! *(pauză)*... Și la mine chiar au fost 60 de ani... mai buni, mai răi... 60... fix 60... azi e ziua mea de... complicat... oricum, nu-i cazu' de „La mulți ani”, da' cu 60 de ani în urmă... hm... *(pauză)*... s-audus... într-o clipă... vorba vine, că patru băieți și șapte fete... plus restu'... n-apar într-o clipă... în schimb se pot pierde... *(intră în întuneric)* Sigur, puteam să-i salvez... asta nu se discută... adică, așa, pot să-mi găsesc scuze, că n-aveam de un' să știu... că boierii, Contacuzino... Mustafa sau sultanu'... vorbe... scuze... știu că puteam să-i scap... am fost avertizat... Da' am fost avertizat de o mie de ori în ultimii 25 de ani, nu puteam să... *(iese în lumină)* Sigur puteam mai mult, nu că n-aș fi încercat tot ce știam, da' nu știu dacă am știut tot ce puteam să-ncerc... Serios, tot timpu' putem... mai mult... orice părinte, care-i cât de cât cinstit cu el, știe că putea face mai mult pentru copilu' lui... copiii lui... mai mult, mai bine, mai la timp... și, chiar dacă toți ne imaginăm buni și-ncercăm să facem tot... absolut tot... să le dăm tot... să-i apărăm de tot... totuși... unii fac mai mult decât alții... *(pauză scurtă)* copiii unora trăiesc... *(intră în întuneric)*... *(pauză)*

BRÂNCOVEANU *(iese la lumină)*: Când am fost atât de fericit? Cel mai fericit om de pe pământ!... Când? M-am tot gândit ...în ultima... Sigur că au fost multe momente... fericite... Copii, nepoți... Am doi *nepoți*. Nu-i deloc puțin...

Da' totuși nu reușesc să găsesc momentul în care-am fost mai mult... Prea mult... De ce, dacă-mi amintesc... toate celelalte... și p-alea bune și p-alea rele... și p-alea foarte rele... De ce-am uitat exact momentu' ăsta?! Când am fost cel mai fericit!... Nu, nu când am fost ales domn... La început, nici n-am vrut... apoi am vrut, da' aveam și multe griji... Când s-a născut Constantin, primu' băiat?... Sau Ștefan?... Sau Radu?... Sau fetele?... Sau ăsta micu'?... Era așa de mic și eu... deja bătrân... Sigur că m-am bucurat, însă am simțit și-o strângere de inimă. Cât o să fiu lângă el? O să-l văd cum crește? Cum iubește?... Cum se face bărbat?... (*intră în întuneric*) Am simțit mereu o presiune să stau mai mult cu Matei... din primele zile... să fiu mai mult lângă el, că nu se știe cât o să...

BRÂNCOVEANU (*iese în lumină*): Oricum, la un moment dat, trebuie să fi fost foarte fericit! Îngrozitor de fericit. Insuportabil. Neomenesc... Nedrept de fericit!... Cel mai fericit om de pe pământ... sau, măcar... cel mai fericit părinte!... Pentru că, în clipa asta... nu sunt nimic altceva. (*alt ton, de la capăt*) Și-am crezut mereu că, dincolo de întâmplare, de norocul sau nenorocul care ne umplu zilele, de râs și plâns, bogăție sau mizerie, există totuși un echilibru final. Între ce dăm și primim... Că putem să pierdem doar ce-am avut, nu?! Așa-i normal, nu?!... (*ridică tonul*) Și-atunci?!... (*crescendo*) Întreb, atunci?!... Când?... Când am fost atât de fericit?! (*încet*) Vreau să știi! Să înțeleg! Să văd!. Măcar acum!

BRÂNCOVEANU (*intră în întuneric*): Primul a căzut Constantin. Băiatu' meu cel mare! A fost mereu primul! Nu știi dacă-i adevărat! Nu înțelegi! Dacă se poate! Dacă te-ai trezit! Dacă te-ai născut! Nu! Nu! Nu! Nu înțelegi! Nu poți să... vezi nevăzutul! (*iese în lumină*) Chiar și când îl vezi! Cum să vezi când... se desprinde capul?! Când, c-o secundă-nainte te-a privit... Băiatu' tău, Constantin! Și-apoi... apoi... (*încet*) îi cade... (*pauză*) Nu-ntelegi! N-ai cum! Când vezi, ai imediat teama aia, ca orice părinte, să nu se... rănească... când cade... să nu... (*scurtă pauză*) Și cade... cade! Lovește pământu'! Sare! Se rostogolește! Capul ăla pe care-l cunoști dintotdeauna, care e... capul lui Constantin... cu părul lui, cu obraji, cu... cu tot ce... se rostogolește... și, fără să vrei, îi cauți ochii... privirea... care te căuta c-o secundă mai devreme! (*pauză*) Și nu-ntelegi! Cum de mai ești?! De ce nu dispari?! De ce nu te desfaci?! Cum de ochii tăi încă mai privesc? Mintea mai judecă... cum poți s-auzi?! Să respiri... să...? (*pauză*) Când am fost atât de fericit?! Cel mai fericit om de pe pământ! (*intră în întuneric*) A urmat Ștefan... Foarte repede! Ștefan, care-mi venea pân' la genunchi! Apoi a căzut Radu! Și Radu? Nu-nteleg! Apoi... De ce s-au oprit? (*repezit, delirant*) Matei plânge... Cât să mai ducă? De ce se opresc? De ce-i prelungesc chinul? Matei spune ceva. Mai multă lume spune ceva. Nu înțeleg! Nu-nteleg! Matei mă privește și plânge... Nu-nteleg! Cineva spune ceva... și nu-nteleg! Aud că „Sultanul îl iartă”! Nu-

nțeleg! Că „Matei cere să-și schimbe credința”... Nu-nțeleg! Că „dacă-s de-acord, Sultanul îl iartă”... Nu-nțeleg! Și Matei plânge. Matei spune ceva. De ce-l chinuie? De ce nu-l lasă? (*pauză*) (*iese în lumină*) De ce niciodată nu-i de-ajuns?! De ce mereu se poate mai rău?! Cum să-l pierd pe Matei? Nu știu ce-i bine! (*frământat, delirant, respirație precipitată*) Matei se uită la mine. Așteaptă să-l salvez și, orice-aș hotărî, Sultanul vrea totul! Matei îmi spune ceva. Nu-nțeleg... „Sultanul așteaptă”... și Matei așteaptă... și plânge și strigă... N-am timp să amân! Trebuie să-l salvez pe Matei! Să-l scap de-aici! Măcar atât! Nu știu dacă-i bine! (*repezit*) Încerc s-ajung la el. Băiatul meu plânge. Și nu-nțelege... M-apropii... dar nu mai apuc să-i spun că totul o să fie... (*scurtă pauză*) băiatul meu se uită... se uită la mine... și cade... lovește pământul, se rostogolește... și se oprește... chiar lângă mine... Mă privește... Când am fost atât de fericit?!

BRÂNCOVEANU (*pauză, rar*): Am crezut mereu că există un echilibru final... Între ce dăm și ce primim... La un moment dat, trebuie să fi fost și absurd de fericit! Să echilibrez balanța pentru că echilibrul e rezultatul a două dezechilibre... Nu? (*pauză*) Deci, când am fost atât de fericit? Am căutat în tot ce-am trăit, dar n-am găsit nimic pe măsură... Până când, în ultimul moment, în acel crâmpei de timp, umplut de-o scurtă mișcare de secure, am înțeles că exact atunci, în clipa-aia în care plecam după băieții mei, eram cel mai fericit om de pe pământ! Neomenesc de fericit!

Heblu.

SFÂRȘIT

Stavrofora
Theodora Videscu
Stareța Sfintei
Mănăstiri „Înălțarea
Sfintei Cruci” și
„Sfânta Cuvioasă
Maria Egipteanca”

Via Dolorosa – singurătatea Ierusalimului

„Eu sunt Calea, Adevărul și Viața” (Ioan XIV, 6)

De sute de ani, călătorul ce va fi trecut prin Sfânta Cetate a Ierusalimului va fi pășit pe Drumul Crucii cu evlavie, emoție, lacrimi de pocăință sau doar cu simplă curiozitate arheologică. Și, astfel, călători, turiști, pelerini, amestecându-se cu negustorii locali într-o permanentă și ferventă mișcare, petrec Drumul Crucii de la Poarta Leilor și până la Sfântul Mormânt al Domnului, pe o distanță de aproximativ un kilometru. Străbătând Drumul Crucii, în orice moment al zilei pare că răsună și astăzi întrebarea retorică a lui Ponțiu Pilat, pusă lui Iisus în curtea Fortăreței Antonia, pe când Îl judeca: „«Ce este adevărul?» Și, zicând aceasta, a ieșit iarăși la iudei și le-a zis: «Eu nu găsesc în El nici o vină!»” (Ioan XVIII, 38). Și, spălându-se pe mâini, a lăsat ca Iisus să fie judecat de poporul iudeu.

În primăvara aceea a lunii aprilie (*Nissan* lb. ebraică) fusese hotărâtă judecarea lui Iisus de către Ponțiu Pilat, guvernatorul roman al Iudeii. Căci mai marii arhieriei de la Templul din Ierusalim se plânseseră stăpânitorilor romani în mai multe rânduri despre Iisus. Îl acuzau că ar fi dorit să fie proclamat regele iudeilor și că, plănuiind o revoltă, va răsturna dictatura romană. „Deci oastea și căpetenia cea peste o mie și slugile iudeilor au prins pe Iisus și L-au legat. Și L-au dus la Anna întâi, că era socrul lui Caiafa, care era arhieru al anului aceluia. Și Caiafa era cel ce a sfătuit pe iudei, zicând: «Voi nu știți nimic; nici nu gândiți că ne este mai de folos să moară un om pentru popor decât să piară tot neamul»” (Ioan XVIII, 12-14).

Era noaptea de joi spre vineri. Pe Muntele Măslinilor pâlpâiau din loc în loc luminile câtorva candelă ale localnicilor care, obosiți de truda zilei, se vor fi retras la odihnă, însă jos, la poalele Muntelui, în Grădina Ghetsimani, va fi venit și Iisus cu ucenicii Săi să petreacă în rugăciune ultimele clipe ale vieții Sale pământești. După ce Iisus luase Cina cea de Taină în Foișor, pe Muntele Sion, înconjurat de ucenici, veniseră cu toții aici, în crângul de măslini seculari, să se roage. Le spusese ucenicilor să privegheze și să se

roage, ca să nu intre în ispită (*Matei XXVI, 41*). Însă ei adormiseră risipiți printre copaci. Iisus căzuse în genunchi peste un colț de stâncă și, cu efort interior imens, strigase: „Părintele Meu, de este cu puțință, trecă de la Mine paharul acesta! Însă nu precum voiesc Eu, ci precum Tu voiești” (*Matei XXVI, 39*). La un moment dat, s-au arătat soldații romani cu făclii aprinse în mâini căutând pe Iisus, ca să Îl prindă. Sărutul lui Iuda l-a însemnat, arătând soldaților că El este Cel Care dorea să fie rege al iudeilor și pe Care Iuda Îl vânduse pe 30 de arginți. Legat de mâini cu sfori, Mântuitorul Hristos avea să fie împins, purtat în sus, peste pârâul Cherit (al Cedrilor), peste coasta abruptă a Muntelui Sion, spre casa lui Anna și Caiafa, care nu și-au asumat nicio responsabilitate, trimitându-L la Pilat. Ostenit, legat, târât peste stânci, Fiul lui Dumnezeu a sângerat în curtea cu măslini a casei acestora și, legat, avea să fie dus din nou, în jos, spre Fortăreața Antonia, la Pretoriu, unde staționa guvernatorul roman Ponțiu Pilat.

Astfel începe Drumul Crucii Domnului Iisus Hristos din Sfânta Cetate a Ierusalimului, din noaptea de Joi, până în Vinerea Mare, la ceasul al treilea, sus pe Muntele Căpățânii (Golgota), când Mântuitorul Hristos Și-a pus sufletul în mâinile Tatălui Său și a strigat cu glas mare: „Eli, Eli, lama sabahtani?” (*Matei XXVII, 46*).

Venind dinspre Valea lui Iosafat și Grădina Ghetsimani, drumul urcă anevoios către Poarta de acces în Cetate, numită *Bab el-Ghor* (Poarta Iordanului), așa după cum o denumise Soleiman Magnificul în secolul al XVI-lea, în vremea în care se refăceau zidurile Ierusalimului. Această intrare se mai numește și *Poarta Oilor*, *Poarta Sfântului Ștefan* sau *Poarta Leilor*. Fiecare dintre aceste denumiri au o istorie aparte: *Poarta Oilor*, căci prin acest loc de trecere erau aduse oile spre

a fi spălate în Scăldătoarea Vitezda, urmând ca după aceea să fie duse la Templu, spre a fi sacrificate după tradiția religiei iudaice. Poarta Sfântului Ștefan, pentru că nu departe de acest loc, pe Valea Cedrilor a fost martirizat Întâiul Mucenic și Arhidiacon Ștefan. Iar Poarta Leilor, pentru că are o istorie sau legendă locală. Se spune că în vremea sultanului Selim I (1512–1520), pe când acesta trecea prin acel loc s-a întâlnit cu doi lei africani care se pregăteau să îl sfășie, pentru că el dorise să schimbe înfățișarea Ierusalimului. Atunci sultanul a promis că nu va modifica nimic din cele existente și, astfel, a scăpat de la moarte. Pe frontispiciul porții, de o parte și de alta a ei, se află sculptați în piatră cei doi lei. Iar Poarta Leilor i se mai spune și datorită unei tradiții locale care relatează faptul că în secolele III – IV d.Hr., când au avut loc cele mai sângeroase persecuții împotriva creștinilor în Ierusalim, în bazinele de piatră goale, ale Scăldătorii Vitezda, erau aruncați creștinii, pradă leilor flămânzi care îi sfășiau pe loc.

Trecând prin Poarta Oilor, prima amintire legată de aceasta este una referitoare la viața Sfinților Părinți Ioachim și Ana care își aveau casa dincolo, nu departe de Poartă. Fiind înaintați în vârstă și neavând copii, au decis să plece în pustie să se roage, depărtați unul de celălalt, postind aspru precum Sfântul Ilie, într-o peșteră. S-au dus tocmai în Pustia Hozevei, pe Valea Pârâului Cherit și, cu smerenie, au plâns nerodirea lor. După 40 de zile de post aspru și rugăciune, Sfântul Arhanghel Gavriil le-a vestit amândurora să meargă la Poarta Oilor, să se regăsească acolo. Iar Dumnezeu le va fi ascultat rugăciunea căci, nu după multă vreme, au zămislit prunc. Așa a fost în zilele acelea să se nască Prunca Maria în peștera din adâncul pământului ierusalimitean și să petreacă trei ani în casa pă-

rinților ei Ioachim și Ana, urmând să fie dată la Templu, spre a-l sluji lui Dumnezeu, așa după cum aceștia făgăduiseră dintru început.

Mergând pe ulița pietruită către Drumul Crucii, nu departe de casa în care s-a născut Fecioara Maria, se află Scăldătoarea Vitezda.

Scăldătoarea Vitezda

În secolul al XXI-lea, unii arheologi biblici au afirmat că Scăldătoarea Vitezda de la Poarta Oilor și Scăldătoarea Siloam (aflată în partea de vest a Cetății), erau două mari cisterne de piatră folosite la colectarea apei provenită de la ploile torențiale din sezonul de iarnă. Mai apoi, această apă era folosită la băile de purificare specifice *miqwa'ot*¹, în perioadele marilor sărbători religioase de la Ierusalim, atunci când mulțimi uriașe de evrei veneau aici de peste tot².

În vremea Mântuitorului Hristos, Scăldătoarea Vitezda devenise loc de tămăduire a multor bolnavi, care se adunau an de an pe marginile de piatră ale celor cinci pridvoare³. Iar una dintre aceste tămăduiri este o minune săvârșită aici, de Însuși Fiul lui Dumnezeu: „După acestea era o sărbătoare a iudeilor, și Iisus S-a suit la Ierusalim. Iar în Ierusalim, lângă Poarta Oilor, era o scăldătoare, care se numea pe evreiește Vitezda, având cinci pridvoare. În acestea zăceau mulțime de bolnavi, orbi, șchiopi, uscați, așteptând mișcarea apei. Căci un înger al Domnului se cobora la vreme în scăldătoare și tulbura apa, și cine intra întâi, după tulburarea apei, se făcea sănătos, de orice boală era ținut. Și era acolo un om care era bolnav de treizeci și opt de ani. Iisus, văzându-l pe acesta zăcând și știind că este așa încă de multă vreme, i-a zis: «Voiești să te faci sănătos?» Bolnavul I-a răspuns: «Doamne, nu am om ca să mă arunce în scăldătoare când se tulbură apa; că, până când vin eu, altul se coboară înaintea mea». Iisus i-a zis: «Scoală-te, ia-ți patul tău și umblă!»» (Ioan V, 1-8).

În curtea sitului arheologic al Scăldătorii Vitezda se află Biserica „Sfânta Ana”, construită peste peștera în care se va fi născut Fecioara Maria, în casa părinților ei, Ioachim și Ana. Astăzi, subsolul acestei biserici este împărțit între Patriarhia Grec-Ortodoxă a Ierusalimului, cu intrare din strada principală și Patriarhia Romano-Catolică a Ierusalimului, cu intrare din curtea acestui sit.

Biserica „Sfânta Ana”

În vremea stăpânirii patriarhului Juvenal al Ierusalimului (422–458 d.Hr.) a fost construită o biserică în amintirea nașterii Fecioarei Maria pe acest loc, cunoscut ca Biserica „Sfânta Ana”. Biserica a fost distrusă în

¹ *Miqwa'ot* (lb. ebraică) ritualuri iudaice.

² Shimon GIBSON, *The final days of Jesus: The archeological evidence*, Lion Hudson, New York, 2009, pp. 64–65.

³ *Pridvor* – Cisterna din piatră în care se colecta apa de la ploile.

anul 614 de către perși. A fost refăcută puțin mai târziu de către călugărul Modest. În jurul anului 1010, biserica a fost distrusă în timpul califului Hakîm. După anul 1099, biserica a fost din nou reclădită de către Ordinul cavalerilor cruciați care stăpâneau în acele vremuri la Sfintele Locuri. O nouă comunitate monastică s-a înființat și a funcționat aici în amintirea minunii făcute de Mântuitorul Hristos pe acest loc, vindecându-l pe slăbănogul de la Scăldătoarea Vitezda. În jurul anului 1130, o mare biserică a fost construită în stil romanice peste vechile bazine ale Scăldătorii și i s-a pus hramurile „Nașterea Fecioarei Maria” și „Sfânta Ana”. Biserica a devenit capelă de rugăciune pentru o comunitate de maici benedictine. În anul 1192, sultanul Salah-ed-Din a cucerit Cetatea Sfântă și a transformat Biserica „Sfânta Ana” în școală de lege coranică. Cu toate acestea, milioane de pelerini care au trecut prin Ierusalimul acelor ani au coborât cu discreție în cripta bisericii și s-au rugat pe locul unde, cu peste o mie de ani în urmă, se născuse Fecioara Maria și unde își petrecuse primii trei ani ai copilăriei în casa părinților ei, Ioachim și Ana.

În semn de recunoștință a turcilor pentru războiul din Crimeea (1854–1856), aceștia au oferit Franței, ca recompensă de război, Biserica „Sfânta Ana”. În anul 1878 au fost începute lucrări de excavație. Călugării dominicani de la Școala biblică din Ierusalim au reușit să readucă la lumină cripta nașterii Fecioarei Maria și a bazinelor care au făcut obiectul minunii săvârșite de Mântuitorul Hristos în timpul vieții Sale pământești.

Urmând *Via Dolorosa*, lăsând în urmă Biserica „Sfintei Ana” și Scăldătoarea Vitezda, drumul urcă spre locul de unde au început Pătimirile Domnului din Vinerea Mare, anume: Fortăreața Antonia.

Nu se iviseră încă zorile când Mântuitorul Hristos a fost adus în curtea Fortăreței Antonia. Stătuse închis în Pretoriu, cu picioarele prinse cu lanțuri, în obezi de piatră, așteptând să fie dus în fața lui Ponțiu Pilat, spre a fi judecat. „Pilat căuta să-L elibereze; iar iudeii strigau zicând: «dacă Îl eliberezi pe Acesta, nu ești prieten al Cezarului. Oricine se face pe sine împărat este împotriva Cezarului». Deci Pilat, auzind cuvintele acestea, L-a dus afară pe Iisus și a șezut pe scaunul de judecată, în locul numit pardosit cu pietre, iar evreiește Gabbata. Și era Vinerea Paștilor, cam la al șaselea ceas, și a zis Pilat iudeilor: «iată Împăratul vostru!» Deci au strigat aceia: «Ia-L! Ia-L! Răstignește-L!» Pilat le-a zis: «Să răstignesc pe Împăratul vostru?» Arhieriei au răspuns: «Nu avem împărat decât pe Cezarul». Atunci L-a predat lor ca să fie răstignit. Și ei au luat pe Iisus și L-au dus ca să fie răstignit” (*Ioan XIX, 12-16*).

Așa au început Pătimirile Fiului lui Dumnezeu pe Drumul Crucii din Ierusalim. Drumul este marcat cu paisprezece Stații care reprezintă cele paisprezece momente marcante ale acestui traseu. Vechea Fortăreață sau Fortul Antonia a fost separată în două, prin ulița pietruită, care astăzi poartă numele de *Via Dolorosa*.

Prima și a doua stație se află vis-à-vis de Școala musulmană de băieți *Umariyya* care este construită pe terenul unde, în vremea Mântuitorului Hristos, se întindea Fortăreața Antonia. Astăzi, locul judecării și condamnării lui Iisus se află în curtea școlii romano-catolice de Teologie, *Studium Biblicum Franciscanum*. Stația Condamnării lui Iisus, Judecarea Lui de către Pilat din Pont este locul unde, Pilat, șezând pe tron, înconjurat de oștile sale, Îi vorbește Mântuitorului: „«Poporul Tău și arhieriei Te-au predat mie. Ce ai fă-

cut?» Iisus a răspuns: «Împărăția Mea nu este din lumea aceasta. Dacă Împărăția Mea ar fi din lumea aceasta, slujitorii Mei s-ar fi luptat ca să nu fiu predat iudeilor. Dar acum Împărăția Mea nu este de aici» (Ioan XVIII, 35-36). În curtea Institutului Biblic de astăzi, peste locul unde Mântuitorul Hristos a fost legat de un stâlp de piatră, biciuit fără milă, scuipat în obraz și bătut peste cap, câțiva portocali înfloriți, flori multicolore și înmiresmate se revarsă cu opulență peste artefacte arheologice, care amintesc de acea trecere a romanilor prin aceste locuri. În curte, într-o frumoasă capelă franciscană, numită *Capela Încoronării cu Spini*, bolta amintește de Patimile Domnului din ziua judecării și condamnării Sale: „Deci atunci Pilat a luat pe Iisus și L-a biciuit. Și ostașii, împletind cunună din spini, l-au pus-o pe cap și L-au îmbrăcat cu o mantie purpurie. Și veneau către El și ziceau: «Bucură-Te, regele iudeilor!» Și-I dădeau palme» (Ioan XIX, 1-3).

În drumul spre cea de-a treia stație se află un arc din zid care se numește „Ecce Homo” (*Iată Omul*, lb. lat.). Arcul de piatră a fost construit de romani în anul 70 d.Hr., pentru a susține zidul existent.

În acea primăvară și în acel an, iudeii răsculați împotriva romanilor se baricadaseră în interiorul Fortăreței Antonia. Iar alții stăteau pe acoperișurile caselor din vecinătate și strigau, răzând de Iisus. „Și Pilat a ieșit afară, purtând cununa de spini și mantia purpurie. Și le-a zis Pilat: «Iată Omul!» Când L-au văzut deci arhierii și slujitorii, au strigat, zicând: «Răstignește-L! Răstignește-L!» Zis-a lor Pilat: «Luați-L voi și răstigniți-L, căci eu nu-l găsesc nicio vină!» Iudeii i-au răspuns: «Noi avem Lege, și după Legea noastră El trebuie să moară, că S-a făcut pe Sine Fiul lui Dumnezeu»” (Ioan XIX, 4-7).

Dincolo de arcul de piatră *Ecce Homo* se află o biserică romano-catolică numită *Surorile Sionului*. Mergând înainte pe Via Dolorosa, sub o ușă grea de fier se află *Închisoarea lui Iisus*, sau cum se numește în tradiția locului, Pretoriu. Acolo, în subsolul clădirii se află o închisoare săpată în piatră, o temniță întunecată și rece, care stârnește lacrimi de umilință la gândul că, pentru câteva ore, în noaptea trădării Sale, Iisus a respirat în acel sălaș alături de cei 12 tâlhari periculoși ai Ierusalimului. Din acest loc începe, an de an, *Procesiunea Drumul Crucii* din Vinerea Mare.

Stația a treia este locul unde Iisus a căzut pentru prima oară sub povara Crucii. Această capelă a fost construită din donațiile credincioșilor catolici polonezi, la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, în semn de recunoștință pentru ajutorul divin primit în salvarea poporului polonez de la distrugere. Astăzi este o capelă a Patriarhiei Armene din Ierusalim, aflată pe colțul drumului *El-Wad*. Pe frontispiciu se află o frumoasă sculptură în marmură albă, înfățișându-L pe Iisus căzut sub cruce. O pictură murală din interiorul capelei arată pe Iisus căzut sub cruce, iar dincolo de orizontul acestei lumi

materiale, o armată de îngeri transfigurați în lumină, asistă înfricoșați, cu durere, la cea mai mare tragedie din istoria umanității.

A patra stație se află în interiorul unei biserici catolice armenesti. Aceasta a fost reconstruită în anul 1881 pe locul unei basilici din vremea Sfintei Împărătese Elena, ce se numea *Sfânta Sofia*. După tradiție, locul se mai numește *Sandalele Mariei*. Pe acest loc, Iisus S-a întâlnit pentru ultima oară cu Mama Sa și s-au îmbrățișat. În pavimentul actual al bisericii din subsol s-a păstrat un fragment din mozaicul secolului al IV-lea d.Hr., care înfățișează conturul a două sandale. Se spune că pe acel loc va fi stat Maica Domnului când L-a văzut pe Mântuitorul Hristos mergând cu Crucea în spate.

Stația a cincea este locul unde Iisus S-a întâlnit cu Simon Cirineul: „Și pe când Îl duceau, oprind pe un oarecare Simon Cirineul, care venea din țarină, i-au pus crucea, ca s-o ducă în urma lui Iisus” (*Luca XXIII, 26*). Pe zid este întipărită mâna lui Iisus, așa după cum S-a sprijinit sub povara crucii. Astăzi pe acest loc este o capelă franciscană.

Stația a șasea este locul care adăpostește astăzi o mică mănăstire catolică, „Micile surori ale lui Iisus”. Aici se va fi oprit Iisus asudat și cu sângele curgându-l șiroaie pe Sfânta Sa Față. Fecioara Veronica, o tânără evreică din Ierusalim, i-a întins năframa ei. Tradiția spune că în semn de recunoștință pentru gestul ei plin de iubire, Iisus Și-a șters Fața cu năframa și a lăsat chipul Lui imprimat pe ea. De atunci, în iconografia bizantină, chipul lui Iisus pictat pe o pânză, se numește „Sfânta Mahramă”.

Stația a șaptea este locul unde Mântuitorul Hristos a căzut pentru a doua oară sub povara crucii. În vremea lui Iisus pe aici se ieșea din Cetate, prin poarta veche: „Și de la Poarta Efraim, am trecut pe lângă poarta veche” (*Neemia XII, 39*).

În vremea aceea se mai numea *Poarta Judecării*, căci prin ea erau scoși din Cetate condamnații la moarte și duși în afara cetății pentru a fi răstigniți pe cruce. Astăzi, pe acel loc se află o altă capelă franciscană. Se mai pot vedea reminiscențele porții Cetății, două capete de coloană care amintesc de faptul că din acel loc drumul urca, dincolo de zidurile Ierusalimului, către vârful muntelui Golgota: „Și ducându-și crucea, a ieșit la locul ce se cheamă al Căpățânii, care evreiește se zice Golgota” (*Ioan XIX, 17*).

Stația a opta este pe locul unde Iisus S-a întâlnit cu femeile Ierusalimului și le-a vorbit pentru ultima oară: „Iar după El venea mulțime multă de popor și de femei, care se băteau în piept și Îl plângeau. Și, întorcându-Se către ele, Iisus le-a zis: «Fiice ale Ierusalimului, nu Mă plângeți pe Mine, ci pe voi plângeți-vă și pe copiii voștri! Căci, iată, vin zile în care vor zice: Fericite sunt cele sterpe și pânțele care n-au născut și sânii care n-au alăptat! Atunci vor începe să spună munților: Cădeți peste noi; și dealurilor: Acoperiți-ne! Căci dacă fac acestea cu lemnul verde, cu cel uscat cum va fi?»” (*Luca XXIII, 27-31*). Dincolo de zidurile înalte de piatră se află mănăstirea grec-ortodoxă Sfântul Mucenic Haralambie. Deasupra zidului înalt al mănăstirii se află inscripția în piatră NIKΑ, Iisus Biruitorul.

Stația a noua se află în interiorul curții Patriarhiei Ortodoxe Copte din Ierusalim și marchează cea de-a treia cădere a lui Iisus sub greutatea crucii. De aici, Iisus va începe urcșul pe Golgota.

Stația a zecea se află deja în interiorul Bisericii Sfântului Mormânt pe Muntele Golgota. Fiul lui Dumnezeu a fost pus pe cruce și i s-au bătut piroane în mâini și picioare. „Și erau duși și alții, doi făcători de rele, ca să-i omoare împreună cu El” (*Luca XXIII, 32*).

Stația a unsprezecea marchează momentul în care Domnului Iisus Hristos, răstignit pe Cruce, I se ia cămașa și sunt aruncați sorții: „Și când au ajuns la locul ce se cheamă al Căpățânii, L-au răstignit acolo pe El și pe făcătorii de rele, unul de-a dreapta și altul de-a stânga. Iar Iisus zicea: «Părinte, iartă-le lor, că nu știu ce fac!» Și, împărțind hainele Lui, au aruncat sorți” (*Luca XXIII, 33-34*).

Stația a douăsprezecea amintește de Moartea Mântuitorului pe Cruce: „Și era acum ca la ceasul al șaselea și întuneric s-a făcut peste tot pământul până la ceasul al nouălea, când soarele s-a întunecat; iar catapeteasma templului s-a sfâșiat pe mijloc. Și Iisus, strigând cu glas tare, a zis: «Părinte, în mâinile Tale încredințez duhul Meu!»” (*Luca XXIII, 44-46*).

„Deci Iisus, văzând pe mama Sa și pe ucenicul pe care Îl iubea stând alături, a zis mamei Sale: «Femeie, iată fiul tău!» Apoi a zis ucenicului: «Iată mama ta!» Și din ceasul acela ucenicul a luat-o la sine” (*Ioan XIX, 25-27*). În capela de pe Muntele Golgota, în partea dreaptă a Sfintei Cruci, se află un bust al Maicii Domnului lucrat în lemn prețios, așezat într-o vitrină de sticlă. Statueta se numește „Maica Domnului Îndurerată”⁴ și a fost oferită acestui loc sfânt de către Regina Portugaliei, Maria I de Braganza, în anul 1778⁵. Din Sfânta Cruce pe care a fost răstignit Mântuitorul Hristos se mai află doar câteva fragmente așezate la icoane, păstrate în custodia Bisericii Sfântului Mormânt. Cea care se află acum pe Golgota este lucrată în argint, înfățișând pe Fiul lui Dumnezeu răstignit. În partea dreapta este Sfântul Ioan, iar în stânga, Maica Domnului. Mulțime de candelieri din argint stau aprinse permanent în fața Sfintei Mese pe care se săvârșește Sfânta Liturghie. Sub Sfânta Masă se află o scobitură adâncă în piatră, străjuită de o rozetă din argint, dăruită de către regele Carol I al României, acestor Sfinte Locuri.

Stația a treisprezecea, Pogorârea Domnului de pe Cruce și punerea pe Piatra Ungerii în lințoliu alb: „Deci au venit ostașii și i-au zdrobit fluierul celui dintâi și ale celui care era răstignit împreună cu el. Dar, venind Iisus, dacă au văzut că deja murise, nu l-au zdrobit fluierul. Ci unul din ostași cu sulita a împuns coasta lui și îndată a ieșit sânge și apă. După aceasta, Iosif din Arimateea, fiind ucenic al lui Iisus, dar într-ascuns pentru frica iudeilor, a rugat pe Pilat ca să ridice trupul Lui. Iar trupul Său a fost uns cu miresme de aloe, mir și stactă. Și a venit Nicodim, cel care venise la El mai înainte noaptea, aducând ca la o sută de litre de amestec de smirnă și aloe. Au luat deci trupul lui Iisus și L-au înfășurat în giulgiu cu miresme, precum este obiceiul de înmormântare la iudei” (*Ioan XIX, 32-40*).

Stația a paisprezecea, Punerea lui Iisus în mormânt și Învierea Sa: „Iar în locul unde a fost răstignit era o grădină, iar în grădină un mormânt nou, în

⁴ Fr. John Kenneth Campbell, O.F.M., *The Stations of the Cross in Jerusalem*, Cana/Carta, Jerusalem, Israel, 1986.

⁵ G.S.P. Freeman-Grenville, *The Basilica of the Holy Sepulchre*, Carta, Jerusalem, 1994, p.49.

care nu mai fusese nimeni îngropat. Deci, din pricina vinerii iudeilor, acolo L-au pus pe Iisus, pentru că mormântul era aproape” (Ioan XIX, 41-42).

În vremea Mântuitorului Hristos, pe Muntele Golgota era un crâng de măslini. Dimineața, venind femeile mironosițe cu miresme, după obiceiul iudaic, au exclamat: „Cine ne va prăvăli nouă piatra de la ușa mormântului? Dar, ridicându-și ochii, au văzut că piatra fusese răsturnată; căci era foarte mare. Și, intrând în mormânt, au văzut un tânăr șezând în partea dreaptă, îmbrăcat în veșmânt alb, și s-au înspăimântat. Iar el le-a zis: «Nu vă înspăimântați! Căutați pe Iisus Nazarineanul, Cel Răstignit? A înviat! Nu este aici. Iată locul unde L-au pus»” (Marcu XVI, 3-6).

Tot în perimetrul Bisericii Învierii, în prelungirea ei, se află o capelă care poartă numele Capela Sfintei Maria Magdalena. Aceasta este adăpostită de Biserica „Sfântului Apostol Iacob, ruda Domnului”. Se spune că, pe acest loc, Mântuitorul Hristos S-a arătat Mariei Magdalena după Înviere. Ea a vrut să-L atingă pentru a se convinge că este Domnul, însă El i-a spus: „Nu te atinge de Mine, căci încă nu M-am suit la Tatăl Meu” (Ioan XX, 17).

Drumul Crucii, început în Grădina Ghetsimani, se încheie în Biserica Învierii sau a Sfântului Mormânt unde, sub cupola mării basilici, se adună mulțimile de oameni de pe tot pământul, pentru a-L slăvi pe Dumnezeu. Căci din mormântul Domnului Iisus Hristos a răsărit Viața, prin Învierea Sa. Această *Via Crucis* nu este altceva decât dovada iubirii lui Dumnezeu pentru Om. Această *Via Dolorosa* ne îndeamnă permanent la rememorarea acelei nopți de aprilie, înfiorată de jertfa Mântuitorului Hristos pentru iertarea păcatelor neamului omenesc. Deși astăzi Ierusalimul din Vechea Cetate nu mai este la fel cu cel din vremea Mântuitorului, Drumul Crucii rămâne suspendat în istoria umanității, înveșmântat în tainice chemări către Lumina Învierii lui Hristos, care S-a petrecut întocmai și care ne-a înveșnicit în iubirea Sa!

